

Viața românească

11

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

1 9 6 2
NOIEMBRIE
ANUL XV

CUPRINSUL

KOVACS GYÖRGY : Smice (*povestire*) 3

★

EMIL GIURGIUCA : Baladă 55

LUCIA DEMETRIUS : Salonul (*nuvelă*) 56

★

TINERI POEȚI

IOANID ROMĂNESCU : Ascultați-mi ciutecul ; Împlinire ; În era zborurilor
cosmice ; Perche simplă ; * * * ; Din viață ; Agronomul 69

ION ALEXANDRU : Satul meu ; Ceață ; Manifest la aniversarea Partidului
(*fragmente*) 71

SEBASTIAN COSTIN : Clipele adinci 73

CONSTANȚA BUZEA : Într-o galerie la Petrița ; Creație 74

C. D. ZELETIN : Inscripție pe o piatră 75

HOREA GANE : Joc de pomi ; Și curgea trenul... ; Liniște 75

ALEXANDRU DAMIAN : Bucurii 77

★

ALEXANDRU SEVER : Virstele Iașului (*reportaj*) 78

★

Acad. MIHAIL RALEA : Problema generațiilor și problema tinereții de azi
(*Cronica socială*) 83

★

MIHAIL PETROVEANU : Un capitol de poezie : Alexandru Philippide
(*Scriitori și curente*) 91

★

MATEI CĂLINESCU : Nicolae Labiș : „Primele iubiri” (*Cronica literară*) 106

★

MIHAI BENIUC : Lupta noului cu vechiul 120

EUGENIA TUDOR : Caracterul social al conflictului etic 123

★

DIETER SCHLEZAK : Criză și cșimă — Observațiuni asupra filozofiei
în Germania de Vest (*Cronica ideilor*) 129

N. TERTULIAN : Horia Lovinescu : „Febre” (<i>Cronica dramatică</i>)	138
PAUL CONSTANTIN : Aspecte actuale în plastica românească (<i>Cronica plastică</i>).	143
D. I. SUCHIANU : Festivalul filmului sovietic (<i>Cronica filmului</i>)	150
TUDOR MĂINESCU : O seară de muzică (<i>Cronica rimată</i>)	156

S. SAJJAD ZAHEER : Scrisoare din India	158
--	-----

MISCELLANEA : La aniversarea lui Zaharia Stancu (V.R.) — Cercetarea paternității unei scrieri anonime : „Eminescu și epigonii lui” (<i>I. Crețu</i>) — Trăiască maimuțele ! (<i>M. C.</i>) — Un umorist uitat : O. Henry (<i>Petre Solomon</i>) — Cronica televiziunii (<i>H. Zalis</i>) — O încercare de roman mai puțin cunoscută a lui Gala Galaction (<i>Teodor Virgolici</i>) — K. Zambaccian (<i>D. I. S.</i>)	160
--	-----

CĂRȚI NOI : Nicolae Jianu : „Veneam din întuneric” (<i>Al. Săndulescu</i>) — Al. Dima : „Studii de istorie a teoriei literare românești” (<i>Sanda Radian</i>) — Ion Mihăileanu : „Cine intră la muzeu ?” (<i>C. A.</i>) — I. Peltz : „Inimi zbuciumate” (<i>H. Z.</i>) — R. Laurian : „Probleme de estetica orașelor” (<i>Arb. Jean Monda</i>) — G. L. Rozanov : „Ultimele zile ale lui Hitler” (<i>A. L.</i>)	172
---	-----

REVISTA REVISTELOR : — <i>din țară</i> — : „Limba română” nr. 1, 2, 3/1962 (<i>L. A.</i>) — „Studii de literatură universală”, III (<i>M.I.D.</i>) — <i>de peste botare</i> — „Voprosi literaturi” nr. 9/1962 (<i>I. P.</i>) — „Septemvri” nr. 9/1962 (<i>P. I.</i>) — „Tworczość” nr. 9/1962 (<i>Olga Zaiczik</i>) — „Dokumente”, august 1962 (<i>D. Ludovic</i>) — „Wort in der Zeit” nr. 6/1962 (<i>D. L.</i>)	183
---	-----

ILUSTRAȚIA DE PE COPERTĂ : *Krystyna Bienek (R.P.P.) : Fabrică din Fiața-Neamț*
Foto : Florin Dragu

Director : MIHAIL RALEA

Colegiul redacțional : Acad. TUDOR ARGHEZI, AUREL BARANGA (redactor-șef adjunct), Acad. MIHAIL BENIUȚ, Acad. GEO BOGZA, DEMOSTENE BOTEZ (redactor-șef), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEORGESCU (redactor-șef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHANASE JOJA, AL. PHILIPPIDE, membru corespondent al Academiei R. P. R., Acad. ZAHARIA STANCU, D. I. SUCHIANU, Acad. TUDOR VIANU

SMIRC

POVESTIRE

KOUACS GYÖRGY

I

Chestorul nu-și putea desprinde privirile de la ciorapii liliachii de mătase ai abatelui, de parcă cine știe ce forță misterioasă de atracție s-ar fi ascuns în ei.

Abatele, al cărui trup îndesat se scufundase cu totul în adâncul fotoliului de piele, îi urmărea cuvintele dînd din cap și făcînd gesturi largi cu mîna lui puternică.

— Așa dar, ați observat asta în orele dimineții, spuse chestorul.

— Da. Între opt și nouă.

— Elevele plecaseră între timp?

— Da. Veniseră numai să-și ia rămas bun înainte de a pleca în vacanță după încheierea anului școlar. Și spre marea mea surprindere...

Chestorul ar fi dorit să limpezească anumite chestiuni ce i se păreau importante. Abatele însă, ținînd adevărate prelegeri, repeta într-una numai împrejurările în care descoperise dispariția cruciuliței de aur bătută în ametiste și a lăntșorului ei de aur; cît i se păruse de pustie și de străină masa, cînd observase că în marginea dinspre pat, unde în fiecare seară înainte de culcare așează podoba ceremonială, însemn al rangului său protopopesc, nu mai strălucește juvaurul ce scînteia în lumina razelor de soare.

— Dar după cum ați declarat, fuseserăți mai înainte în baie — spuse chestorul.

Abatele privi mirat la sprîncenele dese, negre ale chestorului. După un scurt răgaz, răspunse dînd din cap:

— Da. Am spus asta.

— Și cam cît timp ați stat în baie?

— Doar cît mi-am îmbrăcat reverenda. Am intrat repede acolo fiindcă elevele, conduse de maica stareță, mă surprinseseră îmbrăcat cam de interior. Am fost nevoit să amîn spălătul pînă după terminarea vizitei.

Pe obrajii chestorului, pielea părea vînată. Chestorul se bărbierea zilnic. Părul proaspăt tuns îi lucea ca ebenul. Era un bărbat tînăr, abia trecut de treizeci de ani. Cărarea impecabilă trăda o grijă deosebită pentru ținută. Acum își netezea cu multă prudență părul, avînd grijă nu cumva să-l zburlească sau să-i strice cărarea.

Acest gest îl făcu pe abate să tresară; tăcu brusc, înghițind în sec. Ce părere poate să-și facă șeful poliției despre acest caz? — se întrebă el, cu îndoială. Își plecă ochii. Privi țintă la covorul din fața lui — tuși ușor. De ce l-o fi descusut mereu despre momentul cînd au năvălit pe ușă absolventele clasei a patra gimnaziale?

— Cînd ați intrat în baie, crucea mai era pe masă?

Întrebarea îl tulbură pe preot. Își mîngîia genunchii cu palma, ochii-i jucau în cap, privind înapoi și încolo, ferindu-se de ochii chestorului. Apoi își desfăcu

brațele, cu o mișcare largă, de parcă ar fi vrut să îmbrățișeze tot mobilierul de-acolo din birou cu chestor cu tot :

— Nu știu, mă rog frumos. Nu-mi amintesc.

Într-adevăr, în acest punct, memoria lui se dovedea cu totul neputincioasă. Când Szábo Pista, soțul menajerei, care de altfel era și valet al protopopiei ciocănișe și intrase, anunțându-l respectuos că au sosit absolventele gimnaziului de fete să-și ia rămas bun, reverendissimul Kulcsár Leopold nici nu privise spre colțul mesei. Toropit încă după somn, se strecurase repede în baie. Valetul adunase în grabă patul, așternînd cuvertura peste pat, apoi aranjase scaunele și ascunsese ceașca și rămășițele dejunului.

Dar unde se afla în clipa aceea cruculița de mare preț și lăntșorul de aur? Aceasta vroia s-o știe neapărat chestorul. Firește, întrebările lui sînt foarte cuviințioase. Fiecare cuvînt al său este pătruns de cel mai profund respect față de corifeul bisericii locale. Glasul lui răsună politicos. Nu vrea să pară nici exagerat, de curios, nici nepăsător față de plîngerea protopopului.

— Dar dacă s-o fi strecurat cumva în cameră în timp ce domnia voastră se îmbrăca ?

Abatele negă dînd energic din cap. Avea o barbă lată și fălci puternice. În părul lui negru, compact, se vedeau presărate ici-colo, fire cărunte, care apăreau mai dese pe la tîmple. Pe obrajii negricioși, pielea era netedă, din pricina grăsimii; mișcările lui erau violente, tinerești; totuși nu era greu să-ți dai seama că s-a apropiat de cincizeci de ani.

— Nu — Imposibil! Aproape strigase.

Chestorul îl privi scrutător :

— Dar dacă Szábo István !... Sau menajera ?...

Domnul protopop protestă mișcîndu-și violent brațele. Trupul lui greoi, pornit pe îngrășare, tremura :

— Cu neputință ! Stau la mine de mai bine de zece ani !

— Da. Se întîmplă însă și minuni ! — spuse zîmbind misterios, chestorul.

— Vă rog frumos să eliminăm această prezumție.

— Noi, anchetatorii, trebuie să ne gîndim la toate.

— În privința lor însă nu poate fi nici o umbră de bănuială. Garantez eu însumi — Devenise nervos. Ii veni în minte chipul palid, blînd al bucătăresei, serviabilitatea ei, atitudinea ei plină de grijă față de el ; și soțul ei, Szabó Pista, mișcările lui nu prea îndemînatice, bărbătești, cînd trebăluiau în jurul lui ; cum scutura, cîrpa de șters praful, pocnind ca din bici cu ea, aplecat în afară de la fereastră.

Și acum, furtul acesta !... Bănuiala... Resorturile tainice ale sistemului de anchetare al chestorului... Pe fruntea negricioasă a abatelui apărură broboane de sudoare, sticlînd în picuri mari.

— Cînd v-a fost adus dejunul ? — Glasul i se păru atît de îndepărtat abatelui, de parcă ar fi vorbit cineva din cealaltă odaie.

Tresări, ridicînd privirea :

— Dejunul ? — și-și încruntă fruntea, parcă ar fi scormonit prin memoria sa.

— Da — răspunse chestorul.

— Nu-mi amintesc precis... În ori ce caz, mult mai tîrziu...

Reclamantul se simțea într-o situație chinuitoare. Tot îngheța în sec, tulburat și-și ștergea fruntea. Întîmplările de azi-dimineață i se învălmășeau atît de încîlcit în cap, încît nu izbutea să și le amintească cu exactitate. Nu-și amintea

nimic cu claritate și nu putea să găsească șirul întâmplărilor. Afurisitul acesta de furt, dispariția cruciuliței și a lăntșorului, îl zăpăcise cu totul.

Ei, da — dacă ar putea să susțină cu siguranță că cruciulița era acolo, pe colțul mesei, când el sărise din pat azi dimineață... Da, într-adevăr sărise fiindcă dormise cam mult. Când se trezise și-și aruncase ochii pe orologiul vechi atârnat de perete, care-și suna moale, profund, tic-tac-ul, se speriască a întârziat liturghia de dimineață. Întotdeauna încerca o bucurie deosebită, admirînd îndelung scînteierea orbitoare a nestematelor cruciuliței — azi însă nu avusese timp să se bucure. Voise să se scoale imediat, se și ridicase într-o rîină, îl muiase însă toropeala și se culcase la loc. Ce-are să se întîmple dacă liturghia are să întîrzie un sfert de ceas? Când somnul i se scuturase cu totul dintre gene, se hotărîse să citească măcar titlurile imprimate cu litere mari din ziarele de dimineață ce tocmai îi fuseseră aduse. Atunci ciocăni se la ușa Szábo Pista. El se furișase grăbit în baie. Abia își îmbrăcuse reverenda, că și năvăliseră absolventele pensionului confesional.

Cam așa se petrecuseră lucrurile... Numai că el uitase cu totul de cruciuliță. Chestorul își întoarse fața. Își aprinse o țigară.

— Prin urmare, nici așa, nici așa — zise brunetul.

— Vă asigur că și eu aș vrea să știu cînd a dispărut cruciulița ceremonială — și oftă și el. Bătea darabana cu degetele pe genunchi. Toate întrebările acestea îi erau neplăcute, oricît de respectuos i le pune chestorul.

— Totuși, cineva a subtilizat-o! — spuse, după un timp acesta.

— Da. Aceasta e sigur — aprobă abatele.

— Să nu fiți îngrijorat. Hoțul va fi descoperit.

Trupul încotoșmănit în reverenda neagră cu nasturii liliachii, suferea cumplit din pricina căldurii. Reverendissimul pornit pe îngrășare, gîfîind în lege, abia mai prididea să-și ștergă transpirația de pe frunte și de pe obrazii rotunzi, pleznînd de sănătate.

După ploile torențiale din mai, năvăliseră brusc canicula verii. La geamurile de la etaj ale clădirilor din față, stourile erau lăsate, ca un scut împotriva luminii. Mai la vale, țiglele colorate — verzi și galbene — ale acoperișului Băncii Agrare reflectau razele soarelui, sticlînd orbitor.

Seceta se întinsese pînă-n a doua jumătate a lunii iunie, canicula nu ceda.

Răcoarea umedă însă care învăluia spațiul scăriilor din clădirea poliției, bine apărată oricînd de zidurile groase și treptele de piatră, nu putea fi izgonită de dogoarea verii.

În sfîrșit, în vreme ce cobora domol și plin de prestanță, cu pîntecul puțin ieșit înainte, sprijinîndu-se cu mîna de balustradă, abatele răsufli cu plăcere. Se și opri o clipă să savureze adierea blîndă ce se ridica dinspre poarta mare de stejar. Și atunci, încercînd să-și pună în ordine gîndurile, fu cuprins de îndoială. Oare a procedat bine informînd poliția de dispariția cruciuliței? Oare poate să aibă încredere în promisiunea chestorului, de mai multe ori repetată, că are să cerceteze cazul cu toată discreția posibilă? Fiindcă, dacă vestea despre furt ajunge în gura orașului și se pornește în jurul lui șopotitul, clevețea... Ah, atunci!... Îl apuca amețea, cînd se gîndea la asta.

Îndată după plecarea abatelui, în biroul chestorului intră un gardian îmbrăcat în uniformă cafenie, cu moletiere pe picioare — și anunță un nume. Chestorul însă, fără să mai privească la gardian, dădu negativ din cap. Pe urmă se ridică de la masa lui învelită cu postav verde, se apropie repede de ușa capitonată

ce dădea în anticameră, unde câteva persoane își așteptau rîndul la audiență și răsuci cheia în broască.

Cu pași sprinteni se întoarse la masa de lucru și apăsă pe un buton secret, ascuns sub marginea tăblii. În clipa următoare, pe ușa folosită numai de chestor și de subalternii săi imediați, pătrunse un bărbat tînăr, cu înfățișare de tuberculos, cu obraji scofilciți, îmbrăcat în uniforma cenușie a ofițerilor de poliție.

— Trimite-mi te rog pe șeful secției penale! — ordonă chestorul.

— Înțeles! — răspunse tînărul inclinîndu-se.

— Și să nu fim deranjați!

— Înțeles!

— Să nu tot deschideți ușa!

— Teles!

Tînărul cel palid se și supuse îndată ordinului.

Șeful secției penale era un bărbat cît toate zilele, veșnic neras, cu părul vîlvoi, vulpe bătrînă în meseria lui. Dornic de mari aventuri polițiste, Sherlock Holmesul admittelui orașel ascultă fără o tresărire întreaga poveste a dispariției cruciuliței de aur și a lăntșorului ei, însemn al rangului protopopesc al abatelui. Asculța, aproape plictisit. Cînd chestorul îl privea de sub sprîncenele sale groase, el numai dădea din cap, cu un calm nemărginit, arătînd un chip aproape adormit; pînă la urmă aceasta l-a scos din sărite pe neastîmpăratul chestor, care tipă:

— Notează-ți numele!

— E de prisos, să trăiți.

— Dar eu cu cine vorbesc? Cu pereții?

— O să vină și timpul să notăm. Să începem întîi cercetările.

— Te rog să anunți imediat parchetul.

— Păcat să ne grăbim. Mai întîi...

— S-anunți parchetul. Ai înțeles?

— Înțeles, să trăiți. Din partea mea, pot să-l anunt, însă...

— Și să telefonezi legiunii de jandarmi.

În prima clipă, șeful secției penale nu izbuti să-și dea seama de intențiile chestorului și nu înțelegea sensul măsurilor pînăuite. Lui, personal, nu-i convenea să amestece și alte autorități în munca sa. Îi plăcea să cerceteze singur cazurile.

Chestorul însă era îmboldit tot mai mult de pasiunea acțiunii:

— Acum! Să telefonezi imediat.

— Totuși, mai întîi... — încercă să explice ceva comisarul. Chestorul însă, nerăbdător, îl întrerupse:

— O parte dintre eleve au și avut timp să plece!

Aha! acum înțelegea ce urmărește chestorul. Chipul i se luminează. Dădu din cap cu un gest mai pronunțat decît pînă atunci. Rămase însă nemișcat, de parcă ar fi înțepenit acolo.

Chestorul cel subțirel și neastîmpărat privi încruntat la ceas și fluieră lung:

— Phii! e-aproape unsprezece. Dar mișcă o dată și telefonează! Ce, eu vorbesc cu pereții?

Comisarul însă nu se clinti nici acum. Clipea cu ochii mijitiți, ceea ce la el era semnul unei profunde cugetări. Spuse morocănos:

— Szábo acela, despre care ați pomenit și menajera trebuie reținută. Și cît mai urgent.

— Păi, reține-i.

— Trimite imediat să-i ridice.

— Dar, la toți dracii, mișcă o dată!

Urbindu-și greoi trupul mătăhălos, comisarul mormăi ceva, dar chestorul nu înțelese ce spune.

Nu putea suferi calmul netulburat al comisarului de la secția penală. De-aceea își fac de cap în oraș pungășii, spărgătorii și tot felul de haimanale, fiindcă șeful acesta e-așa de leneș, atît de nepăsător încît nici prăbușirea acoperișului poliției nu l-ar clinti din albia lui.

II.

Brigadierul silvic aștepta autobuzul ce trebuia să sosească îndată după prînz. Era cu capul gol; pălărioara lui verde de vînător, împodobită cu o pană pestriță de pasăre, o lăsase acasă din pricina căldurii. Aerul se așezase ca o lepede fierbinte peste sat și numai rareori tresărea, cînd trecea peste ulițe cîte o rîndunică în zboru-i săgetat.

Alături de brigadier mai așteptau două țărănci cu basmale pe cap. Cînd una, cînd alta ieșea în mijlocul șoselei și cu palma streășină la ochi, scruta în zare: oare nu mai vine autobuzul? Mai mult însă, pîndeau cu ochii grijulii, desagii așezați în umbra prăvăliei, alături de cîteva coșuri. Duceau ouă, verdețuri și alte alimente la Sovata, localitate balneară cu rost important în economia regiunii, în timpul sezonului. Dintr-un coș, strîns acoperit cu o merindare își ițea capul un pui roșcat și moțăia cu ciocul căscat de sete.

Nerăbdarea îl cuprinse și pe brigadier. Mereu își scotea ceasul de buzunar, legat cu un lanț lung, și se uita la el. Scruta și el depărtarea, dar nicăieri, nici o mișcare nu se vedea. Autobuzul nu venea încă, iar oamenii din sat erau cu toții pe cîmp.

— Poate că întîrzie! — spuse una dintre țărănci.

Brigadierul răspunse după cîteva clipe:

— Încă nu-i în întîrziere.

— Ar trebui să vină doar! Femeia ieși în șosea, privind la soarele fierbinte, dogorîtor.

— Mai sînt cîteva minute — spuse brigadierul.

Parcă și timpul trece mai ușor, dacă mai schimbi o vorbă-două cu cineva.

— Călătoriți unde va?

— Nu! răspunse bărbatul.

— Nu?

— Îmi aștept fetița.

— Da? pe Erzsike?

— Pe Erzsike.

— De la oraș?

— De la oraș.

— Trebuie să fi crescut mare domnișoara...

— A absolvit a patra, spuse brigadierul.

Femeia tăcu, conținindu-și întrebările și privind în altă parte.

Cealaltă femeie, mult mai scundă și mai rotunjoară decît prima, n-avea o fire prea prietenoasă. Tot privea, examinînd cu atenție bocancii brigadierului, care erau plini de praf, așa cum toate erau prăfuite acum la țară; pînă și pe acoperișuri, praful era de-un deget și năpădise și frunzele pomilor, care atîrnau ca niște aripi de pasăre rănită. Se vedea și urme de noroi, printre cramioanele de fier prinse în talpa groasă a bocancilor. Brigadierul se scula cu noaptea-n cap; zorile îl aflau căfărîndu-se prin munte, prin sihla pădurii statului, pe unde cîte un pîrîu săpase albi adînci, cu malurile lutoase, abrupte. Era timpul să stabi-

lească precis pagubele pricinuite astă iarnă de vămuitoarii pădurilor statului. Poate și acum ar fi răătăcit pe-acolo, dacă n-ar fi trebuit să vină acasă în grabă, adus de datoriile lui de părinte : s-aștepte el la stația de autobuz, întoarcerea de la școală a fiicei sale.

În cinsprezece ani de cînd s-a dedicat ocrotirii acestei împărății a bătrînilor arbori, Sebestyén Ernő și-a alcătuit un adevărat sistem care să împace obligațiile sale de părinte cu datoria lui de pădurar. Abia acum înțelegea ce noroc a fost că familia lui n-a sporit mai mult, oprindu-se la această unică fiică ; chiar și așa, creșterea ei, școala, asigurarea viitorului ei i-au provocat și-i mai provocau apăsătoare griji materiale. Sebestyén Ernő încă nu ajunsese la patruzeci de ani, dar pe obrajii lui, viața trăsesse brazde adînci. Pe la capetele mustății se repezeau în jos două cute adînci, dînd obrazilor, altădată rotunzi, o expresie aspră, voluntară, posomorîță.

Ei, dar n-o să fie mereu așa, de-acum o să fie mai ușor... — își spunea și speranțele îi dădeau putere să înfrîngă zi după zi greutățile. Adevărat, în ultima vreme, leafa i-a fost simțitor trunchiată prin așa numitele „curbe de sacrificiu“ : casierul ocolului doar dădea din umeri, cînd se ducea după salariu ; veșnic trebuia să cerșească avansuri ; leafa lui pe trei luni se împotmolise pe undeva. Oricum însă, viața avea să le fie mai ușoară de-acum ; n-o să mai fie taxele la pension, pentru Erzsike. Ea și-a încheiat în acest an studiile gimnaziale, la toamnă n-are să se prezinte la examenul de admitere într-a cincea ; îi ajungea patru clase medii. La ce ar fi urmat mai departe ? ; tot nu i-ar fi folosit la nimic diploma. La urma urmii, soarta ei tot bucătăria avea să fie, iar mînuirea lingurii de lemn nu cere studii înalte ; mama unei familii modeste știe cum să-și înfășeze copilul și fără diplomă de bacalaureat.

Astfel de gînduri și altele asemenea îl preocupau pe brigadierul Sebestyén. Noianul de griji învălmășite în mintea lui nu-l părăsea nici în ziua aceasta de bucurie, cînd, în răstimpuri, îl străfulgera emoția întoarcerii fiicei sale.

Brigadierul se întoarse brusc spre stînga. Chipul lui se învioră. Îl zărise, la vreo zece pași mai încolo pe șeful de post, stînd pe podețul din fața unei case. Zăbovea acolo, însoțit de un jandarm, căutînd parcă umbra. Sebestyén schiță un gest spre pălărie, dar n-o avea în cap. Se înclină, salutîndu-l pe plutonier.

Acesta însă se întoarse cu spatele, de parcă nici nu l-ar fi observat, și începu să-i explice ceva jandarmului. Poate într-adevăr nu l-a observat pe Sebestyén ; acesta însă ar fi putut jura că adineauri se uita spre el.

Acum vorbi țaranca cea scundă, durdulie, arătînd spre jambierele brigadierului :

— Spuneți-mi, vă rog, nu-i cald vara cu astfel de ciorapi ?

La întrebarea aceasta, bărbatul privi la picioarele sale. Purta jambiere de lînă, pînă la genunchi. Răspunse sec :

— Se obișnuiește omul cu toate.

— Totuși, trebuie că țin de cald — spuse femeia compătimitor.

— Nu poți umbla prin pădure în pantofi și șosete.

— Asta-i adevărat, încuviință femeia cea durdulie.

Șeful de post se întoarse iarăși, Sebestyén chiar avu impresia că-l spionează cu coada ochiului. Să fi vorbit despre el cu jandarmul ? Îi salută iarăși, înclinîndu-se și făcînd un semn cu mîna, ca să fie observat.

Dar ce naiba ? A orbit plutonierul, de nu-l vede ?

Atitudinea aceasta și privirile posomorîte ale plutonierului au înfipt un cui în mintea brigadierului ; n-avu însă timp să-și mai bată capul cu aceasta ; în depărtare, apărî autobuzul tixit de călători, clătîndu-se greoi ca o rață uriașă.

Cele două femei, ca niște păsări alb-negre stîrnite, cuprinse de neliniște își strînseră în grabă mare bagajele. Sub șervetele întinse peste coșuri se auziră cîrîituri și zbateri de aripi. Femeile, îmbrîncindu-se una pe alta, ieșiră în mijlocul drumului parcă ar fi fost într-o întrecere, care din ele se înghesuie mai întîi în burta enormă a mașinii, în aerul înăbușitor duhnind a usturoi, deși geamurile erau toate lăsate.

Erzsike îl zărise pe tatăl-său prin geamul autobuzului care încetinise. Fata începu de departe să facă semne, agitîndu-și batista în înghesuiala din mașină, parc-ar fi vrut să-și întindă aripile și să-și ia zborul din colivia hodorigită. Pe chipul ei lucea un surîs senin.

Brigadierul uită de plutonier.

Monstrul se opri. Din trupul lui de fier se revărsa dogoare, iar în urma lui, un nor gros de praf înecase casele.

Erzsike sări sprintenă, ușoară, de gîtul tatălui-său. Parc-ar fi zburat, ca un fluture, abia atingea pămîntul cu picioarele. Bărbatul însă nici nu se clinti. Rămase nemișcat ca un bolovan de piatră, își desfăcu numai brațele, apoi le închise, ca pe niște copcii de fier, strîngînd la piept pe oaspetele cel drag. Sebestyén era o fire sensibilă și se emoționa ușor. În clipa aceasta, inima i se muia de duioșie. Astfel de scene îl impresionau întotdeauna.

— Gîndăcelul tatii, scumpul meu gîndăcel! În sfîrșit, iată-mi-te acasă! — murmură cu glas gîtuit, cu ochii sticliți de fericire. — Ce mai faci tu, dragă? Ce noutăți mi-ai adus? Toate bune? Nimic rău? — și nici nu se gîndea să se desfacă din îmbrățișarea strînsă a brațelor ei goale.

În bucuria și emoțiile revederii uitaseră cu totul de bagaje. Taxatorul însă, cu mînele suflecate, se și cățăraseră pe acoperișul vehicolului și începuse să deznoade legăturile prelatei. Un timp, tot căută după bagaje, pe urmă pîrindu-i-se prea lungă scena, spuse cu oarecare imputare în glas, adresîndu-se tatălui și fetei:

— Cîte bagaje au fost, mă rog frumos?!

— Acela, acela... Tocmai acela care-l ții în mîină, e unul.

Taxatorul mormăi:

— Vă rog să fiți atentă, fiindcă după ce-am plecat o dată, nu-mi mai iau nici o răspundere. Ce-a rămas, a rămas!

Ștregarul însă cunoștea bine bagajele. Le alese tocmai pe cele patru care trebuiau coborîte.

După ce autobuzul plecă, brigadierul luă bagajele și porniră pe drumul principal, prin praful pînă la glezne, cotînd în curînd pe ulicioara ce ducea la locuința brigadierului.

— Toate au mers bine la examen, numai că, tată, știi...

Brigadierul privi pieziș la ea:

— Numai?

— La istorie...

Bărbatul se opri pentru 'o clipă în loc:

— Doar n-ai rămas corigentă...

Glasul fetei mai tremura încă de bucuria revederii.

— Vai, dar cum se poate? — rîse și ulița răsună de hohotele ei.

— Cît ai luat?

— Șapte.

— Destul de bine.

— Dar dacă aș fi primit altă temă...

— Șă nici nu-ți pese. Bine că ești acasă. Maică-ta o fi auzit desigur că a sosit autobuzul. Acum ne pîndește din cerdac. Toată dimineața a cocălit, bătrîna lui Balint încă din zori a tăiat doi pui.

Asta-i bine. Erzsike-i flămîndă. Abia acum își dă seama. Doar azi dimineață și-a băut cafeaua fără piine. Erau cu toate foarte emoționate, fiindcă urma să meargă să-și ia rămas bun de la măriia-sa reverendissimul protopop și mai erau și emoțiile călătoriei. Ziua aceasta a fost ca un vis, o zi deosebită...

— Și micuța Kati ce mai face? întrebă, îndreptîndu-și spre tatăl său privirile ochilor ei mari albaștri.

— O, Kati a devenit o adevărată domnișoară. Veșnic stă pe prag și toarce. Ai să vezi, și ea te așteaptă.

Kati era o pisicuță, care văzuse lumina zilei pe la Paști. Le-o făcuse cadou o vecină și Erzsike se jucase mult cu ea în timpul vacanței de paști, legîndu-i de gît o fundă roză. Tot ea o și botezase Kati.

Brigadierul își simți degetele amorțite de apăsarea sforii cu care erau legate pachetele. Se opri să le schimbe. Și mai simțea nevoia să-și șteargă transpirația de pe fața-i brăzdată.

Observă atunci că plutonierul vine în urma lui însoțit de jandarm. Nasturii lui de alamă și eghileții de pe umăr sticleau în soare.

Cînd brigadierul se opri, își domoli și el pașii, privind înlături și tușind și el.

Sebestyén mai zăbovi, își mai încetini mersul, pentru ca jandarmii să-i ajungă să deie mîna cu ei. Ei însă veneau tot mai alene evitînd parcă anume întîlnirea. Atitudinea lor era ciudată. Sebestyén nu putea să și-o explice.

Ciudat. Foarte ciudat. Sebestyén își dădu seama că plutonierul nu vrea să se întîlnească cu el. Totuși pe el îl urmărește. Era limpede. Pe el îl pîndise și la autobuz. Era o situație de neînțeles. Doar plutonierul ciocnea bucuros cîte un pahar cu el, seara, dacă se întîlneau în încăperea din dos a cîrciumei, la așa numita masă albă, iar în după amiezele de vară, cînd brigadierul se nimerea prin sat, sorbeau cîte o halbă de bere împreună. Se și tutuia. Iar acum se poartă de parcă nu l-ar fi văzut în viața lui pe Sebestyén.

Fruntea brigadierului se întunecă, parc-ar fi trecut un nor peste ea. Asta lipsea, să înceapă jandarmeria să adulmece pe urmele lui. Ce-o fi avînd cu el? L-o fi denunțat cineva? Cînstea lui era nepătată. Mîna lui era curată. N-a primit niciodată nici un fel de „cadouri“ de la cei cu care avusese de furcă în exercițiul funcțiunii sale de brigadier silvic. Niciodată nu încălcase instrucțiunile ce le primise de la superiori. Mîna lui nu era murdărită de bacșișuri.

Tatăl și fiica își continuară drumul, Sebestyén însă deveni tăcut, trăgînd cu coada ochiului în urmă, pîndind dacă-l urmăresc jandarmii.

În stînga, șirul neregulat de case se sfîrșea, urmat de gardul de nuiele al unei livezi întinse; dincolo, mai la deal se cocea în soarele dogoritor un lan mare de grîu. Spicele începuseră să pălească.

În fața livezii, pe cealaltă parte a uliței, se zărea casa brigadierului silvic, pitită într-un pîlc de brazi.

Cînd își zări soțul țepăn cu bagajele în mîna, soția brigadierului coborî treptele cerdacului sprintenă, cu brațele deschise. În urma femeii porni și pisica mieunînd, încurcîndu-i-se printre picioare.

— Erzsike! Micuța mea! Erzsike! Dragoste! strigă mama, bătînd din palme. La azul strigătelor apărură în ușă și chipul încrețit al bătrînei Balint, ucigașa puilor. Își căscă gura fără dinți, iar culele obrazilor se strînsură toate pe la colțurile buzelor și ale ochilor. Această schimonoseală închipuia un zîmbet pe fața

bătrânei. Mai făcu un pas și se opri în prag, ținând în mâini un cuțit mare de bucătărie și un capac de oală.

În clipa aceea și jandarmii i-au ajuns din urmă pe tatăl și pe fiică-sa.

Erzsike, de emoție nu nimerea zăvorul porțiței, încercînd să intre, iar dinăuntru se chinuia mama smucind de clanță. Folosindu-se de momentul acesta, plutonierul se apropie de Sebestyén și în sfîrșit dădu mîna cu el. Nu spuse însă nimic. Clipi numai din ochi și brigadierul simți cum îi năvălește sîngele în cap. Ce să însemneze acest clipit al ochilor! Șeful de post îl prinse ușor de braț, îl trase de o parte și-i șopti cu compătimire la ureche :

— Nu te supăra, dragul meu, dar...

— Poftim, poftim ! — se bîlbîi Sebestyén, căutînd nervos buzunarul de la spate al pantalonilor să scoată tabachera și să-l îmbie cu o țigară pe plutonierul, care în vestonul său alb părea mult mai negru decît era.

— O datorie foarte neplăcută, crede-mă...

Brigadierul ridică din sprîncene :

— Ce e ? ce-i neplăcut ? și mîna-i căzu inertă, încetînd să mai caute tabachera.

— Păi asta... că tocmai eu...

— Nu înțeleg nimic... — spuse brigadierul.

Între timp, fiica și mama, nebăgînd în seamă schimbul de cuvinte al bărbaților, se îmbrățișau. Porțița se deschisese, fata intrase, tatăl și jandarmii năseseră afară.

Plutonierul tuși. Îl strîngea gulerul vestonului. Se pare că din cînd îmbrăcase ultima dată acest veston, omul se mai îngrășase. Sau intrase la spălat vestonul.

— Am ordin, spuse privind prin aer, parc-ar fi urmărit zborul rîndunelor.

— Ce fel de ordin ? Ești așa de misterios.

— Trebuie să perchezizionez bagajele.

Sebestyén era uluit. Pălise. Tremura de emoție.

— Astea ? — întrebă arătînd spre bagaje. — Nu înțeleg.

Plutonierul lăsă să-i alunece cureaua puștii de pe umăr pe braț. Și el privea la cele două valizoare și la pachetele învelite în hîrtie.

— Dar pentru ce ?... Nu înțeleg... bîigui brigadierul.

Soția lui Sebestyén, care în emoțiile revederii, nu observase scena ce avusese loc între soțul ei și plutonier, se-apropie ținînd îmbrățișată pe fiică-sa și cu simplitatea gospodinelor de la țară, întinse mîna plutonierului :

— Ce draguț din partea dumitale, că tocmai acum, cu prilejul acesta fericit pentru noi...

Plutonierul privea cu reținere mîna întinsă spre el.

Doamna Sebestyén continuă :

— Făceți-ne onoarea. Poftiți la modesta noastră masă.

Plutonierul își simțea gulerul sugrumîndu-l. Tuși. Dar nu luă mîna femeii. Cine știe ce secrete ascund bagajele acelea ?

— Invită-l, Ernő, și tu pe domnul plutonier, insistă femeia.

Privind însă, sincer însufletită, la soțul ei și văzîndu-l palid și înmărmurit, vorba i se înecă în gît.

Uimită se uită cînd la unul, cînd la celălalt. Și deodată, se sperie.

III.

În oraș apăreau două cotidiene, concurându-se sălbatic în transmiterea știrilor senzaționale.

În fiecare dimineață pe străzile buimăcite, abia trezite din somn, urlicii răcneau înșirînd uluitoarele evenimente ale zilei precedente.

Spre prînz, urlicii se întorceau gîfîind, learcă de sudoare să facă socoteala, la dughenele pe care între ei, în semn de stimă, le numeau administrație. Administrația și redacția se aflau îngrămădite în cîte o singură încăpere, împăcînd principiul economiei și activitatea redacției cu interesele materiale ale ziarului.

În fața unicei încăperi strîmte, întunecate, ocupate de ziarul „Ultimei știri“, un bărbat slab, puțin adus de spate, cu fața osoasă, așteaptă întoarcerea vînzătorilor de ziare. E unchiul proprietarului. El se ciorovăiește cu urlicii. Soția lui se plimbă cam de un ceas, legănîndu-și trupul bine clădit pe sub umbra copacilor ce mărgineau strada ușor înclinată, pîndind cu coada ochiului la ușa redacției.

Și ea așteaptă întoarcerea urlicilor. Are nevoie de bani, să cumpere ceva pentru prînz. E din ce în ce mai nerăbdătoare. Vremea-i tîrzie, în curînd măcălăriile se închid.

Cum vînzătorii de ziare întîrzie, multe nu sînt de făcut la administrație. Unchiul proprietarului stă în pragul ușii deschise rezemat de ușcior, cu mîinile încrucișate pe piept și privește nepăsător la călcîiile femeilor care trec prin fața lui.

Firește, cerberul administrației nu-i preocupat numai de picioarele femeilor. În același timp ține sub observație concurența. Pe cealaltă parte a străzii, ceva mai la vale, tot cu ușa deschisă pînă-n perete, se cascadează spre asfaltul muiat de dogoarea lui iunie redacția ziarului „Evenimentele Orașului“.

Pînda — sub aparență de nepăsare — a administratorului ziarului „Ultimele știri“, are un scop deosebit : vrea să spioneze cam cît sînt de mari teancurile de ziare cu care se întorc urlicii.

Deodată omul se desprinde de ușciorul ușii, mîinile-i cad de pe piept, cu mișcări domoale întoarce spatele picioarelor și soldurilor femeiești. Dispare pe ușa redacției „Ultimelor știri“.

Administratorul se adresează nepotului — care-i și redactor șef și care în acest timp decupează cu însuflețire tăind cu foarfeca o știre importantă dintr-un ziar. (Știrea relatează cum a scăpat un crocodil dintr-un circ american și-a pornit în goană pe străzi, înspăimîntîndu-i pe trecători).

Glasul care-l deranjează pe redactor din activitatea lui febrilă — e tulburat și enigmatic :

— A plecat ! — atît șoptește unchiul.

Nepotul întrerupe tăiatul.

— Poftim ? S-a întîmplat ceva ?

Directorul urlicilor s-apeacă pînă la urechea nepotului :

— A ieșit din redacție ! spune tulburat.

Prim redactorul Aba Gyula aruncă foarfeca :

— Cine ?

— El ! — șuieră bărbatul cel slab arătînd cu degetul înapoi peste umăr.

În acest scurt șuierat nu-i nici o indicație cu privire la persoana al cărei nume unchiul nu vrea să-l pronunțe ; e evident însă că cel care l-a tulburat pe bărbatul slăbănog din contemplarea picioarelor femeiești, nu poate fi decît redactorul ziarului concurent.

Domnul primredactor Aba sări în picioare răsturnînd scaunul. Se repezi apoi cu avînt spre cuiul ce servea de cuier, în care atîrna pălăria lui tare de paie. Și-o îndesă repede în cap. Se răsuci apoi dintr-un zvicnet spre alt cui în care se afla agățat bastonul său, imitație de bambus ; apucă cîrja bastonului cu energie, ca un luptător pregătit de bătălie. Cu obrajii proaspăt rași, aprinși de febra emoției, se repezi pînă-n prag. Acolo se opri brusc și întorcîndu-se, întrebă :

— Încotro a luat-o ?

— La vale — răspunse unchiul arătînd cu mîna.

— Oare unde ? N-ai văzut ?

— De unde să știu ? Am văzut numai că a ieșit.

— Excrocul ! — șuieră dușmănos primredactorul.

Pe urmă, porni hotărît pe stradă. Doar că nu alerga. Iar privirile sale scurtau, să-l descopere pe concurent și să-l urmărească.

Șeful ziarului trecu tocmai în clipa aceea colțul, ieșind în piața centrală, o adevărată asfalt, goală, pustie, care acum se transformase parcă într-o vatră doborîndă.

Aba Gyula, cu bărba-n piept ca un taur pregătit să împungă, ieși în arenă. La vremea aceasta numărul trecătorilor s-a rărit. Soarele s-a ridicat la zenit, umbra copacilor din marginea trotuarelor s-a închiricit. Cu mic cu mare, locuitorii orașului se risipesc pe malurile rîului la scaldă și în timp ce plaja strandului viermuiește de trupuri bronzate, străzile devin aproape pustii.

Mulți s-au și culcat să-și doarmă somnul de după amiază, deși pe terasa restaurantului din colț, sub umbrele mari de soare, chelnerii abia acum aștern fețele de masă, pentru prînz. Clinchetul tacîmurilor s-amestecă cu semnalele mașinilor și cu zdrăgănitul chinuit al autobuzelor.

— Bestia ! Totdeauna pescuiește ceva senzațional, de care „Ultimele știri“ nici nu visează ! — își spune Aba Gyula furios. Își simte gura amară. În vara asta încă n-a fost niciodată la scaldat. Veșnic trebuie să adulmece. Viață de sclav !

În ciuda tuturor eforturilor, tirajul ziarului scade zi de zi. Uneori simte aproape fizic că numai un fir de pai îl mai ține la suprafață în puhoiul crizei. Situația-i aproape disperată. Constată tot mai des că directorii întreprinderilor nu prea primesc cu dragă inimă vizitele sale ; de cele mai multe ori chiar se eschivează. A scăzut și publicitatea, deși „Ultimele știri“ au acum un tarif de-a dreptul ridicol.

Domnul primredactor parcurse în goană drumul pînă la colț. Acolo se opri gîfîind ca un ogar ce urmărește vînatul. Sufla greu, sfornăind. Își dădu capul pe spate, parc-ar fi adulmecat, iar cu ochii căuta înfrigurat în toate părțile. Nici urmă însă de celălalt proprietar de ziar, de bătrînul șobolan înrăit. Era evident că numai la poliție putea să fie. Altă instituție de unde să afle știri, nu se află pe aproape.

Spre norocul primredactorului „Ultimelor știri“, bătrînul Czodik Samu se mișca greu pe picioarele sale pline de varice, deși se ajuta și el tot cu bastonul de promenadă. Își tîrșea din greu pașii, îl dureau bătăturile din talpă, iar pe deasupra, ca să păstreze cele mai bune relații cu toată lumea, mergînd pe stradă, împărțea în dreapta și-n stînga plecăciuni respectuoase, surîsuri binevoitoare și mereu își ridica prevenitor pălăria ; se mai și oprea din cînd în cînd să schimbe o vorbă două cu cunoscuții. Așa se face că Aba, gonind din toată puterea izbuti să-l ajungă tocmai pe scările poliției și chiar, printr-un ultim efort, să-i treacă înaintea și să năvălească primul în biroul comisarului șef al secției penale.

Apariția lui fu atât de neașteptată, încît comisarul privi mînios și mirat la el :

— Ei, ce noutăți, domnule redactor ? — îl întrebă nedumerit.

Prim redactorul abia-și ținea răsufierea. Suferea. Își descheie sacoul și cămașa, frecîndu-și cu palma pieptul păros, parcă s-ar fi temut să nu leșine. Sudoarea șiroaia pe el.

— Servus. Am venit să cer informații despre...

Aba se încurcă. Tremurînd își smulse batista din buzunar. Înainte de a-și fi încheiat fraza, s-auzi o bătaie moale, nevolnică în ușă. Celălalt primredactor, pe care Aba îl lăsase în urmă, făcuse și el o ultimă sfortare, repezindu-se după el, și amețit pe jumătate se prăbuși pe primul scaun aflat la îndemînă în biroul șefului secției penale. Cei doi prim-redactori se priveau cu atîta dușmănie, încît ochii lor păreau că varsă flăcări, în sălbatica încăierare pentru pîine.

— Poftește ! Ia loc și tu — spuse comisarul lui Aba, arătîndu-i un scaun.

Auzînd această invitație Czodik Samu simți ca un jungھی în inimă. Destul de rău pentru el, dacă ăștia doi se tutuiesc. Aceasta practic înseamnă că secția penală a poliției avantajează concurența. Deci să fim cu ochii în patru !

Bătrînul redactor își scoase din buzunar carnetul zdrențuit.

Comisarul îl privi scrutător. La naiba, doar n-or fi mirosit și ăștia istoria cu podoaba rituală a protopopului. Groaznic ! Nimic nu poți ascunde de ei. Își bagă nasul în toate.

— Stau întotdeauna cu plăcere la dispoziția reprezentanților presei. Acum însă... deocamdată...

Czodik își scoase și el creionul și-și așează ochelarii pe nas.

Șeful secției penale protestă speriat :

— Vă rog să nu scrieți. E prematur.

Aceste cuvinte au izbit atenția veșnic trează a ziariștilor. E limpede că la poliție se întîmplă ceva senzațional. Dar ce anume ?

Aba aruncă o privire otrăvită spre Czodik. Bătrînul șobolan desigur știe. De-aceea a intrat și s-a așezat așa de sigur de sine, scoțîndu-și carnetul și creionul. Poate a fost chemat chiar la poliție. Nu-i nici un secret că „Evenimentele orașului“ are un tiraj mai mare și de aceea îl avantajează. Cine știe ce știre interesantă zace în sertarele poliției și vor s-o ascundă de reprezentantul „Ultimelor știri“.

Aba se străduia să-și păstreze sîngele rece și demnitatea. Cu mișcări calme, și-a scos ca într-o doară carnetul din buzunar, apoi creionul și s-a apropiat de masa comisarului, dîndu-și toată importanța cuvenită.

— Să știu și eu despre ce-i vorba, dacă nu cumva știu.

— Încă nu ! Încă nu ! — spuse comisarul surîzînd misterios. — Mai tîrziu, cînd va fi timpul. Fiți liniștiți, domnilor ; toate la timpul lor.

Fața lui Czodik se lungi :

— La ce faceți aluzie ?

Comisarul făcu gesturi de protest în aer :

— Am să vă spun totul, șir cu șir, cînd va sosi timpul. Cercetăm un caz deosebit. Extraordinar ! Senzațional, domnilor ! Nu vă pot însă spune nimic deocamdată. De aceea vă și rog să nu mă întrebați, n-am să vă spun nimic. — Și cum își rezemă spinarea lată de spătar, scaunul scîrții sub el. — O să vedeți ce lovitură de maestru am să dau ! — Și-și rezezi pumnul în aer, arătînd lovitura. Deja... deja... Dar nu acum, ci mai tîrziu, cînd totul se va fi isprăvit, cînd cazul are să fie închis pentru poliție.

Aluziile, cuvintele misterioase rostite i-au pus pe jar pe ziaristi. Erau amîndoi disperati că celălalt ar putea pune mîna mai repede pe ştirea senzatională. Parcă ar fi fost lipiţi de scaun, acolo în biroul comisarului. Şi-şi aruncau pe furis priviri de sălbatecă invidie. Curgeau întrebările, dar şeful tăcea, iar surisul său devenea tot mai misterios. Se juca cu ei, ca pisica cu şoarecele. Fireşte, era convins că ştirea despre furtul cruciuliţei se strecurase deja în redacţii, ce altceva i-ar fi adus acolo pe aceşti ziaristi flămînzi de ştiri senzationale? El însă tăcea. Pe urmă însă, se ridică decis şi cu un gest neaşteptat, arătînd uşa, spuse :

— Regret, nu mai pot sta la dispoziţia dumneavoastră. Am treburi urgente. La revedere, domnilor.

Cu acest prilej Aba fu neobişnuit de curtenitor cu colegul său. I-a deschis uşa, lăsîndu-l să iasă înaintea lui, numai că nu l-a îmbrîncit afară. Iar pe el l-a împins afară comisarul, cu destulă politeţe. Czodik însă mereu privea în urmă, nu cumva concurenţa să rămînă şi să vorbească între patru ochi cu comisarul.

Se despărţiră numai la ieşire, fără să se salute.

Tocmai cînd cei doi ziaristi ieşeau de la poliţie, un funcţionar de la Tribunal părăsea restaurantul din colţ. După ce dăduse pe gît un ţap de bere, funcţionarul rîgii, oprindu-se o clipă în faţa restaurantului ; cînd observă că Czodik porneşte într-acolo, se grăbi să-i iasă în drum. Desigur, presa are în buzunar secretul poliţiei. Funcţionarul îl opri pe Czodik, care mergea încet, preocupat.

— Toată cinstea, ştimate domnule primredactor, toată cinstea.

— Am onoarea, răspunse ursuz bătrînul.

Ochii funcţionarului sticleau de curiozitate :

— Mîine o să citim în ziar, nu-i aşa ?

— Păi... O să vedem... o să vedem...

— Desigur, în prima pagină...

— Depinde.

— E-o ştire extraordinară, domnule !

Primredactorul nu se mai grăbea :

— La ce vă referiţi ?

— Cum la ce ? La cruciuliţa de aur.

— Aa ? Cruciuuliţa ? Să vedem. Depinde.

Vorba vorbă aduce. Funcţionarul de la Tribunal, îmbătrînit în atmosfera de bîrfă a oraşelului, cotcodăcea ca găina care a descoperit un-grăunte. Mai scăpă cîteva cuvinte şi despre ceea ce se şoptea prin birourile Tribunalului privitor la dispariţia misterioasă a cruciuliţei de aur.

Czodik îşi scoase din buzunarul de la piept trabucul pe jumătate fumat, pe care-l stinsese cînd pornise spre poliţie, şi îl aprinse iarăşi.

Răspîndind miros de tutun, se porni să culeagă amănunte despre podoaba rituală, care, după cum aflase, dispăruse în primele ore ale dimineţii de pe masa domnului abate, împreună cu lăntişorul de aur !

În capătul de sus al străzii se vedea pierzîndu-şi vremea un pensionar foarte bătrîn, care privea mereu la uşa redacţiei „Ultimelor ştiri“, pîndind ceva. Era o apariţie ciudată ; cine îl zărea, trebuia neapărat să se întoarcă şi să-l măsoare din cap pînă-n tălpi. Pe lîngă nişte urechi găunoase, spînzurau favoriţii cărunţi şi cîrlionţaţi ; purta guler tare de celuloid şi lavalieră neagră. Văzîndu-l pe domnul primredactor Aba întorcîndu-se, se apropie uşurel de el şi aplecîndu-se peste masă, cu mîinile pîlnie la gură, şopti tulburat, cu o înfăţişare tragică :

— Ce spune poliţia despre cruciuliţa de aur ?

Primredactorul tresări. În primul moment, fusese enervat de intrarea bătrî-nului purtător de zvonuri, acum însă, deodată forța i se muie, cuprinsă de lăco-mie. Habar n-avea despre ce cruciuliță-i vorba, dar întrebă brusc :

— Dumneata ce-ai auzit despre ea ?

Neplăcut era că trebuia să strige, pentru că pensionarul era cam tare de urechi.

— A fost văzut abatele cînd a fost la poliție.

Aba Gyula începu să dîrdîie. Sări drept în picioare :

— Cînd ?

— Azi dimineață.

Atît i-a fost de ajuns. Fără să mai sporească vorba, își apucă bastonul și rotindu-l prin aer cu un gest războinic ieși furtunos îmbrîncindu-l din drum pe pensionar. În prag se întoarse strigînd :

— Ascultă, nene Pallos, află tot ce se poate afla. Știi bine că nu sînt calic.

Spre seară, jumătate de oraș șoșotea, despre dispariția podoabei rituale a reverendissimului Kulcsár Leopold. Au fost văzuți, cum erau duși la poliție, menajera protopopului topită de rușine și soțul ei, Szabo Pista, mergînd cu capul în pămînt înaintea agentului.

IV.

Sergentul de jandarmi, din clipa în care luase în pază bagajele, nu s-a mișcat un pas de lîngă ele. La un semn al plutonierului le-a luat el însuși în mîină și le-a dus în casă.

Te prindea mila văzînd-o pe soția brigadierului, albă ca varul, stînd în pragul bucătăriei, cu mîinile strînse pe piept, cu degetele mișcîndu-se convulsiv. Ca într-un vis de spaimă privea și nu mai vedea nimic.

Tatăl părea prins în cuie la colțul mesei. Picioarele ușor îndepărtate păreau împietrite, mușchii obrazilor îi întepeniseră, pe fața lui numai tresărirea sprînce-nelor mai trăda că omul e viu.

Erzsike desfăcea bagajele, tremurînd.

S-auzi deschizîndu-se ușa bucătăriei, cu un zgomot ce părea foarte îndepăr-tat. Se simțea în acest zgomot prudență și grijă, parc-ar fi fost un bolnav în casă. Prin deschizătura ușii pătrunse un chip înspăimîntat al unei babe. Bătrîna Balint își roti curioasă privirile și se retrase repede.

Pe urmă însă, prinzînd curaj, o întrebă pe soția care sta acolo neputincioasă :

— Doamnă, vă rog...

Cea strigată tresări, ca trezită dintr-un somn hipnotic și se întoarse spre babă. Aceasta o chemă, făcînd un gest cu mîna :

— Pofțiți puțin afară.

Ușa rămase întredeschisă.

Soția brigadierului se mișca greu, picioarele abia o țineau ; nu izbutea să-și scuture din privire imaginea, a cărei realitate poate nici n-o simțea ; parc-ar fi fost vis totul, un coșmar chinuitor.

Ieși pășind pe vîrfurile picioarelor.

Lelea Aniko, tot înghițînd, șoptea cu glas uscat :

— Amiaza.. Ce facem cu mîncarea?... Se arde...

— Lasă mîncarea, lele Aniko !

— Să nu pun puțină apă peste friptură ?

— Pune, nu pune... Tot una-i.

Baba întrebă, apropiîndu-și gura de urechile soției brigadierului :

— Da' ce caută jandarmii aici ?

Vorbele filfiiu prin aer atât de moi încît nu tulburară nici bîzîitul muștelor. Răspunsurile erau și ele abia murmurate. Cînd însă bătrîna aminti de jandarmi, nervii gospodinei se dezlănțuiră ; pierzîndu-și stăpînirea de sine, cu ochii în flăcări, izbucni :

— Ei știi ce caută ! Mie nu mi-au spus-o !

— Așa — spuse bătrîna.

Femeia se înfurie :

— Dumneata dă-ne pace ! Nu tot deschide ușa !

Baba se tulbură :

— Eu numai pentru mîncare... Toate lucrurile acelea scumpe...

Potolită oarecum, învingîndu-și spaima, doamna Sebestyén reintră în odaie, trîntind puternic ușa după sine, considerînd că astfel o oprește pe babă s-o tot deschidă vîrîndu-și nasul. Tot lucrînd de ani de zile la ei, devenise aproape un membru al familiei, ceea ce însă n-avea cum s-o oprească să umple satul de vorbe, despre tot ce se întîmplă în casă.

Fata scotea cu mișcări mecanice conținutul pachetelor și-l înșira pe masă. Nici nu-și ridica privirile, de parcă-ar fi fost singură în odaie. Tremura însă din tot trupul. Obrajii îi ardeau de rușine, gîtul, pieptul i se împurpuraseră. În lumina ce se strecura pe fereastră, din cînd în cînd i se vedea chipul speriat.

Totuși, nu se putea spune că plutonierul e răuvoitor. Se vedea că-i stingherit de împlinirea acestei misiuni și c-o face numai în vederea raportului ce trebuia înaintat superiorilor. De multe ori își și întorcea privirile în altă parte. Nici nu cotrobăia printre rufele întinse, și cînd atingea cîte una, parcă s-ar fi temut de sacrilegiu... Parcă orice mișcare ar fi fost o violentare a nevinovăției fetei...

După ce perchezitia s-a încheiat, plutonierul a oftat ușurat și întorcîndu-se spre Sebestyén surîse jenat :

— Imi pare bine că s-a terminat astfel.

— Dar ce-a fost asta ? Ce-ați căutat ?

— Am primit ordin. Datoria.

Brigadierul nu putea nici să vorbească de indignare. Nu izbutea să-și vină în fire. Inghițe în sec. În ochi îi luciră lacrimi de obidă. Abia se stăpînea.

— Nu trebuie să-ți faci gînduri — continuă plutonierul.

— Ce gînduri să-mi faci ? — spuse brigadierul cu ochii în pămînt.

— La drept vorbind, n-am procedat reglementar, dar n-am vrut să vă tulbur — explică plutonierul. Ar fi trebuit să aduc martor și pe primar sau pe ajutorul lui ; așa cer instrucțiunile. Eu însă am vrut să rămîna totul între noi.

Îl prinse ușor de umeri pe brigadier, care murmură, cu voce slabă :

— Mulțumesc... Îți sînt recunoscător...

Doamna Sebestyén, cînd înțelese din vorbele plutonierului, cît de mulți străini ar fi trebuit să asiste, fu cuprinsă de o spaimă de moarte, auzind însă murmurul soțului, care abia semăna a glas de om, chipul ei se muie, arătînd ușurare ; surîse recunoscătoare și începu să mulțumească :

— Vai, domnule plutonier, cum să-ți mulțumim ? N-o să uităm niciodată. Îți mulțumim, îți mulțumim.

Soțul ei o privi încruntat și-atunci cuvintele îi înghețară pe buze.

Firește, după cum era obiceiul, îl invită din nou la masă pe plutonier, dar acesta se eschivă ; nu era un moment potrivit ca să primească. Să-l înțeleagă și pe el, acum a trecut pe la ei în calitate oficială, nu din voia lui, ci datorită unui ordin de sus — s-ar putea isca bănuieli și cine știe ce reclamații răuvoitoare ar ajunge la autorități ; chiar și Sebestyén ar putea să aibă neplăceri.

Vorbele plutonierului au avut exact rezultatul opus celui scontat. În ochii brigadierului sticliră fulgere întunecate. Chipul îi deveni rigid. Își dădu capul pe spate. Dar ce-i cu el? E lepros? Ce-i cu el? Un criminal? Tîlhar? Ucigaș?... Sau fiica lui?... — la gîndul acesta simți că se înăbușă.

Minunatele bucate pregătite cu dragoste de mamă de doamna Sebestyén, într-adevăr s-au ars, așa cum prezisese baba Aniko. Bătrîna își cunoștea stăpîna, știa că nu-i place să se amestece nimeni în treburile ei. Pînă cînd familia a ajuns la masă, după cele întîmplate, friptura se uscaseră. Iar masa cu atîta bucurie pregătită fu mai tristă decît o îngropăciune.

Familia era mută. Erzsike scăpa supa din lingură înapoi în farfurie, iar maică-sa nu-i făcea observații. Încercă de cîteva ori s-o mîngîie, cu vorbe conso-latoare, dar fata nu răspunse. Iar tăcerea încruntată a brigadierului, parcă înghe-țase totul în jur.

Lelea Balint, cînd intrase să ia castronul cu supă, încercase un zîmbet cu gura ei știrbă, mai murmurase și cîteva cuvinte de alintare la adresa lui Erzsike și o mîngîiasă cu degetele-i strîmbe pe cap. Nici asta însă nu risipi atmosfera îndo-liată din familie.

Mai tîrziu, doamna Sebestyén strigă în zadar după babă, sa-ducă cuțitul de tăiat pîine. Lelea Aniko se prefăcu surdă, nu răspunse.

Tatăl, încă înainte de terminarea mesei se retrase în odaia lui de lucru, biroul ocolului silvic. Odaia da înspre uliță și avea în față un cerdac năpădit de viță sălbatică; pe verandă, la umbră s-aflau două bănci, unde cei care aveau treabă, așteptînd, puteau sta și fuma cîte-o țigară.

Din odaia de lucru s-auzeau pașii egali ai brigadierului răsunînd pe podea, cum se plimba încoace și încolo. Nu-și putea afla locul.

Mama rămase în sfîrșit între patru ochi cu fiică-sa. Răsuflă ușurată, fiindcă în prezența soțului se simțise paralizată de frică. Prinse ușor, cu două degete pe Erzsike de bărbie, încercînd să-i privească în ochi :

— Afurisită viață, spuse ea.

Fata însă nu-și ridică privirea.

După puțin timp mama adăugă :

— Poți să-ți închipui ce situație neplăcută-i pentru noi.

Erzsike își mușcă buzele, pălînd. Continuă să privească în podea.

— Nu-mi pot da seama, de ce s-a pus la cale toată comedia asta cu noi.

Zadarnic însă încercase să o provoace pe fată să vorbească; aceasta nu răspundea.

Femeia ieși, cu pași domoli în pridvor, se rezemă de parmalîc, privi undeva în vale; i se nimeri în mînă un șervețel de hîrtie; distrată începu să-l rupă în bucățele, pe urmă se întoarse și oftă :

— Și cît de mult ne-am bucurat că în sfîrșit te întorci acasă.

Acum fata își ridică privirile spre maică-sa. Ochii-i luceau ca safirul. Lacrimi se strînseseră între gene și începură să se prelingă pe obraji.

— Nu plînge, draga mea. Știu că tu nu ești vinovată. — Doamna Sebestyén scoase o batistută brodată și cu grijă îi șterse lacrimile. Pe urmă o mîngîie cu gingășie pe umeri.

Erzsike simți această mîngîiere ca urma unui fier înroșit în foc. Îi venea s-o ia la fugă, dar nu îndrăznea să se miște, de parcă mușchii n-ar mai fi ascultat-o.

Mama spuse, mai mult pentru sine, tristă, obidită :

— E groaznic. Nu știm nimic.

Fata se cutremură toată, izbucnind în hohote de plîns.

Doamna Sebestyén stătea neputincioasă, oftînd, nemaştiind ce-ar putea să spună. Ieşi iarăşi afară şi îşi aţinti privirile în gol, ca cineva care nu vede nimic. Soarele scăpăta şi păsările începuseră să ciripească. Femeia însă nu le auzea. Nu vedea, nu auzea. Sîngele abia-i mai zvîcnea în vine, parcă amortise viaţa în trupul ei toropit.

La un moment dat îşi aminti ceva şi se întoarse repede.

— Mîine vin toţi elevii acasă! — spuse oarecum înviorată.

Fata, întinsă pe divan cu capul în perne continua să suspine.

— Ai auzit că Köllö Gyuri nu mai stă să dea bacalaureatul?

Parc-ar fi vorbit cu pereţii. S-apropie de fată şi o zgîlţii, strigînd la ea:

— Erzsike!

Fata îşi întoarse faţa pe jumătate spre ea. Părul ei blond se încîlcise, obrajii-i erau învăpăiaţi, ochii înroşiţi şi plini de lacrimi.

— Ai auzit ce ţi-am spus?

— Da — suspină fata.

— Ei? Tatăl-său spune că-i pare rău şi de banii cheltuiţi pînă acum. Tot cu atîta s-alegea şi dacă ar fi aruncat miile pe fereastră... în noroi.

Părea o aluzie fină şi răutăcioasă la ea, la Erzsike, adică păcat de banii cheltuiţi cu şcoala. Fata se ghemui iarăşi cu capul între perne.

Doamna Sebestyén însă găsisese un subiect de discuţie şi fără să se sinchisească dacă fata ascultă ori ba, continuă persiflînd olecută:

— Totdeauna acela se plînge care are cele mai puţine motive. Cunosc soiul ăsta de oameni. Şi Köllö, crişmarul e dintre aceştia. Cum ar şi putea să fie altfel? Cine nu ştie că şi-a purtat băiatul la şcoală vînzînd apă chioară amestecată cu vin. Şi se mai şi plînge! Cui îi merge bine azi, dacă nu unui crişmar?

Din cînd în cînd făcea mici pauze, reluînd apoi aceleaşi consideraţii cu privire la crişmar. Încea să-şi împrăştie simţămintele apăsătoare pe care tulburarea de azi i le lăsase, să readucă în sufletul ei tihnită stare de fiecare zi... Vorbea, vorbea într-una legănîndu-se în propriile-i vorbe. Uneori Erzsike o privea cu coada ochiului, dar continua să tacă. N-o mai interesa nimic. Plîngea suspinînd, frămîntînd în mîini batista udă de lacrimi.

Mama se aşeză pe marginea divanului, cu mîinile căzute în poală. I se părea că timpul s-a oprit în loc, că viaţa a înţepenit în veşnică nemişcare. Ce-ar mai putea să facă, să alunge gîndurile negre din mintea fiicei sale şi senzaţiile chinuitoare din sufletul ei, să n-o mai audă plîngînd necontenit? S-a întîmplat, s-a întîmplat... Nu s-a scufundat lumea — îşi spunea, încercînd să se liniştească.

Deodată chipul ei se învioră. Se întoarse repede spre Erzsike şi spuse:

— Desigur... La anul termină liceul şi Fejér Dani. O să vedem atunci, la bacalaureat dacă şi el...

A fost o grea lovitură pentru fată. S-a cutremurat toată. A ţîşnit de la locul ei şi a alergat în odaia vecină, unde se-afla patul ei cu acoperiş albă de tul.

Aha — tresări mama în inima ei. Auzînd-o pomenind de Dani, fata a fugit din odaie. Ei, încet, încet, lucrurile se vor potoli, negura acestei zile o să se risipească, chiar şi amintirea ei tristă o să fie uitată.

Auzi însă iarăşi paşii grei ai soţului în odaia lui. Parcă-l şi vedea cum se plimbă încoace şi încolo prin odaie, cu mîinile la spate. Şi iarăşi se trezi neliniştea doamnei Sebestyén...

Singurătatea se aşezase ca o stîncă pe sufletul fetei. Ridică fruntea şi privi în jur speriată, parcă abia acum şi-ar fi dat seama că-i acasă, în căminul părintesc, lângă mama sa, în cuibul cald şi moale, de care se legau toate amintirile şi dorurile copilăriei. Acum, aflîndu-se în odăiţa ei, unde se refugia de obicei

cu bucuriile și tristețile ei, cu visurile ei — o învălui singurătatea chinuitoare și parcă și liniștitoare. I se păru că odaia în care se refugiase, întreaga casă, ascunsă parcă aici în marginea satului, încît și lumina pătrundea palidă pînă la ferestre — toate sînt apărute de niște ziduri groase de liniște.

Mai tîrziu, după ce izbuti să-și mai adune gîndurile, auzi din bucătărie clinchetul vaselor spălate, zgomotul apei clătite, cum se scufunda în ea cîte-o farfurie, cîte un cuțit sau furculiță, aceste zgomote însă nu alungau liniștea de mor-mînt, singurătatea, părăsirea.

Ca de undeva de departe, s-auzeau bocănituri egale, parcă cineva ar fi dat cu pumnul în perete. Brigadierul încă se mai plimba prin odaia lui. Pașii lui sunau ca bătăile regulate ale unui ornic. Continua să se frămînte. Cum poți să te plimbi ceasuri întregi prin cameră? Pe el, taina îl roade mai mult decît pe ceilalți. Nici nu-și poate imagina ce urmări poate să aibă pentru viitorul său percheziția sau ceea ce s-ascunde în dosul ei. Poate să fie și concediat. Pentru așa ceva, ajunge și cel mai mărunț pretext. Iar dacă nu sînt motive, pot fi inventate, cum e chiar această percheziție bunăoară. Ce rost a avut? Fruntea i se umple de broboane de sudoare rece. Gîfîie. Inima-i bate greu în piept.

Luna răsări abia după ce se întunecase. În ultimele nopți începuse să se împlinească. Semăna acum cu un măr din care cineva mușcase o bucată. Cu chipu-i de jăratec privea prin fereastra cu perdelele date într-o parte pentru noapte.

Erzsike nu dormea. Zadarnic voia să-și închidă ochii, nu izbutea. Sta țeapănă, întinsă în pat. Așternutul i se părea fierbinte și trebui să-și scoată piciorul alb, neted, de sub plapomă. Și parcă acest picior i-ar fi fost retezat și despărțit de trup și zăcea așa străin lîngă ea. Speriată, își trase repede piciorul înapoi sub plapomă.

Pe urmă îi atrase atenția un zgomot abia auzit. Parcă a scîrțîit și podeaua în odaia vecină. Pe urmă desluși clar pașii desculți ai mamei sale pe podea, cum s-apropie de ușa care desparte cele două odăi și o închide ușor, cu băgare de seamă. Mama credea că desigur Erzsike doarme la acest ceas tîrziu al nopții.

Erzsike își aduse aminte de sforăiturile tatălui. Cînd dormea, sforăia de se cutremurau pereții. Acum însă nu dormea. Liniștea o apăsa dureros pe Erzsike. I se părea că au cusut-o într-un sac și au aruncat-o în adîncul unui lac. Poți să te îneci în liniștea asta. Iar lumina lunii parc-ar fi fost apa care se închide de-asupra ei.

Se întoarse cu fața la perete, pe urmă iarăși se întinse pe spate.

După un timp ajunseră pînă la ea vorbele mamei :

— Totuși, ar trebui să vorbești cu plutonierul între patru ochi. Ar trebui să aflăm...

Se auzi patul scîrțîind sub zvicnetul trupului lui Sebestyen.

— Vrei să mă umilesc iarăși față de el?

— Dar ce-am putea să facem?

Erau siguri, că dincolo, fata doarme.

— N-am să mă umilesc. Niciodată!

— Poate că ție ți-ar spune...

— Să cad în genunchi în fața lui? Da?

— Atunci du-te la oraș, la internat...

— Să-mi port rușinea și pe-acolo, s-o arăt călugărițelor? Asta vrei?

— Dar trebuie să le spui. Trebuie să aflăm adevărul.

— Ohh!

V.

De cînd sfinția sa reverendissimul protopop își înaintase reclamația, șeful secției penale, cam pornit pe îngrășare, nu se mai ocupa de altceva decît de cazul cruciuliței de aur și a lăntișorului ei.

Căzut pe gînduri, cu tot felul de combinații învălmășindu-i-se în minte, ascultă rapoartele sosite despre rezultatele de pînă acum ale cercetărilor. Din cînd în cînd, îl întrerupe pe cel ce raportează și energic, împarte noi instrucțiuni. Își însoțește fiecare vorbă cu gesturi largi, încercînd să dea astfel mai multă greutate spuselor sale. Iar detectivii îndată ce șeful lor își încheie dicția, aleargă să adumece mai departe urmele cruciuliței dispărute. Aceste urme însă, pînă una alta, sînt învăluite într-o ceață de nepătruns.

Nimeni nu trece pragul unicei case de amanet și-a celor trei prăvălii cu bijuterii, fără ca peste cîteva minute să nu sosească informațiile cele mai precise la secția penală : cine a fost, ce-a căutat la casa de amanet, ce-a lăsat acolo sau ce a căutat la bijutier.

Sînt ținute sub observație și cîteva gazde de hoți înrăite. Unul are o căsuță cu grădină la marginea orașului, altul locuiește în centru, într-o clădire cu etaj, sînt și dintre aceia care îi primesc pe aducătorii mărfurilor dubioase nu acasă, ci la complicii de-ai lor, în străduțe lăturalnice. Urmărirea tănuitorilor pune probleme mai grele. În acele cartiere, pe stradă, filarea trebuie făcută cu mare băgare de seamă.

Mohorîta clădire cu două etaje a poliției, în ziua aceea era ca și moartă. Numai la etajul întîi, rezemați cu coatele de prichiciul ferestrei discută doi bărbați. Iar pe culoarul așternut cu mozaic se plimbă așteptînd nerăbdătoare o femeie foarte fardată și cu părul vopsit în culoarea secarei. Femeia își deschide mereu poșeta și-și șterge nasul cu o batistă.

Dintr-o odaie, iese un bărbat cu capul cam vîrît între umeri, adus de spate, ducînd în mîna un vraf de hîrtii. Pornește pe culoar cu pași legănați, grăbindu-se. Femeia cea blondă îi iese în cale și-l oprește decisă :

— Spune-mi, te rog, cît mai trebuie să aștept ?

— Aveți răbdare, spune tînărul domn, evitînd-o și continuîndu-și grăbit drumul.

După vreun sfert de ceas, în ușa secției penale apare un bărbat cu chipul nepăsător. Nu-i îmbrăcat în uniformă. Își plimbă privirile pe culoare și rămîne cu ochii ațintiți la femeie. Pare să-i fie lene și să-și deschidă gura. Nu-i spune nimic. Îi face numai un semn din ochi. Femeia pornește grăbită spre el. Bărbatul e nepolitic, ceea ce a dovedit și apariția lui. Nu lasă pe femeie să-i treacă înainte, ci se răsuțește pe călcîie și reintră în birou, ba mai și închide ușa în urma lui — aproape s-o izbească în nas.

— Intră acolo, spune, arătînd ușa ce dă în odaia cealaltă.

Femeia își impune un mers cochet. Încearcă să pară demnă. Bărbatul însă nici n-o bagă în seamă.

Peste o clipă doamna stă în fața privirilor scrutătoare ale comisarului.

Și comisarul e nepolitic, îl trădează și chipul. Nu se ridică de pe scaun s-o salute pe doamnă, măcar că dînsa a înclinat cochet din cap. El însă doar o privește scrutător, posomorît ; se vede că-i furios. I se văd dinții lați, ca într-un rinjet, cînd o întrebă răstit :

— Ce-ai făcut cu Panni ?

Femeia se înecă.

— Cu Pa...

— Ai înghițit-o ? Ce-ai făcut cu ea ?

— Eu, mă rog frumos, nu pot răspunde de ea.

Aceste cuvinte l-au scos din sărite pe comisar. Izbînd cu pumnul în masă, urlă :

— Ai să răspunzi ! Ai să răspunzi, ți-o spun eu.

Femeii îi tremură fața de spaimă.

— Am avut destule neezuri cu Panni. Știți, domnule comisar...

Comisarul o întrerupe :

— Dumneata răspunzi ! Dumneata ești răspunzătoare și pentru că Panni nu s-a prezentat la vizita medicală...

— Domnule comisar, vă jur...

— Mie dumneata să nu mi te juri ! E al treilea caz într-o jumătate de an că fetele din casa dumitale lipsesc de la vizita medicală.

Femeia simte junghiuri în talpă. O săgeată pînă la genunchi. Nici nu mai știe pe care picior să se rezeme. Se bilbâie :

— Nu pot să merg cu fiecare la vizita medicală...

— Nu poți ! Rezultatul are să fie că o să închidem casa ! — spune el amenințător.

Ea însă cunoaște tonul acesta. Nu-l aude pentru prima oară. Poliția începe întotdeauna cu închisul casei.

— Nu pot s-o scot din pămînt pe Panni.

Comisarul joacă pe uluitul. Ochii se fac cît cepele :

— Cum adică din pămînt ? Da' ce ? a murit ? Ați și îngropat-o ?

— N-a murit. N-am îngropat-o, dar...

— Atunci ce-mi tot vorbești dumneata aici ?...

— Ce să fac dacă Panni a dispărut ?

— S-o cauți — răcnește comisarul.

— N-am văzut-o de patru zile, domnule comisar vă rog...

Șeful secției penale e tot mai furios.

— Dumneata ești răspunzătoare. Dumneata. Și dacă mai și vorbești, închidem casa ! Și la fiecare vorbă bate cu palma în masă, parc-ar vrea să strivească muștele ce roiesc pe-acolo.

Nervii femeii nu mai pot suporta acest atac. Își șterge ochii suspinînd. E supărată pe Panni, despre care a fost vorba și-i amărită :

— M-am săturat de Panni... o dau afară ca pe-un ciine rîios.

Comisarul nu vrea să ia în seamă plînsul femeii. Gîfîie. Căldura îl înăbușă, mai ales cînd nervii săi o iau razna.

— Și deunăzi — continuă femeia sughițînd — a vrut să mă înșele la chiria camerei... eu însă nu m-am lăsat înșelată. Nu. Dar dacă pun mîna pe bestia asta îi smulg tot părul din cap... Și-atunci l-a asmuțit contra mea pe golanul de Polgar Karcsi... Credeți-mă, domnule comisar, criminalul ăla m-a strîns de gît — și arată cu mîna cum a fost strînsă de gît — a vrut să mă sugrume cu adevărat. Și m-a amenințat că-mi taie gîtul cu cuțitul, dacă o jecmănesc pe Panni. Dar se poate una ca asta ? Adică eu o jecmănesc ? Nu ea a vrut să mă înșele la chirie ?

După o pauză, adaugă, ca un fel de concluzie :

— Cea mai mare nenorocire e cînd o fată îl ametește pe cîte un golan periculos ca acesta. Îl asmuță contra patroanei. Da domnule.

Între timp, pare-se, furtuna din sufletul șefului s-a mai potolit. Spune cu un ton mult mai moale, arătîndu-se mai rezervat :

— Nu mă interesează. De ce n-ai reclamat atunci ?

Glasul mai potolit al comisarului a înviorat-o pe femeie. Începe să vorbească repede, gîngurind, parcă speră să înduioșeze inima împietrită a polițaiului :

— Chiar am vrut să reclam. Fiindcă un tînăr avocat, tot un client de-al lui Panni, care nu-l poate suferi pe scandalagiul de Polgar, mi-a și spus că amenințarea cu moartea se pedepsește grav. Dar...

Cu un gest al mîinii, comisarul oprește potopul de vorbe.

— Pe noi nu ne interesează decît motivul absenței de la vizită a fetei.

Femeia se descumpănește. Iarăși ? Își frămîntă mîinile, cu o expresie de disperare pe chip :

— Dar dacă a dispărut... ce pot să fac ? Ce ?

— Lasă ! Nu-mi face mie pe nevinovata. Cunosc eu...

— Dacă dați cumva de Panni, vă rog să mă înștiințați și pe mine... Fiindcă eu, eu...

Comisarul însă n-o slăbește :

— Nici prin gînd nu ne trece s-o căutăm. Dumneata răspunzi, noi cu dumneata discutăm.

Văzînd că nici cum nu poate să scape, femeia ridică din umeri declarînd ferm :

— Vă rog pe mine să nu mă... Prefer să plătesc amenda...

Comisarul izbucnește în rîs :

— Te cred ! Cu asta însă ai scăpa mult prea ușor.

Femeia făcu ochii mari.

— Dar ce vreți de la mine ? Nu cumva vreți să mă închideți fiindcă a dispărut Panni ? Asta, mă rog 'frumos...

Comisarul se reazămă de spătarul scaunului, care scîrție sub el ; rîde cu poftă, cam batjocoritor, și cu o undă de amenințare în glas, spune :

— Vai de mine, nici gînd să te închidem pe dumneata. Nu. Casa însă o s-o închidem. S-a zis cu prăvălia !

Destul de rău dacă nici amintind de plățirea amenzii n-a izbutit să-l domolească pe comisar. Femeia se sperie. Altceva-i la mijloc, nu Panni. Dispariția fetei nu-i decît un pretext.

Hotărîndu-se brusc, parcă abia în clipa aceea i-ar fi venit în minte așa ceva, își deschide poșeta și scoate o bancnotă de cincisute. Cu banii în mîină, parcă are mai mult curaj. S-apropie fără teamă, liniștită, de masă. Privind repede în jur, se convinge că nu se află decît ei doi în încăpere. Așează bancnota pe marginea mesei, drept în fața comisarului și repede se retrage cîțiva pași.

— Poftim ! Sînt gata să plătesc amenda acum, pe loc.

Comisarul privește pieziș la bani. Dar nu întinde mîna. Scutură din cap în semn de negație.

— Nu. Banii nu ajută cu nimic. O să închidem prăvălia — spune foarte decis, însă fără enervare.

Și parcă liniștea din vocea comisarului a speriat-o și mai mult pe femeie. Începe să scotocească prin poșetă.

Aproape fără să-și dea seama, mai scoate o bancnotă de cincisute și apropiindu-se, tremurînd toată de frică, o așează alături de cealaltă, privind reacțiile comisarului.

În clipa aceea, parcă un vînt ar fi smuls ușa din clanță. O femeie se năpusti cu părul filfîind în cameră, țipînd ascuțit, lungind vocalele :

— Clujuuu ! Clujuu ! — și trînti ușa la loc.

Acest cuvânt îl electriză dintr-odată pe comisar. Orice urmă de lene pieri din gesturile lui. Apucă zvcnind receptorul telefonului. Și cu un gest energic o invită pe femeia ofilită să iasă.

Femeia păși sprinten, tinerește, deși o săgetau bătăturile. Cele două bancnote rămăseseră pe masă ; comisarul nu i le azvirlise în nas, nici nu le aruncase pe podea. Era un semn încurajator.

VII.

După convorbirea cu Clujul, poliția semăna cu un furnicar stîrnit. Viața se înviorase dintr-odată. Ca electrizați, funcționarii erau cuprinși de neastîmpăr. Intrau, ieșeau, trîntind ușile dintre birouri, s-adunau pîlcuri, pîlcuri, șoptindu-și, ascultîndu-se cu aviditate — Vestea cea mare, oricît ar fi vrut s-o tăinuiască șeful secției penale, s-a răspîndit repede stîrînd curiozitatea generală.

Cauza acestei frămîntări era însuși comisarul, șeful secției penale. La cîteva minute după convorbirea telefonică se năpustise în biroul chestorului, cu fața aprinsă, cu glasul tremurînd de emoție și strigase victorios, uitînd de ori ce formalitate :

— S-a găsit ! S-a găsit !

Chestorul, uimit de țipătul acesta, întrebă, rezemîndu-se de spătar :

— Ce s-a întîmplat cu dumneata ?

— A fost prins hoțul cruciuliței ! — strigă comisarul.

— Cine l-a prins ? — întrebă chestorul molipsit și el de înfrigurare.

— Clujul ! Clujul !

Tonul chestorului se schimbă brusc :

— Cum ? Cine ? Nu noi ?!

— Acum am vorbit cu Clujul. În clipa asta...

Vestea aceasta fu ca un duș rece pentru chestor. Făcu un gest disprețuitor parcă nici nu l-ar mai fi interesat.

— Deci nu oamenii noștri. Iarăși am rămas de căruță.

Comisarul însă nu cedă :

— Însă noi am fost cu ideea. Asta-i principalul. Dacă eu nu atrăgeam atenția Clujului să pună sub observație casele de amanet și prăvăliile de bijuterii...

Chestorul se încruntă. Nu-i plăcea lăudăroșenia comisarului. Il întrerupse. Măsurat, cu glas egal, își spuse părerea :

— Trebuie să constat din nou că la noi treaba nu merge așa cum trebuie. Păcat ! La secția penală, un eșec după celălalt. Poftim și acum ! De ce trebuia să aresteze Clujul pe hoțul cruciuliței ? — Și punîndu-și logica la contribuție, continuă : Unde a fost hoțul, înainte să fi ajuns la Cluj ? Aici ! Una la mîna... L-ar fi putut agăța oamenii noștri, dacă și-ar pricepe meseria ! Bine înțeles ! Două la mîna. L-au avut în palmă și l-au lăsat să fugă. Noroc că la Cluj se lucrează mai bine decît la noi.

Comisarul cel gras și greoi își înghiți năduful. Cum nu era el omul care să se predea cu una cu două — continuă, ceva mai potolit, încercînd să recîștige bunăvoința șefului :

— Permiteți-mi să spun și eu ceva. Cred că corpul delict a fost scos din oraș, încă mult înainte de-a-și fi făcut abatele reclamația. Deci nu aveam cum să începem urmărirea. Tipii aceștia experimentați lucrează repede. Sînt ca argintul viu. Noi nu putem fi acuzați de lipsă de promptitudine... Dimpotrivă... dacă eu nu le indicam metodele și măsurile necesare ca un vechi și rutinat cercetător — era

și de datoria mea s-o fac — nu știu cum ar fi pus mâna Clujul pe răufăcător. Asta-i adevărul, mă rog frumos.

Chestorul surise ironic :

— Dumneata crezi că acolo la poliție-s numai idiști ?

— N-am spus asta. Scuzați-mă, dar cazul acesta, oricum, ne aparține. Firele afacerii sînt în mâinile noastre.

Chestorul n-avea o părere bună despre activitatea comisarului. Era plictisit. Pe fata lui se vedea nepăsarea. Dădu din umeri :

— Și cine-i făptașul ?

Comisarul șovăi :

— Făptașul ? Cu asta nu-s în clar.

Chestorul se întunecă la chip.

— Cum ? Nu l-au prins ? Mai adineauri ai spus că a fost prins la Cluj. Crezi cumva că eu sînt prostul dumitale ?

— Ba da. L-au prins într-o casă de amanet, în timp ce se tîrguia.

Chestorul privea din ce în ce mai rece la comisar :

— De unde-i hoțul ?

Tot întrebări neplăcute. Comisarul simți nevoia să răsufle. Fu nevoit să recunoască :

— Încă n-am informații precise, însă...

Chestorul strigă :

— Nemaipomenit !

— Prin telefon nu se poate discuta prea amănunțit...

— Nemaipomenit ! strigă iarăși chestorul.

— Individul care a vrut să vîndă cruciulița de aur, e numai un complice.

Așa că...

— Astea-s fleacuri !

— Cum fleacuri, mă rog ? Doar e simplu ca bună ziua. Firul principal conduce încoace. Și eu am să...

Chestorul bătu cu pumnul în masă :

— Dumneata ! Ai să !

— Eu... domnule chestor...

— Bine, să-mi spui ce-ai să faci acum ! Nemaipomenit !

— Trimit un agent la Cluj.

— Absolut inutil.

— De ce inutil ? Nu putem să... Cazul, la urma urmii, e al nostru. Faptul că Clujul s-a vîrît pe fir...

Chestorul se înfurie din nou :

— Ce vorbă-i asta, că s-a vîrît pe fir ? Noroc că au pus mâna pe făptaș. Trebuie să le mulțumim...

Șeful secției penale transpirase, era numai apă. Își rotea ochii rătăciți, căutînd un punct de sprijin. Avea impresia că se scufundă în pămînt.

Amuțise. Cu chestorul ăsta nu se poate lucra. Și cînd te gîndești că șeful siguranței i-i prieten la cataramă. În ori ce moment intră ca la el acasă la chestor și ore întregi n-ai voie să-i tulburi.

— Ce fel de hîrtii sînt acelea ? — întrebă chestorul.

Comisarul tresări :

— Pentru deplasare — spuse abia auzit.

— Bine. Dă-le-ncoace să le semnez.

Comisarul i le întinse tremurînd.

— Și te rog să mă anunți îndată ce afli ceva mai precis. Dar să nu mai aud tot soiul de povești încurcate. Nu mă interesează. Vreau fapte. Ai înțeles? Fapte!

Între timp semna actele.

În timp ce se îndepărta, deprimat, comisarul își scoase batista și-și tamponă îndelung obrazii și fruntea. Se simțea istovit și trebui să facă un efort ca să-și adune gândurile.

Legănându-se pe picioare, se întoarse în biroul său, fără să arunce măcar o privire la ceilalți funcționari, care îl priveau curioși. Se așează, gîfîind, privind năuc la telefon.

După puțin timp, apărură agentul pe care voia să-l trimită la Cluj. Era un om scund cu ochi neliniștiți. Dîndu-i instrucțiuni comisarul vorbea cu glas întretăiat, aproape gîfîind. Îl zăpăcise lecția servită de chestor.

— Ascultă la mine. Cum ai pus mîna pe făptaș, îl transporti aici fără întîrziere, aici unde a comis furtul. Ai înțeles? Dar să fii atent și să iei toate măsurile de prevedere. Ar fi mai bine să ceri ajutor pentru transportul deținutului. Auzi?

Vorbînd se mai liniștise. Adăugă:

— Important! Să-mi telefonezi despre ori ce se întîmplă în timpul cerce-tării. Neapărat — spuse cu nădejdea că mai poate recîștiga stima și simpatia chestorului.

Era tîrziu. Pe promenada din centru, trecătorii se răriseră. În restaurantele din apropiere cîntau tarafe. Prin aer se răspîndise miros de friptură.

Și deodată s-auzi telefonul sunînd.

Comisarul luă nervos receptorul și-l duse la ureche. Dacă nu-i Clujul? Răcunoscînd glasul agentului pe care-l trimisese, începu să înjure, împruscînd cu salivă și izbînd cu pumnul în masă; nici nu-l lăsa să vorbească. Tăcu numai după ce nu mai avu putere să vorbească:

— Vorbește odată! Vorbește!

Urmă o scurtă pauză:

— Cine? Cum? Polgar? — ... — Nu înțeleg... Vorbește mai încet... — El a dat-o celui care a dus-o la casa de amănet? — ... E sigur asta?... Unde-i Polgar acum? — ... Acolo? Arestat? Bun! O să intervenim, da. Ia spune nu-i o femeie cu el? Nu știți?

Auzînd de Polgar, îi fulgerase în amintire mica Panni cea blondă și văicărelile patroanei bordelului. Răspunse cu un glas moale celui alt:

— Mai încet cu întrebările. Ai să afli numele femeii cînd o să fie oportun. Cum a ajuns crucea la el?... N-a mărturisit?!

Punînd receptorul în furcă, își spuse surîzînd: „Ba c-o să fiu tîmpit să le dau numele femeii, tot Clujul să se laude și cu asta?”

Comisarul se înseninase. Nu mai era nervos. Își freca palmele satisfăcut. Vizita de acum cîteva zile a patroanei bordelului, ca să aranjeze cu absența de la vizita medicală a blondei Panni, comisarului i se păru foarte importantă.

Nu-și mai încăpea în piele. Începu să se plimbe în sus și-n jos prin birou. Pe primul agent sosit din oraș îl trimise după ceilalți. Într-o jumătate de oră, toți agenții s-aflau în fața comisarului. În birou era animație. Comisarul vorbea agenților:

— Foarte urgent! Să stabilim cu cine a avut legături numitul Polgar Karcsi, haimanaua aceea. Îl cunoașteți, nu? — peștele care toacă banii prostituatelor. Urgent! Foarte urgent! Trebuie aflat unde-i Panni. Deocamdată, o lăsăm în pace, însă trebuie supravegheată, dar să nu vă scape, că dracu vă ia... Restul, mai

tîrziu. Toate la timpul lor. Și calm ! Să nu cumva să pripiti lucrurile. Nu vă pierdeți firea. Calm și hotărîre. Astea-s calitățile de bază ale detectivului.

Se așeză, aprinzîndu-și o țigară. Era atîta liniște în birou, încît funcționarii nici nu îndrăzneau să se clinească.

IX.

Panni, umbră rătăcitoare pe străzi puțin luminate, a fost arestată în gară. Panni și-a dat seama ce se întîmplă cu dînsa, numai cînd — condusă pe cărări lăturalnice și străzi dosnice, pentru a nu stîrni senzație — în cele din urmă au ajuns la poliție.

Aici, fără o vorbă, a fost închisă într-o celulă, în întuneric. Terminîndu-și treaba, agentul s-a grăbit spre locuința comisarului și a început să bată puternic în geam.

Calm ! Calm și răbdare ! — își spunea comisarul. S-a îmbrăcat pe îndelete și nu s-a mai năpustit ca altădată pe scări. Acum, după ce Panni, căutată ca un ac în fîn, timp de trei săptămîni, a fost arestată, nu mai are rost enervarea și graba. Între timp, agentul trimis la Cluj se întorsese odată, să-și prezinte raportul ; fusese iarăși trimis și chiar aseară a telefonat că dimineața, poate chiar în zori, Polgar Karol are să fie interogat din nou. Încă nu s-a putut afla cum a ajuns crucea în mîinile lui Polgar. Flăcăul incurcă totul, pomenind o grămadă de nume, numai pe al lui Panni, nu. Aceasta a întărit convingerea comisarului că tocmai Panni e hoata. Dar cum a ajuns cruciulița la ea ? Era o întrebare greu de decurcat. Acum însă o să afle. Mîine se întoarce și agentul de la Cluj.

Femeia intră, cu un mers cam șovăielnic, urmată de gardian. Aruncă numai o privire spre comisar. Acesta în schimb o privi stăruitor, surprins că nu observă nimic deosebit în atitudinea ei. Nu tremura, nu părea speriată, nici paloarea vinovăției nu se vedea pe fața ei. Ciudat era că nici nepăsătoare nu se arăta. Simplu, fără poză, se opri în fața mesei.

— Înapoi, fetiço ! Dă-te mai încolo ! spuse comisarul întinzînd brațul.

Se încruntă. N-o să meargă ușor, gîndi el. Asta are să tacă mlc. Numai bătaia are s-o facă să vorbească. Ca din joacă, luă biciușca și șfichiui aerul de cîteva ori. Fata însă parcă nici n-ar fi observat. Atunci comisarul aruncă biciușca pe masă și se ghemui pe scaun ca tigru pregătindu-se de săritură. Privind țintă la fată o întrebă cu glasul lui răgușit :

— Ei, cum a fost cu cruciulița de aur, îngeșule ?

Fata însă nici nu păli, nici nu se îmbujoră.

— Frumoasă bijuterie, ai ?

Nici un mușchi nu tresări pe fața fetei. Pentru ea, orice s-ar fi întîmplat, tot una era. Comisarul nu pricepea atitudinea fetei, care nu era semnul nepăsării, ci al disperării. După ce săptămîni la rînd, tremurase zi și noapte de spaimă, acum îi era tot una ce i se mai poate întîmpla. Voința ei cedase.

— Ce bine-ar fi s-o mărităm, undeva la vreo casă de amanet, nu ? Cumva să nu atragem atenția poliției, nu ? Undeva într-un alt oraș, ai ? Nu-i așa, îngeșule ? — gîngurea comisarul.

Înseamnă că l-au prins pe Karcsi — gîndi ea. Tot una-i ! O merită, golanul dracului. Meru i-a promis c-o ia de nevastă, și acum a părăsit-o și-a mai și furat-o...

Comisarul luă iarăși biciușca. Observa atent toate mișcările fetei. Ea însă, își lăsă capul pe-un umăr, într-un gest aproape imperceptibil. Pe urmă ridică privirea spre comisar. Avea ochii albaștri ca cerul, despre care niciodată nu poți ști ce ascund.

— Ei și? Reverendissimul n-are de ce să fie supărat... spuse cu vocea ei gingașă de copil nevinovat. Parcă nici nu și-ar fi dat seama de sensul cuvintelor ei. Suspina ușor și deodată, începu să se apere cu înfrigurare: — Zău, n-are de ce să se supere pentru fleacul ăla de cruciuliță... Eu i-am îndeplinit ori ce dorință. L-am servit așa cum a dorit? Clienții buni nu se scumpesc la mine, îmi dau și câte-o sută. El însă..

Comisarul fu stupefiat. Privi speriat în jur, să nu audă și altcineva vorbele fetei. Se frământa stingherit pe scaun, dar și aprins de curiozitate și privind la trupul femeii, se treziră în el fiori. Așteptă ca fata să continue, aceasta însă tăcu.

Comisarul răsufală adânc. Întrebă, ceva mai blînd:

— Deci recunoști că ai furat-o?

— Că am furat-o? Eu? — ripostă ea indignată — Era acolo pe marginea mesei. Totdeauna o vedeam acolo, dimineața cînd plecam. A pus-o el acolo, pentru mine anume. Păi, nu? De ce ziceți c-am furat-o?

Comisarul rîse înveselit:

— Ce mult ții la cinstea ta, îngerașule?!

— Cum să nu, dacă ziceți c-am furat-o?!...

Comisarul redeveni încruntat:

— Așa dar tu ești coșofana!

Panni bătui din picior, dar cam fără putere. Și chiar încercă o atitudine cochetă, privind la comisar:

— De ce coșofană?

— Fiindcă ei îți plac obiectele strălucitoare. Parcă nu știi și tu? Coșofana! Ai înțeles?

Fata se înnegură la chip:

— Destul de urît din partea, reverendi...

— Pssst! — făcu comisarul ducînd degetul la buze. — Taci! Răspunde numai la întrebările mele. Să-mi spui cum ai intrat în odaia sfintei sale. La asta să-mi răspunzi, dar fără minciuni.

Era prea mult pentru Panni. Ea să mintă?! Încruntîndu-se bătui din picior.

— Asta-i nemaipomenit — spuse ea indignată — Păi el singur îmi dădea drumul în fiecare luni și-n fiecare vineri.

Comisarul făcu ochii mari. Își întoarse capul, parc-ar fi vrut să audă mai bine:

— Ce-mi umbli cu gogoși, porumbițo?

— El mi-a dat drumul! El personal! Ciocăneam de trei ori. Asta era semnalul — strigă fata.

Comisarul abia se stăpînea să nu rîdă. Poftim ce lucruri ies la iveală. Li se face și bătrînilor de dulce! Își închipuia trupul îndesat, rotund al abatelui și mai ales ochii săi neprihăniți, care se ridicau cu atîta evlavie spre cer.

Spuse:

— Pss! Nu striga, îngerașule!

Și chiar în clipa aceea, cînd comisarul uitase de rigorile anchetei, nu se mai încrunta, jucîndu-și mușchii, devenind aproape omenos — tocmai atunci sună telefonul.

Comisarul deveni iarăși rigid, oficial, și privi urît la Panni, de parcă ea ar fi fost de vină că sună telefonul, tulburînd clipele decisive ale interogatoriului. De multe ori, așa ceva duce totul de rîpă.

Îndată după ce ridică receptorul, comisarul se împlînzi. Se înclină de cîteva ori, cu respect. Firește, la celălalt capăt al firului era chestorul.

Comisarul se ridică, se întinse mișcîndu-se greoi, își îmbrăcă haina și privind întunecat la femeie, o dădu în paza gardienilor. Îi făcu atenți să nu cumva să încalce regulamentul, să nu schimbe nici o vorbă cu arestată, nici între ei să nu vorbească nimic, să nu lase pe nimenea să intre în birou, chiar de-ar fi Dumnezeu din cer. Și ieși.

Chestorul îl primi rece pe comisar, nerăspunzîndu-i la salutul însoțit de plecăciune. Parcă nici nu l-ar fi observat. Spuse cu un ton indiferent :

— Dumneavoastră tot de cazul cruciuliței ăleia vă ocupați ?

— Da, vă rog. Acum încheiam instrucția.

Chestorul ridică tonul :

— Ce tot vă mocoșiți ? Vreți să iasă cu scandal ?

Comisarul își pierdu cumpătul :

— Am vrut să vă raportez că am arestat făptașul, adică...

— Inutil ! Mi-a comunicat-o Clujul. Trebuie să aflu din alt oraș cele ce se întîmplă la noi. Frumos, n-am ce zice. Și-apoi, ce-i cu bîrfa din oraș ? Cum e posibilă o atare indiscreție ?

Comisarul părea zdrobit.

— N-au pornit de la noi, bîrfele.

— Mi-am format părerea despre capacitatea dumneavoastră de a păstra un secret.

Comisarul simțea că se înăbușă.

— Tocmai acum interoghez pe făptaș. Fata...

Chestorul tresări, și parcă deveni curios :

— Ce spune ?

— A recunoscut totul. De bună voie.

— Așa dar ea a fost ?

— Da. Și, știți, vrea să amestece tot soiul de amănunte intime, însă...

— Însă ? — întrebă chestorul intrigat.

— Nu-i îngădui să depășească anumite limite.

— Totuși, ce spune ?

— Că însuși abatele îi dădea drumul în casă de două ori pe săptămînă.

Chestorul se însenină. Surîse.

— Cuprinzi totul, în procesul verbal. Absolut totul.

— Am înțeles !

— Să aflu toate intimitățile.

— Înțeles !

— Într-o jumătate de oră să am aici dosarul anchetei.

— Teles !

Înainte de a părăsi încăperea mirosind a cosmetice, comisarul își aminti ceva. Se întoarse și aplecîndu-se peste masă, întrebă cu ton misterios :

— Să scriu și ceea ce s-a petrecut în odaia abatelui între el și aceea ? Știți, lucruri foarte intime.

— Absolut tot.

După ce s-a tot frământat câteva săptămîni la rînd, într-o dimineață Sebestyén a plecat cu autobuzul la oraș.

Trecuse Sîn Petru. Luncile cosite străluceau proaspăt după ploaia torențială care tulburase apa rîului. Lanurile de grîu cădeau sub seceră. Șiruri de clăi se întindeau pe dealuri, pînă departe.

Adierile vîntului nu puteau împlînzi zăpușcala. Pămîntul dogorea.

Soarele strălucea, umplînd lumea de lumină, numai peste viața familiei Sebestyén se întinsese o umbră întunecată. După percheziție, tatăl parcă devenise mut, zile întregi nu-i auzai glasul. Cînd era acasă, stătea mai mult în birou, plimbîndu-se între cei patru pereți. Și pașii lui erau tot mai repezi, mai nervoși. Muțenia lui chinuia familia. Privirile lui iscoditoare l-au îndepărtat de soție și de fiică.

Mama și fiica păseau prin casă numai în vîrfurile picioarelor, și atunci cînd el lipsea. Se temeau parcă să nu tulbure somnul cuiva.

Erzsike se însingurase cu totul. Se retrăgea într-un colț întunecos al odăii și stătea ceasuri întregi acolo sau se ascundea prin grădină, și se ferea de oricine s-ar fi apropiat. Ocoala oamenii. De multe ori nu răspundea nici la chemările mamei.

Parcă un nor amenințător atrîna deasupra capetelor lor.

Uneori doamna Sebestyén încerca să învelescă atmosfera, forțîndu-se să rîdă; brigadierul însă tușea posomorît, iar Erzsike își pleca fața spre pămînt.

Sebestyén mai plecase uneori la oraș, și nu așa de rar. Erau însă călătorii în interes de serviciu, care n-aveau nici o importanță pentru familie. Poate, uneori, folosind absența soțului, doamna Sebestyén făcea curățenie generală, întorcînd toată casa cu susul în jos și așteptîndu-și întoarcerea soțului cu odăile strălucind de curate.

Această călătorie însă era cu totul altfel. Erzsike simțea că-i în legătură cu viața ei, cu soarta ei, care undeva se împiedicase. Tatăl ei se ducea să se intereseze ce-i cu percheziția pachetelor. Numai asta preocupă familia și stîrnete atîta tăcere și încordare.

Cine n-a băgat de seamă că intelectualitatea locală ocolește casa lui Sebestyén? În vara trecută zilnic se perindau vizitele. Abia asfințea soarele după dealuri, că apărea Misi sau Dani și-o chemau pe fată la plimbare. De multe ori mergea și doamna Sebestyén și, veseli, țînîndu-se de braț, treceau în sus și-n jos de-a lungul uliței principale.

Ce frumoase au fost acele seri de vară! Uneori plimbările se prelungeau pînă la miezul nopții. Satul dormea profund, cînd doamna preoteasă, doamna învățătoare, doamna Sebestyén și tinerii începeau să-și ia rămas bun. Iar pe Erzsike și pe maică-sa, întotdeauna le conduceau pînă acasă.

Fata observase că părinții ei șopotesc, tănuiesc, parcă ar pune ceva la cale. Ei poate căutau numai s-o menajeze, ea însă se simțea tot mai singură și mai oropsită. În singurătatea ei, care se închidea în jurul ei ca o încăpere de ghiață, o chinuia gînduri de șpaimă.

Erzsike nu știa că într-o seară, tatăl ei, bînd câteva sticle de vin cu plutonierul, încercase să afle motivul percheziției. Plutonierul însă, mai întîi tăcuse. După deșertarea primei sticle, încercase să-l liniștească pe brigadier; nu trebuie să dea nici o importanță cazului — o fi fost vreo greșală. După a doua sticlă, se jurase, împleticindu-și limba, că habar n-are de nimic. El a primit un telefon, vorbise un căpitan de la legiunea de jandarmi, să percheziționeze bagajele și

dacă descoperă ceva suspect să-l confişte şi să-l trimită la comandament. Habar n-avea ce-ar fi trebuit să descopere. S-a gândit mult şi el la asta. Ii părea rău pentru familia Sebestyén. Important însă era că n-a găsit nimic. De ce să-şi mai bată capul?

Brigadierul povestise totul soţiei, dar nici ea nu se liniştise. Continuă să se frământa, să se sfătuiască. Neliniştea familiei nu se potolea.

Stînd singură, Erzsike se gîdea mult la Danika. În vara aceasta nu-i văzuse chipul. Desigur, o ocoleşte. Şi fata se simţi ruşinată. Amintirea băiatului însă, ca o umbră, o însoţea peste tot, oricît ar fi vrut s-o alunge.

Uneori uita. Şi-atunci jucîndu-se cu imaginaţia, tresărea auzind poarta deschizîndu-se şi se grăbea bucurasă într-acolo. Spera parcă să vadă apărînd silueta timidă a băiatului, să-i vadă surîsul de tulburare, pe care nu-l putea uita. Nici nu şi-l putea imagina pe Danika, decît surîzînd tulburat.

Însă nu era el. Dani nu venea. Dani le ocolea casa, de parcă ar fi fost leproşi într-însa, măcar că în vacanţa de paşti, n-a fost zi în care să nu fi venit. Şi cît era de bucurasă. În amurg, cînd răsărea luceafărul de seară, ei porneau împreună în sat, după lapte. Erzsike ţinuse morţiş, ca în vacanţa să meargă ea s-aducă laptele proaspăt muls. Mama zîmbea semnificativ văzînd sîrguinţa fetei. Numai un orb n-ar fi văzut de ce-i așa de important pentru ea adusul laptelui. În umbra înserării, cînd nimeni nu-i vedea, se luau de mîna şi mergeau așa, legînd bidonul gol. Fata își aducea aminte, cît era de rece uneori mîna băiatului. Iar la despărţire, el îi strîngea degetele subţiri şi-o durea, dar îi plăcea.

Locuinţa brigadierului părea părăsită, moartă. Era firesc să vină rar oamenii acolo, în vremea aceasta. Părea totuşi că ceva îi sperie. Simţea asta şi doamna Sebestyén.

Bătrîna Balint era singura care — sclavă a obişnuinţei — apărea zilnic şi uneori la cele mai neobişnuite ore. Privea încoace şi încolo prin casă, mîngîia pisica, pe urmă aproape cu forţa smulgea lucrul din mîinile doamnei. Fireşte, de cele mai multe ori, apărea cu puţin timp înainte de prînz, cînd mirosul mîncărilor gătite la bucătărie se răspîndise pînă departe sau silueta ei gîrbovă se ivea păşind mărunt, seara, cînd trebuiau închise păsările, strînge ouăle din ascunzişuri şi hrăniţi porcii. Adevărat că şi la acest ceas, pe plită se pregătea cina.

În ziua aceea bătrîna veni la o oră neobişnuită. Abia trecuse de amiază. Bătrîna ştia că tocmai acum, postaşul cel gras, cu mustaţi roşcate, a aţipit şi i-a căzut pipa din gură, fiindcă fata acestuia, Piroska, ieşise tiptil, păşind pe vîrfuri şi-i făcuse semn să tacă şi să nu se mai căineze cu glas tare.

Mai ştia bătrîna Balint, că în după amiaza aceasta, domnul învăţător Fejér şi fiul său Dani s-au dus la rîu să se scalde. Domnul învăţător mergea în faţă, păşind mîndru, cu pălăria de paie dată pe ceafă, iar în urma lui, băiatul, cu privirile în pămînt.

Bătrîna a aflat de drumul învăţătorului şi-al fiului său, fiindcă s-a întîlnit cu ei pe cărarea de după grădini, cînd ea venea încoace, spre locuinţa brigadierului.

Baba avea nişte ochi de şopîrlă, de a căror privire nu scăpa nici măcar firul de iarbă. Nu se putea să n-o vadă pe Erzsike încă de departe cum stă în pridvor cu capul plecat. Poate citea sau croşeta ceva. Baba tresări, se opri puţin pe gînduri, pe urmă pitulîndu-se după gard, s-apropie de poartă şi intrînd, se furişă pe lîngă perete, păşind pe vîrfurile degetelor. Se grăbea, cu ochii în pămînt.

Uşa bucătăriei, ca de obicei, vara, era deschisă larg.

I se părea că a izbutit să nu fie observată de fată. Erzsike însă o văzută-o. Îndoi pagina unde citea şi închise cartea. Simţea o strîngere de inimă, privind la

bătrână. Se temea oare și de lelea Aniko? Se temea de toți, pe toți îi simțea dușmănoși — parcă toată lumea s-ar fi aliat împotriva ei.

În zadar se mai și forța să citească. Oricît ar fi fost de interesantă o carte, nu izbutea să se adîncească în ea. Acțiunea romanului se încîlcea în mintea ei, și nici întîmplările cele mai palpitate nu-i puteau smulge imaginația din smîrcul pustiu al realității. Sentimente tulburi îi otrăveau fiecare gînd.

Numai taine de necuprins în jurul ei. Nu-și mai găsea locul. Parcă s-ar fi zbatut în adîncul unui lac, învăluită de alge, care i s-au încolăcit în jurul trupului și-o trag împlacabil spre fund. Fiecare clipă a ei, ca a unui muribund, nu-i decît o zbatere disperată, spaimă, luptă împotriva unei fatalități necunoscute.

O chinuia și acum o întrebare, care-i încorda nervii: de ce a venit fu-rîșîndu-se bătrîna? De ce n-a deschis poarta ca de obicei, luînd-o drept spre bu-cătărie? Desigur îi ascundea ceva. Se neliniști, abia reușind să rămîna locului pe scaunul împletit din nuiete.

În bucătărie, baba vorbea cu maică-sa cu voce scăzută, aproape în șoaptă. Cîte o frîntură de frază însă tot se auzea pînă în pridvor. Mamă-sa era iritată, nu se putea stăpîni.

— Ce? Că i-ar scoate ochii fiului ei? Și numai acum mi-o spui? Bestia aia îndrăznește să pomenească...

Erzsike auzise clar explozia de mînie a mamei sale. Ultimele cuvinte însă nu le mai prinse. Ușa bucătăriei se închisese. Era ciudat. Doar în bucătărie căl-dura devenea insuportabilă, așa cu ușa închisă.

Nici o îndoială; se vorbea despre ea; din pricina ei se înfuriase maică-sa. Pentru ea însă rămînea o taină. Își mușcă buzele. Lacrimile o podidiră. Aruncă de o parte cartea, frecîndu-și ochii și ieși în ogradă. Grăbindu-se, parcă s-ar fi temut să n-o cheme cineva înapoi, ieși în uliță, împiedicîndu-se de zbruși. Urcă spre dealuri, coti pe o cărare, ferindu-se mereu să întîlnească oameni în cale.

N-avea nici o țintă, ceva necunoscut o mîna, o alunga: să fie cît mai de-parte de oameni, să se scufunde în singurătate, să scape de sugrumarea lianelor din smîrcuri. N-avea în minte nici un plan, nici un gînd, aproape în neștire se apropia de colțul de pădure, unde printre carpeni și răchite, cornii își arată fruc-tele roșii.

Brigadierul silvic s-a întors în aceeași zi spre seară. Lelea Aniko se stră-duia să mîie cloșca cu pui în bucătărie.

Doamna Sebestyén, pîndea prin gardul dărăpănat al grădinii. Era speriată. Abia cu cîteva clipe în urmă, observase dispariția fetei. O căutase prin casă, prin ogradă, prin grădînă. Și era neliniștită. Nu îndrăznea să strige să nu alarmeze vecinii — atîta mai lipsea, să pornească jumătate satul în căutarea copilei.

Bărbatul ajunsese acasă și găsi ușile deschise larg, înlături. Porni să o caute pe nevastă-sa. Trecu din odaie în odaie, lăsînd ușile deschise în urma lui, stîrnind ca un vînt hîrțiile de pe birou. În curte, o întrebă pe lelea Aniko. Aceasta arătă spre grădînă, cam nesigură, fiindcă nici ea nu băgase de seamă unde a dispărut doamna.

Brigadierul deschise porțița grădinii și o văzu pe soția sa aplecată peste gard și pe chipul său, de-atîtea săptămîni posomorît într-una apăru un surîs. Doamna Sebestyén, la zgomotul pașilor se întoarse. Nici nu observă surîsul lui, ci aproape speriată întrebă:

— Ce veste ai adus?

— Mai nimic — răspunse el.

Doamna Sebestyén, tremurînd, spuse:

— Și mai și rîzi?

— Cît mă privește pe mine, sînt deplin liniștit.
— Mulțumesc lui Dumnezeu, că măcar tu poți fi liniștit.
— De ce? S-a întîmplat ceva acasă? — întrebă el cu o undă de neliniște în glas.

Femeia se temu să-i spună că n-o găsește nicăieri pe Erzsike. Își întoarse capul, parcă ferindu-se de întrebarea lui. Își luă inima-n dinți, și începu cu alte întrebări, ca să nu înceapă el cu întrebatul.

— Ce s-a întîmplat? Ce ți-au spus?

Dînd din umeri, el răspuse:

— Nimeni nu știe nimic.

— Ei, asta-i foarte ciudat.

— Spun că-s cine știe ce născociri.

— Ce spune? Cu cine ai vorbit?

— Cu directoarea în persoană.

Doamna Sebestyén insistă, grăbită, curioasă de vorbele directoarei. Între timp, privea mereu în juru-i, sperînd mereu s-o vadă apărînd, ca prin minune, pe Erzsike.

— Și ce-a spus directoarea? Doar n-o să ții secret.

Bărbatul ridică iarăși din umeri:

— Știi cum sînt ele, trăind închise între pereții schitului, izolate de lume. Îi dau înainte cu cîntecul lor, ca flașnetă. Cică trebuie să ne resemnăm, că așa a vrut Dumnezeu, și tot așa. Că și Domnul nostru Isus Christos tot așa.

Doamna Sebestyén era surprinsă. Cu un sclipăt de ironie în priviri, spuse:

— Atîta a pus? Și asta te-a și liniștit? N-am ce zice.

— Ei, nu-i numai atît. A fost și la ei percheziție. Au scotocit toate ungherele, pînă și saltelele le-au cercetat. Întreaga poliție a luat schitul cu asalt.

Femeia se impacientă:

— Dar ce au căutat?

— Nimeni nu știe.

— Și ce-au găsit?

— Directoarea spune că n-au găsit nimic.

— Dar trebuie măcar să bănuiască.

— Ei na. Cine știe ce denunț stupid o fi fost. Născociri.

Doamna Sebestyén făcu ochii mari. Nu înțelegea:

— Dar ce legătură între toate acestea și fata noastră?

— Absolut nici o legătură. Drăguța de ea e absolut nevinovată.

— Ai vorbit și despre asta cu directoarea? — continuă femeia care voia să afle totul, în cele mai mici amănunte și chiar s-audă pînă și glasul directoarei.

Bărbatul răspuse aproape cu nepăsare.

— Am vorbit despre toate. Directoarea, știi, e-o femeie foarte serioasă. A fost de-a dreptul indignată. Mi-a spus că a fost percheziție la toate absolventele. Nemaipomenită gafă a autorităților. E clar că la mijloc au fost niște calomnii.

Femeia rămase un timp pe gînduri, cu privirile pierdute.

— Dar ce naiba or fi căutat? Nu-mi intră în cap.

— Lasă. N-are nici un rost să-ți mai faci gînduri. Ei știu ce-au căutat. Important este că n-au aflat nimic.

În cele din urmă, baba Aniko izbutise să așeze cloșca cu pui în bucătărie, unde n-o putea tulbura nici dihorul, nici alt răpitor. Se făcu liniște și-n grădină. Nu se mai auzea decît respirația celor doi.

Doamna Sebestyén avea a atitudine reprobatoare, era cam supărată pe soțul ei pentru cele întîmplate; ea doar de mai multe ori încercase să risipească

negura ce se lăsase peste casa lor și întotdeauna soțul răspunsese cu niște priviri aspre, care o speriau. Spuse :

— **Vezi.** Mereu ți-am spus să fim mai blânzi cu copilul ăsta.

Bărbatul răspunse, încuviințînd.

— Așa spun și eu. Trebuie să uităm...

— **Ușor de spus, acum.** Dar tu așa te uitai la dînsa ca la un criminal.

Parcă ea...

Brigadierul tresări. Împotrivindu-se, spuse :

— Eu ? Nici vorbă de așa ceva.

— Tu. Tu. Tocmai tu. Ai înstrăinat-o cu totul.

— Eu doar nu i-am spus nimic.

Discuția începea să devină neplăcută. Sebestyén se tulbură. Nevastă-sa îi învinuiește pe el, pînă la urmă tot el o fi de vină și pentru percheziție. Încercă să schimbe vorba :

— Dar n-o văd pe Erzsike. Unde-i ?

— Nu știu... a dispărut... pe undeva...

Bărbatul se încruntă :

— Cum așa ? Și nu ți-a spus unde se duce ?

— Nu. Nu mi-a spus.

Bărbatul era uluit :

— Cum se poate una ca asta ?

— Nici n-am observat-o cînd a plecat.

— Ce fel de obiceiuri noi sînt astea ? — întrebă cu asprime în glas. Pur și simplu, pleacă de acasă și nici nu spune unde. Știi bine că nu prea sînt de acord cu excesul de independență. S-a dus poate la baie la rîu ? Asta n-ar fi rău, să se mai distreze cu ceilalți, doar n-are nici un motiv să se izoleze. Oricum însă, trebuia să-ți spună.

Mama clătină nehotărîtă din cap :

— Nu cred să se fi dus la rîu.

— Dar unde ? — în glasul lui tremura teama.

— Și eu o caut. De-un ceas umblu după ea.

— Am văzut o carte pe masa din pridvor...

Doamna Sebestyén porni spre ogradă, să pună capăt temerilor ei. Era neliniștită de dispariția fetei. Nu se mai întîmplase niciodată așa ceva. Grădina se adîncise în umbră. Numai pe coroanele merilor, mai stăruia un snop de raze.

Întinse masa, pentru soțul ei, care plecase la drum sorbind doar în grabă o cafea cu lapte și altceva nu mai mîncase toată ziua. Foamea și mai ales gîndul că nu mai are motive de neliniște, îi dădeau o deosebită poftă de mîncare. De săptămîni de zile nu mai mîncase cu atîta poftă. Înfuleca cu lăcomie slănina și ardeiul puse în fața lui, iar femeia îl privea, simțind cum se înseninează. Erzsike ? Lasă că are să apară și ea, doar n-a înghițit-o pămîntul... acum ceata se risipea și revenea vechea atmosferă liniștită în familia ei. Rezemîndu-se de pervaz, strigă în spre ogradă :

— **Vino, lele Aniko,** să mînfci și dumneata, iar doamnei învățătoare să-i spui...

Și se întrerupse brusc, aproape speriată.

Bărbatul tresări, devenind atent. Auzise și el ceva prin sat. Doamna Fejér nu prea avea strungă la gură, și devenise tot mai înversunată împotriva familiei Sebestyén. Brigadierul însă, chiar dacă auzea ceva, nu-i spunea soției.

Întrebă :

— Ce să-i spună ? Despre ce-i vorba ?

Femeia se înroși, fîstîcîță :

— O nimic... chiar nimic...

— Ce-ai tu cu învățătoarea ? — întrebă el aspru.

Acum femeia își iese din țîțini. Nu mai putea să-și stăpînească necazul și indignarea pentru jignirea suferită. Cu ochii aprinși, începu să țipe, fără să-i pese că ar mai putea s-o audă și alții :

— Eu n-am nimic cu ea. Doar atît că-i rup spinarea măgarului ăla de Dani, dacă-l mai prind pe la noi. Am s-o fac. Să știi... Cît despre învățătoare... Nu-i decît o precupeață ordinară... O gură spartă...

Soțul căuta să-și păstreze stăpînirea de sine. Privi lung la soția sa, măsurînd-o din cap pînă-n picioare.

Femeia păli sub această privire și începu să tremure.

— Să n-aud așa ceva — spuse bărbatul, potolit, însă cu hotărîre.

Și consideră discuția încheiată.

Se ridică și cu pași egali intră în birou și își luă pușca.

Nu se trăda, dispariția fetei însă începuse să-i pună nervii la încercare. Ca mînat de un instinct, porni și el pe cărarea ce ducea spre pădure. Era ciudat cum a plecat fata fără să spună nimic.

Soarele asfințea, scaldînd apusul în sînge. Greerii umpleau cîmpul de triluri. Din cînd în cînd, s-auzea și cîte un șuierat, frînt de vînt.

În pîlcuri, țărani porneau spre casă, cu sape sau seceri pe umăr.

În drum se opri să stea de vorbă cu ei.

— Ei, acum, vai de hoții de lemne — spuse o femeie tînără, rîzînd cu ochii la pușcă.

— Ce hoți ? — interveni un bărbat care mai dădea cîteva lovituri de sapă la marginea lanului, înainte de a porni spre casă, unde trebuiau adăpate vitele și hrănite. — Nu după hoți umblă domnul brigadier, ci numai face așa o vizită pe la iepuri.

— Ușor pentru brigadier — spuse un altul. — Nimeni nu-l ia de scurt, dacă acum cînd e oprit, mai dă peste cap cîte un iepure. Da' ia să încerce unul dintre-ai noștri.

Brigadierul aștepta să-i audă pomenind de Erzsike. Nu se putea să nu amintească de ea, dacă ar fi văzut-o. Ei însă nu spuneau nimic. Rămase pe gînduri. Privi în jur. Dacă a pornit-o, merse pînă la pădure și făcînd un ocol, prin dosul grădinilor, coborî prin celălalt capăt al satului, prin albia secată a unui pîrîu, ce șerpuia furișîndu-se pe sub sălcii pînă la rîu. Pe malul plin de tufe și ruguri de mure, ajunse pînă la moară. Acolo, pitit după o tufă, privi lung timp la scaldătorii ce tocmai se pregăteau să se întoarcă acasă. Un nor de țîțari se strînsese în jurul lui. Îi văzu pe învățător și pe fiul său îmbrăcîndu-se după o salcie ; notarul însoțit de nelipsita lui umbră, Misi, îi așteptau pe ceilalți fumînd pe cărare. Mai într-o parte, fiul crîșmarului își întorcea chiloții de baie. Se auzi cum cineva își dă o palmă peste obraz ca să strivească un țîțar.

Printre ei însă nu se vedea nici o siluetă femeiască.

Întunericul învăluia lent cîmpul, iar pe brigadier îl încerca presentimentul unei nenorociri. Era neliniștit de absența lui Erzsike. Pe unde-ar putea să fie ? Ar fi trebuit totuși să caute prin pădure. Acum, după ce scăpase de obsesia perchezitiei, începea să se gîndească la purtarea neobișnuită a fiicei sale, care se schimbase așa de mult în ultimele săptămîni. Îl durea amintîndu-și cît e de tăcută, cum își ferește privirile de el, cum fuge de oameni — lucruri care nu puteau trece neobservate. Prins de propriile sale gînduri, Sebestyén nu le prea acordase importanță, atunci cînd ar fi trebuit. Fata se refugia în singurătate, se închidea

în sine. Tatăl nu auzise nici zece cuvinte din gura ei, în aceste săptămîni. Și-acum îl durea tăcerea ei.

Tot mai neliniștit, chinuit de bănuieli, de spaimă, începu să grăbească, gîfiind, peste lanuri, spre casă.

Casa îl privea tristă din ferestrele ei ascunse în umbra brazilor. Fereastra bucătăriei licărea stingheră.

La zgomotul pașilor brigadierului, se simți mișcare în pridvor. O siluetă albă, nedeslușită se desenă prin întuneric. Cineva stătuse rezemat de parmalic și auzind pașii se ridicase.

Brigadierul, cutremurat de bucurie, strigă :

— Tu ești, fata mea ?

Și rîse ușurat :

— Hai, vino, sărută-l pe tătucu'.

O îmbrățișă, mîngîindu-i cu gingășie umerii. De bucurie, nu-și dădea seamă că fata sta țeapănă în brațele sale, încercînd să-și ferească obrazul de sărutarea tatălui.

— Ei, lasă, că nu-i nimic, nu-i nici un necaz... — spuse cu glas șoptit brigadierul.

Ea însă nu răspunse. Era și tatăl ei complicele acelora care i-au învăluit viața în această taină îngrozitoare, care o înăbușă ca lianele unui smîrc. Se simțea înghețată. Bucuros l-ar fi împins de la sine pe tatăl ei, pe toată lumea. Ura pe toți oamenii.

XI.

Pe ambițiosul șef al secției penale îl urmărea ghinionul. Nu se putea colabora nici cum cu acest chestor adus în fruntea poliției de valorile politicii.

Ancheta în cazul cruciuliței furate de la abate decursese minunat ; toate ieșiseră după cum dorise. Mai că și simțea cum chestorul îl bate prietenește pe umăr, făcîndu-i cu ochiul, încălzindu-i sufletul, îmbunătățind astfel raporturile cam reci dintre ei. Tocmai cu dezlegarea acestui caz spera comisarul să cîștige simpatia șefului său.

Și poftim ! Chestorul, jucîndu-se cu nodul cravatei sale elegante, îl face cu ou și cu oțet, de parcă el — comisarul — cel mai încercat om al poliției, ar fi aranjat evadarea unui criminal.

— Frumos mi le-ai mai încurcat, n-am ce zice. Cît se poate de frumos.

— Mă rog frumos, el a reclamat. Ancheta n-am inițiat-o noi.

— El a reclamat ! — ripostă chestorul, netezindu-și părul lins. Lasă prostiile. Reverendissimul s-a adresat poliției cu toată încrederea. Datoria dumitale era să te gîndești în ce situație pui biserica.

Comisarul nu poate înțelege unde a greșit :

— Dar nici n-a fost vorba de biserică, mă rog !

— Ar fi trebuit să te gîndești la asta.

Comisarul transpiră și gîfîie. Îl înfierbîntă conștiința eșecului, și de asemenea arșița. Iarăși, de zile întregi nu-i un nor pe cer, ci numai colbul ce se ridică dinspre cîmpie, încețoșează văzduhul, prevestind seceta. Comisarul, aruncîndu-și privirile disperate dincolo de geamul biroului, nu vede decît această ceață ușoară.

Chestorul încă n-a terminat :

— Prima greșeală a fost arestarea și interogarea menajerei și a valetului.

Cine ți-a dat ideea asta ? Cum ai putut să pui sub observare locuința reverendissimului ?

Comisarul e stupefiat. Abia mai are glas să răspundă :

— N-aveam obligația să caut hoțul ?

Subțiratecul și elegantul chestor face un gest de plictiseală. Ripostează cu superioritate :

— Obligație... Mai scutește-mă de cuvinte mari... Poliția nu-i adunare politică. Pe ce bază i-ai arestat ? Ai ?

Comisarul transpiră, transpiră. Își scoate discret batista și se șterge pe față. Degeaba. Parc-ar fi un izvor. Bucuros ar pleca de aici, să scape. N-are să mai stea pe gânduri, are să ceară să fie mutat. Asta-i soluția cea mai bună. S-a săturat de-atîta sîcîială.

Ca să pună capăt acestei scene, să mai respire, spune :

— Așa dar, să înapoiez imediat cruciulița abatelui.

— Da. Cruciulița. Dar neîntîrziat — răspunse chestorul.

Gata să iasă, comisarul își amintește de altceva și întorcîndu-se și luînd poziția de drepți, întreabă :

— Vă rog să-mi indicați ce să fac cu femeia și cu Polgar ?

Chestorul se-nțepește deodată pe scaun, privind zăpăcit la comisar. Ne-suferit individ. Mereu găsește noi și noi pretexte să împiedice rezolvarea rezonabilă a chestiunii. Rămîne pe gânduri un timp.

La dracu. Primprocurorul nu i-a dat nici un fel de sugestii privitor la soarta femeii și-a complicelui ei, iar el uitase să-l întrebe. Poftim, buturuga mică. Se înfierbîntaseră calculînd șansele ivite, în urma furtului cruciuliței, în jocul politicii locale, încît uitase să se mai preocupe de soarta făptașilor. Primprocurorul are perfectă dreptate : furtul cruciuliței e-o capcană admirabilă care o să-l cam strîngă pe reverendissim în viitoarele alegeri municipale sau parlamentare. Iar abatele o să știe cum să-l convingă pe groful cel ambițios care mereu își împinge în față oamenii lui, în dauna reprezentanților național-țărăniști. Primprocurorul îi destăinuise că în ajun, la club, la o partidă de cărți, discutase cazul cu frunzașii locali. Neîndoielnic, e-o admirabilă mutare de șah.

Dar ce naiba să facă cu Polgar și cu Panni, care își rotește ochii în cap așa de nevinovată, încît provoacă rîsul pînă și anchetatorilor celor mai experimentați ?

Chestorul își scoase și el batista și-și șterse obrajii transpirați. În cele din urmă, decise :

— Pe femeie o expediem aiurea undeva.

Comisarul întreabă, cam fără interes :

— Unde ?

— Păi la Galați sau la București. Cît mai departe.

— Și amantul ?

— Și pe el, Da. Și pe el.

— Bine. Am să iau măsuri.

Voi să iasă, era cu mîna pe clanță, cînd chestorul strigă :

— Stai puțin.

Comisarul se întorse :

— Ordonăți.

— Așadar, înapoiezi imediat cruciulița posesorului legal, fără nici un fel de formalități. Deocamdată însă nu lua nici un fel de măsuri în vederea transportării persoanelor respective. O să primești instrucțiuni de la mine personal.

Adică el are să-i dea personal instrucțiuni, gîndi amărît comisarul. Răspunse.

— Am înțeles, să trăiți.

Peste câteva minute, chestorul cobora val vârtej pe scările întunecoase ale poliției; la un cot, era gata să răstoarne de pe picioare un cetățean chel ce urca îngândurat, cu o servietă sub braț. Îl înjură, privind furios la el și-și continuă goana. Se grăbea la primprocuror, să hotărască soarta cîrnei Panni și-a lui Polgar Karcsi. La urma urmii, nu-i putea înghiți pe acești doi oameni. O să-i propună primprocurorului îndepărtarea lor din oraș.

Între timp, comisarul se îndrepta, posomorît, cu pași oboșiți spre biroul său. Era întunecat la chip, apăsător de gânduri negre. Din firida unei ferestre, cineva îi răsări brusc în față. Era atît de neașteptată apariția, încît comisarul tresări.

— Am onoarea să vă salut, stimată domnule comisar! Servus dragă amice.

Aba Gyula, primredactorul ziarului „Ultimele Știri”, îi surîdea cu curtoazie. Era îmbrăcat elegant, într-un costum alb de burette, care abia aseară i-a fost adus acasă de la croitor. Se juca, rotind în aer bastonul său imitație de bambus. Eleganța lui îl cam indispusese pe comisar, care îl măsură de sus pînă jos cu o privire rece.

— Poftim! Ce vrei?

— Două minute. Nu mai mult. E vorba de ceva confidențial.

— Două minute? — comisarul șovăia. Mai bucuroș i-ar fi făcut vînt ziaristului. În dispoziția proastă în care se afla... Se stăpîni totuși. Nu era bine să-l repeadă, știa bine că presa are putere și-un conflict nu i-ar fi fost de nici un folos. Și-apoi Aba vrea să vorbească ceva confidențial, ceva care interesează și poliția, deci. Porni indispus spre biroul său.

— Ei, vino înăuntru. Dar să știi că n-am timp. Un minut. Nici o secundă în plus.

Pe fața ziaristului, sub stratul gros de pudră, apărură un zîmbet. Privi familiar în jur, parc-ar fi căutat pe cineva. Întrebă repede:

— Bătrînul n-a fost pe-aici?

— Ce fel de bătrîn?

— Colegul meu Czodik.

— Ce-i mă? Iar ați dat peste vreo porcărie?

— Nu... Acum nu-i vorba de așa ceva...

Comisarul privi bănuitor la ziarist:

— Ei, atunci ce vrei?

— Nu-ți amintești? Rîndul trecut vorbeai despre ceva.

Comisarul făcu pe neștiutorul:

— Cine? eu? Despre ce anume?

— Ceva senzațional...

— Nu știi nimic, și-apoi de-ar fi ceva senzațional, tu știi bine cine ar fi primul căruia...

Aba îl întrerupse:

— Gîndeam c-ar fi vorba de furtul cruciuliței ăleia...

Comisarul se încruntă mirat și spuse dur, amenințător:

— Ascultă, nu te-ai sfătui să-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala.

Ziaristul surîdea obraznic. Nici urmă de spaimă pe chipul lui. Tonul acesta pe el nu-l impresionă.

— De ce mă ameninți? — întrebă el zîmbind misterios. — Și așa cunosc povestea din fir-a-apăr. N-are rost să joci teatru.

— Ce poți tu cunoaște? Nimic.

— Spune-mi numai dacă femeia aceea mai e aici sau...?

Comisarul începu să țipe :

— Nu-i nimeni aici ! Nu-i adevărat nimic ! Minciuni ! Bîrfă !

Ziaristul rămase pe gânduri. Comisarul credea că a scăpat de el. Dar se înșela. Aba își scoase carnetul, care devenise așa de cunoscut ochilor comisarului, și pe urmă creionul automat și se pregăti să noteze.

Comisarul protestă :

— Ce scrii ? Ce vrei să zmîngălești acolo ? Eu n-am spus nimic

Ziaristul continuă să surîdă.

— Dă-mi voie, nu poți spune așa ceva.

Uluit, comisarul întrebă :

— Ce-am spus ? S-aud ce vrei să scrii ?

— N-ai spus tu adineauri că poliția n-a reușit să prindă pe făptaș ?

Comisarul era indignat. Țipă :

— N-am spus așa ceva.

— Înseamnă că l-ași arestat, totuși.

Comisarul oftă, căzînd cu toată greutatea pe scaun. Ce poftă avea să-l ia de gît pe-acest șantajist și să-i facă vînt pe scări.

— Păi atunci, scrie ce vrei, dacă ai chef să-ți frîngi gîtul, dacă vrei să-i ridici împotriva ta pe chestor și pe primprocuror. Te privește. Eu te-am avertizat.

Ziaristul avu un gest de dezaprobare. Surîsul său deveni cinic :

— Nu înțeleg. Fii draguț, explică-mi. Chestorul și procurorul... în regimul presei libere... Avem și noi mijloacele noastre... Opinia publică, masele...

Discuția de principii ce promitea să devină interesantă, nu mai putu continua, fiind întreruptă încă de la început, de scîrțîitul ușor al ușii. Primredactorul tăcu brusc, întorcîndu-se spre ușă. Ușa se deschidea încet, cu mare prudență. În birou pătrunse surîzînd dulceag un chip, amintind luna plină. Surîsul cel dulceag însă pieri brusc, atunci cînd posesorul chipului îl zări acolo pe Aba Gyula, proprietarului ziarului concurent.

Comisarul în schimb, se agăță repede de acest prilej, făcînd semne însuflețite spre bătrînul Czodik :

— Aa ! Ai picat la țanc, domnule primredactor Czodik. Poftim, intră și ia loc. Măcar am să pot comunica deodată domiilor voastre, că în oraș circulă tot felul de zvonuri, calomnii murdare, în jurul pretinsei dispariții a unei cruciulițe de aur. Bîrfe stupide născocite și răspîndite de dușmanii bisericii. Noi știm deja din ce parte bate vîntul. Cei care noaptea mîzgălesc pereții cu inscripții instigatoare... Hm ! Hm ! — tuși de cîteva ori, încercîndu-se, pe urmă continuă privind fix la Czodik, gîndindu-se însă că și Aba o să se simtă : — Dacă presa se aliază cu aceste elemente instigatoare, calomniatoare ale bisericii, dacă dumneavoastră veți îndrăzni să oferiți cititorilor aceste minciuni otrăvite, atunci... dacă scrieți deci un singur cuvînt despre aceste lucruri, atunci o să vă confiscăm ziarele. Iar pe dumneavoastră...

Aba izbucni în hohote de rîs :

— Asta ar fi minunat. A doua zi ieșim cu tiraj dublu.

Comisarul ripostă amenințător :

— N-aș crede. Interzicem ziarele definitiv.

Aba, de furie, se învineți la chip, mușcîndu-și nervos capătul creionului.

Șeful secției penale continuă cu un ton prietenos, încercînd să-i convingă :

— După cum v-am spus, poliția a luat act din timp de aceste calomnii și a anchetat cazul. Respectiva cruciuliță de aur și lanțul de aur sînt în posesia reverendisimului. Dacă nu credeți, faceți o vizită, ca s-o vedeți. Dumneavoastră știți cum e un oraș mic. Bîrfă, calomnii, șoapte, zvonuri, sete de senzații. Iar

presa... Eu întotdeauna am sprijinit presa, nu i-am subapreciat rolul.. Presa serioasă, care ține seama de respectul datorat publicului și vrea să-și păstreze prestigiul în fața autorităților, nu trebuie să se lase antrenată de agitația pusă la cale... cum să spun... de astfel de elemente instigatoare... Am toată bunăvoința față de dumneavoastră și cum știți, am stat întotdeauna bucuroși la dispoziția presei locale...

Comisarul vorbea tot mai însuflețit, gășind mereu noi argumente, sedus de sunetul propriului său glas ; în cele din urmă se însuflețise de-a binelea.

Ori crede cineva că numai șeful siguranței știe vorbi pe placul chestorului ?

Regreta numai că nu-l aude chestorul cum își rostește discursul în chestiunea cruciuliței de aur, apărînd biserica și pe abate. Nu-i nimic. Are să raporteze cum a reușit să pună botniță presei căreia îi place să scormonească printre rufele murdare ale societății. Ar fi vrut să-l vadă pe chestor făcîndu-și de lucru cu acești șobolani de presă, unși cu toate unsorile. Chestorul însă tronează ca în rai, și-aceste misiuni neplăcute trebuie să le îndeplinească el, șeful secției penale.

Comisarul se simțea din nou important. Amintirea discuției umilitoare din biroul chestorului se risipea ca un fum.

Șeful secției penale era deplin mulțumit de sine însuși.

XII.

Brigadierul silvic plecase din sat în zori, cînd pămîntul mai era încă umed de rouă, să discute chestiuni legate de tăierea pădurii cu conducătorii compose-soratlui. Se întoarse numai după amiază.

Mama și fiica prînziseră. Era lucru obișnuit să nu-l aștepte pe tatăl cu masa ori să mănînce în lipsa lui. Pe masă, așezat pe fața albă, aștepta un tacîm.

Aparent, în familie se așeza din nou atmosfera dinaintea percheziției. Dispoziția bărbatului se înseninase de cînd fusese la oraș și se convinsese că nici o umbră nu stăruie pe viața familiei, din cauza percheziției. Îl liniștise gîndul că autoritățile urmăresc închiderea gimnaziului confesional, și au luat măsuri care să nu mai tulbure viața familiei sale. Nu mai simțea rușine și umilintă, ci dimpotrivă, aștepta compasiune și solidaritate din partea societății. Doar dacă își examinează cu grijă viața lui fără evenimente, e din ce în ce mai convins că întotdeauna a muncit cinstit și și-a plătit drept bucățica de pîine.

Tot cugetînd, îi veniră în minte gîndurile la viitorul fetei sale, așa cum îl frămîntase înainte de întoarcerea ei de la școală. Nu vedea în jurul lui decît destine încovoiate, tineri cărora viitorul nu le oferea nici măcar paiul înecatului. Erau ca niște fructe căzute din crengi înainte să se fi copt.

Vrînd nevrînd trebuia să compare soarta acestor tineri ce părăseau băncile școlii fără perspectiva niciunui viitor, cu soarta fiicei sale. Alți copii n-avea. Pentru ea trăia, pentru ea muncea, să-i poată asigura un viitor fără griji.

Fata nici n-a împlinit încă cincisprezece ani, dar soarta ei, lipsa oricăror perspective de viitor, ziua de mîine pierdută în ceață, îi aducea atîtea griji apăsătoare, încît uneori îi venea să-și ia cîmpii.

Noroc că Sebestyén Ernő era un om atașat trup și suflet muncii sale. Mărunțurile slujbei îi ocupau gîndurile din zori și pînă-n seară. Țăranii, dacă miroseau vre-un cîștig, își sacrificau și fericirea din ceruri, nu numai lemnele din pădure. Apăra munții de lăcomia bogaților și de furtișagurile celor nevoiași. Avea conflicte furtunoase cu membrii compose-soratlui fiindcă erau lacomi de bani și nu urmăreau decît să infulece fiecare cît mai mult. Discuțiile, certurile nu mai conțineau

În ziua aceea, brigadierul s-a întors grăbit acasă.

Mama și fiica mai ședeau la masă, deși mîncaseră. Bărbatul, urcînd scările pridvorului, o auzise pe soția lui vorbind. Cînd apăru în ușă, femeia tăcu și ieși, îndreptîndu-se spre bucătărie.

— Pfi! Nici n-am băgat de seamă cum a trecut timpul — spuse el, lepădîndu-și haina.

Soția, care-l auzise, răspunse din bucătărie :

— E-aproape trei ! Am așteptat pînă la două, și am prînzit ; nu știam cît ai să întîrzi.

Brigadierul se întoarse spre fiică-sa :

— Parcă-i mai cald decît ieri — și își făcu vînt cu șervetul.

Erzsike răspunse cu sfiială :

— Da.

— Și tu ce faci ? Cu ce-ți petreci timpul ?

O mîngîie ușor pe cap.

Fata ocolea privirea tatălui. Ridică din umeri.

El adăugă :

— Ar fi trebuit să te duci la rîu.

Ea nu răspunse. Parcă nici nu l-ar fi auzit.

După un timp, el reluă :

— În vara asta n-ai fost niciodată... Nu-i așa ?

Erzsike își trase mîna dintr-a tatălui, continuînd să tacă.

— Măcar că toată lumea-i acolo — spuse el.

Intră femeia, aducînd castronul aburind.

— Nu poate merge singură. Doar e fată mare — răspunse mama în locul lui Erzsike. Se vede că ascultase atentă din bucătărie toate vorbele soțului. — Ar fi trebuit să mă duc eu cu dînsa, dar cine are timp de așa ceva ? Și-apoi e-așa de cald...

— Ei cald ! — ripostă el. — Tocmai de-aceea trebuie să mergi la rîu.

— Pe-o vreme ca asta, mai bucuros stai acasă.

Tăcură. Se făcuse o liniște apăsătoare, fiindcă nu mai aveau ce vorbi între ei. Se fereau unii de alții, ascunzîndu-și gîndurile.

Mama căută mîna fetei și cu blîndețe căută s-o apropie de dînsa, dar fata respinse mîngîierea.

Bărbatul își umplu farfuria cu supă și aburii ei îl izbiră în obraz. Își trase capul ; ședea pe scaun, parc-ar fi înghițit un par. Voi să spună că n-ar fi trebuit să încălzească așa de tare supa, dar se reținu. Începu să soarbă prudent, suflînd lung în lingură.

Liniștea devenea nesuferită.

Fără să privească nici la una nici la cealaltă, bărbatul întrebă :

— Și balul ?

Femeia sări, ca lovită :

— Bal ! Dar te-ai gîndit la rochie ? — Vorbise ascuțit, cu reproș în glas.

Erzsike își plecă fruntea, încît nu i se vedea fața aprinsă. Amintirea balului era dureroasă. Își mușcă buzele.

Brigadierul privi lung la nevastă-sa.

— Ce fel de rochie ? Ce-ți veni ? După cîte știu... — se întrerupse și începu iarăși să mănînce. Supa însă era tot așa de fierbinte, învîluind în aburi capul bărbatului.

— După cîte știi tu... Voi bărbații... — spuse femeia, terminîndu-și fraza într-un mormăit neinteligibil.

— Am spus ceva rău ? — întrebă brigadierul încurcat.

— Erzsike-i fată mare și-ar trebui să știi că pentru bal trebuie rochie nouă.

Femeia devenise nervoasă, nestăpînită, dar soțul nu observa. Ea simțise că discuția se duce pe un teren primejdios. Of : bărbații aștia care nu știu pe ce lume trăiesc. Tot îi căuta pe sub masă piciorul, să-i facă semne, dar nu-l ajungea.

— Doar numai la paști i-ai făcut o rochie nouă — spuse brigadierul, fără să bănuiască nimic.

Fata nemaiputînd îndura, se ridică repede și ieși alergînd din odaie.

Doamna Sebestyén clătină din cap a imputare. Încruntată, abia stăpînindu-și enervarea îi spuse soțului :

— Ești așa de lipsit de tact !

El încă tot nu pricepea. Întrebă mirat :

— De ce-aș fi lipsit de tact ?

— Păi tu nu vezi că de la o vreme toți ne ocolesc casa ?

Brigadierul aruncă lingura. Naiba s-o ia de supă, e-așa de fierbinte, încît i-a opărit gura. Într-adevăr, el nu observase că dintre intelectualii satului nimeni nu-i mai calcă pragul, nici mai vîrstnici, nici mai tineri. Munca lui zilnică îl preocupa într-atît încît acest amănunt îi scăpase. Se rezemă de spătar și întrebă privind mirat la femeie :

— Ce spui ? Ne ocolesc casa ? De cînd ?

— Ei de cînd ? De cînd domnul plutonier, scumpul tău prieten, dobitocul ăla lipsit de tact... — accesul de furie îi înecă restul vorbelor. Cînd îi venea în minte plutonierul, își ieșea din minți.

Sebestyén se întunecă :

— Ți-am spus doar că nici el nu știe nimic.

— Dar percheziție a știut să facă ! strigă femeia. — Să ne distrugă viața, reputația fetei, asta a știut s-o facă. Să nu-l aperi ! Și cînd mă gîndesc că tu ai fost în stare să bei cu el.

Soțul se pierdu cu totul. Bîlbîi :

— Numai... doar... ca să aflu... motivul percheziției... De-aia am băut cu el.

Femeia îl acuză nemiloasă :

— N-ai pic de mîndrie. De amor propriu. Nici de doi bani.

Bărbatul își duse mîinile la tîmple :

— Groaznic ! Te rog termină !

— Ai dreptate. E groaznic ! Cît ești de negîndit. Aia-i groaznic ! Sebestyén se simțea strîns cu ușa.

— Da' ce, eu sînt de vină ?

— Tu ai ucis voia bună în casă. Tu !

La aceste acuze nedrepte, bărbatul amuți. Era convins că i se face o nedreptate și nu mai găsea răspuns. Nici trăznetul să fi căzut din senin în casă, n-ar fi fost așa de surprins, cum era de ieșirea nervoasă a soției.

— Și la urma urmei am reușit să clarificăm lucrurile !

— Să clarificăm ! Și ce folos ? — Femeia oftă obosită.

— Important este că fata n-are nici o vină. Asta-i important.

— Eu nici o clipă n-am bănuit-o pe fata noastră — spuse femeia aproape provocator.

Brigadierul răspunse enervat :

— Nici eu n-am bănuit-o.

— Dar te-ai purtat fără milă cu ea.

Sebestyén se ridică pripit de la locul său, părăsindu-și mîncarea care întreg timp se răcise și nu i-ar mai fi opărit buzele :

— Ce pot să fac? Eram neliniștit de povestea asta.

Doamna Sebestyén însă nu-l slăbi :

— Și-acum îi tot dai cu balul.

— Desigur. Tocmai de aceea. Trebuie s-o ducem la bal.

Femeia îl întrebă privind țintă la el :

— Și invitația ?

Bărbatul rămase perplex :

— Invitația ?

— Da. Ai primit invitație ?

— Eu, nu... dar...

— Ce să cauți acolo unde n-ai fost chemat ?

El încercă o ieșire :

— Bine, bine... Asta se mai poate primi...

— N-ai s-o primești, fii liniștit. Încă de alaltăieri au fost împărțite. Poștașul le-a și înmînat celor invitați.

Brigadierul plecă fruntea-n pămînt. Era tulburat !

— Asta-i... de necrezut.

Femeia însă mai avea de spus. Acum voia să se descarce de tot amarul ce-l purta în suflet de cîteva săptămîni.

— Tu știi ce spune despre noi învățătoarea ?

— Dă-o dracului. Birfele nu mă interesează.

Femeia însă n-avea de gînd să tacă. Era prea pornită, ca să mai stea pe gînduri. Cu cruzime spunea tot ce aflase :

— Spune că tu ești un ticălos, că-i jumulești pe țărani, că iei mită...

Bărbatul se înfurie ; cu fața schimonosită, amenințînd cu pumnii strigă :

— Calomnii. Am să-i smulg limba.

Cearta fu urmată de o liniște nefirească. Brigadierul se simțea istovit. Era palid ca un mort.

Doamna Sebestyén, parcă împinsă de o presimțire, privi în curte tocmai în clipa cînd Erzsike, cu capul tras între umeri, cu privirile în pămînt, încerca să se furișeze afară din ogradă. Silueta ei se desena limpede pe desișul brazilor luminați de soare. Purta o rochie albă de anul trecut, strînsă la mijloc cu un cordon de lac. Începuse să-i fie scurtă și strîmtă.

Din ziua în care dispăruse de-acasă, mama n-o mai scapă din ochi, urmărindu-i fiecare pas. O face însă cu atîta dibăcie, încît nimeni nu bagă de seamă.

Doamna Sebestyén îl părăsi pe soțul ei, lăsîndu-l tulburat și măcinat de gînduri, și ieși în pridvor. Chipul ei își schimbase dintr-o dată expresia. Parcă nu s-ar fi întîmplat nimic între ea și soțul ei. Surîdea blînd, iar glasul îi răsună mîngîietor :

— Erzsike ! Dragă ! Unde te duci ?

Fata zvînci, vrînd să fugă. Se întoarse însă. Nici acum n-o lasă să rămînă cu gîndurile ei, să rătăcească în voie prin pădure, căutînd singurătatea alinătoare — n-o lasă nici să rămînă ascunsă pe malul pîrîului murmurător, în umbra stejjarului. Numai acolo poate plînge în voie, în liniștea netulburată a singurătății...

Se întoarse rușinată, pășind încet, nevolnic.

XIII.

Reverendissimul, la această oră plăcută dinainte de amiază, stă întins pe sofa, cu capul pe două perne cu fața albă. În ciuda arșiței, se acoperă cu o plapumă de mătăasă albastră. Capul îi e învelit într-un șervet alb și arată ca un

rănit întors din luptă. Sub șervet o cîrpă muiată în apă. De sub legătoare, i se vede nasul și ochii triști, îndurerăți, privind nepăsători la patul întins în cealaltă parte a odăii și spre celelalte mobile antice, care dau un aer străvechi camerei atît de luminoase.

Reverendissimul se plînge de cîteva zile de groaznice dureri de cap.

Alături, pe noptieră, pe-o tavă de argint, lângă paharul de apă, tot felul de prafuri și hapuri așteaptă să fie înghițite de suferind.

De cînd menajera a dus înapoi resturile dejunului, miere, șuncă, unt și bucăți de jimblă, n-a mai intrat nimeni în odaie.

Privește lung la tavanul alb și la candelabru. Poate ar fi mai bine să se scoale și să meargă pînă la vie, să se odihnească în chioșcul de acolo, cugetînd la lumea cea trecătoare, în singurătate. Nu poate să facă asta, fiindcă-i bolnav.

S-apropie ceasul amiezii. Cîrculația camioanelor e tot mai intensă, asurzind lumea cu zdrăngănitul lor. Căldura e tot mai înăbușitoare.

Ușa de la antreu se întredeschide și menajera vîră capul să vadă dacă nu cumva abatele-a ațipit. Pe abate îl tulbură și această mișcare molcomă. O întrebă răstit :

— Ce-i ? Ce vrei ?

— Este un domn care vrea să intre neapărat. Nu vrea să plece în ruptul capului.

Femeia a intrat și-nchide ușa în urma ei.

Reverendissimul e de neclintit :

— Ah, ce neajutorată ! Ți-am spus că nu primesc pe nimeni.

— Degeaba-i spun. Nu vrea să plece. Așteaptă și nu pleacă.

Abatele face un gest, parc-ar alunga muștele :

— Sînt bolnav... zac.

— I-am spus doar că sînteți grav bolnav.

— Trimite-l la dracu ! Spune-i că dorm.

— I-am spus. Zice că-i ceva foarte important.

Abatele se enervează :

— Întrebă-l ce-i anume așa de important.

— Zice că a venit din partea ziarului...

Acest amănunt l-a surprins vizibil pe abate. E-o vizită neobișnuită. Ziariștii îl vizitau de obicei numai cu ocazia alegerilor, cînd îi cereau declarații sau articole.

— Ce vrea individul ?

— Numai dumneavoastră personal vrea să vă spună.

Accentuînd fiecare cuvînt, strigînd să s-audă pînă-n hol, spuse :

— Sînt bol-nav și nu pri-mesc pe ni-meni ! Ai înțeles ?

Menajera dă din cap :

— Bine. Am să i-o mai spun o dată. După mine, poate să tot aștepte în hol.

— Să nu aștepte acolo. Hai, du-te, du-te, nepriceputo !

Femeia se simte jignită. De ce strigă abatele la ea ? Cu ce i-a greșit ? Privește întunecată la el, dar cînd să se întoarcă să plece, reverendissimul răzgîndindu-se, spuse pe neașteptate :

— Ei, dă-i drumul să intre. Să vedem ce vrea.

Nici el nu crede că-i nimerit să dea afară pe reprezentantul presei locale. Doar are și el nevoie de presă, mai ales în vremea alegerilor.

În clipa următoare, ușa dinspre hol se deschide pînă-n perete. Menajera face loc, lipindu-se de ușă, cu mina pe clanță, parcă ar fi răstignită. În prag apare înclinîndu-se plin de respect Aba Gyula, primredactorul ziarului „Ultimele Știri“ :

îmbrăcat de zile mari, are într-o mână bastonul, pe care-l strânge parcă-i gata să se bată cu cineva, în cealaltă o servietă.

Abatele se întinde comod pe sofa, mîngîind cu palma mătasa plapomei. E-o oarecare solemnitate bine calculată în atitudinea lui, cum stă culcat și cu un gest lent îi arată vizitatorului un fotoliu. Vorbește foarte încet, gemînd, doborît de boală :

— Foarte drăguț din partea dumatile, domnule redactor, că nu m-ai uitat cînd mă aflu în starea aceasta proastă. — Tușește, tușește, se simte însă că simulează. — Poftim ! Ia loc.

Și-l pîndește cu coada ochiului pe Aba.

Acesta se străduie din răsputeri să se miște cu cît mai multă naturalețe, să se poarte cît mai cuviincios, conform normelor de conduită ale lumii abatelui. Și-a așezat servieta pe masă și numai gestul nestăpînit cu care își netezește mereu părul, îl trădează că nu-i în apele lui.

— Îmi pare foarte rău că sînteți bolnav... E-un timp așa de frumos.

Privește la fotoliu, parcă ar sta la îndoială, să șadă sau nu. Oricum trebuie să se așeze, deși se teme de dunga ascuțită a pantalonilor și nici cu bastonul nu prea știe ce să facă.

Abatele dă ușor din cap, cu grijă să nu-i alunece legătura de pe frunte, care demult s-a uscat și nu mai are nici un rost s-o țină acolo.

— Da. Vremea-i minunată .

— Zăpușcala nu vrea să cedeze. N-a mai plouat de mult.

— Asta-i foarte bine pentru struguri — remarcă abatele.

— Da. Pentru struguri vremea-i foarte bună, încuviințează Aba.

— Cu ce vă pot fi de folos, domnule redactor.

Tînărul, proaspăt ras (întotdeauna proaspăt ras și dat cu apă de colonie) se tot învîrte printre mobilele antice, simulînd naturalețea, pînă cînd găsește un loc pentru baston, pe spătarul unui scaun.

Abatele își dă seama că tînărul se luptă să-și învingă timiditatea și i se pare cam caraghios, dar acum n-are chef să rîdă. Parc-ar avea un nod în gît pe care nu-l poate înghiți.

— E-o chestiune foarte delicată... absolut confidențială...

La vorbele acestea, abatele simte zăpușala odăii și mai încinsă. Îi apar broboane de sudoare pe frunte. Parcă s-a înfierbîntat și legătura de pe frunte. Frămîntă plapoma cu degetele și cu o voce stinsă spune :

— Mă rog... Vă stau la dispoziție.

Primredactorul se întoarce și încearcă să deschidă servieta al cărei mecanism, pînă acum ireproșabil, de astă dată parcă s-ar fi stricat.

— Cum să vă spun... Redacția a primit un articol, din partea unui cititor. Articolul, ca să spun așa, din punctul de vedere al bisericii, sau... mai bine zis, al dumneavoastră... Mai bine însă citiți-l dumneavoastră. L-am luat cu mine.

Ziaristul s-apropie de sofa. Acum e calm, chipul său grav. Nu mai e tulburat. Articolul acesta e-o armă puternică, abatele n-are să reziste. A sosit clipa decisivă. E cu neputință ca reverendissimul să-l dea afară. Ca o măsură de prevedere pentru orice eventualitate el ține ușa sub ochi, să poată ieși cît mai repede, în cazul cînd abatele s-ar rătoi la el.

Abatele întinde nervos mîna și smulge foile manuscrisului din mîinile elegante, albe ale primredactorului. Reverendissimul Kulcsar se ridică pe perne și cu gesturi repezite își pune ochelarii pe nas. Hîrțiile foșnesc în mîna lui, umplînd camera de zgomot.

Reverendissimul parcurge repede rîndurile manuscrisului. Mîna-i tremură. Cînd termină de citit textul, urlă schimonosindu-se :

— Cine dracu a scris articolul ăsta ?

Aba surîde rece :

— Din păcate, nu vă pot spune. E secret redacțional. Știți, etica redacțională...

Abatele se agită, filfîind manuscrisul prin aer :

— E-o calomnie murdară, o minciună sfruntată.

— Mă rog. Făptașul a mărturisit la poliție că...

Nici Kulcsar însă nu se lasă. Își are și el atu-urile.

— Dacă dumneata nu crezi, pot să-ți dovedesc — Uitînd de boală și fără să-i pese că-i cade legătura de pe cap, sări din pat ; cu o mișcare bruscă își smulse compresa de pe frunte, fiindcă-l enerva ; fără să se sinchisească de prezenta ziaristului se repezi așa cum era, în cămașă de noapte lungă pînă la glezne, deschise ușa unui dulap, aproape s-o smulgă din țîțini și scoase triumfător cruciulița și lanțul de aur, așezîndu-le pe masă.

— Iată-le ! Poftim ! Ce calomnie josnică a născocit stimata dumitale redacție. Și cu ce scop ? Vrei să le oferi pretexte comuniștilor !

Ziaristul rămîne calm. Chipul lui are o expresie tainică. Nu se lasă impresionat de teatrul jucat de preot. A mai trecut el prin întîmplări asemănătoare și-l lasă rece. Simte că vînatul a intrat în bătaia puștii, depinde numai de el dacă apasă pe trăgaci sau nu. Portofelul abatelui e ca și în mîna lui.

Aba se înclină și surîzînd politicoș — în timp ce ochii îi sclipesc rece — spuse :

— Dar cine se gîndește la dumneavoastră ? — își exagerează surprinderea. — Nici nu-i vorba de asta — Cine-ar fi îndrăznit să-l bănuiască pe sfinția-voastră ? își desface brațele, mijindu-și ochii, intrînd și el în jocul abatelui.

Abatele amuțește. Se holbează speriat la Aba, urmărindu-i perplex jocul. Într-adevăr, în articol nu se amintește nici un nume ; se fac numai aluzii : o foarte cunoscută și de toți stimată față bisericească, a cărei viață nepătată... Nu se spune în sînul anume căreia dintre biserici oficiază persoana cu viață nepătată, nici măcar în care oraș a avut loc furtul — și nici măcar ce anume a furat făptașul inveterat care trăind la periferia vieții, în atmosfera unui bordel, a sorbit în piept... Ce anume ?... Abatele caută iarăși în manuscris, unde făcîndu-se portretul moral al hoatei, autorul articolului scris pentru „Ultimele știri“, condamînd furtul, în cîteva fraze sforăitoare, adaugă și cîteva cuvinte sentimentale spunînd că numai lupta sălbatică pentru o bucătică de pîine a scos-o din albia vieții cinstite pe faptașă ; tribunalul, judecînd, trebuie să-i acorde circumstanțe atenuante.

Dacă ar apărea acest articol în ziar, nici n-ai putea să-l dai în judecată pe autor pentru calomnie ! Cine ar îndrăzni să reclame ? Cine s-ar constitui parte civilă ? Dacă el, abatele, ar schița și cel mai mic gest de protest, s-ar demasca în fața lumii. Protestul n-ar fi decît recunoașterea publică.

Adevărat ! Presa își are metodele sale subtile...

Abatele tace. Lectura manuscrisului l-a copleșit. E palid. Cînd se întinde înapoi pe sofa, parc-ar fi mort, numai ochii mai arată că trăiește. În ciuda căldurii înăbușitoare din odaie, sfinția sa își simte picioarele ca de gheață.

Vorbește însă Aba, dînd asaltul decisiv :

— Articolul acesta este deosebit de prețios pentru ziar. Din numărul acesta putem vinde cel puțin două mii de exemplare în plus, dacă nu chiar mai mult. Are o voce indiferentă, rece, comercială.

Kulcsár schimbă fețe, fețe. Buzele-i tremură. Strigă disperat :

— Dar ăsta-i un șantaj ordinar ! Banditism ! Astea-s metode nemaipomenite ! În numele moralei publice...

Aba surîde obraznic și face un gest plin de cinism :

— Noi ne bazăm întotdeauna pe fapte, stimate domn. Important este ca ziarul să nu mintă. Afirmațiile noastre să corespundă realității. Să informăm just pe cititorii noștri. Presa este liberă, criteriul principal constă în exactitatea informațiilor... Firește, noi am putea să nu publicăm articolul, dacă asta n-ar afecta interesele materiale ale ziarului. Calculînd un plus de două mii de exemplare, a un leu exemplarul... Întreprinderea nu poate renunța la interesele ei materiale, trebuie doar să asigure pîinea angajaților ei.

Ca să fie mai convingător, Aba Gyula își scoate cu un gest elegant creionul și încruntîndu-și fruntea, face cîteva calcule, înșirînd cifrele pe marginea manuscrisului.

Acum, chipul abatelui e vînat. Fruntea-i fierbinte, iar picioarele și mai reci. Dinții-i clănțnesc discret. Simte că-l scutură frigurile. Desigur, are și febră. A tot făcut-o pe bolnavul, și iată, boala a venit într-adevăr. După ce pleacă tîlharul ăsta, trebuie să trimită după medic. Poate însă că simptomele vor trece... Caută argumente, să se poată tîrgui. Două mii cincisute de lei i se pare prea mult, și reverendissimul știe că Aba Gyula nu-i un gangster cu inima împietrită care să nu fie dispus să stea de vorbă.

Mai ținteau și alții la punga abatelui Kulcsar Leopold. O știa el însuși și era pregătit, după vizita lui Aba Gyula.

Bătrînul Czodik, în redacția ziarului „Evenimentele orașului“ — asuda scriind articolul despre furt. Încuiase ușa de la intrare, să nu-l deranjeze nimeni. Nici nu consideră nimerit să-i informeze pe ceilalți membri ai redacției despre articol, fiindcă atunci banii ar fi trebuit să-i împartă cu ei.

Cînd, după multă caznă și transpirație, articolul e gata, smulge ultima foaie din mașina de scris, o vîră în buzunar, își ia pălăria și bastonul și pornește și el spre clădirea cu un etaj a casei parohiale.

În clădirea poliției, în biroul în care numai cu cîteva zile în urmă a fost interogată cîrna Panni, stă șeful secției penale cu vestonul descheiat. E doborît de căldura zilei și de gîndurile grele care-l copleșesc. Cîntărindu-și fiecare cuvînt, îl instruieste pe unul din agenții săi, acela care cu cîteva săptămîni în urmă supraveghease casa abatelui, cînd ei căutau urmele hoțului și-a crucii furate.

— Înainte de toate îl anunți pe sfinția sa despre transportarea din oraș a fetei.

Agentul slăbănog și palid dă din cap :

— Da, să trăiți !

— Că-l expediem cu ea și pe amant. Să fie fericiți.

— Și unde ? — întrebă agentul.

— Asta o hotărâsc primprocurorul și chestorul. Treaba lor. Dumneata îl informezi pe abate că poliția face totul pentru apărarea reputației sfinției sale. Prin urmare... Stai puțin. Mai întii îl anunți de expedierea din oraș a ălor...

— Am înțeles. Îi comunic expedierea din oraș.

Comisarul tușește cu ochii-n pămînt.

— Dar spune-i și că asta costă bani.

— Am înțeles. Costă bani.

— Expedierea, să zicem, trei mii de lei. Cheltuieli de drum, bilete pentru porumbei, mîncare etc.

— Înțeles. Trei mii.

— Te rog notează, să nu uiți.

— Da, să trăiți. Agentul se apleacă pe masă și scrie.

— Și-apoi cheltuielile anchetei, pe urmă biletele pentru escortă, diurna. S-adaugă și asta. Mai scrie deci, să zicem, patru mii de lei. Nici nu ajunge, de fapt.

Agentul întrerupe :

— Adun aceste sume.

— Stai puțin. Nu aduna nimic și șterge cele patru mii de lei. Să nu apară sume rotunde, fiindcă pot da de bănuț. Scrie la capitoul doi, patru mii una sută cincisprezece.

Creionul e indiferent. El se supune mîinii, mîna se supune creierului, iar agentul comisarului.

Șeful secției criminale îl dăscălește :

— Să nu cumva să te fîrghiești cu el, auzi ? S-aduci banii. Ia destulă chirie de la chiriașii lui.

Comisarul tace. Agentul așteaptă.

Comisarul îi spune, prietenos :

— Dacă rezolvi frumos cazul ăsta, ai și dumneata cinci sute. Și-acum, du-te.

Comisarul între timp, face tot felul de calcule. Intenționează, ca din banii ăștia să-i dea și chestorului două mii, se și vede cum intră în biroul acestuia și luînd o mină misterioasă îi spune că reverendissimul a cinstit poliția cu un mic cadou.

Poate că de astădată a găsit cheia care să descuie inima chestorului.

XIV.

Sîmbătă seara, cînd pe ulițele satului se înalță nori de praf ridicați de cei care mătură și se răspîndește mirosul mîncării pregătite pentru cină, bătrîna Aniko apare în ograda brigadierului, cu exactitatea unui ceasornic, să hrănească și să închidă gîștele. Odată cu dînsa sosesc și veștile despre cele mai noi evenimente din viața satului.

Bătrîna înșiră pe nerăsuflăte tot ce s-a petrecut în legătură cu cel mai important eveniment al verii : balul de ziua Sfintei Anna. Știe precis cîți tineri și cîte fete au sosit cu trenul de după masă la petrecerea din astă seară. Nu-i nici o mirare că tinerii se îngrămădesc ca muștele la miere, doar balul a fost anunțat și în ziarul din oraș.

Doamna Sebestyén o întrerupe mereu pe lelea Aniko, îi face semne încercînd să schimbe vorba. Dar bătrîna Balint nu înțelege, poate nici nu observă încercările doamnei Sebestyén. Ea povestește mai departe despre bere, despre mulțimea care s-a adunat pe la garduri, pîndind — Ce-are să fie acolo — mamă, mamă ! — dacă au și început cu băutura ! În sala casei Koncz (cum se numește) unde se ține balul, înainte de masă, au stropit cu apă podelele și au măturat, iar pe pereții sălii au afîrnat tot felul de hîrtii colorate. Cîrciumarul a și adus pînă acum două căruțe de vin și de bere.

Aude și Erzsike veștile acestea. Stă acolo, lîngă babă, și ascultă. Nu întrebă nimic, nu spune nimic, nu se amestecă în discuție. Se vede însă limpede, că o interesează fiecare cuvînt, fiecare amănunt spus de babă despre cele ce se petrec în sat.

Anul trecut, pe vremea asta, Erzsike era încă socotită prea mică. Și-atunci a fost frământare mare. Balul de ziua Sfintei Anna era un eveniment, despre care se vorbea pe urmă săptămîni la rînd în cercurile intelectualilor din sat. Își aduse și ea aminte (așa ceva nu se poate uita !) cum tinerii dansaseră pînă a doua zi la prînz.

Erzsike încă de atunci se gîdea la balul din acest an de ziua Sfintei Anna. Cu cîtă emoție visa la acest bal, între pereții reci ai internatului, făcîndu-și tot felul de planuri.

Bătrîna Balint ar putea povesti la nesfîrșit, izvorul știrilor ei e inepuizabil. Știa ce-a fript preoteasa reformată și ce torturi a pregătit mama domnișoarelor Szalai, care locuiește pe ulița gării. (La balul acesta toată lumea vine cu merinde de acasă).

Pînă ajunge în deal, unde se află locuința familiei Sebestyén, zgomotul satului se stinge. Pe uliță e liniște și nemișcare. Seara de vară se așterne încet peste sat. După ce se stinge ultima răsfrîngere de lumină a soarelui asfințit, cîri-pitul moale, obosit, al păsărilor întoarse la culcuș, se aude filfiitul unei cucuvele, care pornită la vînătoare, a trecut peste ogradă.

Erzsike stă în pridvor și privește la cerul plin de stele. Se gîndește la Danika, la bal, la dans. Chipul ei pare împietrit. Simte ceva apăsător în suflet, de care nu poate scăpa, oricît ar ofta.

Liniștea a cuprins satul, ca un dulce cîntec de leagăn murmurat la ureche. Doarme totul în jur și chiar îndepărtata lumină a cîtei unei ferestre, clipește a somn...

Sebestyén Ernő citește ziarul în odaie, aplecat peste masă, în lumina lămpii. În jurul lămpii roiesc fluturi de noapte.

Cînd citește un ziar, imaginația lui Sebestyén se aprinde. Atunci parcă pornește prin lume, prin locuri necunoscute, pe unde niciodată n-are să umble.

În acest timp, bătrîna Aniko își soarbe cafeaua cu lapte în bucătărie. În sfîrșit, gura i-a tăcut, nu mai spune nimic despre bal. În timp ce își ducă pînea în cafeaua fierbinte, ceva o surprinde și pe ea. I se pare ciudat că în familia brigadierului nu se vede nici un semn al pregătirii pentru bal. Nu înțelege ce-ar putea să fie?! Ar trebui să fie și aici farfurii cu prăjituri, fripturi, doar este o fată și aici — și cum e obiceiul la acest bal, familiile cu fete invită la masă la miezul nopții pe flăcăi, iar aceștia aduc băutura. Muindu-și pînea în ceașcă, bătrîna tace. Oftează, însă nu întrebă nimic. Fiecare le știe pe ale lui...

Doamna Sebestyén se neliniștește. Erzsike stă iarăși în pridvor, dusă pe gînduri, stă de mult acolo și mamei nu-i place asta. Se vede că a intrat în casă și mama n-a observat.

Erzsike însă de mult a observat că maică-sa o urmărește peste tot. Oriunde s-ar duce, pași prudenți o urmează. Erzsike se simte chiar enervată de această urmărire atît de neîndemînică; mama se preface tot timpul că numai întîmplător a dat peste ea. De aceea, fata recurge la adevărate manevre care s-o păcălească pe maică-sa. Se furișează și acum înapoi pe pridvor, în așa fel încît nimeni să nu simtă. Se ascunde în ungherul cel mai întunecos și de acolo privește cum în vale se aprind luminile la ferestrele caselor. Conturul lucrurilor s-a topit în întuneric, satul întreg parc-ar fi fost scufundat într-o mare de smoală. Trebuie să privească multă vreme, ca să poată vedea vag, petele albe ale caselor; copacii parcă-s mai înalți și mai sălbatici, cum apar siluetele lor negre. Din cînd în cînd o adiere îi adie părul blond. Vîntul îi dă fiori. E liniște în sat, abia s-aude cîte un zgomot nelămurit și îndepărtat. Și deodată liniștea tresare lovită de gemetele contrabasului, peste care saltă ciupiturile vesele ale țambalului.

Așa dar balul a început...

Erzsike e deznădăjduită. Ar vrea să se năspustească în goană pe ulițe, să se oprească sub ferestrele casei Koncz să vadă cu ochii ei, în fața cui se înclină surâzând mișelul de Fejér Dani, invitând-o la dans.

Erzsike plînge, lacrimi mari i se preling pe obraji.

Observă deodată că-i și mama în pridvor. Își caută fiica. Abia își poate reține strigătul de obidă. Acum și gândurile i le spionează. Mușcîndu-și buzele, își șterge repede lacrimile și întorcîndu-se privește dușmănos la maică-sa. Ochii îi ard de revoltă. Palidă, intră în casă.

Tatăl tresare, ridicînd privirile.

—Ei ?

Erzsike însă nu-l aude. Nici nu se uită la el, ci cu pași de om bolnav trece mai departe, în odăița ei, în întuneric.

Sebestyén e izbit de paloarea fetei. Dă din cap, cu tristețe și oarecum a reprobare urmărind-o cu privirea ; după ce fata a ieșit, își continuă lectura.

Doamna Sebestyén apare și ea, venind din bucătărie. Strînge fața de masă și cu mîna ridică lampa cu abajur de porțelan ; mîna îi tremură și s-aude clinchetul porțelanului. Femeia trebăluiește grăbită. Așterne pentru cină. Se vede pe fața ei că-i nervoasă. Tace însă. Sînt muți cu toții în casa asta, ca în cimitir. E-o atmosferă grea în familie. După ce a adus cina, femeia deschide ușa de la odaia fetei. O chemă pe Erzsike la masă, dar ea întîrzie. Mama este tot mai neliniștită. Se teme pentru fiica ei și nu știe ce să-i spună s-o consoleze, să mai risipească atmosfera tristă.

În seara aceasta numai ciugulește mîncarea. Parcă ar avea un nod în gît pe care nu-l poate înghiți. Mîna-i tremură.

Doamna Sebestyén urmărește îngrijorată fiecare mișcare a fetei. Ea își dă seama și nu mai știe cum să-și stăpînească enervarea. Îi vine să se ridice, să iasă în întuneric și s-o ia la goană, să dispară pentru totdeauna.

— Mă doare capul îngrozitor — spune ea — și am amețeli.

Se teme să nu înceapă mama cu întrebările (Ce ai ? Ce s-a întîmplat ? Ce te doare ?).

Nu mai poate suporta să le vadă fața, să le audă glasul. Nici măcar pe părinții ei nu-i poate suporta. Vrea să scape. Să rămînă singură, să n-o mai tulbure nimeni, să n-o întrebe nimeni nimic.

Părinții nu vorbesc nici ei. Stau ca muții, privind în gol. Zăpușeala e în toi și seara ; brigadierul privește afară, cercetînd cerul — poate se pregătește de furtună, și de-aceea-i înăbușitor aerul — dar cerul e curat și stelele strălucesc.

Se culcă mai devreme ca de obicei. Brigadierul a așezat lampa pe noptieră, să continue citirea ziarului. Acum însă nu-l mai interesează, nu reține nici măcar o frază. Întîlnește știrea despre balul din astă seară. Probabil a trimis-o notarul și ziarul s-a grăbit s-o publice la rubrica „Viața mondenă“.

Aruncă ziarul pe podea și ridicîndu-se pe jumătate din așternut suflă lampa.

E liniște în odaie. Nu s-aude nici măcar respirația doamnei Sebestyén. S-a vîrît sub pătură, cu fața la perete. Întunericul de smoală cuprinde odaia. Aerul e greu, abia-l poți respira, simți cum te înăbuși.

Femeia își aduce aminte de seara întoarcerii fetei de la școală. Și-atunci așa s-au zbatut apăsați de bănuiele și frică.

Lampa s-a stins de mult. Somnul însă nu vine.

Trece un ceas, poate mai mult. Ușa de la odaia fetei e închisă. Nu suferă nici măcar atât, să doarmă lăsând deschisă ușa spre odaia părinților; vrea să rămână singură, să nu audă nici măcar răsufierea altui om.

Într-un târziu, brigadierul tușește, întorcându-se în așternut. E transpirat, parc-ar avea febră. Se mișcă prudent, să nu trezească pe nevastă-sa cu scîrțitul patului.

Femeia șoptește abia auzit :

— Nu dormi ?

— Nu.

Doamna Sebestyén oftează și cascade :

— Dansul e-n toi acolo jos...

Bărbatul mormăie :

— După mine, n-are de cît să fie. Puțin îmi pasă.

— Ar cam trebui să-ți pese... Ai fată mare...

Brigadierul răspunde iritat, tăios :

— Mi-am făcut părerea despre adunătura asta. Să-i ia dracul pe toți, pînă la unul, că numai asta merită.

Pînă acum nu se trădase că neinvitarea lui la bal l-ar fi afectat. Caută să-și înfrîngă amorul propriu rănit. I-au lepădat pur și simplu, ca pe niște ciu-mați de care lumea se îngrozește. Asta-i lumea ? Atunci asta să fie. Să aștepte pînă cînd are să-și ridice el pălăria în fața vreunuia dintre ei. Ah, și învățatoarea aceea cu birfele ei, cu minciunile ei. Ce-ar fi s-o deie în judecată... Încă de ieri îl frămîntă minia și greața, dar a căutat să se stăpînească, să nu se dea de gol în fața familiei sale.

Doamna Sebestyén e atât de absorbită de propriile ei preocupări, încît nu-și dă seama că în vorbele soțului ei răzbate mîndria rănită, iritarea provocată de umilire. Vorbește numai pentru sine :

— Ce știi tu ce însemnează pentru o fată tînă un bal ? Voi, bărbații ușor treceți cu vederea ceea ce nu se leagă direct de interesele voastre. Mi-aduc aminte cînd aveam eu anii lui Erzsike..

Sebestyén Ernő se sufocă sub pătură. Căldura-i insuportabilă. O întrerupe enervat pe soția sa, răstîndu-se.

— Ce pot să fac dacă nu m-au invitat ? — Mult stimata comisie de organizare ! Domnul Koncz Misi și ciracii săi ! Unul mai golan ca ceilalți. Mă și bucur că fata mea nu se amestecă printre neisprăviții aceștia. Adevărate modele de pierde-vară. Oameni fără căpătii.

Femeia simte că nu mai trebuie întinsă coarda. Amuțește, întorcîndu-se pe cealaltă parte. Liniștea se întinde, femeia așteaptă. Peste cîteva minute însă, îngrijorarea o îmboldește din nou :

— Și-acum ce-i de făcut cu Erzsike ?

Sebestyén se ridică în pat.

— Cum adică : ce-i de făcut ? întrebă iritat.

— Nu mai pot suporta s-o văd suferind...

Bărbatul nu răspunde imediat. Poate stă pe gînduri. Mai târziu răspunde :

— O să plecați la soră-ta.

— Și crezi că asta o să ajute ? Asta o să acopere totul ?

— O să-i treacă... Schimbarea o să-i facă bine.

— Dar o dată și o dată trebuie să ne întoarcem tot aici.

— Pînă atunci lucrurile se potolesc. Toate trec.

E-atît de sigur în ceea ce spune, încît s-ar părea că-i de ajuns un gest și ghemul s-a și descîlcit. Ea însă nu putea să se împace așa de ușor cu situația. Ea se frămînta mereu să găsească o cale prin care să limpezească în fața lumii toate cele întîmplate cu fata ei. Să limpezească ofensele de neiertat și mai ales să i-o plătească doamnei Fejér, învățătoarea. Oh, dacă-l mai vede vreodată pe neisprăvitul de Dani învîrtindu-se pe lingă Erzsike, îl opărește.

Într-un tîrziu, au adormit. Nervii lor atît de încordați s-au destins, iar ei s-au prăbușit în somn ca într-o prăpastie, din care nu mai există întoarcere... Sebestyén chiar sforăia.

Se lumina de ziuă, cînd doamna Sebestyén s-a trezit speriată de un zgomot foarte puternic. Tresărind înfiorată, s-a ridicat pe marginea patului. Era năucă de somn, abia-și putea deschide ochii. Nu știa dacă nu cumva a visat.

S-a trezit și brigadierul.

Femeia n-a mai așteptat ca bărbatul să se dezmeticească și să se scoale el. Desigur că ușa fusese izbită de curent și a răsunat de s-au cutremurat și pereții. Iar dacă vîntul trece nestingherit prin casă, desigur că toate mițele din vecini și-alături de ele mieunata lor de Kati își fac de cap prin cămară.

Desigur că lelea Aniko a uitat să acopere oala de lapte cu sita.

Doamna Sebestyén nu-și amintește nici dacă a învelit sau ba pîinea.

A coborît din pat, strîngîndu-și la piept cămașa de noapte lungă și largă și și-a vîrît picioarele în papucii lăsați la capul patului. Nici halatul nu și l-a mai îmbrăcat.

Cînd a deschis ușa cămării care adineauri se izbise cu atîta zgomot, iarăși s-a iscat curent prin toată casa, luînd ca un vînt ziarul ce-l citise brigadierul aseară.

— Sfinte Christoase ! Cine-a lăsat deschis chepengul de la pod ? — a strigat ea speriată. O spaimă mai mare decît pentru năvala mîtelor o înfioră. Dacă au venit tîlharii și i-au jefuit în timp ce dormeau...

Cu pași sprinteni urcă scara spre pod. Tremura și se împiedica călcînd mereu pe poala cămășii de noapte.

Abia ajunsese cu capul la înălțimea podului, în care stăruia o lumină incertă, și scoase un țipăt desnădăjduit.

În fața ochilor ei, trupul întins al fetei sale atîrna de-o funie, cu ochii dați peste cap. Capul îi stătea aplecat într-o parte, cu părul ei blond revărsat pe umeri. Chipul îi era umflat și schimonosit de groaza morții.

Tipătul femeii alungă toropeala din ochii brigadierului. Sări din pat și alergă în pod.

Și-a găsit sotia leșinată, căzută pe jumătate peste chepengul răsturnat. Mare noroc că nu căzuse în cămară pe scări la vale.

XV.

Duminică dimineată reverendissimul Kulcsar Lipot s-a ridicat din pat.

Înainte de a se fi sculat însă, a mai tîndălit o vreme, savurînd moliciunea așternutului și dulcea atmosferă duminicală. Cînd s-auzi clopotul din turnul bisericii și menajera aduse o tavă pe care s-afla șuncă de Praga, unt și miere, pentru dejun, abatele se hotărî să iasă de sub plapumă.

De ce s-o fi grăbind cu dejunul femeia asta ? Mai întîi trebuie doar să officieze liturghia.

Așezat în fotoliul din fața oglinzii și-a tras ciorapii liliachii și s-a vîrît în reverendă; pînă cînd și-a încheiat nasturii, s-a privit în oglindă. Obrajii lui aveau culoarea obișnuită. Boala nu-i schimbuse.

Oare de ce-o fi așteptat să iasă menajera și numai după aceea a scos la vedere podoaba ceremonială, ale cărei pietre sclipeau în soare de-ți luau ochii?

Cu mișcări domoale și-a trecut peste cap lăntșorul de aur. Bucuria lui însă nu era întreagă. O umbră trece peste fruntea lui. Prea mulți bani a trebuit să dea ziarștilor și poliției. Cînd se gîndește la asta, îl apucă amețeala.

S-auzică ciocănituri în ușă.

Tresări și întorcîndu-se cu fața într-acolo, strigă: intră! Împinse repede fotoliul într-o parte din fața oglinzii.

Intră capelanul, înclinîndu-se pînă la pămînt. Pe obrazii lui rotunzi, cu pomeții proeminenți, se întinsese un zîmbet lingușitor.

— Lăudat fie Domnul..

Abatele se încruntă:

— Ce vrei? Nu vezi că mă îmbrac?

Capelanul, subțire ca un semn de exclamare, ținea un petec de hîrtie în mînă. Îl întinse abatelui.

— Ce-i asta?

Kulcsár avu un gest de retragere. Privea bănuitor la hîrtie. Nu voia s-o ia.

— Am găsit-o jos pe culoar. Mai erau două. Pofțiți și celelalte două. Sînt absolut identice.

Mîntea. Găsise patru, dar una o dosise cu gîndul să le-o arate în taină și celorlalți doi capelani.

Kulcsár se răsti la el:

— Dar ce-i asta?

— Manifeste instigatoare.

Auzind asta, abatele începu să citească. Preotelul examinează cutezător chipul superiorului său și observă cum acesta se întunecă și cum apare expresia de indignare pe el.

— Unde le-ai găsit? — întrebă răstit abatele.

— Jos la intrare, pe culoar.

— Cum? N-a fost încuiată poarta de la intrare?

— Nu știu.

Reverendissimul se apropie repede de masa ce se afla în mijlocul odăii și apăsă de trei ori pe butonul soneriei. Era semnalul adresat lui Szabó Pista, soțul menajerei.

Între timp bombănea înecîndu-se de enervare:

— Nemaipomenit! Intră și în casa mea! În biserică! Nemaipomenit. Aceste hîrtii le-au destinat celor ce intră în biserică pe ușa laterală. Nemaipomenit! — și-i scăpăra mereu înaintea ochilor frazele imprimare cu litere groase, cerînd muncă și pîine.

Bărbatul care intră chemat de sonerie se înclină imperceptibil. Abatele îi prinde privirea. I se pare rigidă, dușmănoasă. Îi vine în minte că poliția l-a arestat împreună cu soția sa și i-au ținut fără nici un motiv închiși două săptămîni. Nici bărbatul, nici femeia nu spun nimic față de abate despre această întimplare neplăcută. Kulcsár a încercat să-i descoase de cîteva ori, dar ei au refuzat să răspundă.

Abatele se răsti la el:

— Cînd ai descuiat poarta?

— Azi dimineață pe la vreo șase, — răspunse el nepăsător.

— Și n-ai văzut nimic pe culoar ?

— Nimic.

— Ești un bou.

Szabo își plecă ochii-n pământ înghițind în sec, schimbându-și greutatea trupului de pe un picior pe celălalt.

— Trebuie să cauți cu grijă prin toată biserica. Poate au răspândit și pe-acolo câteva și cât timp eu am să slujesc sfânta liturghie, credincioșii ar putea să citească aceste enormități. Hai, duceți-vă și căutați ! Dar cât mai discret, să nu-i tulburați pe aceia care cu evlavie stau adânciți în rugăciune.

Și-i împinse repede afară în hol. Capelanul ieși după Szabo. Fu atât de surprins de această concediere bruscă, încît pe scări se opri și se întoarse spre Szabo. Acesta însă nu privea la el. Cu ochii-n pământ, cobora tăcut scările. Nu întreba nimic.

Manifestele rămăseseră pe masă.

Reverendissimul Kulcsár se apropie iarăși de oglindă și începu să-și mîngîie cruciulița de pe piept. Probabil că manifestele au fost aruncate după deschiderea porții.

Dar dacă a adus tocmai Szabó Pista aceste petece de hîrtie pe culoarul casei parohiale ? Cine știe ? Nu-i place omul acesta. De cînd l-a luat de scurt poliția, nu i se poate uita în ochi.

În sufletul revoltat al abatelui Kulcsár Lipot se strecoară o bănuială împotriva propriilor lui angajați. Și bănuiala ia proporții. Are să-i concedieze. Ni-mănuși nu-i sînt scrise gîndurile pe frunte. Cine-o fi comunist, cine-i în stare să ridice mîna împotriva statului și-a sprijinului său principal, biserica ? Și încă-i mai și ține în casa lui. Le oferă muncă și pîine.

Simte un cîrcel în burtă. E nervos. Mîna-i lunecă la vale de pe cruciulița de pe piept. Chiar azi o să-i anunțe că nu mai are nevoie de ei. Și chiar azi o roagă pe doamna Elvira să-i trimită pe femeia aceea mai vîrstnică pe care i-o recomandase călduros de câteva ori, cu rugămîntea s-o angajeze ca menajeră.

BALADA

EMIL GIURGIUCA

M-a smuls din zvonul foilor subțiri
Al cărților ce mă împresurară
Cu un ecou al propriei gândiri
Nestăvilitul freamăt de afară.
Ce-a fost părere aburind în zări
A izbucnit în marmură lucind
Orașe albe, cheiuri, porți și scări.
(O, întruparea tinărului gând!)
Piețe pentru visele călări
Cu care-odată am trecut cîntînd.

Frontoane limpezi, arcuri, domuri, flori
Și iată, o fereastră s-a deschis —
E un palat zidit de muncitori
Aidoma palatului din vis.
Și s-a oprit fereastra în senin,
O fată-n rama ei rîzînd apare
Și rîsul ei ca să-l învețe vin
Ce încă-i nevăzut și ce răsare
Și zile tinere cu coșul plin
Trec sub fereastra ei cîntînd în soare.

Viața freamătă de oameni, bună
Și simplă în oraș, pe străzi, pe cîmpuri,
Așa cum am visat-o împreună
In tinerele noastre anotîmpuri.
— Poate că versu-mi fără măiestrie
Nu-i pe măsura vremurilor noi
Ci-n cuibul ei și mierla cenușie
Hrănindu-și puii ciripește-n foi
Și-mpărtășită orice bucurie
Se-ntoarce cu un spor adînc în noi.

SALONUL

LUCIA DEMETRIUS

După ce Hermine adormea pe divanul ei din spatele pianului, Sanda mai fuma o țigară, așezată pe fotoliul scund cu spetează dreaptă și lungă, dintre ferestre. Lumina celor trei ferestre înguste și înalte, care începeau foarte aproape de podea, punea pete mari pe pereții odăii, pe fotografia domnului cu barbete și bărbie severă, lată, cu ochii încremeniți, pe fotografia doamnei cu păr alb și guler înalt de dantelă pe gîtul bătrîn, pe aceea a femeii tinere cu ochii negri și gravi, pe a copilului cu gene întoarse și gură rotundă ca o floare. Punea pătrate mari de lumină pe tapetele sumbre și pătate, iar umbra care rămînea din belșug să inunde salonul între pîrțiile de lumină, părea să prelungească nesfîrșit, ca pe o apă neagră, coada pianului, să soarbă ca într-un adînc patul Herminei, să-i înăbușe respirația oboșită, să copleșească masa rotundă înconjurată de fotolii mici din colțul stîng, să înghită biroul lucios cu sertărașe nenumărate și picioare ușor curbate de lîngă ușă, scrinul lat, bine așezat pe labelle lui scurte de baset care stătea la căpătîiul celuilalt divan, al Sandei, în colțul de lîngă perete. Dădea un luciul ciudat oglinzilor mari, cenușii, aburite parcă, în care toată încăperea se răsturna fără contururi precise, ca de fum. De cîte ori pe strada îngustă trecea un tramvai, — și Sanda îi știa bine silueta de cutie strivită, — șinele huruiau. Prelung și gemeau, casele, lipite una de alta, primeau scrișnetul și vaetul și-l trimeteau, ca pe o minge, de pe un trotuar pe celălalt, iar și iar, iar gangurile lungi sub bolți scunde îl lăsau să hăuiască, așa cum lăsau crivățul iarna să șuiere în lungul lor ca într-un fluier. Zecile de ciucuri de cristal ai marelui candelabru răspundeau și ele cu clinchet mic, jucăuș și nedumerit parcă de fiecare dată, apoi se potoleau încet, cu murmur slab.

Sanda ar fi vrut ca țigara asta, ultima a zilei, să nu se mai sfîrșească nici-odată. Cîte din chipurile din fotografiile și portretele de pe pereți și de pe scrin stătuseră așa, asemeni chipului ei acum, în cadrul ferestrei, să privească în strada îngustă, spre casele de peste drum, cu acoperișurile înalte de olane înnegrite, spre obloanele de un verde închis, spre gangurile mute? Cîți din oamenii aceștia cu ochii morți în portrete, ochi pe care s-a așezat ceața morții care nu cruță nici portretele, stătuseră așa, ca ea acum, în întuneric, în liniștea salonului cutremurată numai din vreme în vreme de hurducăturile bătrînului tramvai, sau poate chiar înainte de ivirea lui, în liniștea totală a nopții, stătuseră pe fotoliul acesta, chiar între ferestre, să aștepte ceva, să plănuiască ceva, să macine o durere, să toarcă o bucurie?

Hermine gemu prin somn. Îi era iar frig. Lucra la o fabrică de congelare a alimentelor și azi avusese iar de lucru în camera frigider. După asemenea zile venea înghețată pînă în măduva oaselor și se culca repede. Sanda se ridică încet, se duse la ea în vîrfurile picioarelor și-i puse încă o pătură peste cele două cu care se învelise. Hermine îngîină ceva prin somn, ceva despre niște căței pe

care îi visa pesemne, mai gemu o dată și adormi iar. Fața ei de obicei rumenă, era palidă între coadele groase, blonde, buzele vinete, ochii încercănați. Părea și mai tânără decât de obicei, un copil ghemuit între pleduri, rățacit în vise încâlcite.

Ar trebui să mă culc și eu, se gândi Sanda. Mîine la șapte trebuie să fiu la atelier, mîine începe aplicarea metodei noi la bobinaj, metoda rapidă. Trebuie să pot fi atentă. Da, trebuie să mă culc. Uite, și doamna tânără cu ochi negri și serioși se uită la mine cu o privire care îmi spune că ar fi foarte bine să dorm. Doamna tânără, care a fost bunica doamnei Wander. A murit la optzeci de ani această bunică, Gertrude Hollinger, a murit subit, aici, în salon, așa a spus doamna Wander, din pricina unei supărări. Dar n-a povestit ce supărare. Aici, în salon! Ce fel de amărăciuni o fi putut avea această bunică, acești părinți? Sanda se gîndește la proprii ei părinți, la bunicii ei, la satul cățarat pe o coastă de deal pietros, de pe care ploile spălau bruma de pămînt și pietrișul în fiecare toamnă, de pe care zăpezile cărau, primăvara, cînd se topeau, tot ce puteau lua cu ele și pe care, ca furnicile, în fiecare an, ca să-l țină pe loc cu colibele lui albe, sătenii sădeau iar, cu răbdare, pomi pe care poate că n-aveau să-i vadă niciodată mari. Bunicul și fratele lui au plecat în America, înainte de primul război mondial. Sanda nu i-a cunoscut niciodată. Bunicul a murit acolo, într-o mină, cînd s-a prăbușit o galerie. Fratele lui, Avram, s-a însurat acolo ori s-a încurcat, cine știe? cu o femeie, l-a așteptat mătușa Rafira pînă a murit, deși știa că s-a încurcat, trăzni-l-ar! dar cu nădejdea că s-o descurca. Se duseseră să facă bani, să aibă pită pentru copii. Tata n-a avut pămînt, — de la cine să-l moștenească? — a lucrat la domnul Moeceanu care avea multe jugăre dincolo de sat, pe podiș. A primit tata, dar numai acum, după război, și nu aproape, că aproape ogoare nu-s, departe, spre Brețcu, dar e pămînt! Cît a mai muncit tata pentru pită, că a avut patru băieți și pe ea, cea mai mică dintre copii. De, neamul ei pentru asta trăia, pentru piine, să aibă ce da la prunci. Trăiau, se iubeau, se luau, veneau copiii, și apoi trudă iar, să-i crești.

Trece încă un tramvai. Sanda se desprinde din satul de departe, de pe coasta dealului, ca să asculte încordat cum se zguduie casa bătrînă, cum vuieste strada, cum răsună gangurile, cum clinchetă țurțurii de cristal ai candelabrului de parcă s-ar întreba unul pe altul: „Ce-a fost? Ce-a fost?“, și încă un clinchet mai mic, mai sfios, mai îndărătnic, mai persistent, un clinchet nou, care nu s-a auzit pînă azi. De unde vine? De pe pian? Coboară pe parchetul înghețat, fără covoare și caută cu degete grijulii pe balta de lac negru al pianului. Da, uite, e aici o cupă de cristal, o cupă înaltă și subțire, care se lovește ușor, încet, la fiecare zdruncinătură, de o casetă de lemn înnegrit, pe care sînt încrustate cu lemn mai deschis flori mari și o pasăre ciudată. Acuma, noaptea, nu se văd flori și pasăre, dar Sanda le știe, le-a privit ziua îndelung. Și cupa o știe, în pereții ei subțiri joacă raze de soare parcă. Cînd s-au mutat aici, Hermine și ea, doamna Wander a șovăit dacă trebuie să scoată din salon lucrurile astea mărunte, fragile. „Au rămas atît de puține, a spus ea, n-aș vrea să se prăpădească...!“ „Mai bine, la ce ne trebuie?“ a strigat Hermine. Ea se mișcă robust printre lucruri și nu-i plac cele de prisos. Dar Sanda a rugat-o pe doamna Wander să le lase. Erau lucruri cum nu mai văzuse niciodată și frumusețea lor o turbura, îi deschidea bănuiala unei alte lumi, în care se fac o mulțime de obiecte, de gesturi, de acte, numai pentru că pricinuesc emoție, plăcere, ca florile cîmpului pe care le poate paște și turma, dar le poți și pune într-o ulcică, acasă, să te uiți numai la ele. Asemenea lucruri a avut, puzderie pesemne, bunica, Gertrude Hollinger, și mama doamnei Wander, Inge Krauss, și doamna Wander, sigur, cînd era tî-nără. De cînd s-a mutat aici, de cîtiva ani, Sanda învață după masa la o școală

medie, la primăvară își ia maturitatea, pe urmă are să meargă la Facultate. Știe foarte bine de pe acum ce are să urmeze și ce va ieși, soarbe cărți de tot felul pînă cînd Hermine nu mai poate îndura lampa aprinsă, și nu se mai miră de gingășia unui cristal, de perfecția unei mobile, dar îi plac și acum, ah! cum îi plac!

Hermine geme iar prin somn. O supără lumina străzii. Se răsuțește greu sub pături și-și acopere ochii cu mîna. Sanda închide încet obloanele, unul după altul, și unul după altul intră în întuneric scrinul scund și lucios, fotografia doamnei tinere cu ochii negri și gravi, măsuta cu fotolii mici, biroul, portretul domnului cu barbete, al doamnei cu rochie învoaltă cu multe volane, candelabrul, vasul de cristal. Acum e întuneric ca într-un cavou și după ce ultimul tramvai taie ca o brazdă de larmă liniștea densă, apa tăcerii se sleiește în jurul Sandei, adîncă, neagră. Apele oglinzilor s-au acoperit și ele de noapte.

Ziua trece repede, Sanda nu știe cînd. La fabrică încearcă să nu piardă nici o clipă, echipa ei e în fruntea producției de doi ani și ar vrea s-o mențină așa mereu. S-a deprins cu zgomotul mașinilor, cu goana jucăuse a sculurilor și mosoarelor, cu coloritul lor pestriț. Un nod, un fir rupt nu mai înseamnă o dramă, știe să le lichideze repede, fără enervare. Simte în fiecare zi o mulțumire mereu aceeași, care nu se uzează, cînd mormanul de mosoare crește, se înalță și știe că toate au trecut prin mîinile ei. Mănîncă repede la cantină, apoi aleargă la școală. Inghite avid tot ce aude, de parcă în foamea ei s-ar fi deșteptat dorința pe care or fi avut-o și tata, și bunicul, și străbunicul să știe ce-o fi cu stelele astea care ies în fiecare noapte ca să se șteargă în zori, de ce e luna cînd mare cînd mică, unde se duce soarele după coama Măgurii, unde o fi America aia unde se spune că faci creștari și de ce-i atîta apă pîn-la ea, de ce are domnul Moeceanu atîta pămînt și cei ce lucră la el, deși ei lucră și el'ba, n-au defel, cine a rînduit așa ca boierii să facă legile în satul lor și țăranul să nu se poată amesteca, cînd boieri sînt puțini și țărani mulți; de ce n-au răzbit țărani lui Horia cînd or fost atît de porniți, și pînă la urmă, l-or tras, drăguțul! pe roată!

Pe urmă Sanda se duce acasă. Așa s-a învoit cu doamna Wander, să-și gătească seara în bucătăria ei. Hermine mănîncă și seara afară, cantina lor funcționează și seara. Atunci vine ceasul de odihnă, cînd, sub bolțile întretăiate ale bucătăriei, ca ale unei vechi biserici gotice, lîngă vatra mare și dogoritoare, doamna Wander își face cafeaua cu lapte și Sanda își curăță cartofii pentru supă sau își fierbe macaroanele. Pe prichiciul larg al ferestrei mici, tăiată în zidul lat, atît de lat încît ai putea culca un copil acolo, e camera Sandei. Camera doamnei Wander e într-un dulap negru, adînc, cu miros de scorțișoară, de piper, de ienibahar îmbibat în el de zeci de ani poate, în care bătrîna intră aproape pe jumătate ca să scoată zahărul, sarea. Apoi, de o parte și de alta a mesii, mănîncă amîndouă încet, vorbind domol.

— Aici a fost pe vremuri odaia copiilor, spune rar și liniștit doamna Wander, și ochișorii ei apoși, albaștri, obosiți, n-au nici un fel de expresie. Aici au crescut pe vremuri mama mea și sora ei Hilde, care s-a măritat cu doctorul Baum. Aici am crescut și eu cu fratele meu Hans.

Sanda așteaptă. Doamna Wander tace.

— Și cînd ați făcut bucătărie aici?

— După război, spune tot liniștit doamna Wander. Casa a fost luată de stat. Am păstrat salonul, odăița de trecere de lîngă el. Aici am făcut bucătărie.

— Nu știam că aveți un frate, încearcă Sanda s-o facă să vorbească.

— A murit de mult, răspunde doamna Wander și moaie o bucată de piine în cafea.

În serile în care Hermine se duce la cinematograful sau la teatru cu băiatul care o iubește, Sanda o invită pe doamna Wander să stea o clipă în salon, de vorbă. Trec amîndouă prin cămăruța în care, între dulapuri mari, măsuțe ciudate, cu picioare întortochiate sau cu un singur picior în mijloc, între fotografii șterse de vreme, dincolo de o perdea de catifea roasă, doarme doamna Wander, și se așează în salon, bătrîna pe canapea, Sanda pe fotoliul ei, dintre ferestre. E liniște.

— Ați cîntat la pian? nu știe cum să înceapă vorba Sanda.

— Fratele meu Hans a cîntat.

— E și fotografia lui aici?

— Acolo, pe scrin, și deasupra, pe perete.

Hans e băiatul cu gene întoarse, negre, cu gură rotundă ca o floare, cu haine de catifea și bucle castanii, lungi. Și uite-l, da; sigur, e acelaș, tînrul aceșta cu guler tare, cu cravată lată de mătase ca un plastron, cu aceiași ochi rotunzi, cu gene întoarse, cu gură cărnăoasă, puțin tristă, cu colțurile lăsate, ca gura unui copil care ar vrea să plîngă. Își ține mîinile subțiri pe măsuta din fața lui, încleștate, încordate.

— Nu aveți și o fotografie a lui.. la altă vîrstă? Mai tîrziu?

— Atunci a murit, răspunde molcom doamna Wander, și nu știi dacă în glasul ei e tristețe sau numai somn.

— Atît de tînăr?

— În 1911. S-a sinucis. Aici, în salon.

Sanda îngheață. A trăit aici, în mijlocul acestor frumuseți care sigur că atunci erau proaspete, a avut fără îndoială tot ce și-a dorit, poate că a avut și talent. De ce s-a sinucis?

— Avea talent la pian? întrebă ea încet, cu frică, abia auzit.

Doamna Wander întîrzie răspunsul. Un tramvai trece hurducînd casa, strada. Tace pentru că știe că nu i se poate auzi glasul, sau pentru că e greu de povestit, pentru că nu vrea să povestească tainele dureroase ale familiei închise, germane, ferecată între ziduri groase și prejudecăți severe?

Dar după ce liniștea se așează iar, doamna Wander începe, cu glasul egal și șters:

— Tocmai pentru că a avut talent, s-a întîmplat nenorocirea. Tata avea fabrica de la Starkendorf, fabrica de porcelan. Cînd Hans era mic, ne-a luat la amîndoi un profesor de pian, apoi mai tîrziu o profesoară, pe Fräulein Schmidt. Era o fată tînără. Studiase pianul la Viena încă de copil, apoi familia ei se ruinase în comerțul de lînă și ea trebuise să se întoarcă în oraș. Era cu un an mai mare decît mine și cu trei mai mare decît Hans. Și tata cînta frumos la violoncel. Cînd venea seara de la fabrică, înainte de cină, cînta totdeauna Mozart, ca să se odihnească. De două ori pe an, de Crăciun și toamna, dădea un concert în oraș cu orchestra de amatori. O orchestră foarte bună, din care făceau parte toți fabricanții, toți negustorii mari din oraș și chiar și un moșier. Cînd Hans a sfîrșit colegiul la Franciscani, tata l-a trimis la Mînchen să facă studii de specialitate pentru porcelanuri, el trebuia să ducă mai departe fabrica. Dar peste opt luni a aflat că Hans urmează acolo pianul, și nici n-a trecut pe la facultatea de ceramică. L-a chemat înapoi. A fost o mare supărare în familie. Hans nu voia să-l asculte pe tata. Și, ceea ce era mai groaznic, voia să se căsătorească cu Fräulein Schmidt. O fată mai mare decît el cu trei ani, dintr-o familie ruinată! Tata a vorbit cu domnul primar Ganghofer, cu care era prieten de la vîntătorile pe care le făceau împreună, s-o îndepărteze din oraș pe Fräulein Schmidt. Hans a aflat. Într-o seară, eram cu mama în odaia copiilor,

brodam împreună trusoul meu, pentru că domnul Wander mă ceruse în căsătorie, și-l ascultam pe Hans cîntînd aici, în salon. Cred că n-am să uit niciodată, cînta Apassionata. A cîntat-o de două ori la rînd. Apoi am auzit capacul pianului, tare, așa cum nu-l închidea el niciodată, și o detunătură. Am alergat. Hans căzuse cu fața peste pian, notele erau pe jos, stropite de sînge. Își ținea haina la piept ghemuită cu amîndouă mîinile. L-am întins aici, pe canapea. Aici, unde stau eu. A murit înainte să vină doctorul. Se împușcase în inimă. Cînd s-a întors tata de la fabrică cu trăsura, aveam atunci o trăsură cu patru cai, Hans era rece. Noi aveam mîinile pline de sîngele lui. Avea nouăsprezece ani.

Cu ochii măriți, Sanda se uita la pian, la canapea, și-l închipuia pe băiatul frumos, cu mîini nervoase care strîngeau haina la piept, cu gură de copil care vrea să plîngă, notele risipite pe jos și stropite de sînge, spaima, alergătura care trebuie să fi fost în salonul acesta mare. Oare erau aprinse atunci toate lumînările candelabrului? Bătrînul, tatăl cel aspru plînsese, regretase? Frăulein Schmidt mai plecase din oraș?

— Cînta frumos la pian? șopti ea.

— Profesorul lui de la München, care ne-a trimis o scrisoare de condoleanțe pentru accidentul care se întîmplase, ne-a scris că avea un talent care nu se întîlnește des. Dar orașul a aflat că nu fusese accident, că Hans nu curățase o pușcă de vînătoare, servitorii sînt atît de indiscreți! și comerțul tatii a suferit puțin.

— Dar tatăl dumneavoastră era muzician, cînta la violoncel! Cum n-a înțeles, cum n-a acceptat?

— Tata făcea muzică în orele libere. Fabrica nu putea fi lăsată în părăsire. Am avut noroc de pricepera domnului Wander, altfel...

Ochii doamnei Wander nu priveau nicăieri, liniștiți și stinși.

— Și căsătoria mea a trebuit să fie amînată, rosti ea rar.

— Mult? întrebă Sanda, cu inima înfiorată. Pentru auzul ei, doamna Wander avea tonul neomenesc, impersonal, indiferent pe care trebuie să-l aibă fantomele.

— Oh, mult! Doi ani. Un an de doliu, natural, încă un an în care tot orașul să uite... Domnul Wander m-a așteptat cu multă răbdare.

Ochii șterși ai doamnei Wander dădură ocol salonului, încet.

— Nunta a avut loc aici, în salon. A fost o nuntă mare, firma trebuia să dovedească că nu e deloc zdruncinată. Era atîta lumină! Atîtea flori! Tata a adus o orchestră de la Cluj care cînta în odaia de alături, acolo unde este acum patul meu. Se dansa și aici, și în odaia copiilor, din care fusese scoasă mobila. Rochia mea a avut 16 metri de moar și 25 de metri de tul... A fost comandată la Viena. În fund de tot, unde stă acum funcționarul de la Alimentara, erau mesele de joc pentru bărbați. Bufetul era în odăile în care locuiește familia Stoleriu. S-a dansat! S-a dansat! Domnul Wander era un bărbat frumos. A avut o fabrică de postav, pe care vîndut-o ca să investească tot capitalul în fabrica de porcelanuri, pe care a crescut-o considerabil, și o vie de patruzeci de hectare. Nu era mult, dar producea un vin foarte bun. Mă duc la culcare. Noapte bună!

Doamna Wander își curmă povestirea egală ca și cum ar fi închis deodată un robinet din care se prelingea un fir de apă încetă, ca și cum ar fi tăiat fără zgomot o sfornică moale care atîrna de undeva, fără să știi unde i s-au pierdut capetele.

În mintea Sandei se învălmășiră multă vreme imaginea balului, a nunții sub candelabrul aprins, răsfrînt în oglinzile care atunci trebuie să fi avut stră-

lucire, a rochiilor scilpitoare și foșnitoare, a lui Hans culcat pe canapea, cu degetele lui subțiri, încleștate la piept, în haină, a notelor răvășite pe jos, a muzicii, a vaietelor, a risetelor care umpluseră rînd pe rînd vastul salon.

Încerca să citească, dar mintea ei se aduna greu în jurul problemelor de matematică pe care le avea de rezolvat. Venirea Herminei, zgomotoasă, puternică, veselă, rupse ceața plină de umbre care se adunase în jurul ei.

— Toma începe să lucreze la construcția blocurilor noi, tu, Sanda! Blocurile care se ridică jos, în piață! Ca maistru betonist lucrează. Începe de luni. Nu mi-i de bani, fată, dar mi-i de cinste! Știi tu ce blocuri au să fie? Un oraș, tu, un oraș au să ridice! Și m-a și cerut! Știam eu de mult că altcum nu se poate, că o să ne luăm, dar nu mă ceruse! În seara asta m-a cerut așa, frumos, cum se cuvine. Uite, și flori mi-a adus! Și am băut amîndoi două sticle de bere, de-mi cîntă capul și acum!

Hermine își aruncă pe spate coatele groase, aurii și rise tare, apoi duse mîna la gură, speriată că o trezește pe doamna Wander. Stringea în cealaltă mînă buchetul de violete, ochii ei albaștri sclipeau și căutînd să pășească cu grijă, se lovea parcă mai mult de mobile decît oricînd.

— Na! și turma asta de oi risipite! ocări ea mobila salonașului din colț, cînd vru să-și așeze jacheta în cuier. Și bivolul ăsta cu trei labe! insultă pianul care-i tăia drumul spre divan. Ce-or fi băgat atîtea într-o singură odaie? Eu, rosti ea prin decolteul cămășii de noapte care parcă nu voia de loc să se lase îmbrăcată, eu, acasă la mine, cu Toma, am să pun atît cît îi trebuie omului, nu mai mult. Și de acasă am să aduc lada roșie cu flori. Și polița cu flori pentru vase. Ne dă casă, cînd or fi gata astea, din piața de jos.

Sanda nu mai putea învăța, dar îi făcea bine vorbăria Herminei, aducea lucruri vii, dintr-o lume vie, zdravănă ca ea, plină de aer.

— Știi cîtă lume, tu, Sanda, va sta acolo, la complex? Mii de oameni, spune Toma. Cîteva mii, auzi? Ei au făcut angajament socialist să gate tot ce-i beton în 10 luni. Cică se poate. Faină echipă! Și Toma meșter! Jos prăvălii... sus case... Ce spui?

Sanda nu spusese nimic. Glasul Herminei începuse să se topească în somn.

— Mîine lucrez în frigider. Nu-l văd seara pe Toma. Cu țigle calde să mă aștepti... ori cu baie... A spus... a spus: „Cum te iubesc eu pe tine, n-a mai iubit altul de cînd e lumea!“ Dar nemțește sună mai frumos. „So wie ich dich liebe... liebe...“

În liniștea salonului, respirația Herminei se ridica ușor, egală, adîncă. De dincolo venea ca un șuierat subțire. Sanda vedea în gînd cum se deschid și se lipesc la loc buzele albe ale doamnei Wander, care sigur că își scosese dantura, cum fața ei palidă, cufundată în perne, pare și ea o pernă mai mototolită, gălbuie.

Trebuie să sfîrșească lecția de algebră. Trebuie să alunge umbra lui Hans căzut peste pian, umbra asta care își pierduse tăria de cînd intrase Hermina în odaie, și siluetele care dansau încă în fundul oglinzilor moarte. Trebuie să alunge chiar și valul proaspăt de bucurie care trecuse prin odaie și împrosopătase aerul, valul de bucurie al Herminei. Pentru ea însăși ceasul iubirii nu sunase încă. Îl aștepta, știa că va veni, dar acoperea așteptarea asta cu multe gînduri, cu multe preocupări, cu multă încordare pentru tot ceea ce avea de realizat, de dobîndit, de ajuns.

Tîrziu, se culcă și ea, după ce-și fumase ultima țigară în fotoliul dintre ferestre, privind lumina străzii așezată în pîrtii lungi pe birou, pe fotolii, pe fotografii.

Primăvara care venise de la sfârșitul lui februarie, cu zări albastre vinete pline de făgăduială, cu vînt încărcat de miresme din pădurile apropiate, vînt care uscaser și așternuse repede urmele zăpezii și zbicise noroaiele, pieri deodată nu se știe unde, ca purtată mai departe de același vînt care o adusese, și cerul greu și scund începu să coboare iar cortine dese de fulgi mari și nehotărîți. Martie arată ca un ianuarie cumplit. Țurțuri lungi spînzurau de sub acoperișurile înalte de olane, al căror roșu obosit abia se mai străvedea sub pături de zăpadă întărite parcă, emailate. Zgomotele străzii erau mai înăbușite, mai vătuite, dar cînd trecea tramvaiul, la fel se zguduia casa din temelii, la fel huruiau cu răspuns gangurile și la fel clopoței de cristal ai candelabrului se ciocneau cu clinchet ușor, întrebător, nedumerit. Cînd izbutea, în lipsa Herminei, pe care n-ar fi interesat-o poveștile doamnei Wander, s-o atragă pe gazdă în salon, Sanda nu știa cum să potrivească mai bine întrebările, ca s-o facă pe bătrînă să vorbească.

— Bunica dumneavoastră...

— Gertrude Hollinger, născută Spatz.

— E doamna din fotografia asta?

— Aici era tînără, după ce s-a căsătorit.

— Ce ochi frumoși avea. Parcă erau negri!

— Nu, erau albaștri închis, ca niște pansele, spunea mama mea. Și ochii mei au fost închiși la culoare, ca ai ei. Acum mi se pare că s-au mai deschis.

Sanda se uita la ochii palizi, decolorați, apoși ai doamnei Wander, și nu și-i putea închipui de loc asemeni unor pansele catifelate, închise.

— Părea un om care știa ce vrea.

— O, bunica mea a fost o persoană care a urmat în viață un drum foarte sigur și drept. Străbunicul, tatăl ei, Egon Spatz, a avut o fierărie mare în oraș. Bunica Gertrude însă a făcut o partidă care a întrecut așteptările părinților. Ea s-a căsătorit la douăzeci și patru de ani, cam tîrziu, dar cu un tînăr care urma să moștenească o avere de un milion în vremea aceea, adică în 1854. O avere mobilă și imobilă care n-avea pereche în oraș.

— Și tînărul, cum era?

— Bunicul Wolfgang? Un tînăr drăguț, de douăzeci și doi de ani, cu o mică infirmitate la un picior, dar care a fost totdeauna un soț bun și un om ireproșabil.

— Era mai tînăr decît ea cu doi ani? Și părinții s-au învoit?

— Ce înseamnă doi ani? Nimic!

— Bine, dar Hans, Hans fratele dumneavoastră, era mai tînăr numai cu trei ani decît domnișoara Schmidt...

— Asta nu e comparație, draga mea, spune molcom doamna Wander, cu un glas în care nimic din făptura ei nu participă, domnișoara Schmidt făcea parte dintr-o familie complet ruinată, pe cînd bunicul Wolfgang Hollinger trebuia să moștenească toate imobilele din tîrgul de fîn, de pe trotuarul din dreapta, cele două prăvălii mari de stofe de pe strada principală, biroul de import de stofe de lînă și mătase din Anglia, pentru care avea concesiune în tot Ardealul și care era al tatălui lui. Avusese încă doi frați care muriseră, era singurul moștenitor.

— Și l-a moștenit? Întrebă Sanda.

— Aber siecher! răspunde calm doamna Wander.

— Și pe urmă au trecut toate la mama dumneavoastră?

— Nu, s-au împărțit între mama, tante Hilde și unchiul Edi. Bunica a avut trei copii. Soțul ei a fost foarte bun, dar viața bunicii nu a fost ușoară. Bunicul era foarte corect în afaceri, dar nu foarte priceput. Înainte de orice

tranzacție, se sfătuia acasă cu bunica. Pe atunci femeile nu se puteau amesteca pe față în afaceri. Ele ieșeau pe stradă cu trăsura, la vizite, la magazine, la un concert, vorbesc de femeile din clasa noastră, bineînțeles, dar nu alergau ca astăzi pe stradă. Inchipuiește-ți numai cum ar fi arătat bunica Gertrude cu malacovul ei, cu ghetele ei cu tocuri înalte, cu evantaiul ei, fugind cum fugiți voi azi pe strada principală. De-acasă însă, ea conducea toate afacerile bunicului. Și supărările n-au cruțat-o nici acasă, au venit după ea.

— Supărări mari ?

— Mi-aduc aminte ceva ce mi-a povestit mama. Era aici, în salon, copil, se juca cu un cățeluș. De două săptămâni era în casă o liniște ciudată, grea pentru că, după cât înțelesese mama, arsesse una dintre prăvăliile bunicului. Era anchetă, era scandal, mama a priceput abia mai târziu toate aceste lucruri. Bunica, înaltă, în rochia ei cu malacov, stătea acolo, la birou, citea hîrțile de afaceri ale bunicului. Era tăcere. Atunci a venit bunicul cu procuristul lui și cu directorul magazinului care arsesse. Bunicul era foarte încurcat și nefericit, bunica le punea întrebări scurte și aspre. „Ca un polițai, exact ca un polițai !” povestea mama. Se pare că ancheta voia să stabilească dacă focul se datora unei întâmplări sau fusese pus cu buna știință a bunicului, ca să iasă dintr-o încurcătură. Bietul bunic n-ar fi fost niciodată în stare de așa ceva. Directorul magazinului tremura în fața bunicii și se jura pe copiii lui că nu cunoștea condițiile în care s-a putut produce nenorocirea. El însuși, la închiderea magazinului, controlase dacă se stinseseră toate focurile și toate lămpile cu petrol. Își ținea pipa stinsă în mână și cu cealaltă mână pe inimă se jura că incendiul nu putuse decît să fie pus din dușmănie de cineva necunoscut.

— Dar pipa asta ? a strigat bunica și l-a lovit atît de tare cu evantaiul peste mână, încît pipa a căzut jos.

— Din nervozitate, stimată doamnă, e stinsă, nu mi-am luat permisiunea să fumez în fața dumneavoastră ! a spus directorul care nu pricepuse.

— Ți-ai luat-o sau nu ți-ai luat-o aici, dar la magazin ai fumat. Știu eu dacă n-ai scuturat pe acolo scrumul nestins ?

— Eu ? a bîguit directorul. Eu nu ! Doar sîntem atîția care fumăm acolo pipă, stimată doamnă, și niciodată nu s-a întîmplat nimic !

— Auzi, Wolfgang ! Și acest Schwartz este director ! Un om care își scutură pipa pretutindeni și lasă și pe alții să și-o scuture ! Și din pricina lui tu ești bănuț, din pricina lui am pierdut o avere !

Și bunica, rezemată cu spatele de birou, cu același evantai, l-a palmuit pe directorul Schwartz de patru ori, peste obrazul lui cu barbete cărunte. Bunicul se uita în pămînt și tremura, iar procuristul înghețase. Mama își aducea foarte bine aminte cum îl văzuse pe domnul Schwartz tremurînd de rușine în mijlocul odăii și tremurînd la fel în toate cele patru oglinzi de pe pereți. Era copil, mama, nu știa unde să se uite mai întîi.

Sanda îngheță.

— Și pe urmă ancheta ? Procesul ?

— Ancheta a stabilit că este vorba de o neglijență a personalului, așa că bunicul a rămas în pagubă, nu a putut încasa asigurarea, iar domnul Schwartz, care răspundea de magazin în calitate de director, a intrat la închisoare unde a murit după opt ani. Bunicul, determinat de bunica, l-a dat în judecată.

— Și copiii lui ?

— Nu știu. Nu m-am interesat. Da, bunica era o femeie energică.

— Poate că nu era vina directorului Schwartz !

— Draga mea, dacă cineva nu intra la închisoare, totdeauna ar fi plutit o bănuială asupra bunicului și a firmei. Wolfgang Hollinger trebuia să păstreze un nume nepătat. Era un om cinstit.

— Fotografia bunicii dumneavoastră este pe aici, la altă vîrstă ?

— Uite-o !

Bine așezată într-un fotoliu Sécession, cu coatele groase sprijinite pe o măsuță care se îndoaia sub greutatea lor, o doamnă masivă, aspră, privea cu ochi negri parcă, ficși, pătrunzători, în fața ei, neînduplecat. Da, erau aceiași ochi din fotografia tinerei doamne, dar cîtă duritate căpătase privirea ei gravă, cum se împliniseră și se lățiseră maxilarele ei, cum i se îngroșase gîtul.

— Se făcuse parcă mai aspră ! îngînă Sanda.

— Afacerile, draga mea ! Răspunderea unei averi, a unor întreprinderi. Cum poți păstra o avere și cum o poți mări, fără să fii atent și aspru ?

Sanda fu gata să întrebe de ce trebuie să mărești o avere, dar se lăsă păgubașă.

— A murit din pricina unei supărări, ați spus ? La optzeci de ani ?

— La optzeci de ani. Dacă n-ar fi avut optzeci de ani, ar fi pus ea ordine și în treaba asta la timp, dar suferea de astmă, era și puțin diabetică. N-a mai rezistat.

Sanda nu mai avea curaj s-o descoasă. Și așa se mira de propriul ei curaj și de lipsa de rezistență a doamnei, Wander. Poate că bătrînei îi făcea într-un fel plăcere sau îi era necesar acum, cînd rămăsese aproape singură pe lume, să vorbească tare cu cineva despre toate aceste lucruri care mai existau numai în ea, să le mai facă o dată vii, reale, să le trezească din pulberea care le înghițise, să le perinde prin fața unor ochi treji, înainte ca moartea să le soarbă definitiv odată cu făptura ei. Și vocea doamnei Wander răsună iar egal și șters, monoton ca o cernere.

— Mătușa mea Hilde a supărat-o așa pe bunica.

— E și fotografia mătușii aici ?

— Nu. A fost scoasă din casă, atunci cînd s-a întîmplat nenorocirea. Mama și tata nu i-au putut ierta că a pricinuit moartea bunicii.

— Dar ce a făcut ?

— A vrut să facă. Cînd era tînără, mătușa Hilde a cunoscut un polonez, un conte Mnitelski, care a trecut prin oraș și s-a îndrăgostit de ea. Era un tînăr înalt, slab, iute în mișcări, cu un păr blond ondulat și mult, cu ochi căprui, scintilietori. A fost la un bal la noi în casă, adus de un prieten al bunicului. A dansat pînă la ora unu, cînd s-a sfîrșit balul, numai cu Hilde. i-a făcut curte și la plecare a cerut-o și bunicul i-a făgăduit-o. Ar fi fost primul cu titlu de noblețe în familia noastră. A mai venit de trei ori în casă cu flori și perle și un poney pentru Hilda. Apoi s-a întors în țara lui, să vorbească cu părinții și să vină și cu tatăl lui, pentru ca logodna să fie solemnă. Căsătoria trebuia să aibă loc la Cracovia, unde avea să plece toată familia noastră. Era toamnă cînd s-a dus. Și Hilde l-a așteptat. Întîi era foarte veselă, pe urmă a început să fie neliniștită, apoi tristă. Nu avea răbdare să aștepte în odaia copiilor, s-a așezat aici în salon, pe fotoliul acesta pe care stai dumneata, și l-a așteptat zece luni. Seara, mama și bunica o duceau foarte greu la culcare. Nu mai voia să mînince, nu mai voia să iasă în oraș. Doctorul a spus că se îmbolnăvise de melancolie. Bunica Gertrude o certa, bunicul Wolfgang o mîngîia, mama se ruga de ea, dar ea rămînea pe fotoliu cu ochii acolo, la ușă, sau se rezema cu spatele de fotoliu și se uita pe fereastră. Era iarnă ca acum. Îl aștepta.

— Și n-a mai venit niciodată ?

— Mătușa Hilde s-a făcut bine. A îngrijit-o doctorul Baum, cu care s-a căsătorit după aproape doi ani. Nu era un om bogat, dar era serios și bunica s-a gândit că o fată care a suferit de melancolie se poate mai greu mărita. S-a mutat cu doctorul Baum într-una din casele bunicului din Piața de Fin. Și când Hilde avea patruzeci și unul de ani, în 1910, iată că a venit din nou Mnitelski în oraș. Era tot atât de subțire, tot atât de vioi ca un ied, puțin cam chel, cu ochii plini de o strălucire care nu mai era tinerească ci febrilă, ca de boală, tot atât de bogat în cuvinte și plin de neliniște. A căutat s-o vadă pe mătușa mea, a întâlnit-o la un concert și i-a cerut să divorțeze și să plece cu el în Polonia. Mătușa Hilde avea trei băieți, doi erau ofițeri, unul studia medicina. Și totuși ea a vrut să divorțeze. Doctorul Baum era nenorocit. Dar bunica era furioasă. Odată a avut o discuție teribilă cu Hilde. Bunica stătea acolo, în fotoliul în care stătuse atâtea luni Hilde așteptându-l cu douăzeci și doi de ani înainte pe Mnitelski al ei. Un divorț în familia noastră ? Vă închipuiți așa ceva ? Bunica a strigat atât de tare, încît a înecat-o astmul, s-a sufocat, a vrut să tușească, i-a plesnit ceva în cap și a murit. Nimeni n-a știut nimic, decît noi, familia. Hilde n-a mai plecat cu Mnitelski. Dar mama nu i-a mai îngăduit să calce pragul casei noastre. Numai doctorul Baum venea cîteodată seara, după ce se întuneca, să aranjeze chestiunile moștenirii cu mama și cu tata.

— Și băieții ?

— Doi au murit în primul război mondial, unu, medicul, a plecat în Germania. Poate că mai trăiește, poate a murit, eu nu știu pentru, că mama nu m-a lăsat să-i văd pe acești veri ai mei. Erau copiii Hildei și poate că moșteniseră caracterul ei urît. Pentru o fată tînără era o primejdie. Și numai la un an după moartea bunicii, a murit și Hans. Bine că bunica nu mai era în viață să sufere și rușinea cu Hans !

— Și durerea !

— Siecher ! O mare durere, dar o și mai mare rușine într-o familie serioasă, respectată de tot orașul !

Da, se gîndea Sanda, familia fusese respectată de tot orașul, asta o știa de la domnul Lintz, care făcea și azi pîine, cu făina clientului, dacă te duceai seara, după ce se înnopta, cu făina într-o sacoșă oarecare, în care să nu se bănuiască ce duci, și o aduceai tot așa, pe întuneric. Sanda se dusese odată, cînd doamna Wander era foarte obosită, după lămuririle ei, în jos, pe scările din spatele bisericii, în gangul adînc de sub bolta din stînga, și luase de la domnul Lintz pîinea mare, cu o culoare de teracotă, bine miroitoare, grea, rotundă.

— V-a trimes doamna Wander ? se mirase domnul Lintz privind-o prin ochelarii lui cu ramă de metal cîrpiți peste nas cu sîrmă. Locuiți chiar la ea ? Ce doamnă ! Ce familie ! O familie veche, serioasă, liniștită, cea mai corectă și liniștită familie din oraș. Nimeni n-a îndrăznit vreodată să-i bîrfească, nimeni n-a avut de ce să-i bîrfească. Și ce avere ! Unul a adăugat la averea celuiilalt, așa se făcea pe-atunci, domnișoară, și numai așa mureai liniștit în patul tău. Însemna că ți-ai făcut datoria.

— Parcă domnul Hans, fratele doamnei Wander, a murit dintr-un accident ! încercase Sanda.

— Oh, da ! A curățat sărmanul puștile de vînătoare ale tatălui său, spusese domnul Lintz fără să clipească. Asta este o nenorocire, domnișoară, nu este o greșeală. Nimeni în familia aceasta n-a greșit vreodată. Au avut drumul lor drept și au murit în onoare. Puneți vă rog pîinea în sac, n-aș vrea să am dificultăți.

Am avut odată o brutărie mare cu patruzeci de angajați, eu n-am știut ce înseamnă să pun mîna la treabă, astăzi se cheamă că eu i-am exploatat pe ei, nu că ei trebuie să-mi fie recunoscători mie, și nu vreau să se știe că mai fac pîine. Vreau să rămîn un om onorabil.

Sanda se întorsese acasă gîndindu-se la onorabilitatea domnului Lintz și la cei patruzeci de angajați care ar fi trebuit să-i fie recunoscători. Da, domnul Lintz socotea liniștită, foarte liniștită familia doamnei Wander. Și fiecare membru al ei murise satisfăcut că mărise averea moștenită.

Ea însăși, Sanda, cînd intrase în acest salon prima oară, uluită de liniștea lui, de ordinea încremenită a mobilelor lui lucioase, de frumusețea „drăciilor“ ăstora de cristal sau de argint, cum le spunea Hermine, de calmul doamnei Wander chiar, crezuse că în atîta frumusețe și belșug viețile trebuie să se fi depănat ușor, fericit, lin. Dar uite, fiecare colț își avea povestea lui.

Vocea doamnei Wander îi rupse firul gîndurilor.

— O familie care a avut o linie, draga mea, și un țel. Nici unul dintre membrii ei n-a fost indiferent față de urmașii lui, așa cum a vrut să fie o clipă mătușa Hilda, fiecare și-a simțit datoria de a le pregăti o viață și mai frumoasă, și mai îmbelșugată decît a lui. Soțul meu, domnul Wander, și cu mine am ridicat o vilă la Eichendorf pentru cei doi copii ai noștri.

Sanda se îndreptă în fotoliu. Copiii doamnei Wander? Niciodată nu vorbise despre ei. Unde erau?

— Au murit amîndoi pe front. Am fotografiile lor deasupra patului meu. Îi întreb în fiecare seară: „Pentru cine să trăiesc eu, Peter și Helmut?“ Chiar dacă aș mai avea acum toată averea mea, pentru cine s-o păstrez și s-o măresc? Dar dacă aș avea acum toată averea mea, cred că tot aș veghea să meargă bine fabrica, să crească capitalul. Oh, mă pricep eu destul de bine! Totdeauna m-am priceput cît și domnul Wander. I-am fost de mare ajutor. Zanda! Nu știu cum, dar mie mi s-a făcut foame. Să mergem în bucătărie, mi se pare că mi-au rămas cîtiva cartofi fierți. De cîteva zile sînt foarte slăbită. Trebuie să mănînc mai mult, să mă întăresc.

Cînd izbucni primăvara, Sanda ocoli mai mult decît oricînd parcurile orașului de un verde care își striga parcă tineretea, lacurile în care se oglindeau norii fugari și lînoși, și pe care alergau bărci cu îndrăgostiți, bulevardele luminate de neon, sub ai căror arbori, seara, se auzeau rîsete mici și șoapte fierbinți. Stătea în salonul cel mare, în care Hermine venea tîrziu, și în liniștea întreruptă doar de tramvaiul care parcă rostogolea găleți și cazane vechi, învăța pentru examene. Le trecu admirabil, apoi, după două săptămîni de alte examene la București, se întoarse într-o seară cu obraji rumeni, cu ochii arzători: intrase la Politehnică. Avea să mai stea în oraș pînă în toamnă, la deschiderea cursurilor. Doamna Wander trebuia să-și găsească altă chirie pentru marele ei salon, Hermine se pregătea să se mărite, Sanda se pregătea de plecare.

În seara aceea, Sandei îi păru ciudat salonul. Străin, nou, și totuși cunoscut. rupt din propriul ei trecut, împletit de amintiri care erau numai ale ei, de gînduri, de ore de studiu, și de alte amintiri care, fără să-i aparțină, se amestecaseră parcă în sensibilitatea ei, o frămîntaseră și erau atît de vii, de parcă ieșeau la suprafața gîndului din propria ei viață. Și nu, nu fusese a ei viața acelor oameni atît de „corecți“, de „serioși“, de zbuțiuți fără să se știe, pentru ca firma și familia să nu piardă ceva în ochii lumii, de avizi și socotiți, de sugrumați în propriile lor pasiuni de către rațiunea celorlalți, a lucizilor din familie, a celor care cunoșteau „drumul drept“. Al ei fusese poate Hans, poate în parte Hilde, dar nu recu-

noștea în ei, ca ale ei, frica de consecințe, supunerea sau ieșirea brutală, nechibzuită din viață. Uite, acum de pildă, la București, la Facultate, un asistent, un om cu ochi puternici și zîmbet larg... Dacă acest Morariu... Dar nu, era mai bine să nu se gîndească la el. Dacă însă el ar spune într-o zi... Ce rost avea să-și închipuie că tovarășul Morariu, numai pentru că a vorbit în seara aceea după examen cu ea atît de prietenos... El trebuie să fie prietenos cu toate candidatele, cu toți candidații care vin din provincie, puțin năuciți de București și de emoția examenelor.

Nu, familia ei adevărată, nu numai de sînge dar și spirituală, e acolo, în satul cățărat pe coasta dealului pietros. Oameni care nu se gîndesc la ce vor spune alții despre ei, înici la cum s-ar putea acumula averi pentru urmași. Care acum, cînd au dobîndit pămînt pe podiș, ei, care n-au posedat niciodată nimic, au revelația unei vieți în care ținta e binele tuturor. Au scos rapacitatea din viață, au scos rapacitatea! E extraordinar! La ei are să se întoarcă într-o zi, are să lucreze acolo unde 'au lucrat bunicul și străbunicul, acolo unde au lăsat dire de sînge, are să clădească ea trainic. Cu cei care îi seamănă, cărora le seamănă.

Pînă noaptea tîrziu stătu Sanda în fotoliul dintre ferestre ca să evoce amintirea familiei doamnei Wander și să-și potolească cu ea un alt gînd, care se furișea mereu, încăpățînat, printre toate cele moarte, un gînd viu. I se părea că așa cum Hermine venea totdeauna în acest salon împietrit cu un val de viață de afară și cu propria ei pîlpîire, venise ea însăși de la drum cu sufletul plin de o flacără care se cobora și se ridica. Se cobora, cînd încerca să se domolească, să se cumințească singură, se ridica imediat ce o credea uitată, potolită. Nu se putea gîndi nici la ceea ce o aștepta, nici la zilele Facultății, pentru că acolo, tocmai acolo, venea să se amestece gîndul acela năvălaș, ca o nădejde care parcă n-avea temeii, ca un vis care n-avea substanță în ochii ei.

Și peste două zile, dimineața, duminică, după ce Hermine plecase să se plimbe cu Toma în pădure, cînd toate obloanele erau date de perete, toate ferestrele deschise și tot soarele acestui început de vară scâldea bătrînele mobile lucioase, lumina toate ungherele profund întunecate seara, cuprindea în apele lui pianul cel negru pe care de mult nu-l mai deschisese nimeni, clopoțelul ușii de la intrare sună slab și răgușit. Sanda știa că n-o poate căuta nimeni. În duminica asta toată lumea trebuie să fi fost spre munți, spre pădure. Trebuie să fie vreo cunoștință, vreo rudă de-a doamnei Wander, una dintre acele persoane în rochii negre cu guleraș alb, cu pălării adînci și decolorate sau vreun domn adunat de vreme, mic în umeri, rotund în spinare, cu baston pe braț, cu mustăți culcate pe gura palidă. Auzi pașii în papuci tîrșiți ai doamnei Wander tîrîndu-se spre ușă, apoi spre ușa salonului.

— Zanda, te caută cineva.

În prag stătea asistentul Morariu. Ochii lui negri, puternici, ardeau, zîmbetul lui larg părea nițel sfios. Fruntea lui rotundă, brună, parcă răspîndea o lumină ciudată.

— Am știut că vă găsesc! Vacanța... am hotărît s-o petrec aici, în orașul ăsta. E muntele aproape. Am luat adresa de la Facultate...

— Poftim! șopti Sanda, cu respirația tăiată.

Era aici, în marele salon. Îi căutase adresa, venise. Pe lume se întîmplă minuni! Oh! cîte minuni! Huruitul tramvaiului încercă să taie liniștea asta sonoră de atîta fericire, dar nimeni nu-l auzi.

Nu, peste pianul ăsta nu mai plutea umbra culcată a trupului lui Hans, în fotoliu nu mai ședea umbra încremenită a Hildei în așteptare, nici silueta întepentită de fulgerul morții care o lovise pe bunica Gertrude. În apa adîncă a oglinzilor întunecate nu mai dansau fantome în crinolină sau cu trene lungi, pe foto-

liile mici nu stăteau oameni cu favoriți care tratau afaceri fructuoase, la biroul scund, cu umerii groși, aplecați, bunica nu mai făcea socoteli și sunetul evantaiului care îl plesnise peste obrazii cărunți pe domnul Schwartz (ai cărui copii doamna Wander nu știa ce deveniseră), nu mai răsuna. Acum în oglinzi, în toate oglinzile, se răsfrîngea fruntea și zîmbetul lui Morariu, se răsfrîngea de zeci de ori fericirea Sandei care, peste o clipă, de mîină cu el, avea să plece pe niște drumuri pline de soare, între niște dumbrăvi minunate. Și pe urmă? Pe urmă are să fie iubirea, nestăvilită și clară, ca un puhoi de munte. Întîi iubirea. Și mai tîrziu tot ea, și munca. Munca aceea pe care n-o cunoscuse doamna Wander și neamul ei, cu toată plenitudinea ei de creație, de dorință de desăvîrșire, cu sentimentul că ești multiplicat în sute de mii de exemplare, că ai forța lor în tine de vreme ce ești unul dintre ei, că fapta ta se măsoară cu veșnicia de vreme ce nu ești singur și privești cu ei alături, dincolo de zare, că fericirea ta e nesfîrșită, pentru că e a tuturor.

— Vrei să mergem spre pădure? întrebă Morariu.

— Vreau!

Oglinzile le răsfrînseră imaginea, așa cum ieșeau din salon, alături, zîmbind încrezător, larg, cu un zîmbet care nu era potrivit pe față pentru nimeni și nu-și dădea seama de absoluta lui strălucire,

ASCULTAȚI-MI CÎNTECUL

IOANID ROMANESCU

*Ascultați-mi, oameni, cîntecul drumurilor lungi!
Ieșiți-mi înainte!
Uă veți recunoaște pașii —
înainte de a mi se auzi glasul.*

*Ieșiți-mi înainte
și ascultați-mi cîntecul!
E al vostru.*

*Ascultați-mi, oameni, cîntecul drumurilor lungi!
Ieșiți-mi înainte!
Pe unde m-am sprijinit de cer,
să știți:
mi-a fost milă să calc
pe pămîntul cu obrazul fierbinte.*

ÎMPLINIRE

*Mi-e sufletul plin de splendorile simplității,
de iubire și cînt.*

*Mă-nalț fără obsesia căderii:
am rădăcini multiple în pămînt.*

ÎN ERA ZBORURILOR COSMICE

*Și luna adoarme
pe nori de beteală,
cu trupu-arcuit.*

*Și luna visează —
frumoasă și goală,
desprinsă de mit..*

PERECHE SIMPLĂ

*Peste grădina gândurilor lor,
umbrele norilor treceau ca negri balauri.*

*Fiecare purta pe obraz semne de întrebare,
dar timp n-aveau ca să-și răspundă.*

*Mergeau tăcuți pe-aceeași cale —
uimiți că nu se mai ajung.*

*Cînd li s-au cicatrizat întrebările,
s-au sărutat pe inimi îndelung...*

*Te-am scos din tainice adîncuri ;
regina lutului te-am vrut.*

*Dar am întîrziat pe țărîm
cu brațele întinse către soare —
și tu mi-ai lunecat de pe genunchi
în mare...*

DIN VIAȚĂ

*Cînd cade o frunză,
mă înec în plîns.
Și scriu — sau nu scriu vreun vers.*

*Cînd cade un om,
îmi ard în craniu sunete stridente, prelungi.
Atunci,
se mistuie în mine-un univers...*

AGRONOMUL

*Tovarășul acesta a venit
odată cu pămîntul înfrățit.
E martor fiecărui răsărit
și asfințit de soare :
să dai pentru oameni o pîine mai mult,*

Uitați-vă la el cum s-a oprit —
hectarele, din ochi să le măsoare :
parcă-i crescut de-a dreptul din pământuri,
Și oamenii fac cerc în jurul lui,
l-întreabă când începe secerișul,
câte combine vor veni,
câte tractoare.

E tânăr agronomul. Însă știe
să dea răspunsul pentru fiecare —
cu zîmbet cald, cu gesturi largi,
de parcă-ar scrie vorbele pe cer.
Și oamenii l-ascultă
și merg după el.

Să mistui depărtările din zare-n zare,
pentru-o pîine mai mult,
e lucru mare.

SATUL MEU

IQN ALEXANDRU

Peste două zile satul meu va bate
la porțile orașului. Dintre păduri
unde-mi cățărâi copilăria de trunchiurile
tuturor copacilor, după cuiburi
de păsări umblind hoinar, înfometat
zile-n șir, satul meu s-a desprins
și-n marșuri a pornit spre inima orașului.

Am văzut cu ochii mei caii răsăritului galopînd
Cu șeile goale, pe muchiile orizontului și satul
Meu deodată din goană încălecîndu-i.
Așa că nu vă uimească-atîtea ritmuri,
atîta neliniște, atîtea steaguri și flori
din partea mea la porțile orașului —
doar am ieșit întru întîmpinarea copilăriei!

CEAȚĂ

Se lasă ceața peste mare
Ploile se aud atît de-aproape
Respirația lor mi-a aburit fereastra.
De-acum luna va răsări tîrziu
În cercăn și mă va găsi mereu pierdut cu fața spre mîinile tale.

Vase depărtat se leagănă în rada portului
Și clipește luminile lor suprapuse.
Vânturile dinspre Dobrogea au gust de floare uscată
E toamnă și păsările călătoare mută zările atât de departe
Și umbrele s-au topit câte puțin
Și statuile pe neașteptate au crescut cu toate așa de mari.

MANIFEST LA ANIVERSAREA PARTIDULUI

FRAGMENTE

II

Un cântec Partidului. Bărbatului de patruzeci de ani
o statuie în sufletul fiecăruia.
Când veni pe lume popoarele se-ntorceau bodogănind
pe la casele lor de la încăierarea generală cu bocceluțele
goale și capetele sparte, multe nedumerite cine
le-a ridicat pe unele împotriva celorlalte.
România venea de pe front istovită cu mâinile
însingerate să crească pe mai departe oi și vaci pentru
abatoarele străinilor, să are și să semene grâu
în Cîmpia Bărăganului pentru calele vapoarelor,
să lucreze pe mai departe treisprezece ore pe zi
în atelierele patronilor. Atunci să născu Partidul
din rîndul celor mulți. Cei unsprezece mii din
nouă sute șapte au fost de față.
Era primăvară, 8 Mai unamie nouă sute
douăzeci și unu. Rusia cu mîncile suflecate
frămînta pîine nouă în covicioarele istoriei.
Tata spune că-n ziua aceea a plouat cu găleata.
Norii zguduiau pămîntul și fulgerele nu mai conteneau.
Puhoaietele au crescut grozav și multe poduri au fost
smulse din încheieturi. Galopul cailor de la pascut
zurua ferestrele și vîntul izbea cu pumnii
în creștetul copacilor...
În '33 avea tinerețea lui Roaită și era frumos
și iubea oamenii și păsările și cântecul și ura
de moarte noaptea. Noaptea în care nu pricepi
încotro va trebui să strigi ca să te audă pămîntul.
Noaptea în care luna ți se pare o conferință
fără sfîrșit lipsită de sens. Noaptea în care
respirația ți se rupe din piept de teama propriei
tale umbre... În '44 era tunar pe frontul
de Răsărit și-i pregătea pașaport vechii Romîni.

III

O mie de cîntece Partidului. E o primăvară
cum nu s-a mai pomenit. Însămîntările

s-au încheiat de mult. La fel zăpezile ca și cum
n-ar fi stăpînit vreodată întinderile.
Sau strîns noroaietele și drumurile au devenit
pe neașteptate mai încăpătoare. Vîntul și luna
umblă mai mult în preajma călătorului.
Livezile s-au deschis frumos și-au trecut pe nevăzute
din muguri în flori. Ursul s-a regăsit în umbra
stejarului. Norii și-au pus bluze fumurii și-au
coborît la îndemîna orizontului. Calul ingenunchiază
pentru tăvălituri din moment în moment.
Au înflorit gutuii și văzduhul înmiresmat
aduce a nemurire. Sau închis focurile în vetre
cu zăvorul. Sau refăcut cuiburile. Incep cîntecele
de drumetie. Se dezvelesc izvoarele. Peste cîteva zile
aici, se-anunță în toate orizonturile imensitatea
soarelui de vară.

CLIPELE ADÎNCI

— fragment —

SEBASTIAN COSTIN

De unde-ncepe cîntecul acesta?
A fost și-un timp cînd inimile noastre
Băteau răzleț, neștiutoare încă
De cîntecul fierbinte și comun...
Poate-a-nceput în dimineața zveltă
Cînd umbrele țîșneau de sub salcîmi
Ca niște strigăte de limpezime,
Iar tu treceai subfîre, ca un vînt,
Umbrind lumina cu surîsul tău
Și luminînd hățișurile umbrei...
Poate-a-nceput o clipă mai tîrziu,
Cu prima vorbă fluturînd pe buze,
Cu cea dintîi răspundere comună
Ce ne-a scaldat ca o lumină mare
Făcîndu-ne mai dreți și mai înalți.
Din toate a-nceput, iubita mea,
Învăpăierea cîntecului nostru,
Din toate a-nceput și s-a-implinit
Așa cum se-implinește-un fluviu larg
Din sute de izvoare depărtate,
Cînd fiecare fir de apă-n parte
E-o presimțire-a apei celei mari,
Prefigurîndu-i umbletul și glasul..
In fiecare undă sîntem noi,

Statornici în suișurile noastre,
Aceiași peste scurgerea secunde
(Puțin mai buni și-un pic mai vîrstnici poate).
În fiecare undă sîntem noi,
Ne recunoaștem chipul dinainte —
Căci toate-au existat de la-nceput
În inimile noastre-ngemănate
(Răspunderea adîncă și căldura,
Entuziasmul și severitatea),
Iar timpul ce-a trecut cu pas egal
Le-a dăltuit mai largi și mai eterne...

ÎNTR-O GALERIE LA PETRILA

CONSTANȚA BUZEA

Niciodată, coborînd
Dintr-un munte sau dintr-un gînd,
N-am pipăit adîncul cu atîta nesăț,
N-am simțit graba luminii
Țîșnind din lampa mea, înainte,
Și nu m-am încrezut mai mult
În puterea acestui braț
Care s'a-ntins rotund pe sub pămînt
Și zmulge cărbunele,
Și sprijină muntele.

CREAȚIE

Uneori mă revolt
Că ființa mea din nervi și sînge
Nu e din piatră;
M-aș ciopli cum îmi place
Și cum mă simt...

Mîinile-mi bat liniștit,
Aspre, pe daltă, încet,
Și fruntea mea în timp va crește înaltă
Ca muntele luminos
Peste verdele greu din brădet.

INSCRIȚIE PE O PIATRĂ

C. D. ZELETIN

Ca să te rupă stîncii, să te taie,
Să te sfărîme, ca să nu mai fii,
Clepsidra vremii secole de ploaie
A scurs din rana aprigei trufii —

Și a plimbat imense fierăstraie...

Părerii de rău în mine se deșteaptă;
Te cheamă schele, poduri, diguri sparte,
Dar eu te-am pus la scară simplă treaptă,
Și nu te-am dat niciunea din arte —

Și totuși nu ești pusă — aici că-n moarte...

De forme-ncremenirea ta pulsează
Și-n apa de cleștar a-nchipuirii,
Tu urci statuie zvultă, ca o rază,
Străluminînd grădini cînd trandafirii

Dorm prăbușiți în somnul fericirii...

În rîpi, te-ar strînge-un tînăr conifer
În șerpilor rădăcinilor rebele,
Și sprijinind țășnirea lui spre cer,
Prin el rîvnirea ți-ai trimite-n stele —

Și eu te-am pus la scara casei mele...

Aș fi putut, cum ești așa de pură,
Să încrustez pe tine rînd pe rînd,
Pe cei ce-n pulberi și în vînt trecură
Pentru dreptate sînge aprinzînd —

Și care-adesea scapără din gînd...

Dar fii oriunde-n zbuciumata fire:
Sub brazii care stele zvîrl în hău,
În codrii de statui și-n nemurire;
Eu cînd trec pragul, n-am părerii de rău —

Tu piatra mea, ai suflet prin menire...

JOC DE PCMI

HORIA GANE

Cerul printre nori aleargă,
cînd îi prinde, cînd îi scapă,
îi zidește-n zarea largă...
Ninge pe oraș cu apă.

*Pomi-o strîng în pumnii grei,
peste vîrfuri de livezi
să și-o zvîrle între ei
preschimbată-n bulgări verzi.*

*Globul însă-i ține-n lut
și-i oprește din acest
joc abia la început,
creanga doar întinsă-n gest.*

*...Noi treceam ca o negare
a mișcărilor prea lente
încărcați de sentimente
ca tăcerea de mișcare.*

ȘI CURGEA TRENUL...

*Despărtirea veghea să se-nfrupte
din tristețe. Zîmbeam să nu strig,
și cu îmbrățișările rupte,
trușul mi-l înveleam ca de frig.*

*Cu o mîină-ți făceam încă semne,
raze, pomi azvîrlindu-ți în jur,
să te apere și să-ți însemne-n
mulțime un fraged contur.*

*...Și curgea trenul ritmic pe șine,
năvălea spațiul viu între noi.
Gîndul tău alerga după mine
gîndul meu alerga înapoi...*

LINIȘTE...

*Sub priviri ți se culcase
marea năzuind spre prund,
cu oglinzile întoarse
înspre lumea din afund.*

*Gîndurile ne-nțelese
nu strigai să le alungi,
pentru că puteau să lese
strigătele-n aer, dungi.*

*Marea sta atît de rece,
Peste-un soare-atît de-apus.
că puteai pe vîrfuri trece
pînă-n țărmul ei opus...*

BUCURII

ALEXANDRU DAMIAN

Cineva mi-a spus :

— să știi că vine toamna !

L-am ascultat neîncrezător și nu i-am răspuns.

Am privit cerul pe care nu se vedea nici un nor, și nu l-am crezut ;

Am privit copacii în care frunzele erau încă verzi, și nu l-am crezut ;

Am privit fețele zîmbitoare ale oamenilor, de pe stradă, și nu l-am crezut.

Mi-a arătat atunci coșurile cu roade, și l-am înțeles.

*M-am gândit că toamna și-a pierdut renumele de anotimp al nostalgüilor,
că ne-am obișnuit să culegem roade*

în orice anotimp,

și că „toamna“ a rămas în

vocabular doar pentru a defini

anotimpul tuturor împlinirilor.

VİRSTELE IAȘULUI

— REPORTAJ —

ALEXANDRU SEUER

Un oraș nu este pur și simplu suma clădirilor sale. Întotdeauna mai bătrîn decît locuitorii săi, semnul continuității omului în lume, cadrul existenței și martorul activității lui, vatra dragostei și a muncii — orașul, însuflețit de prezența creatoare a omului, e aproape o ființă vie. Ceea ce-l deosebește mai ales de orice ființă — căci nici o ființă nu-și divulgă istoria prin simpla sa prezență — este faptul că, dacă împrejurările nu-i sînt cu totul potrivnice, istoria orașului, sau măcar o parte din istoria lui — rămîne vizibil înscrisă în zidurile sale și participă la tradițiile unui popor.

Apărut, după unii, încă în vremuri preistorice — așezarea dovedindu-se foarte favorabilă omului obligat să se apere și să se hrănească — Iașul ar fi trecut din veac în veac cu numiri schimbate pînă își va fi căpătat numele de azi după neamul Iasyzilor înfrinți de romani pe aceste meleaguri. O inscripție din 1395 pare a fi cea mai veche mărturie scrisă a existenței sale ; documente din 1407 atestă prezența sa în lume ca tîrg pe deplin întemeiat ; în 1711, cînd Pētru cel Mare era oaspetele lui Dimitrie Cantemir și vizita Iașul, el afla un oraș interesant, cu cîteva minunate biserici.

Așezat în cea mai mare parte pe platoul Copoului și întins pe șesul Bahluului, Iașul acesta foarte vechi amintește, în anume măsură, de unele tulburătoare orașe italiene în care secolele par să se fi stratificat vertical, după principiile cîne știe cărei originale geologii. E de ajuns să parcurgi șirul de monumente arhitectonice care începe în dealul Copoului și sfîrșește în Bulevardul Malinovski, pentru ca să ai sentimentul că treci prin secole, că pipăi vîrstele Iașului. Universității, tăiate parcă în cretă și Bibliotecii centrale, cu colțarul ei semicircular, le urmează, în capul străzii Lăpușneanu, pe aria unei viitoare piețe, noua Casă a Tineretului ; pe Lăpușneanu, aflăm modestă, cu fațada pe cariatide, ultima reședință a lui Cuza Vodă ; în Piața Unirii — blocurile turn ; în continuarea lor — Catedrala Mitropolitană, biserica Trei-Ierarhi în dantelă de piatră ; în Bulevard, Palatul Culturii ; și ca o completare a acestei linii, în văzul tuturor pe dealurile orașului, întotdeauna prezente, străvechile mînăstiri Cetățuia și Galata. Dacă sub raport estetic colaborează mai ales monumentele dintre Piața Unirii și dealul Cetățuiei, la istoria orașului colaborează toate. Adăugați acestora Golia cu sumbrul ei turn și, la doi pași de centru, Teatrul Național în stilul clasic atît de gustat în secolul trecut ; reprezentanți-vă o clipă sub noua înfățișare a Palatului Culturii, seculara Curte Domnească, de atîtea ori incendiată și dărîmată — metamorfozată mereu în decursul istoriei pînă în zilele noastre ; rememorați lungul șir de cărturari, mari savanți și neasemuiți scriitori, care au împrumutat orașului o parte din gloria lor — și veți înțelege, cu siguranță, în ce constă forța istoriei și puterea timpului, în stare să îmbine într-un tot original Iașul

domnitorilor și Iașul cărturăresc, destinul unora și faima altora. Iașul cartierelor muncitorești, depozitul nemulțumirilor și fundătura sărăciei cronice, Iașul demonstrațiilor proletare și al începuturilor socialiste, Iașul tragic al anilor de teorie fascistă ; Iașul comunistului Ilie Pintilie ; Iașul socialist — întregul complex al construcției socialiste.

TREPTELE ORAȘULUI

Iașul vechi era — și în măsura în care vechiul n-a dispărut, lucrul mai poate fi constatat — un oraș cu un singur cat. Străzi întregi cu clădiri foarte vechi, cărora socialismul le făgăduiește astăzi un sfârșit apropiat — stau încă mărturie a suficienței mic-burgheze instalată meschin, cu ridicolă mulțumire de sine, pe un singur etaj. Bisericile singure laudau înălțimile. Uniformitatea în mizerie plictisea ochiul și când cunoșteai zona inundabilă a orașului, cu case fără temelii, cu schelet de lemn și pereți de paiantă, mîncate de dedesubt de ape secrete, hîite de vînturile și de viiturile timpului — atunci acest oraș de lut și orașul de un singur cat, nu-ți stîrneau decît un sentiment dezolant de paragină și decădere.

Farmecul Iașului este totuși o realitate, una complexă, la care concurează în chipul cel mai original factori din cei mai diverși ; o realitate care se constituie din substanța marilor tradiții istorice, tot atît cît din faima cărturarilor săi și din frumusețea poziției sale geografice. E un farmec subtil, imponderabil ca un parfum. Se descoperă pe încetul. E o cunoaștere pe care trebuie s-o parcurgi treaptă cu treaptă în sensul cel mai propriu al cuvîntului — căci, întemeiat într-un ținut de dealuri, orașul, cu diferențe de nivel pînă la o sută de metri, pare construit pe o scară : o scară complicată, ale cărei trepte sînt pretutindeni ca să te oblighe să cobori sau să urci.

Strada care duce de la gară în Piața Unirii ar putea să fie prima treaptă ; piața însăși, lărgită acum considerabil, încadrață de noi construcții, cu terase etajate una în prelungirea celeilalte, ar putea să constituie, în ansamblul ei, o altă treaptă. La nivelul primei trepte, nivelul propriu zis al străzii — Iașul poate să pară încă un oraș banal ; pe a doua treaptă, la poalele noilor construcții, Iașul îți dăruie deja presimțirea noului său farmec. O treaptă mai sus, de la înălțimea soclului său, Cuza Vodă privește blocurile-turn din fața sa și descoperă în oglinda ferestrelor lor, blocurile din spate, înscrise în beton și sticlă de o parte și de alta a pietii. Dar trebuie să mai urc o treaptă și să mă instalez, prin complicitatea neverosimilă dintre un portar plictisit și o întîmplare norocoasă, la al patrulea etaj al hotelului „Victoria“ pentru ca să descopăr cît e de frumos Iașul privit de sus. Numai că în rama ferestrei mele tabloul orașului e nedesăvîrșit, iar în spatele hotelului, curtea lui interioară, cu rostul domestic al unei cămări burdușite de lăzi cu sticle, îmi strică tot entuziasmul. Dar acum știu de unde trebuie să privesc Iașul și dimineața următoare mă va găsi la etajul al șaptelea al unui bloc aproape finisat, în Piața Unirii. Mă însoțește tovarășul Chiriac. E secretarul organizației de partid a Trustului de Construcții : un om mai în vîrstă, înalt, sur, cu o față cam roșcată. Își frămîntă uneori buzele încît ai zice că încearcă pentru el însuși cuvintele pe care vrea să le spună. E foarte preocupat. Deși la fiecare pas întilnește oameni pe care-i cunoaște și de care mereu se apropie să le pună o întrebare, se simte uneori, după eclipsa de o clipă a privirilor, că mai are în cap un depozit întreg de preocupări care refuză să se ierarhizeze după importanța lor și-l solicită nemilos.

În călătoria spre etajul al șaptelea, tovarășul Chiriac mă precede cu câțiva pași și eu îl urmez încăpăținat. Are aerul că ar căuta pe cineva, zăbovește pe scară, schimbă o vorbă, intră prin toate odăile, grăbit parcă să descopere, o clipă mai devreme, pe viitorii locatari, sufrageriile, dormitoare, bucătăriile, camerele pentru copii. Odăile sînt goale și el urcă la etajul superior, nerăbdător poate să descopere mai sus ceea ce nu a găsit mai jos. De fiecare dată se apropie pripit de cîte o fereastră, lacom parcă să pipăie sursa de lumină, să verifice perspectiva. Ca într-o călătorie cu trenul, în care fereastra vagonului încadrează neconținut porțiuni din ambianța mișcătoare, aci fiecă etaj îmi oferă pe ferestrele sale o altă priveliște a Iașului. Fiecare etaj își are unghiul lui de perspectivă, zestrea lui de frumuseți; la fiecă etaj ferestrele par să reproducă același tablou, dar în variante cu schimbări de detaliu și nuanță. De sus, Piața Unirii, parcă răsturnată, își dezvăluie frumusețea ei geometrică, noua ei funcție estetică în mijlocul vechiului oraș. Îmi dau seama că nu este indiferent nici arhitecților, nici edililor, ce anume priveliște oferă locatarilor. Căci, la urma urmei, o fereastră nu este numai o sursă de lumină, un mijloc de aerisire. O fereastră este un ochi îndreptat spre lume și nu-i indiferent cum apare lumea în acest ochi. Din rama unei ferestre, orașul trebuie să aibă valoarea unui tablou original pe care niciodată nu te plictisești să-l privești...

Dar cît timp peisajul aceasta urbanistic e în plină frămîntare ferestrele par anume tăiate pentru a înlesni viitorilor locatari să se familiarizeze cu progresele arhitectonice ale orașului.

— Ai văzut? mă întreabă tov. Chiriac zîmbind satisfăcut. Nu știu exact la ce se referă, dar intuesc la el o bucurie înrudită cu a mea și aprob din cap cu conștiința împăcată. E între noi un consens căruia în clipa asta prea multe explicații n-ar avea decît să-i strice.

Pe treapta următoare mă însoțește un tînăr. Grigore Moraru e mărunț, cu păr negru. Are gestul hotărît, dar întotdeauna pare a medita o fracțiune de secundă înainte de a face o mișcare. Obține o dezlegare, face rost de o mașină, mă poartă din șantier în șantier decis parcă să-mi umple ochii de imagini. Pe malul stîng al Bahluiului mă ghidează printre noile blocuri. Pe aici au fost, pînă nu de mult, străzi întortochiate și căsuțe căzute. La doi pași de noul cvartal, descopăr, cu uimirea unui paleontolog, o cocioabă de ieri, parcă din altă eră: mică, povîrnită, nevrednică ca o oală hîrbuită. Mai poartă un număr: 53. Și o tăbliță: „Strada Ciobanului“. Ai zice că e o potriveală de prost gust a unui scriitor lipsit de imaginație. Ca și numele acelei străzi pe care l-am identificat altundeva: „Strada Inundației“. Nici vorbă! Realitatea își are ironiile ei. Cocioaba a fost conservată din cine știe ce nevoie de a economisi o magazie pentru unelte sau un adăpost pentru un paznic de sezon. Și încă odată trebuie să observ cît de asemănătoare sînt toate cocioabele din lume. E foarte explicabil: mizeria n-are stil.

Apoi tînărul meu însoțitor mă pofteste să cercetez un bloc. Nu se mulțumește să mă poarte pînă la ultimul etaj. Decis deodată, cum a nimerit la poalele unei scări metalice montată în perete, se agață de ea, împinge un capac și-mi descoperă în tavanul alb un pătrat de cer albastru. E, însoțitorul meu, mai sprinten decît Chiriac. Are avantajul tineretii. Sus, pe acoperiș, în vecinătatea ho-gaeurilor, își lasă nițel capul pe spate, să simtă vîntul pe la temple și-mi oferă surîzînd, cu gestul unui zeu bogat în aștrii și planete, priveliștea neîngrădită a Iașului în plină reconstrucție. Dar prima privire o am, din cine știe ce nevoie de comparație, pentru cocioaba de jos. Și mi se pare că în zece minute am traversat o eră.

Acum, cînd orașul e în întregime sub ochii mei ca o machetă vie, disting perfect toate cartierele principale și zonele în care se construiește, în special zona industrială. Concepută ca un tot unitar, aceasta va reuni într-o mare familie și alte fabrici în curs de construcție.

Ultima treaptă pe care aș vrea să pășesc ar fi poate un avion. Mi se oferă un deal. Mă grăbesc să-l accept. E dealul pe care se află Cetățuia. Mi-l înlesnește de astă dată tovarășul arhitect Solomon Lazăr de la Direcția Proiectărilor. Privit de aici orașul își predă în sfîrșit toate tainele farmecului său original. De pe un deal vecin privește mînăstirea Galata. Pe mîna dreaptă, în față, e dealul Copoului cu clădiri albe. Clădirile din zona centrală, cam acelea dintre Piața Unirii și Palatul Culturii, apar masive pe lîngă majoritatea clădirilor mai vechi, de oarecare importanță, risipite ici-colo, stinghere, cu semnificația unei sfieli de a colabora la noua estetică a orașului. La poalele Cetățuiei : un imens șes cu magistrale printre cîteva biserici mai răsărite și o puzderie de maghernițe, ca niște negei carbonizați. E aici șesul Bahluului. Apa sărăcăcioasă e îngropată undeva între malurile ei : nu se vede, nu se bănuie. Numeroase macarale dau orașului înfățișarea neașteptată a unui port activ.

Acum se întrevide perfect concurența pe care noile blocuri o fac bisericilor. E ca o sfidare a lumii noi aruncată lumii vechi. Dacă clopotnița zveltă a bisericii lipovenesti se distinge fără greș e numai pentru că nu păstorește decît o turmă de maghernițe infame ; dar catedrala Mitropolitană, din zona centrală, e deja foarte greu de descifrat. Masive în volum și semețite în spațiu, noile construcții își anunță deja dominația.

La picioarele mele, panorama Iașilor e admirabilă și înțeleg foarte bine observația făcută odinioară de un călător că orașul pare mai frumos de departe decît de aproape. Așezat în mare măsură pe dealul Copoului, Iașul pare realmente orînduit în trepte ca unele orașe balneare de la munte. Nivelul clădirilor de o varietate surprinzătoare, divulgă perfect natura agitată a terenului. În clipa asta orașul pare o imensă corabie surprinsă între valurile încremenite ale unei mări care a cunoscut brusc miracolul materiei solide.

Sînt orașe care au la dispoziție, pentru a se înfrumuseța, un ocean, sau măcar un fluviu mare. Iașul nu are decît dealurile sale. Neîndoielnic, așa cum unele orașe merită să le cunoști de pe apă sau din văzduh, Iașul merită să începi a-l cunoaște de pe dealuri.

AZI ȘI MIINE

Pe un plan cercetat la Direcția Proiectărilor, harta viitorului oraș e tratată cu o cerneală mai tare peste vechiul oraș consemnat cu o cerneală decolorată. Aceste două hărți — ale vechiului și noului oraș — suprapuse pe aceeași hîrtie, dau privitorului, prin simplă comparație, una dintre cele mai tulburătoare imagini ale luptei dintre vechi și nou. Clădiri înalte calcă peste străzi vechi ; străzi noi își taie cale prin curți, pe locul vechilor locuințe ; se prefac cartiere, se sistematizează spațiul...

Sînt foarte mulți ieșeni care nu au izbutit încă să cuprindă toată amploarea prefacerilor. Fabrica de antibiotice, căminele studentești din Copou, blocurile de pe „C. I. Parhon“, din „Tudor Vladimirescu“, din „Ilie Pintilie“, blocurile înalte din Piața Unirii, Casa Tineretului și Casa Sindicatelor, Teatrul de vară și Stadionul, numeroasele șantiere risipite pretutindeni și mai ales acelea din zona industrială, noile magazine din parterul blocurilor, decorate în culori dulci, cu folo-

sirea masivă a maselor plastice — toate acestea au și introdus ceva din suflul epocii moderne în atmosfera Iașului patriarhal.

Iașul este astăzi un oraș în care — ținându-se seama de mărimea și de importanța lui — se construiește enorm. E și foarte firesc. Fiindcă este unul dintre marile orașe în care vechile regimuri n-au fost interesate și n-au construit nimic. Aici totul e de făcut.

Lăbărțat încă inutil, pe o suprafață de 3.000 de ha, zona de locuit va fi restrânsă prin perimetrare la circa 1.200 de ha. Totuși, numărul locuitorilor, care nu trece de circa 125.000, va ajunge probabil, pînă în 1965, la circa 140.000, ceea ce, la urma urmei, nu numai că va sancționa într-un fel noua situație a unui oraș crescut economiceste prin industriile noi create, dar va asigura acestei urbe, atît timp somnolentă, o vioiciune pe care astăzi n-o cunosc cu adevărat decît marile sale șantiere.

Vizita delegației guvernamentale, indicațiile tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej, au dat constructorilor perspectivă și îndemn. Pînă în 1965 se vor construi 10.800 de apartamente în care se va putea muta o treime din întreaga populație a orașului; un complex politehnic pentru 5.600 studenți, clădit pe o suprafață de 50 de ha, va contribui la prestigiul cultural al orașului; construirea unor noi obiective industriale va spori importanța economică a Iașului; regularizarea Bahluiului pe tot traseul lui urban va reda constructorilor un teren prețios, amenajarea Cîrcului, un iaz din nordul orașului, va extinde pentru uzul ieșenilor zona de agrement. Sistematizarea pe principiul micraionului, gruparea industriilor într-o zonă industrială perfect unitară, o arhitectură datorare să împace tehnica modernă cu specificul local — iată cîteva din principalele aspecte ale strategiei edilitare. Folosirea masivă a prefabricatelor, eventual fabricarea pe loc a panourilor prin valorificarea resurselor locale de argilă, tehnica cofrajului glisant — vor permite economii mari și un ritm sporit de lucru...

Și inginerul Lazăr Solomon de la „Direcția de Sistematizare, Arhitectură și Proiectare” ține să mă asigure că aproape toate construcțiile prevăzute sînt în lucru. Se construiește, mereu se construiește. Socialismul are suflu. Oamenii sînt profund optimiști. Obișnuiți să lupte și să învingă nu-i tulbură niciodată sentimentul zădărnicii. Un zidar nu coboară de la etajele pe care le-a edificat decît pentru a înălța altele. Nu e o muncă luată de la capăt, e o muncă continuată. În viața unui constructor, ai zice că edificiile se adună și etajele se suprapun.

Această periodică revenire a zidarului de la înălțimea ultimului etaj pe pămînt e poruncită poate de nevoia de a-și îmbospăta puterile la o sursă sigură și generoasă. Năzuința lui rămîne însă, ca și pentru aviator, înălțimile. E într-adevăr în activitatea lui o veșnică năzuință de a se desprinde de pămînt: fiecare etaj e o treaptă la o scară infinită. Și poate nu e de tot o întîmplare că înainte de a învăța să zboare, omul a învățat să clădească.

PROBLEMA GENERAȚIILOR ȘI PROBLEMA TINERETULUI DE AZI*

Acad. MIHAIL RALEA

În multe țări capitaliste, tineretul străbate o criză a cărei gravitate este elocventă. Simptomele ei sînt îngrijorătoare, mergînd de la extravagantele lingvistice și vestimentare pînă la delicvență. Se vorbește tot mai des de „blousons noirs“, de „tricheurs“, de „teddy-boys“ constituiți în bande. Oamenii de patruzeci de ani sînt considerați bătrîni și numiți (e drept, de cele mai multe ori în glumă), „ramoliți“, „căzături“. Asistăm și astăzi la confuzia ce se mai face încă între anumite extravagante ale adolescenților și unele curente estetice (pictură non-figurativă, literatură fără subiect, cinematograful fără acțiune) — toate acestea fiind considerate ca făcînd parte, de-a valma, din formula „noului val“, în care se presupune că tineretul ar juca un rol determinant.

Modul acesta de a considera problema se datorează, într-o mare măsură, faptului că s-a luat ca punct de plecare o falsă problemă: problema generațiilor. Noțiunea aceasta este departe de a fi științifică. Ea este un concept temporal în care tocmai durata, dimensiunile temporale nu sînt stabilite. Astăzi, ca și pe vremea lui Herodot, o generație cuprinde îndeobște un interval de 30 de ani. Unii, însă, o evaluează la douăzeci, și chiar la zece ani. Întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este: cînd începe acest interval? La naștere? Sau — mai logic — la o vîrstă cînd începem să raționăm — la șaisprezece ani, de pildă, sau — de ce nu? — la douăzeci și cinci? Toate acestea sînt foarte imprecise.

În afară de aceasta, o generație nu este niciodată omogenă. Fiul unui muncitor și fiul unui lord, sub pretextul că au, amîndoi, 18 ani, nu se vor simți nicidecum legați de o solidaritate a generației lor. Desigur, există o generație tînăra care, din punct de vedere biologic, are aproximativ aceleași caracteristici. Fiind însă biologice, aceste caracteristici sînt foarte generale, ele pot duce la rezultate din cele mai opuse și da naștere unor martiri sau unor derbedei, unor machizarzi sau unor fasciști. În sînul unei societăți nu există numai o singură generație tînăra, ci mai multe, unele progresiste, altele conservatoare, cu un întreg șir de categorii intermediare. Ideea de generație, anticii o completau cu aceea de continuitate, și prin celebra imagine a „predării făcliei“. În zilele noastre, ea este mai curînd/un concept literar, lansat de scriitori-filozofi, cum sînt V. Giraud, Taine, Bourget, Ibsen și alții. În ultima vreme, noțiunea de generație a servit pe plan social ca diversiune pentru a fi substituită aceleia — reală de data aceasta — a luptei de clasă. Există, desigur, un sentiment al „contemporaneității“. Dar ne simțim contemporanii unii cu alții nu pentru că am avea aceeași vîrstă, ci pentru că trăim același moment istoric, pentru că sîntem martorii acelorași evenimente importante. În fond, adulții sau bătrîni reflectă, deopotrivă, mentalitatea societății și schimbările ce se produc în sînul ei. Aceste prefaceri pot și trebuie să fie studiate nemijlocit în structura și supra-

*) Textul integral al comunicării acad. Mihail Ralea la cea de a 17-a sesiune a Intilnicilor internaționale patronate de UNESCO care s-au desfășurat la Geneva în cursul lunii septembrie a.c.

structurile societății respective. Nu-i nevoie, pentru aceasta, să parcurgem verigi intermediare, cum sînt vîrsta, sexul, regiunea geografică etc. Acești factori exercită, desigur, o anumită influență, dar ea rămîne totdeauna *secundară*. Și este metodologic incorect să vrei să rezolvi o problemă atît de gravă și de complexă cum e criza unei părți a tineretului contemporan, bazîndu-te în principal asupra *secundarului*. Dacă vrem să înțelegem — mai bine zis să găsim soluții — trebuie să căutăm cauzele nu vag-psihologice, nu general-psihologice, ci cauzele speciale, sociologice.

Aceste cauze sînt multiple și diverse, mai cu seamă în țările occidentale. Trebuie să spunem că, în țările din răsăritul Europei, problema tineretului a încetat de mult să mai fie în sarcina unor gînditori bine intenționați, ca să devină o problemă de stat și o preocupare sistematică.

Un raport elaborat de Comisia națională suedeză cu ocazia celei de a 4-a conferințe regionale a comisiunilor naționale europene pentru UNESCO ajunge la următoarele concluzii :

„Există, în rîndurile noastre, o tendință de a crede că, după terminarea școlii, tineretul este destul de matur ca să ocupe un loc în lumea adulților. În realitate nu numai că această lume le este străină ; dimpotrivă, ea le este chiar violent ostilă. Pubertatea, la băieții tineri și la tinerele fete coincide, deseori, cu o primă luare de contact cu mediul înconjurător sau, într-un sens mai larg, cu societatea. Supus turburărilor hormonale, tînărul trebuie, pe deasupra, să se adapteze unei lumi noi, o lume ale cărei moravuri, obiceiuri și valori diferă de acelea pe care tînărul (sau tînăra) le cunoscuse pînă atunci... Societatea noastră se transformă atît de repede încît ambianța intelectuală în care copilul trăiește acasă este, de cele mai multe ori, cu totul diferită de aceea pe care o întîlnește la școală, după cum adultul va întîlni o altă ambianță la locul lui de muncă. Omul este, așadar, obligat să se adapteze, într-un răstimp de cîtiva ani numai, unei succesiuni de medii radical diferite“.

Intr-un alt raport pe care directorul B.I.T.-ului l-a consacrat aceluiași subiect, se spune :

„Inadaptabilitatea tineretului la viața colectivității s-a manifestat într-un mod cît se poate de hotărît. Delicvența juvenilă și alte forme de comportare anti-socială, cum ar fi, de pildă, constituirea în bande de „blousons noirs“ ce se dedau, deseori, la acte de o sălbatecă violență, iau amploare într-un ritm alarmant“.

Autorul acestui raport este de părere că inadaptabilitatea nu se manifestă în clasele sărace, ci, dimpotrivă și mai cu seamă, în clasele înstărite“. Și întocmai după cum spunea șeful poliției metropolitane din Londra în ultimul său raport anual asupra creșterii masive a delictelor grave comise de tineret, această creștere a criminalității este cu atît mai îngrijorătoare, cu cît dispariția adevăratei mizerii nu are nici un efect în această materie. Dimpotrivă, anumite progrese materiale recente sînt însoțite de turburări sociale care influențează tineretul mai mult decît orice alt sector al colectivității... Altminteri spus, o serie de fapte recente ne dovedesc existența unor alte influențe care joacă un rol destul de important în acest ansamblu de elemente economice, sociale și culturale care, în orice țară, determină forma pe care o va lua comportamentul tineretului. Tinerii vor să-și facă un loc sub soare și să se bucure de o anumită considerație. Dacă nu izbutesc prin munca și prin relațiile pe care le întretin cu semenii lor, adică pe căi pozitive, au tendința, uneori, de a căuta, ceea ce am putea numi o consacrare negativă, recurgînd, pentru aceasta, la o comportare anti-socială care poate porni de la o simplă impoliteță ca să ajungă pînă la violență și chiar la crimă. În sfîrșit, sînt semne care dovedesc că numeroși adolescenți caută mai degrabă aventura decît securitatea. Acestea sînt faptele“.

Atunci, să încercăm a le găsi cauzele. Ele sînt — cum am mai spus — multiple și diverse. Criza familiei, a „vieții de familie“, se situează în primul plan. În epoca

noastră, ambii părinți trebuie să muncească. Lipsind de acasă, nu au timp să se ocupe de copiii lor. În multe țări industriale copiii sînt crescuți la creșe sau în cămine de preșcolari. Din această cauză, relațiile de afecțiune între părinți și copii sînt diminuate. Apoi, unii adolescenți încep să-și câștige, de timpuriu, existența, ceea ce îi face independenți față de autoritatea părintească. Aici, în cazul statelor socialiste intervine școala, care creează o atmosferă de afecțiune între colegi, pe de o parte, între elevi și adulți, pe de alta. Pentru aceasta noi avem la dispoziție o întreagă gamă de mijloace: sport, distracții, plăceri estetice, discuții asupra unor subiecte cu un conținut interesant, cum ar fi, de pildă, cuceririle și victoriile științei, cultivarea sentimentelor nobile. Învățămîntul din statele socialiste poate prezenta în așa fel îndatoririle obștești încît să trezească interesul copiilor și simțămîntul propriei lor importanțe. Națiunile Unite au adoptat o rezoluție în favoarea unei educații sociale a tineretului, urmărind combaterea atitudinilor fasciste, rasiste, reacționare și întărirea unei concepții de viață bazată pe ideile păcii, ale fraternității și colaborării între popoare, ale coexistenței pașnice și urii împotriva propogandei militariste și colonialiste. Dacă în unele țări capitaliste un astfel de învățămînt există — deși are un caracter formal și insuficient — în alte țări el este inexistent. Copilul și adolescentul trebuie astfel educați încît să disprețuiască militarismul, ațîțarea la război și ura rasială.

În unele programe școlare se observă o tendință în favoarea științelor exacte: fizică, mecanică, chimie, către care tineretul se simte din ce în ce mai atras. Aceasta se datorează în primul rînd descoperirilor epocale ale științei actuale, constituind, cum e și firesc să fie, un obiect de uimire și de admirație a tinerilor. Trebuie să adăugăm ideea că învățămîntul științific „rentează” mai mult, că este din punct de vedere material mai avantajos decît doctrinele umaniste și, în consecință, ușurează găsirea unei funcții mai bine remunerate. Un mare număr de savanți și pedagogi dornici să găsească o soluție la criza tineretului, sînt convinși că o reformă în sensul unei dezvoltări a învățămîntului științific ar contribui în mod eficace la rezolvarea acestei probleme. Totuși trebuie să atragem atenția asupra faptului că un învățămînt care ar neglija științele umaniste ar fi o eroare. Umanismul are a valoare educativă considerabilă și trebuie să i se rezerve un loc în programele școlare.

Să examinăm această problemă din punct de vedere demografic. Un raport recent al ONU ne arată că niciodată, ca pînă acum, omenirea n-a cunoscut un ritm de creștere atît de considerabil. Din anul 1925 și pînă în 1950, populația globului a crescut cu 30% și, în următorii 25 de ani, adică de la 1950 la 1975, se poate prevedea o nouă creștere de 30%. La finele secolului, planeta noastră va fi populată de 6,2 miliarde de suflete, ceea ce înseamnă o creștere cu 60% în numai un sfert de veac. Creșterea populației tinere va fi de aproximativ 30%. În America de Nord se prevede o creștere de 50%, în Africa, Asia și America de Sud de la 30 la 45%. Vedem deci, că în unele țări plasarea tineretului în funcții remuneratoare va întîmpina dificultăți din ce în ce mai mari. În țările capitaliste șomajul în rîndurile tineretului sub 20 de ani este de două mai mare decît cel al adulților. În Statele Unite proporția este de 2 la 1, iar în țările slab industrializate raportul este și mai neliniștitor. Situația este și mai critică în Guyana britanică, unde procentul se urcă pînă la 40%. În Cuba lui Batista această categorie de șomeri atingea în 1957, 20% din populația muncitoare (Raportul Directorului general al B.I.T.). Nu ne mai miră, deci, că, în atari condiții, starea de spirit a tineretului nu poate fi decît pesimistă, dacă nu chiar disperată. Și nu ne referim numai la șomajul „cantitativ”. Tinerii nu au acces, în țările capitaliste, la profesiunile pentru care simt o vocație. Ei trebuie să se mulțumească cu orice meserie, oricît de îndepărtată de gusturile, pregătirea și aptitudinile lor. Iar acestea încă nu le procură posturile cele mai bine remunerate, ci jocul capricios al cîștigurilor patronului. În acest fel, perioada de ucenicie tehnică, în loc să-i ajute să-și îmbogățească cunoștințele, devine, pentru ei, o

sursă de amărăciune. Să adăugăm că, în multe țări burgheze, tineretul a fost crescut, de la o vreme încoace, în disprețul muncii manuale. De aci decurge un anumit arivism — destul de frecvent — și goana după o muncă mai intelectuală. Există, de asemenea, în aceste țări, anumite dificultăți interne în alegerea unei cariere: marile distanțe de la domiciliu la locul de muncă, speranța unei avansări rapide, tradițiile profesionale ale familiei, exemplul altor colegi etc. În sfârșit, anumite perfecționări tehnice cum e, de pildă, automatizarea în industrie, pun de asemenea — în țările capitaliste — probleme grele în alegerea unei profesii. În fața acestor dificultăți, tînărul din statele burgheze își caută o mîngiere în beție, remediu numai aparent al unor scăderi psihologice și insuficiențe morale.

În raportul menționat asupra situației tineretului din Suedia, D-nii Lars Graby și Dr. Erland Sundström scriu astfel despre efectele șomajului în rîndurile tineretului: „Experiența ne-a arătat că șomajul are, atît din punct de vedere social, cît și moral, consecințe catastrofice pentru tineret. Iată de ce orice acțiune socială în favoarea tineretului presupune o politică economică în stare nu numai să asigure folosirea lui deplină, dar să și permită a se trece la acțiuni hotărîte îndată ce situația devine critică“.

Șomajul sădește în inima tînărului ideea *inutilității lui sociale*, ideea că eforturile sale și, eventual, talentul său nu au nici un sens, nu au nici o valoare socială. De aci o anumită izolare de colectivitate, o atitudine antisocială, anarhistă sau, în cel mai bun caz, recalcitrantă și rebelă.

În afară de aceasta, adaugă raportul specialiștilor suedezi, „munca este o activitate creatoare. Orice ființă omenească are nevoie să se exprime, dorință imperioasă mai cu seamă cînd e vorba de cercetători, de inventatori, de artiști. Munca poate fi evident, mai puțin originală cînd e exercitată de cei a căror sarcină este repetirea. Totuși, chiar și la aceștia, imboldul creator se face deseori simțit. O societate evoluată tinde deci să elimine ceea ce constituie un obstacol în calea exprimării personalității și să favorizeze dezvoltarea maximă a instinctului creator“ (Lars Graby și E. Sundström).

Anumiți specialiști sînt de părere că se poate stabili un raport între criza morală a tineretului și dificultățile actuale, în țările burgheze, în *găsirea unei locuințe*. Problema e foarte acută, atît pentru tinerii căsătoriți ca și, de altminteri, pentru alții. Căminul familial este o bază a existenței, o bază de intimitate, de căldură, un refugiu în fața micilor decepții și greutăților neînsemnate ale vieții cotidiene. A trăi pe spinarea altuia, sau a te afla, pur și simplu, fără adăpost, sub cerul liber, constituie, desigur, o cauză puternică de depresiune, de lipsă de încredere în societatea în care te-ai născut și în mijlocul căreia trebuie să-ți depeni existența. În aceste condiții nu e de mirare că-ți pierzi încrederea în viitorul acestei societăți, că te îndoiești de posibilitățile unei colaborări creatoare în sînul comunității.

Pe de altă parte, tot în țările burgheze, atitudinea adulților, a oamenilor maturi și bătrîni este, deseori, răuvoitoare, lipsită de înțelegere psihologică și nedreaptă cu aspirațiile tineretului. Nenumărați adulți par să nu aibă altceva de făcut decît să colecționeze faptele antisociale comise de tineret, fapte care nu sînt, la urma urmei, decît efectele naturale ale atitudinii lor, a atitudinii neprietenești și neînțelegătoare tocmai a acestor acuzatori. Aceasta crează o prăpastie între cele două generații. Există societăți, cele socialiste, în care s-au produs transformări radicale, care au arătat tinerilor ce rol important le revine în această operă de instaurare a unor condiții noi de viață. Tinerii care nu trăiesc în asemenea societăți se descurajează și cad într-o stare de spirit nihilistă, caracteristică acelorora cărora societatea le refuză accesul și dreptul la muncă.

Desigur, la toate acestea se adaugă și alte elemente, complementare, dar nu mai puțin importante. În unele părți ale lumii, chiar dacă au izbutit să găsească de lucru,

tinerii au descori de prestat o muncă extenuantă și abrutizantă, n-au dreptul la concediu, nici o posibilitate de a se recrea. În puținul timp liber sînt atît de obosiți, încît preferă să se odihnească fizic decît să se cultive intelectual. Totuși, dorința de a-și îmbogăți personalitatea perzistă, iar imposibilitatea de a realiza acest lucru le înăsprește pesimismul și proasta dispoziție.

Remedii parțiale, soluții paleative au fost și sînt încă încercate în anumite țări. Dar ele nu abordează decît un aspect al fenomenului și nu caută, la urma urmelor, decît o ameliorare redusă și formală. Atenția și bunăvoința față de tineret iau forma nesemnificativă fie a unor articole patetice în presă, fie a unor discursuri înflăcărâte, nedepășind decît într-o mică măsură caracterul lor pur verbal. Grija pentru drama tineretului din țările burgheze devine, fără îndoială, din zi în zi mai puternică, dar nu duce, deocamdată, la nimic altceva decît la niște declarații, la studii statistice și uneori la cîteva slabe măsuri de ordin mai practic.

Unul din primele remedii serioase ar fi studierea problemei de către vastele instituțiuni culturale și politice care grupează toate guvernele lumii și o parte din asociațiile neguvernamentale cu caracter internațional, cum sînt ONU și UNESCO. După îndelungi eforturi, aceste instituțiuni au înscris în programul lor necesitatea de a se găsi soluții la problema tineretului, necesitatea de a se obține informații, de a iniția largi anchete asupra răspîndirii și dimensiunilor crizei în diferite țări. UNESCO a început o asemenea acțiune consultînd comisile naționale pentru UNESCO asupra stadiului actual al acestei probleme, cauzelor și remediilor ce s-ar putea administra. Cele mai multe țări au răspuns la acest apel, dar n-au înfăptuit încă reforme de ordin practic.

Răspunsurile primite — care se găsesc în substanțialul raport al d. René Maheu, director general al UNESCO, — nu se referă decît la cîteva aspecte de amănunt, iar măsurile propuse sînt prea parțiale. De o deosebită eficacitate ar fi însă o reformă a învățămîntului. O reformă a învățămîntului concepută în lumina problemei acestei crize a tineretului. Programele didactice ar trebui să conțină, pentru fiecare materie de învățămînt, explicații informative de ordin sociologic, asupra cauzelor care au generat criza din rîndurile tineretului și a stadiului ei de dezvoltare. Acest lucru va da tînărului sentimentul ambițios — dar modest totodată — al propriei sale importanțe și îl va determina să primească ca pe o binefacere și nu ca pe niște dogme ideile umaniste, ura împotriva războiului, sentimentul de frățietate și de comunitate pașnică cu toți oamenii de pe glob, disprețul față de șovinism, dezgustul față de rasism și exploatarea colonialistă. Pe de altă parte, ca un adevărat balsam va opera, în această criză un învățămînt bazat pe colaborarea celor mai vîrtnici, care vor aduce întreaga lor comoară de experiență și meditație. S-ar putea explica că într-o societate cu adevărat sănătoasă, cum este cea socialistă, entuziasmul trebuie să se îmbine cu experiența, elanul să se alieze cu înțelepciunea.

În fața crizei prin care trece familia burgheză, tinerii nu se gîndesc, totuși, să rămîna singuri. Pretutindeni și în mod spontan, ei se organizează în asociații de tineret. Aceste grupări — ca tot ce are legătură cu tineretul — sînt o armă cu două tăișuri. Bine organizate însă, ele pot exercita asupra participanților o utilă și binefăcătoare influență. E bine cunoscut faptul că, de la o anumită vîrstă, influența prietenilor este mai eficace decît a părinților. Iată de ce aceste asociații trebuie să fie inteligent controlate și dirijate. Conducătorii lor trebuie să fie niște dascăli ce-și cunosc bine rolul și nobila lor răspundere.

Participînd la viața sindicală, care îl familiarizează cu problemele profesionale și cu postulatele vieții colective, tineretul își îmbogățește, de asemenea, sufletul. Acelaș bun rezultat îl va obține prin adeziunea la marile grupări internaționale de tineret, cum sînt „Federația Internațională a Tineretului” sau „Asociația Internațională a Studenți-

lor". Conferințele și festivalurile mondiale dau tinerilor posibilitatea să cunoască sufletul tuturor popoarelor și-i deprind să aibe o mentalitate frățească și antirasistă, să fie solidari cu toți oamenii de pe glob. În cadrul acestor reuniuni, se recomandă cazarea colectivă, deoarece viața în comun duce la o mai bună înțelegere și dă naștere la numeroase prietenii noi între oameni care trăiesc în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Mult timp după ce s-au despărțit, acești tineri care nu s-au văzut decât câteva clipe întrețin o corespondență durabilă și afectuoasă.

Se spune că voiajurile educă tineretul. E adevărat, călătoriile au un potențial moral uriaș, dar numai cu condiția de a fi bine dirijate. Acelaș lucru vom spune și despre burse, pe care statele ar trebui să și le acorde reciproc. Și mai eficace sînt „șantierelor voluntare în străinătate”. Spiritul creator și munca în comun dau naștere unui puternic sentiment de fraternitate. Rezultatele obținute de anumite țări în acest domeniu sînt excelente.

Distracțiile sănătoase, concediile, vacanțele, au un efect tot atît de pozitiv ca și munca în comun. Tinerii au nevoie de distracții, de destindere. În acest răstimp liber, părinții au prilejul să fie mai mult timp împreună cu copiii lor, să aibe o influență mai mare asupra lor. Distracțiile trebuie inteligent organizate. În asociațiile sportive se dezvoltă simțul onoarei, al cinstei, al solidarității, al prieteniei și, în sfîrșit, al reușitei. Competițiile internaționale și naționale sînt prilejuri de cunoaștere reciprocă și de cimentare a unor relații de prietenie trainice. Acestor mijloace de informare mutuală, de la om la om, li se adaugă acelea mai generale, prin radio, televiziune, concerte și traduceri din toate limbile pămîntului.

„Remediile” de care am pomenit sînt relativ ușor de aplicat. Ele nu cer fonduri mari, dar o susținută atenție a educatorului și afectuoasa lui bunăvoință. Nu tot astfel se întîmplă cînd reformele ce trebuiesc înfăptuite se ciocnesc de dificultăți economice, de lipsuri materiale care țin, toate, de însași structura societății.

Așa e, de pildă, șomajul, care bîntuie în rîndurile tineretului din statele capitaliste, tot atît, dacă nu și mai mult ca în ale adulților. Șomajul este exemplul tipic în care răul nu este un efect, nu este produsul unei anumite comportări a tineretului. Tineretul este una din victimele lui, ca toată lumea, pentru că șomajul este un fenomen al structurii, rezultatul mersului societății burgheze ca atare, și în consecință nemijlocit legat de regimul social. Șomajul este, una din cauzele cele mai grave ale crizei prin care trece tineretul. Atîta timp cît șomajul va perzista, criza va continua și ea, și oricîte măsuri se vor lua, vor fi ineficace. Criza nu poate fi rezolvată prin ea însași; înainte de toate e necesar să găsim cauzele ei inițiale. Problema tineretului nu este o problemă a generației, ci o problemă a structurii sociale. Criza nu face decît să reflecte o serie de fenomene care agită întreaga societate, cu indivizii ei aparținînd tuturor vîrstelor. Tineretul este o parte constitutivă, organic constitutivă a comunității sociale, nu-l putem desprinde de ea. Aceleași probleme care frămîntă ansamblul societății, agită și tînăra „generație”.

Fără îndoială, soluția definitivă este în însași schimbarea structurii societății. Totuși, în multe țări, trebuie să ne mulțumim cu remedii provizorii. Dar, și în cazul acesta, trebuiesc luate, în prealabil, o serie de măsuri de ordin general. În primul rînd se impune ca acolo unde criza este mai acută, să înceteze condamabilul dispreț pe care adulții îl arată celor tineri. Ei le recomandă, cu toată asprimea, să muncească, neomițînd șă, le amintească că se bucură de o serie de avantaje pe care ei nu le-au cunoscut în tîneretea lor, petrecută în răstimpul a două războaie îngrozitoare.

Tineretul — oricît de ciudat s-ar părea — crede, la rîndul lui, că are dreptul să răspundă adulților cu aceleași imputări. Aceștia sînt acuzați că au îngăduit dezlănțuirea acestor două războaie, că nu s-au împotrivit cu înverșunare la declanșarea lor. Și apoi, se întrebă tineretul, el n-a suferit în acest răstimp?

Să ne întoarcem, pentru o clipă, la problema biologică și la tulburările inere pubertății. Astfel, se semnalează, în unele țări burgheze, desfrinul sexual la care s-ar de tineretul. Și — atunci, ne întrebăm: cum se face că nimeni nu-și dă seama că, ceea ce e cu adevărat grav în cazul de față este tocmai aspectul social, aspectul moral al acestor manifestări biologice? Evident, se poate discuta și despre o eronată concepție asupra dragostei. A înlocui dragostea-pasiune, dragostea-cucerire prin competiții fizice, înseamnă a da acestei activități o monotonică deseserantă care-și găsește un fals corectiv într-o serie de excese și de aberații tot atât de plicticoase ca și plictiseala pe care vrea s-o combată. În țările socialiste morala proletară nu este o simplă formulă. Ea își găsește o aplicare practică într-o serie de reguli pe care toată lumea le respectă și, după necesități, în sancțiuni juridice. Problema biologică a pubertății este, și ea, în cadrul crizei de care vorbim, un fenomen de conținut, reflexul unei anumite structuri generale a societății.

Totuși, nu trebuie să exagerăm în sens pesimist. Penibilele acțiuni ale „bluzoanelor negre“ nu caracterizează decât o infimă parte a tineretului, o minoritate care impresionează numai în măsura în care se manifestă mai vizibil și mai șgomotos. O parte a tineretului acestei lumi burgheze e dezorientat dar nu decăzut. Mai putem găsi, în rîndurile lui, disponibilitatea de a primi cuvîntul cel bun. Mai mult decât atât. În cadrul acelei vaste adunări care a avut loc, recent, la Caen, s-a constatat că mai bine de o treime din elevii de liceu erau elemente de elită, cumiști, morali și îndrăgostiți de cultură. O elită care totalizează mai mult de o treime îndreptățește încrederea noastră asupra posibilității atenuării crizei.

În această direcție se îndreaptă și concluziile prezentei comunicări. Înainte de toate trebuie să se renunțe la calomnierea tineretului de azi. Tinerii nu sînt — așa cum încearcă să acrediteze unii răuvoitori — niște monștri atât pe plan social cît și pe planul dreptului penal. Sînt țări în care adulții au încetat să-i mai iubească pe tinerii lor contemporani. Tinerii sînt vrednici de a fi iubiți, inimile lor fragede trebuiesc înțelese și, la rîndul nostru, trebuie să depunem toate eforturile ca să ne facem înțeleși de ei. În țările din răsăritul Europei această dragoste se manifestă concret prin accesul masiv al tinerilor la posturi de conducere și la studii școlare și universitare temeinice și aprofundate. Li se repetă mereu, acestor tineri, că nădejdea societății de mîine este în ei și li se dovedește acest lucru prin fapte. La nevoie, li se va arăta atîta severitate cîtă o cere calitatea lor de începători în arta conducerii, dar și stima la care au dreptul. În aceste relații de prietenie, de dragoste și de înțelegere trebuie să menționăm un aspect foarte important: adulții au îndatorirea de a arăta tinerilor că sînt victimele unei mistificări generatoare de nenorociri. Iată ce spunea Nikita Sergheevici Hrușciiov în această privință:

„O anumită propagandă răspîndește pe seama tinerilor de azi o serie de născociri, numindu-i *generație pierdută* și înfățișîndu-i ca pe niște ființe *apolitice*“.

Într-adevăr, în țările bugheze, adulții vor tocmai ca tineretul să fie cît se poate de *apolitic*. Întreaga istorie universală a dovedit că, atunci cînd tineretul începe să se ocupe de politică, alege totdeauna o politică generoasă și umanitară. În acest sens, ne stau mărturie analele revoluțiilor. În țările de care pomeneam se sădește în sufletele tinerilor ideea — savant întretînută — după care ei n-ar fi făcuți pentru politică, ci pentru plăcerile vieții, pentru excesul de viteză, pentru lovituri îndrăznețe, pentru un trai aventuros etc... pentru un suveran și prezumțios dispreț față de toate problemele moralei sociale. De aci diagnosticul de „generație pierdută“ care confundă tineretul într-o stare de nehotărîre și marasm. Arătînd tineretului cît de greșită este această concepție, dovedindu-i că departe de a fi apatic el este hărăzit să joace un rol activ în istorie, i se redă încrederea în sine, și de aci convingerea că trebuie să fie ceea ce n-ar fi trebuit niciodată să înceteze a fi: speranța omenirii.

Am vrea să încheiăm cu o sugestie, care, dacă e de ordin mai general, este totuși foarte concretă. Șe știe că în țările socialiste ale Europei învățămîntul a fost supus unor transformări radicale, atît de radicale încît ne-ar fi imposibil să dăm aici, o descripție cît de cît mai amănunțită. Să arătăm, totuși linia lui generală, principalele lui obiective, căci ele sînt în strînsă legătură cu problema pe care o dezbatem aici. Reformatorii noștri s-au străduit să elimine o sumedenie de antagonisme, de incompatibilități care stinghereau, odinioară, buna desfășurare a învățămîntului burhez. S-a urmărit ștergerea diferenței între munca intelectuală și cea manuală, între cultura generală și specializare, între știința teoretică și calificarea profesională, între cultura științifică și participarea la producție, între cunoașterea obiectivă și educația artistică, între îmbogățirea bagajului intelectual și formarea gustului personal și al sensibilității estetice, pe scurt, între laboratorul savantului și uzină, ogor, atelier și șantier, între știință și meserie — și acest lucru încă din primii ani ai școlii și pînă la sfîrșitul vieții. S-a urmărit și s-a reușit să se îmbine dialectic avantajele duratei scurte a studiilor cu acelea ale prelungerii lor nedefinite. S-au creat metode de învățămînt care, în cîțiva ani dau ingineri, constructori, medici, șefi de producție — rapiditate nu înseamnă, neapărat, superficialitate devreme ce, pe de altă parte, omul nou este totdeauna un elev. „Învățați, învățați, învățați“ — spunea Lenin. Tot el însă ne cerea să învățăm cît mai repede, de două ori mai repede decît ceilalți, ca să cîștigăm timpul pierdut, ca să putem furniza cadre de intelectuali, și în acelaș timp, de muncitori. Omul nou este un elev tot atît de grăbit ca și tineretul, este un elev perpetuu care, atîta timp cît trăiește, are totdeauna ceva nou de învățat, este tot atît de exigent ca și cei maturi, ca și savanții.

În felul acesta s-a rezolvat, în țările noastre, grație învățămîntului, antagonismul dintre tineri și bătrîni, eliminînd, bine înțeles, din această ultimă vocabulă, sensul ei peiorativ. Omul nou, de orice vîrstă ar fi, rămîne un ucenic al vieții, al științei, al frumosului, comunicînd tineretului valoarea exemplului unei experiențe acumulate permanent, caracteristică maturității. În modul acesta am rezolvat noi, dialectic, prin învățămînt, antiteza dintre vîrste.

Și acestea nu sînt simple vorbe. Acest sistem nou de învățămînt nu a rămas în stadiu de proiect, ci a devenit o realitate. El există, funcționează prin mii de roțițe și se îmbogățește neîncetat cu procedee pedagogice concrete. Pe deasupra, aparținînd unor reforme universal valabile, el poate fi adoptat chiar și de societățile cu un regim social diferit. Este un mijloc care, dacă nu ar rezolva în totalitatea ei criza tineretului din statele burheze contemporane, ar putea contribui, în mod substanțial, la atenuarea ei

UN CAPITOL DE POEZIE : ALEXANDRU PHILIPPIDE

MIHAIL PETROVEANU

PUNCTE DE REPER

Probus — și pînă la ce punct vom vedea — al epocii sale, Al. Philippide nu s-a confundat cu ea. Într-un sens, a înfruntat-o. Carierelor a căror impostură trebuia mascată cu zgomotul publicitar și înecată în artificile extravaganței, Al. Philippide le-a opus întîi un stil de viață, o atitudine de un dispreț discret și consecvent. Ocolind „aglomerațiile”, cenaclurile diverselor grupări de crezuri poetice ostentative, lăsîndu-și în redacții mai mult umbra, venind atît cît să-și depună manuscrisul și să imprime un respect prematur dar legitim pentru sobrietatea și distincția intelectualului care era, Al. Philippide s-a afiliat uneia dintre puținele mișcări literare cu o configurație precisă, o poziție democratică și un prestigiu organic. Numele ei explică totul : „Viața romînească”. E lesne de înțeles de ce tocmai aici poetul se va fi simțit acasă. Nu numai ca ieșean, ca fiu al savantului filolog Philippide, ci și în calitate de conștiință liberă și severă. Spunîndu-și cuvîntul în disputa esențială a vremii, desfășurată în jurul modernismului, el a preferat scandalului de idei și reputației efemere argumentul, reazimul culturii, exemplul marii poezii. Cunoștințele sale în cel puțin două domenii — francez și german — l-au așezat repede printre traducătorii cei mai de prestigiu, ca un ghid al valorilor, dintre care unele nu erau consolidate în anii aceia nici pe propriul lor pămînt. I-a însoțit la noi pe Moericke, Novalis și Rainer Maria Rilke, pe Baudelaire și Edgar Poe. Primul beneficiar al culturii sale a fost el însuși. În plină explozie modernistă, Al. Philippide — pe care cîțiva și-l revendicau tocmai ca un dinamitar al formelor — nu s-a lăsat antrenat de haosul „ismelor” pulverizate. Poate nu atît de dese — dar temeinice — sînt intervențiile sale edificatoare. Din nevoia delimitării de cei care l-ar fi vrut alături, punctul său de vedere ar părea chiar exagerat de precaut, de reticent, o pledoarie pentru o înțelegere tradițională a artei. În fapt însă el exprima doar o poziție creatoare în echilibrul ei critic : „Pretenția lor (a moderniștilor — n.n.) e de a descoperi date sufletești noi. Ei sînt căutători de Atlantide și de Patagonii inexplorate. Adică — căutători de simțire nouă, simțire modernă, care e cu totul altceva decît simțirea epocilor precedente și a contemporanilor care nu sînt moderniști. Ar fi ca și cum, de vreo cincisprezece ani încoace, sufletul omenesc s-ar fi schimbat în întregime sau ar fi fost înlocuit cu altceva, care nu mai e suflet omenesc cum toată lumea știe, ci o plasmă psihică nouă, adusă de unde ? din Marte ori din petele solare. Un suflet cu altă floră și altă faună, o Americă nouă, mai multe Americi, sute de Australii cu canguri necunoscuți și arbori care cresc cu rădăcinile în sus și florile în pămînt”.

Cinstea funciară îl împiedica pe Philippide să accepte tranzacțiile cu arta, compromisiunile din ce în ce mai grave dintre cele două războaie, exacerbate o dată cu ascensiunea fascismului. Unei societăți întemeiate pe nedreptate, pe siluirea sufletească a omului, Al. Philippide a avut curajul de a-i opune un Nu consecvent. Lupta sa însă — lipsită de orizontul mai larg al posibilității de combatere activă — a dus-o de unul singur. Din această pricină, etapele acestei înfruntări fără preget au patetismul actelor de

curaj ale însinguratului, dar tot de aceea victoriile sale individuale rămân chiar pe planul propriului țel expresia unor izbînzi a la... Pirus. Noblețea sufletească, pasiunea pentru cunoaștere, demnitatea unui poet autentic, dar însingurat, iată ce mărturisește poezia sa. Al. Philippide n-avea să găsească drumul spre oameni decît într-o societate așezată pe dreptele temeuri umaniste, socialiste. Un drum aspru în consecvență, emoționant nu o dată și interesant prin amplitudinea și profunzimea eforturilor sale de cunoaștere.

Evoluția lui Al. Philippide e un capitol al poeziei dintre cele două războaie, ce se continuă azi și care solicită prin incontestabila ei valoare o reconsiderare.

PROMETEISM TRAGIC SAU EȘECUL UNEI VICTORII

Personalitate cristalizată de timpuriu, neclintită în osîndirea veacului burghez, Al. Philippide nu a fost scutit de sforțările inerente celui care se găsește numai căutîndu-se — uneori chiar departe de sine — în tensiunea celui solicitat de tendințe opuse. Scormonitorul de idei, imploratorul „mamelor“ goetheene (cum avea să numească poetul fundamentele lucrurilor în „Stînci fulgerate“) a rătăcit la începuturi pe aleile simbolismului. Da, mîna poetului grav, închis în sine, a alunecat ca într-un joc distrat, ca într-un capriciu captivant, pe motivele acestuia. Ce anume l-a atras pe poet către un curent ruinat, dar încă dominant? Seducția factice degajată de estetica simbolistă, pentru care cădea bariera dintre natură și civilizație, dintre spontan și artificial, spre a face loc unei intervertiri iluzorii de planuri, unui schimb de substanță precară. Sub bagheta „corespondențelor“, natura găzduia voluptățile rezervate pînă atunci spațiului închis al camerei și interiorul procura senzațiile vieții nemijlocite. Rezultatul era visul unei lumi transparente, subtile pînă la evanescență, generatoare de sugestii, simultan muzicale, olfactive și cromatice, livrești și organice, capabile oricînd să se închege și să se spulbere. În camera unde — pe draperiile pline de somnul mătăsoș al lunii — se prind fulgii visului și covoarele desfășoară valuri albastrii, raza lunii vibrează ca o strună stinsă, ca un fior „scăpat dintr-un arcuș“. Prin ferestrele pe care soarele proiectează iarna madrepori de promoroacă, clipele picură perle sfărîmate. Din nestemate se închipuie un bal de stele, costumate în albi Pierrrot și, pe acelaș covor leneș, bufonul își face vînt cu evantaiul. Crinul evocat ca paharnic revarsă miresme puternice, trezind porniri de un erotism profanator doar în intenții, ca o himeră de estet (fiorul sînurilor goale de pe vitralii), dar și îndemnuri de „vise bune“, de dezmierdări reci, mai lucide. Acordurile îngîinate în maniera simboliştilor de genul lui Samain se regăsesc în micile scenete jucate de abstracțiile personificate: cîntul, drumul, parfumul, steaua („Pastel pustiu“, „Priveliști“). Instrumentele naturii, pudrate în personaje de pastorală, pictate pe vase de seră sau instalate în parcuri, murmură tînguirile unui spleen de salon, de o morbidețe fără consecințe, în fond amabilă. Stîncă deplîngîndu-și treptele pulverizate de mîna timpului, vîntul amintindu-și de lacul cîndva plin de muzici albe „cu aripi de crin“ și de puntea ce-i mîngîia fruntea cu degete de iederă, mărturisesc osteneala în fața magiei infinitului și a eternității. Între o frază de amintiri verlainiene și un accent de o ironie fantezistă, ca la simbolişti minori, „fumiști“, se strecoară cîte o invocare spectaculos minulesciană :

Ohe, ohe ! Corăbierii tăcerii,
strigoii bătrîni, ce căutați pe aici ?
Cu ochii voștri ca niște licurici,
cu mîinile voastre ca niște odgoane,
de prins în ele suflete sărmăne. („Romanță“).

Pînza decorului e colorată brusc de violetul bacovian. Notațiile sînt introduse cu o pierietă, un semn către spectator, cerîndu-i complicitatea. Regizorul acestui cadru de o

irealitate grațios convențională, al acestei pantomime delicate de secolul XVIII, este îns Philipptide. Scena se luminează dintr-odată, fulgerată de un gest intempestiv, o mișcar brutală, un strigăt de disperare. Împotriva confecționatului se ridică autenticitatea; împotriva langoarei, a susinelor de balet emise de o metafizică romanțioasă, tresaltă o tensiune de viață, o mică revoltă de umanitate care nu suportă „sărbătorile galante”, organizate de nălucile spiritului.

Mi-e bolnav cugetul și-aș vrea să-l rup —
cum rupi unui paianjen un picior !
și sufletul mă doare — ca un trup !
din mine-aș vrea să-l scot și să-l omor,
să nu-l mai simt în mine cum se zbate,
și să-lucid, și să-l încarc în spate,
să-l zvîrl în gîrlă și să-i cînt pe mal,
în violet minor,
cum cîntă vîntul cînd pe-aproape-i toamna... (ibidem)

Serile sînt pustii aidoma unor case cu geamuri scoase și pereții goi. Corăbiile cu felinare verzi de pe mările nopților stau deschise ca niște nări gata să absoarbă zările „cîte au mai rămas în mine”. Iată, în concretul lor, primele semne ale cotiturii spre poezia... abstracțiilor. Parcursul avea să întilnească ulițele noroioase ale tîrgurilor provinciale, ale periferiilor, al căror pustiu îl va fi denunțat, conform tot repulsiilor simboliste și pe Al. Philipptide l-a crispat mizeria meschină, vegetarea elanurilor, lincezeala spiritului ce antrenează moartea. Procesionile funebre psalmodiate de flașnetele „întîrziate parcă de astă toamnă” mîna „oftigoși din cei care-au uitat să moară”. Spleenul nu vede în zvicnirile vieții, ale naturii și activității umane, decît ipostaze răsturnate ale destrămării. Primăvara e o toamnă mascată. Galbenul soarelui tînjește morbid. În spiniile de pe maidane florile sînt răni. Arborii sînt zdrențăroși, precum frînghiile pe care atîrnă hainele vecinilor, inutil spălate. Schelele orașului înalță amenințătoare spînzurători. Înviorarea pe care o iscă stolul de țărănci venite la piață, cu oalele de lapte proaspăt, se spulberă la trecerea căruțelor cu gunoi. Nu se aud privighetori. Croncăne corbi. Pe drumul tăiat de un Bacovia, Fundoianu sau Demostene Botez a călcat și pasul lui Al. Philipptide. Urma sa nu e adîncă, amestecîndu-se cu tiparul celorlalte. Ocolul nu i-a fost însă zadarnic. Spre deosebire de disperarea și protestul bacovian, de sentimentalismul combătut prin autoironie al lui Demostene Botez și de ardoarea nostalgiei de viață a lui B. Fundoianu, marasmul orașului putred își comprimă la Philipptide orice gesticulație, orice reacție violentă, orice accent confesiv. Diagrama exasperării, purturbată ici colo de irupții sarcastice, are un curs potolit. Se execută desene exacte după natură, — una din poezii se și numește „Desen murdar”. Ca și în cazul liricii intime, forțele naturii decrepite sînt surprinse în conturul și în pantomima lor. Nu avem de-a face cu o percepție plastică ascuțită. Sentimentul defacerii universale își are alt fâgaș de revărsare. O viziune romantică rostogolește catastrofic, aiuritor, stihiele. Vînturile țiuie, auie, uruie, morții sar din groapă cu lezepele în spate. Modul e macabru, în genul romanticii germane bazate pe armonia stridențelor, a ciocnirilor de sunete. Prăbușirea lumilor, derivînd dintr-un principiu al negării, al distrucției, era caracteristică fazei prin care trecea Al. Philipptide. El merită atenție, întrucît reflectă un impuls protestatar, o voință de răsturnare a ordinii constituite, născută din imposibilitatea de a tolera inerția formelor, încremenite în marea încăpere a universului de la începuturi. Dorința de schimbare, de răsturnare, are culoarea neagră a anarhiei. În confuzia ei, se împletește cu tendința contrarie de

afirmare a vieții, de înmulțire a forțelor ei. Prometeismul funciar determină spargerea limitelor, deschiderea tuturor zăgazurilor, sporirea puterilor omului. Un patos al cunoașterii active, transformatoare, îl va stăpîni de aici înainte tiranic pe poet.

PROTEST ȘI ÎNSINGURARE

Inițial, în „**Aur sterp**“, tendința se înfățișa direct, aproape discursiv, prin alegorii desfășurate și — cum observa acad. George Călinescu — semănînd cu procedee ale lui Victor Eftimiu. Poemul „**Izgonirea lui Prometeu**“ e un monolog scenic în care eroul își expune drama, întreruptă la răstimpuri de comentariile, reduse la apostrofe și cîinări, ale comunității omenești. Mînia devoratului se îndrepta atît împotriva lui Zeus, cît și a mulțimii, deopotrivă refractare la apelul de a-l însoți pe cutezător. Dacă Zeus nu vrea să-și părăsească autoritatea fixată în veșnicie — teama de incertitudine, de efecte imprevizibile, reține omul, îl îndepărtează de binefăcător și îl determină să-l dușmănească. Darul acordat — focul — reclama omenirii înalta datorie de a urca noi trepte spre sălașul zeilor. Evitînd riscul, e nevrednică de sacrificiul prometeic și se acoperă de oprobriu. Prometeu împarte pămînturilor blesteme, hotărît să-și îndeplinească misiunea singur, chiar dacă înălțimea spre care se avîntă ar ascunde îndărătul ei golul :

„...M-ați izgonit...
Mă-ntorc în nemurire,
să-mi caut altă omenire-n loc...
Rămii în urma mea, pămînt !
Pe fruntea ta, lovită de-un cuvînt,
pe veci de veci de-acuma se așterne
pedeapsa așteptărilor eterne...
Bulboana Soarelui clocotitor
pe veșnicie să mă soarbă !

Prea teatral, prea dramatic, poemul rămîne totuși elocvent ca o anticipare a poziției din „**Stînci fulgerate**“. De aci încolo, prometeismul nu mai e o atitudine, ci o permanență, intrînd în substanța poeziei lui Al. Philippide. Termenul trebuie luat într-o accepție în același timp mai largă și mai îngustă decît înțelesul originar al mitului. Tot ce e impuls de cunoaștere și replămădire a lucrurilor, ardoare cosmică de viață, intră în noțiunea noastră, o noțiune „mamă“ pentru destinul filozofic al poetului. „Baza de lansare“ în cosmos este însă îngustă, fragilă, neputincioasă să ofere certitudinea fără de care tentativa se frînge în scepticism, dezechilibrînd omul. Individualismul călăuzitor minează o concepție arcuită pe un orizont vast și fierbînd de energii. De aripile avîntului va atîrna plumbul ce însoțește fatal carierele izolate, voințele cele mai neobosite, dar orgolioase. Acest avînt împiedicat va nutri și în același timp va handicapa poezia lui Al. Philippide.

Comandamentul cunoașterii concentrează inspirația într-un singur focar, spre o singură țintă, care, pentru poet, coincide cu aflarea esențelor, cu dezvăluirea „mamelor“ goetheene, cu delimitarea esențelor. Poetul este chiar uimitor prin consecvența către acest țel, pentru atingerea căruia își sistematizează rigid gîndirea, mijloacele de investigație și structura imaginii. „Esențele“ sînt îngropate undeva în fundul lumii, în cine știe ce straturi de noapte sau poate — într-altă postură — pe cine știe ce piscuri. Poezia sa devine o poezie a efortului consumat cu îndrjire, pe un drum barat de obstacole. Cunoașterea este un periplu chinuitor, printre tenebre, peste stînci ascuțite, prin păduri sumbre, prin pustiiri încinse, spre platforme incandescente, inundate de o lumină „substanțială“. precum focul sau oricare altul dintre elementele primordiale așezate de materialității an-

tici la temelie lumii. Frumusețea poeziei de cunoaștere a lui Al. Philippide stă în ariditatea tensiunii, în noblețea spiritului martirizat în tăcere, de propria convingere. Aș spune chiar că, poate mai mult decât gnoseologică, este o lirică a eticii cunoașterii, a gândirii ascetice, nepăsătoare la suferință. Inflexibil, poetul vrea totul, fără îngerădire

...Pădurea-ntreagă, nu frunze cu nervi subțiri.
Sîntem sătui de iscusite tălmăciri.
Singuri vrem să ne fim ascultare și legi.
Păcat de cei rămași în urmă și betegi. („Declamație“)

Pe teritoriul cunoașterii, cugetul înaintează cu fața descoperită, liberă de vălul religiei, sfidată în minciuna consolărilor ei. În acest Marathon gnoseologic „eroul liric“ al lui Al. Philippide refuză stimulentele amăgitoare, popasurile în genunchi, ruga la altar. El doar a părăsit orașul cu biserici

...cu înfățișare roșe de spital
și clopote ce sună cu scîrbă și obidă
...iar dumnezeul lor, dacă există,
mă îndoiam în ele să fi intrat vreodată. („Cesul greu“)

Iar înălțimea proiectului întrece statura lui dumnezeu :

Cît despre dumnezeul cel de-acum,
în fața lui dorința mi-o măsur prea adîncă...
E drept că-n el se scaldă atîția oameni încă,
dar eu sînt singur, nimeni nu m-a-nsoțit la drum. (ibidem)

Înfăptuirea misiunii impune o disciplină riguroasă, absolută. Imperativul căutării taie orice legătură cu timpul concret istoric, cu existența și idealurile unei societăți detestate. O ironie impersonală, de „sus“, secată de orice slăbiciune, de orice compasiune pentru neputincioși, strivește insul călăuzit de pornirile joase, incapabil de sforțările spiritului, neînfrînat în egoism, acaparare, lubricitate. Idolul admonestat este vițelul de aur, o bestie placidă în obezitatea sa, triumfătoare, amintind prin acumulare trăsăturile puhave ale „Boierului“ lui Matei Caragiale :

Rotund și gras, molatec și bonduc,
făptura lui gălbuie-n timp se pierde...
Mîndrii și graniți pentru dînsul nu-s.
Spre slava lui și-apleacă toți spinarea,
de la maimuță pînă la Iisus...
Din noi purcede spre-a ne răzbuna
cînd zămislîm și noi un ciot de soare. („Idol“)

Lumea modelată după chipul și asemănarea zeității se zbate într-un scoc de patimi, închipuind un dans grotesc, sălbatic, cu o culminație macabră. Panorama deșertăciunilor, în care hohotul viclean sună a urlet, clopotele bat în plînsete și roțile huruie, se sfîrșește într-o cloacă ce-neacă totul. Cadavrele dănțuitorilor, transportate în sacale murdare, sînt azvîrlite fără ceremonial, străjuite doar de ciori, în imensa băltoacă de la marginea orașului. Coșmarul lumii diforme, îl concentrează uzina capitalistă, loc de cazne infernale pentru prizonierul ei, muncitorul. Priveliștea mecanică e monstruoasă. Truda oprimaților dezumanizează, spinările lucesc ca niște stînci și pielea „asudă în stropi fierbinți

benzină". Formele au fost scoase din făgașul lor firesc și amalgamate într-un torent haotic în care, ca în halucinațiile unui Bosch, unde, în tromba apocalipsului, un regn trece într-altul, — „gînd și oțel unul în altul scurmă". Întreaga svîrcolire e besmetică. Împotriva naturii, „omul, în lăcomia-i suverană, / pămîntul și măduva i-a supt". În universul în care darul prometeic al focului, încăput pe mîini nevrednice, a căpătat o destinație aberantă, valorile și suporturile lor sociale, eșafodajul de instituții, alcătuiesc o suită de imposturi grupate într-un soi de panopticum al obiectelor. Fiecare imagine ia înfățișarea celei opuse, într-o imensă și grotescă parodie a valorilor și normelor unei organizații sociale antagonice, în care omul este străin lui însuși, propriilor înfăptuiri.

Bisericile fără turle,
cu-nfățișare de spital,
bursele cu stîlpi de templu și cu creștet de metal,
temnițele-mprejmuite de castani,
statuile-n muzee cu gesturile strîmbe,
literaturile de drîmbe,
și noaptea omenirii ce nu mai are ani. („Declamație")

Lumina însăși cade piezișă în acest univers postiș și strîmb. Spațiul se dezorganizează, obiectele care-l populează și chiar componentele organicului, se dispun anapoda supuse parcă „Blestemelor" argheziene. Orașele „sărînd din perspectivă" — cum spune poetul — se dilată sau se contractă, cerurile se prăbușesc la izbitura de sticlă a turnurilor. Alteori, bolta ieșită din matrice se înconvoaie pe zări și soarele e potopit de omizi. Timpul se reduce la o succesiune mecanică. Clipele indiferente se substituie, ca verigile unui lanț sugrumător. Momentele duratei — prezentul, trecutul, viitorul — se golesc de semnificație :

Rupi timpul, crește hidră și clipa face două. („Meditație")

Fatal, orice proiecție în viitor, orice perspectivă, e barată. Insul, azvîrlit într-un spațiu amorf și un timp „barbar", se dezacează, își pierde sentimentul eului, al unității elementare, nemaiputîndu-se reconstitui. Introspecția, căutarea de sine e lovită de nulitate :

Mă plimb prin mine ca un exilat,
Și mă cutreer iar în lung și-n lat,
Și caut iar, și caut, și știu
că nimeni nu-i, și fluier a pustiu. („Comentarii")

Alienat de semeni și de sine, omul nu poate stabili nici o relație adecvată cu universul. Percepția, organele de simț, inclusiv mecanismul gândirii funcționează în răspar. Inaderența la realitatea înconjurătoare e totală :

Mi-i gîndul ac pe creier și inima-n eclipsă...
Un suflet ca-ntr-o apă cînd am privit văd strîmb...
Cuvîntul vine gîngav sub gînd și-l spun pe dos...
Ca vorbe dintr-o limbă pe care n-o mai știu.
Îmi vin în minte gînduri de altă dată, triste ;
se smulge din durată plîns după plîns, pustiu
și-n tactul vid al clipei re-ncearcă să existe. („Spovedanii")

Singurul punct fix, „steaua polară“ a păstorilor nomazi, pe care poetul o evocă cu nostalgie, este retranspuneră în sfera contemplării „esențelor“, și pe care le simbolizează, cu o materialitate dură, aproape improprie, poemul „Pietrele“. Depozitările eternității, nesocotite de omenirea mioapă, sînt venerate cu fervoarea înfricoșată a prosternatului înaintea instanței supreme a cunoașterii :

Odihna voastră, pietre, mă-nspăimîntă...
În voi o vlagă nouă se frămîntă,
Și ca un ochi înmărmurit și greu
stă cineva la pîndă-n voi mereu. („Pietre“)

În această etapă, poziția poetului s-a definit deplin. Între conștiința creatoare și societatea devoratoare nu există nici o comunicare. Lumea nedemnă a falsificat într-atît natura omului și a vieții, încît unica salvare este abandonarea ultimei nădejdi în posibilitatea realizării spirituale. A accepta robia aparențelor, a capitula înaintea idoloilor, a te zvircoli în „mocirla“ fetidă a instinctelor înseamnă a confirma anticipările sumbre ale savanților cu privire la profilul omului de mîine — caricatură sinistru a Prometeului promis :

În orbite ochii au rămas,
ca niște aproape stinse scînteii, și capul ras
urechile ca două cioturi.
de aripi, își face vînt
ca să zboare de pe umeri
și să cadă, copt și palid, la pămînt... („Cel din urmă om“)

Întors cu fața de la omenirea cu chip stîlciat, poetul ridică un „brîu de piatră“ în jurul cetății sale de meditație și trăire solitară într-o idee. O cetate stîncosă, clădită pe o planetă inaccesibilă, în care coexistă, ca în cele mai profetice spasme ale imaginației romantice, codri sumbri, cu promontorii scaldate în lumină solară. Termenul „promontoriu“ aparține autorului. În poezia din capul ultimei sale culegeri antebelice, „Vise în vuietul vremii“ (1939), el se portretează ca „ultimul transmanian“ de pe cel mai sudic promontoriu.

Textul poeziei flutură cîteva devize fără echivoc, conform obișnuinței tasmanianului de a-și afișa intențiile în arte poetice. Poezia epocii, căzută în efemer, se lăsa pradă zgomotoasei străluciri, lăcomiei de ieftină glorie. Reabilitarea cerea o izolare ermetică față de niște contemporani asadini, prin trivialitate, ai visului poetic și un devotament neabătut pentru unicul ideal galvanizator, al cunoașterii :

Deschide-ți iară vechile atlase ;
pornim spre zările miraculoase,
dar nici un vers pentru contemporani !
Și poate-așa ne vom deprinde
să socotim cu veacuri, nu cu ani. („Promontorii“)

Volumul care ar fi trebuit să fie un program în acțiune profesează eșecul întreprinderii înscrise pe steag. Eternitatea făgăduită se dovedește un obiectiv inaccesibil, un mit prîn însăși condiția temporală a omului. Una după alta, poeziile produc, ca niște martori ai realității împotriva fantasmelor, argumente descurajante pentru orice călătorie spre terra incognita. Timpul asaltează credința ruinînd-o irezistibil, frîngînd brațul, semănînd uitarea, otrăvind lent energiile. Imaginile cele mai frecvente sînt cele evocatoare ale unui foc stins, ale unei cenuși imense de speranțe :

Se-adună-n tine timpul și stă, nesocotit,
ca mii de orologii de veacuri neîntoarse,
E prea târziu și-atâtea cuvinte s-au rostit,
uscate-n foc de patimi și-n iad de gânduri arse.

(„Cântec de amiază“)

Sub acțiunea corosivă a timpului, imboldurile capabile să urnească omul din mediocritate, din vegetare între limite, și-au pierdut consistența originară. Ele se mențin doar ca reflexe palide ale unor astre moarte. Și dacă cele mai adesea dizolvarea lor e consemnată cu durerea tandră cu care se răscolește cenușa obiectelor dragi — vrînd să reînvie nălucile — nu o dată evocarea se crispează, se înverșunează asupra obiectului ei, încriminîndu-l ca pe o amăgire, ca pe o impostură :

Întors în tine însuși, ce tristă nălucire !
Te simți chemat din umbră de mii de voci și miini ;
și visurile tale clipeșc în amintire
castelele văzute în funduri de fîntîni.
Au fost aceste visuri închipuiri năînge,
un paradis de vorbe, fantasma fără grai,
un zbor de nori albaștri, plutind pe-un cer de sînge
sau numai niște biete armuri de mucegai ?

Critica mirajului eternității atinge apogeul în „O întîlnire ciudată“, poem de un caracter vizionar în luciditatea lui amară. Mitul se încarnează, după un mai vechi procedeu alegoric, într-un înger care — în loc să întreprină în om cultul eternității — distruge ficțiunea, ca atare :

Ciudată fire pămînteană, care
cu mărginită minte e menită
să cugete mereu nemărginirea !
Cînd credeți că gîndiți întreaga lume,
gîndiți doar gîndul vostru despre lume.
Umanizați comod dumnezeirea,
iar neamul vostru-a fost întotdeauna
flămînd de născociri copilărești.

Oare alunecarea din timp este totuși apanajul divinității, deci un atribut pe care omul nu și-l va putea apropia niciodată ? Îngerul, emisarul tradițional al dumnezeirii se însărcinează să dezmință și această ipoteză. Nu numai că el își mărturisește „spaima de a fi veșnic“, oroarea de a fi cotropit de decrepitudine, de „a muți fără să poți muri“, dar întreaga lui alcătuire, scheletul său „îngeresc“ se compune și se descompune ca o întocmire mecanică. Spre a sta de vorbă cu omul, și-a deșurubat aripile, le-a pus într-o cutie, de unde și le va scoate din nou, cînd trebuie să-și reia rolul între nemuritori. Semnificativ e că prăbușirea himerelor, destrămarea scopurilor urmărite pînă aci, preface și calea parcursă altădată triumfală și nobilă în duritatea ei, într-un impas dezolat, într-o imensă și stearpă fundătură. În poemul amintit, întîlnirea cu îngerul are loc pe cîmpii lutoase, năpădite de buruieni și insecte devoratoare. Terra incognita se relevă ca o terra deserta. Exaltării severe a cunoașterii i s-a substituit o neliniște halucinantă, spaima de tărîmurile pe care eroii din basmele romînești — căutători ai tineretii fără bătrînețe — le găsesc încremenite, pustiiite de suflare. Perspectiva e dantescă, voiajul spre necunoscut e o coborîre în infern :

Într-o lumină lîncedă și albă
 cîmpia se-așternea, oprită-n zare,
 de niște dealuri galbene de lut.
 Pustii erau acele sterpe locuri,
 și drumul se pierdea prin ierburi mari,
 prin brusturi, cucută și ciumăfaie.
 Din loc în loc movile de moluz
 mai dovedeau că-aici, odinioară
 fusese așezare omenească.
 Dar cine știe ce prăpăd venise,
 ce molimi și cutremure cumplite,
 și-acum urgia lor nu mai lăsase
 decît doar buruieni otrăvicioase
 și oțetari aducători de muște. (Întîlnire ciudată“)

Reprezentările întunecate desemnează un univers fără limite, dar un univers al neantului: acționat de forțe distructive. Obsesiile nocturne — noaptea vieții, la margine de noapte, suflet înnegrit, pulbera clipelor moarte, — se acumulează într-un torent de nisip sub care se îngroapă conștiința eului. Cutropit, eul luptă să-și facă drum în această Sahară. În măsura în care este o expresie a înfrîngerilor, „Visuri în vuietul vremii“ este și graficul tentativelor de regrupare a forțelor, de mobilizare a resurselor ofensive. Și valoarea cea mai de preț din această etapă de culme și declin a aspirației prometeice ori faustice a poetului stă tocmai în perseverența de a lupta. Credința sfărîmată și entuziasmele împotmolite sînt căutate cu disperare în trecut, în tinerețe, în frînturile de azur, în „vechile izvoare“, dincolo de timpul stratificat. Jocul fulgerelor de pe cerul întunecat de spaime, aripa unui vis măreț, petecul de lumină dindărătul norului, sau numai trecerea vreunui meteor sînt pîrghii pentru noi impulsuri. Opera de reactivare, impunătoare prin sensul ei, este însă și ea infructuoasă. Bătălia nu poate fi cîștigată, întrucît mijloacele sau armele sînt aceleași care i-au mai adus înfrîngerea. Intuiția cercului vicios există — în care, angajat cu proiecte asemănătoare, se zbătea Arghezi — de vreme ce, în cîteva rînduri Al. Philippide se încredințează exclusiv poeziei, cu speranța că actul creator îl va scoate din impas. Cu alte cuvinte, scopul vizat, generos și umanist prin natura lui, — zdrobirea fruntariilor săpate în calea cunoașterii — nu putea fi atins. Poziția statică, aistorică și asociată, ca și încercarea de a răzbate prin resurse exclusiv individuale — fie ele ale unui individ excepțional, de tipul Poetului — în loc să-l apropie, îl îndepărtează în mod implacabil de țel. Nesolidară cu mersul întregii omeniri — care nu poate fi confundată cu excrescența ei burgheză — înalta năzuință rămîne superbă, exemplară... dar sterilă. Dramatismul poeziei sale, tot patosul cunoașterii, desfășurat într-un teatru planetar și nu pe scena istoriei, se mistuie undeva în afară. De pe pămînt, orice frămîntare, cît de adîncă, petrecută pe astre, poate fi spectaculoasă; îndepărtată, e lipsită de capacitatea de a electriza ființa. Versul „geologic“ al lui Philippide are frumusețea munților de gheață pe care îi escaladează, dar și răceala lor. Într-un articol pe marginea aceluiași volum, Mihai Beniuc observa pe drept: „Spectrul punctului final (neantul — n.n.) retează scurt gestul faustic în germene și convertindu-l în contemplație speculativă, schimbă într-o statică tot peisajul cosmic. Altfel s-ar prezenta lucrurile dacă poetul, în loc să-și concentreze toată privirea asupra punctului final, lăsa măcar cîteva franje de lumină pe puntea care ne duce la punctul final: devenirea. În acest caz, credința în ceva se impunea, și anume credința în existența dată de o desfășurare istorică“ (din volumul „Meșterul Manole“, pag. 69).

DE LA IZOLARE LA SOLIDARITATE

Pe versurile scrise de la „Visuri în vuietul vremii“ încoace, răzlețite în reviste, sau rămase în manuscris, navighează motivele statornice ale poetului, supuse unei anume reconsiderări, unui examen autocritic. Sila de compromisurile cu ambianța burgheză, cu o clasă din care țîșnise puroiul fascist, e încă mai fermă. În volumul precedent, orașul burghez își îngrămădea zidurile de piatră sură, ternă, ca niște tentacule care gîtuie omul. Sediul baudelairian al viciului modern, cetatea băncilor teroriza, împrăstia orice suflu viu, instaurînd un imperiu al fantasticului tenebros. Poemul „Pe un papyrus“ continuă într-un plan alegoric viziunea. Mitul țării de dincolo de marginile lumii antice, la care poetul a ajuns, în chipul unui rapsod la curtea lui Ptolemeu, închipuie societatea întronată de fascism. Aspectul este al unei metropole împodobite, traversată de alei și parcuri, dar în care domnește o liniște funerară, o groază ce a luat graiul oamenilor și o izolare ce face pe fiecare locuitor să-l ocolească pe celălalt :

De bună seamă, mi-am spus eu,
pe aceste locuri poate sfinte
și închinat vreunui zeu,
nu-i voie să rostești cuvinte...

Pe drum, prin lanuri, la fîntîni,
și prin grădinile-nflorite,
copii cu chipuri de bătrîni,
femei cu fețe împietrite,
și-o deznădejde fără leac,
cum mă vedeau din depărtare,
cu mîna-mi făceau semn să tac,
temîndu-se de vre-o-ntrebare.

Refuzul de adaptare, de a primi o cetățenie în această închisoare aurită e categoric în mîndrul lui dispreț :

Dar nu voi fi silit și eu,
la fel cu-această tristă gloată,
s-ascult de fiorosul zeu ?
Și m-am întors din drum deodată.

În timpul războiului și mai ales ulterior — ca urmare a lecției istoriei — meditația își adîncește direcția critică. Eternitatea, ca un concept absolut, nu mai joacă rolul de prim plan, absorbant și chinuitor. Conștiința rădăcinii individualiste a interpretării se afirmă într-unul din cele mai interesante poeme ale acestei perioade : „Tainicul țel“. În spiritul procedului preferat, în virtutea căruia iluzia se dizolvă în acidul tare al realității, omul întîlnește la capătul călătoriei proiecția propriului eu multiplicată la infinit, hipertrofiată, înspă-mîntătoare :

Și peste tot această hărmălaie
pornită vifor împrejurul meu,
o vorbă se-auzea țîșnind mereu
ca țîpătul strident de cucuvaie,
din toate gurile : Eu ! Eu ! Eu ! Eu !

Demonul guvernînd priveliştea şi chemîndu-l „ca un prieten vechi“ să se așeze alături, confirmă puterea funestă, blestemată, a egocentrismului. Sarcastică, privirea asupra periplului printre himere rupe vraja evaziunii din timpul şi spaţiul istoriei. Antichitatea elină, deşi exercită o meritată atracţie, prin cunoscuta virtute de a echilibra insul, de a-i armoniza valenţele, rămîne o lume ireversibilă. În urma ei se mistuie, fără a mai provoca nostalgii sfîşietoare, ascultînd de legea ineluctabilă a timpului, alte ere sau ţări utopice, vechile „terrae electae“ ale imaginaţiei colective. Syrinx, naiada prefăcută de Pan în trestie din care şi-a făcut naiul, dispare definitiv în undele Acheronului, după ce a parcurs — ca o promisiune nerealizată — şi teritoriul dacic. Ahaşver, — care în drumul său a trecut printr-o fabuloasă Etiopie, — nu a lăsat decît o amintire istorică, o umbră documentară :

Pe unde-o fi călătorind acum ?

De el nimic de mult nu se mai ştie.

Şi-o fi găsit, prin altă lume drum,

într-o planetă moartă şi pustie. („Spun călătorii“)

Coborîrea poetului însuşi la Styx s-a săvîrşit „fără îndurerare ca Orfeu“, fără emoţii danteşti. Retrospectiva perindă mitologiile, inclusiv pe cea creştină, cu calmul şi răceala de cuget a unui cronicar al marilor năluciri ale omului. Singura umbră întîlnită pe Styx este un filozof cu un sul de vechi papyrus, simbol al conştiinţei lucide, de vreme ce :

mi-a spus că răposaii nu mai vin

pe malurile rîului elin ;

iudeii după ce-au murit ţin sfat

în valea poreclită Iosafat ;

creştinii în morminte stau s-aştepte

venirea judecăţii de apoi... („Cîndva la Styx“)

Proba supremă a fragilităţii vechilor mituri este că la întoarcerea din timp în prezent „de nici un fulger fruntea mea nu-i arsă“. Ultima iluzie universală, creştinismul, se cufundă lent în oceanul timpului. Mănăstirile, departe de a mai exercita vreo influenţă activă, de a solîcita spiritul, ca şi bisericile din „Legendă“, sînt tot mai retrase în marginea civilizaţiei, tot mai năpădite de timpul vegetal. Clopotele sînt betege, „stoarse, sparte“, zăcînd într-o rînă, „ca un nevolnic în ţărînă“,

Apropiindu-se de o concepţie istorică a duratei, Al. Philippide pune în locul eternităţii abstracte ideea continuităţii umane, în aspiraţii şi creaţie, — pentru el, în primul rînd, poezia. Percepînd vibraţiile unor poeţi antici ca Ausonius, care „leagă vremile-ntre ele“ el înregistrează cîntecul de liră gemut de coloşii de piatră din Egipt, de stîncile în care giganzii înmormîntaţi n-au putut fi nimiciţi nici de meşterul sculptor, timpul. În căutarea izvoarelor omului, în setea de a cuprinde experienţa umanităţii, Philippide aude pentru întîia oară „glasurile“ din viitor, şi se vrea el însuşi atras spre lumile ce i se deschid înainte. Apelul viitorului care, în jurul său, devine tot mai mult Present, reaprinde în el pasiunea cunoaşterii, rîvna faustică de a cerceta, eliberată nu numai de obstacolele din afară, dar şi de cele interioare, de falsele reprezentări ale lumii :

...Un vis al lumilor necercetate

se-aprinse-atunci în mine ca un foc

ce multă vreme nu-şi aflase loc

şi-acuma izbucnea în libertate. („Glasuri“)

După peregrinarea printre mituri şi după amara încercare a înfruntării destinului de unul singur, poetul fascinat de voinţa de a cunoaşte, animat de mîndria cuceririi tainelor cosmice, are înaintea sa larga perspectivă a omenirii solîdare pînă dincolo de marginile azurului.

PROZA

Cele două narațiuni care alcătuiesc volumul editat în 1942 sub titlul celei dintîi, „Floarea din prăpastie“, nu indică, în comparație cu poezia, o vocație majoră de prozator, de constructor de lumi independente. Autorul însuși, stăpîn pe forțele sale, se cunoaște probabil bine pe sine, de vreme ce n-a perseverat în această direcție. Totuși, ori ce scriere, fie necristalizată, nu-și pierde interesul, dacă e semnificativă, dacă spune ceva despre intențiile creatorului. Liniile neacuzate ale unui portret nu aparțin mai puțin modelului.

„Îmbrățișarea mortului“ conține elementele romantismului său latent, ale gustului său pentru literatura fantastică germană de tip Hoffmannstahl și pentru Edgar Poe. Acționează factorii generatori de mister. Un părinte ursuz, închis în sine, distant, disprețuitor față de copil, datat exclusiv pasiunii de colecționar de scolopendre și păianjeni populînd o întreagă cameră a conacului retras din apropierea Iașilor, unde trăiește înconjurat doar de cîțiva slujitori bătrîni. O moarte care-l lovește fără preaviz, în timp ce redacta o însemnare probabil esențială, deoarece biletul dispăre, sustras de nu se știe cine, pentru moment. Un fiu ce a crescut în afară, departe de casă, lipsit de orice afecțiune pentru tatăl său, ignorat în fond, și care se simte și după moartea acestuia terorizat de umbra bătrînului și bizareria casei intrate în posesia sa. Alt personaj tainic, cunoscut doar de menajeră, care-i și dăse porecla „Negriciosul“ : singurul care părea a fi forțat intimitatea fostului stăpîn. Punctul paroxistic al dramei : după înmormîntare „Negriciosul“ reapare, își dovedește calitatea de fiu nelegitim al defunctului, prezintă un testament în virtutea căruia beneficiază de jumătate din avere, de banii lichizi ascunși într-o încăpere secretă a biroului. Reclamîndu-și dreptul, încredințat că suma respectivă negăsită la locul știut a fost sustrasă de fratele vitreg, „Negriciosul“ îl atacă. Încercarea se soldează cu moartea agresorului, survenită însă mai mult ca un accident, decît ca urmare a riposte. Ucigașul fără voie, îngrozit de responsabilitate, îl ascunde într-un dulap de unde însă cadavrul „iese“ și se năruie peste el. Frații sînt descoperiți îmbrățișați, sub teancurile de bani țîșnite din garderobul de unde căzuse cadavrul. Evident, o serie de motive tipice pentru literatura tainei și a spaimei, introduse încă de I. L. Caragiale în literatura noastră, plutesc în conacul de la Repede : fratricidul comis sub imperiul cupidității, eroii fără trecut, o casă veche și izolată ca sediu al misterului, un colecționar așezat la încrucișarea șriinței cu mania într-o aură de vag vrăci. Fascinația exercitată de atmosfera insinuantă și de terificul întîmplării — fantasticul macabru — se destramă însă repede, înainte chiar de a se fi încheiat, sub puterea atracției pentru resorturile reale ale pretinsei enigme. „Îmbrățișarea mortului“ se revelă o dramă a banului și un mic studiu despre caracterele ce se înfruntă, în lăuntru unei familii sfîșiate de patimi obscure și josnice. Cel mai izbit episod coincide cu confesiunea „Negriciosului“, pentru că relatarea ridică un rechizitoriu împotriva tatălui. Acesta, spirit nelipsit de un anume interes în obsesia sa entomologică, se revelă din gura unicului martor al firii sale și deținător al secretului vieții sale, ca un suflet brutal, egoist, care și-a sacrificat unica dragoste de tinerețe, abandonînd-o pe mama „Negriciosului“ pentru a partidă bogată. Remușcarea tîrzie, concretizată în daruri bănești periodice, și în testarea averii, nu compensează însă comportarea față de fiul legitim, care la rîndul său este un ins inexpresiv, stăpînit și el de țeluri mediocre. Acuzatorul memoriei decedatului este la rîndu-i un ratat agresiv, un renegat al convingerilor socialiste din tinerețe, un rîvnitor de căpătuială.

Un interes sporit merită „Floarea din prăpastie“. Înlăturînd titlul melodramatic, dictat probabil de rațiunile comerciale ale editurii, apoi factorii de senzațional foleitonistic, fiorul de repulsie și atracție transmis de două femei fatale, — dintre care una face pe mediumul și asasinează în semiîntuneric, — obținem o intenție critică fermă, chiar dacă limitată. Ce intră în cîmpul vizual al poetului, travestit mai puțin în romancier, cît în moralist de nuanță satirică și psiholog oniric ? Tipurile descompuse și relațiile brutale ale

unui mediu pestru, așezat la încrucișarea dintre o aristocrație dubioasă, o burghezie stăpînă pe acțiunile ei și snobă, o faună mărunță de profitori, rentieri și aventurieri mondeni. Nu trebuie să căutăm în exponenți personaje constituite, cu viață proprie. Ele au valoare ilustrativă, șarjînd o ambianță grotescă în viciile mînuite cam nedibaci, ridiculă în pretenții și cinică în interese. Morga Excelenței, epatînd burghezia masculină prin descendență, situație politică și suspuse legături, iar pe cea feminină prin mania spiritistă practică elegant, camuflează vidul intelectual, sîmțul celor mai terestre realități și apetitul sexual. Amabilitatea placidă, greoaie, a soților Asan — el, directorul general al unei societăți petrolifere, ea, amfitrioană — e corolarul traiului îmbuibat, al egoismului netulburat, sigur de satisfacții. În saloanele excelenței și ale familiei Asan circulă impertinentul cuplu Racliș. Bărbatul e un excroc cosmopolit, îndărătul aerelor de inventator neînțeles, și care stoarce bani prin soție — tîrfă calificată sub înfățișarea ingenuă. În jur, la anume distanță, gravitează figura sa sau rolurile de compoziție, completate de un mic grup al unui general pensionar, un rentier și nelipsitul prieten al casei. Intriga — atîta cîtă este — nu îi cuprinde propriuzis pe membrii hibridei societăți, a cărei rețea îl sufocă pe aspirantul la grațiile acesteia — și care este adevăratul erou al romanului: inginerul chimist Budu, devenit director în societatea condusă de Asan. Datorită mai puțin meritelor profesionale, de care nu e lipsit, cît obedienței funcționărești, el e un conformist pînă și acasă, în viața personală, pînă la anularea individualității. Terorizat de titluri, de lume și viață, de nevastă și copilul vitreg, se lasă împins mai mult de ambițiile soției decît de propriile vise, spre cariera mondenă. Evoluția mic-burghezului pe parchetul de dans, la masa de bridge, pe scaunul scuturat de „fluid“ la ședința de spiritism, la masa plătită de el celor care urmează să-l introducă într-un club al high-lîfe-ului; privirile timide aruncate fascinantei cocote Racliș, chiar și bîlbîiala lui fizică înaintea „oamenilor cu prestigiu“, merită ironia autorului. Trezirea eului în făptura biceșnică, scăpărarea veleității de a fi el însuși îl complică și, pînă la un anume prag, îl umanizează. Procesul de reabilitare se încheie însă cu mult înainte de a se desăvîrși. Tentativa de a lua conștiință de sine se reduce la efortul de a parveni prin propriile mijloace și de a-și cucerii independența conjugală și chiar, mergînd pînă la proiectul divorțului pentru căsătoria cu femeea pe care el o iubește cu o patimă naivă, cu candoarea unei tinereți neconsumate. Naivitatea erotică, devotamentul impetuos căruia îi cedează, mișcată, pînă și blazata aventurieră, e unicul său resort de generozitate. Dar și această expresie de umanitate e intolerabilă pentru moravurile crude. Acuzator nu e deznodămîntul efectiv al amorului, ci întregul destin lamentabil al eroului, condiția lui de mic-burghez irecuperabil care-l împiedică să pătrundă în genere adevărul relațiilor cărora le cade victimă. Înainte de a pieri de glonțul ce i-l hărăzise — nu lui, ci femeii pe care o iubea — rivala ei la favorurile Excelenței, Budu era condamnat la eșecul iluziilor sale amoroase, al veleităților de personalitate, în tagma rîvnită. În îndoita sa înfățișare de ființă mărunță, anonimă, mimetică și de ins cuprins de elanul vieții, eroul e scrutat cu o luciditate severă, nedispusă la compătimire, la menajamente. Indiciile conștiinței de sine, pîlpîirile simțului critic și revărsările pasionale sînt apreciate totdeauna restrictiv, în conformitate cu natura lor reală, mărginită, derizorie. Revelația visului pentru Budu, care și în somn era netulburat, e prezentată cu un vag zîmbet critic sau cel puțin cu o exactitate malițioasă. Protestele brusce în cămin, afirmările intempestive de autoritate poartă amprenta unei revolte precare, a unei răscoale de sclav menit să se căiască, să se frîngă în resemnare.

Romanul lui Al. Philippide, demascator al alajului de trivialitate, impostură și perversitate, adaugă o notă la caracterizarea soartei micului burghez, în cadrul societății burgheze. În proză, Al. Philippide și-a explicat temeiurile refuzului de a accepta o realitate în care pașunile luau culoarea ternă a degradării, năzuințele se avîntau ca să coboare și visul însuși era doar fiziologic. Între mlaștina burgheză a sentimentelor și imperiul cunoașterii, tărîmul marilor vise, poetul Al. Philippide nu avea să întindă niciodată o punte.

PUBLICISTICA

Cine cercetează activitatea publicistică a lui Al. Philippide observă că după 23 August — pregătit în anume măsură în laboratorul de idei democratice al „Vieții românești” și al presei de stînga — solitarul intratabil din poezie a ieșit în întîmpinarea marilor evenimente și transformări revoluționare cu o spontaneitate pe care numai felul său sobru, teama de ostentație, nu o făcea evidentă. Articolele sale din ziarul „Victoria” lui N. D. Cocea îi semnaleză participarea la mișcarea epocii, la frămîntarea pentru restructurarea societății, cu mijloacele lui specifice, de om de cultură. Situat, ca cetățean, fără șovăire în coloana de sprijin a forțelor progresiste, Al. Philippide simte nevoia de a contribui la înnoirea spiritului public, la deșteptarea și întreținerea în straturi tot mai largi, în masse, a dragostei pentru marile valori ale scrisului universal. Aportul său la constituirea culturii democratice s-a desfășurat cu un zel modest și continuu, diversificîndu-se, îmbrățișînd mai multe domenii, iar, în ultimii ani, îndreptîndu-se direct spre difuzarea și consolidarea principiilor artei și literaturii legate de popor, mobilizate la lupta pentru construirea socialismului. Munca sistematică întreprinsă de eminentul traducător din poezia universală și-a lărgit aria considerabil, incluzînd opere marcante din literatura rusă și sovietică. Înscris printre călăuzele cititorilor noștri în poezia unui Pușkin și Lermontov, ca și pe continentul „Sufletelor Moarte” ale lui Gogol, el propagă prin versiunile model încredințate literaturii romîne, prin conferințe și articole, mesajul umanismului rus și sovietic. Apropiindu-se de teoria și practica realismului socialist, el se manifestă tot mai pronunțat și ca unul din interpreții metodei ale cărei principii duc, așa cum subliniază scriitorul în mai multe rînduri, la lichidarea antagonismului dintre scriitor și societate, dintre conștiința colectivă și cea individuală; care, armonizînd dezideratul actualității nemijlocite a artei, al conținutului ei concret istoric, cu exigențele perenității, echilibrează raportul dintre tradiție și inovație, dintre originalitate și fidelitatea realistă. Tezele atît de familiare nouă sînt enunțate în ansamblul lor organic, în conexiunea lor logică și într-o formulare simplă, accesibilă, uneori chiar voit elementară. (Claritatea și accesibilitatea, în special a concepțiilor estetice, reprezintă pentru Al. Philippide un imperativ primordial). Incursiunile sale mai susținute ar putea constitui obiectul unei analize separate, pe care noi, aci, o exemplificăm. Într-un articol în care se comentează și poeziile de reflexie ale lui Mihai Beniuc, caracterul combativ al poeziei în general este considerat ca o expresie a luptei colective pentru socialism, dar și ca o modalitate aptă să asigure vitalitate versului, să-l scutească de impasul și sterilitatea proprie liricii desprinse de viață, desumanizate: „Este o luptă constructivă, o luptă îndreptată înspre scopuri luminoase și pașnice, lupta luminii contra întunericului, a afirmației sănătoase împotriva relativismului maladiiv. Avînd drept călăuză învățătura partidului, drept principiu de lucru reflectarea realității, drept metodă metoda realismului socialist, poezia noastră se îndepărtează tot mai mult de individualismul anarhic, de subiectivismul egocentrist, de adîncirea sterilă în sine însuși”. („Poezia realist socialistă”, Luceafărul nr. 13/1960). Meditația asupra naturii reflectării artistice pune în evidență o înțelegere largă a acestei trăsături constitutive a realismului socialist. Obligatorie, decurgînd din poziția generală a artistului contemporan, a artistului care, slujind societatea, slujește arta, oglîndirea exactă a realității nu poate fi concepută ca o înregistrare mecanică a evenimentelor și relațiilor curente. Procesul reclamă o reflectare adecvată dar și individuală, personală: „Toți văd același lucru, dar fiecare cu alți ochi: toți reflectă realitatea socialistă, dar fiecare cu oglinda lui și nu cu alta. Aceasta e singura originalitate posibilă” (Luceafărul nr. 17/1960).

O mențiune deosebită se cuvine preocupării poetului pentru transmiterea lecției de realism, de pasiune pentru om și idealurile lui, și de înalta măiestrie a marilor scriitori clasici către tinerele generații. Valorificînd și propria experiență, fără a se referi însă vreodată în mod expres la el însuși, și evitînd tonul de pontif, adresîndu-se totdeauna cu

pondere, într-un stil judicios, înțelegerii imediate, uneori chiar sub aparența bunului simț, Al. Philippide nu emite sentințe, ci consemnează rezultate verificate de o practică artistică îndelungă. Așa de exemplu, în disputa dintre partizanii la fel de exclusiviști ai versului modern și cei ai versului clasic, decisiv este socotit criteriul conținutului, dependența instrumentației, a mijloacelor artistice, de ideile vehiculate, de orientarea celui ce le selectează : „Dacă această conștiință artistică e adâncă, dacă poetul este cinstit față de el însuși și față de materialul bogat și fecund pe care i-l oferă realitatea actuală, dacă va lucra fără grabă și va respinge ispita ușurinței, a comodității și efortului minim, atunci va putea (talentul fiind, bineînțeles, condiția inițială absolut necesară), să compună poezii bune, fie că-și va alege ca mod de expresie versul regulat, fie că-și va alege versul liber“ (Lucefărul nr. 5/1960). Este remarcabilă stăruința în jurul a ceea ce poetul numește conștiință artistică, în jurul autodiscipliniei, al respectului pentru muncă, pentru travaliul artistic în jurul limbajului direct, necomplicat în mod artificial, dar expresiv, în jurul necesității artistului de a stăpâni el cuvântul și de a nu se lăsa „dirijat de cuvânt“, de inspirația haotică, de mitul „eficienței misterioase a hazardului“. Fără a subscrie la toate aprecierile particulare, trebuie să reliefăm ca pozitive motivele animatoare, grija autentică pentru dezvoltarea talentelor tinere, coroborată cu încrederea în virtuțile creatoare ale literaturii contemporane, cu certitudinea în resursele inepuizabile ale vieții, în perspectivele unei culturi sociale, continuatoare pe o treaptă superioară a monumentalei tradiții umaniste. Certitudine pe care i-o întăresc istoricele documente referitoare la construcția comunismului, ca și politica Partidului Muncitoresc Român, de desăvârșire a construcției socialismului. În obiectivele entuziasmante urmărite de constructorii Comunei — între care pe prim plan stă deplina înflorire a personalității umane —, în eforturile încununate de succes ale partidului nostru de înălțare a conștiinței socialiste, Al. Philippide vede chezașia realizării propriilor idealuri : „Această grijă adâncă, permanentă, esențială, pe care o arată Partidul față de viața spirituală a omului în societatea în care se desfășoară construcția comunismului străbate tot acest magnific complex de idei, de directive, de sarcini organizatorice precise, de înalte principii ideologice și de splendide perceptive morale care este Proiectul de program pe care zilele acestea Congresul al XXII-lea îl discută în ședințele sale. Călăuzindu-se după aceleași năzuințe, Partidul Muncitoresc Român se preocupă de formarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, de educarea lor în vederea înaltelor sarcini ale construcției viitorului“. (Gazeta literară nr. 32, 1961).

Îmbrățișând deschis cauza întregului popor, asimilând sensurile realismului socialist, ale culturii revoluționare, Al. Philippide a ieșit din izolarea stoică, aspră cu sine, înțelegându-și propriul drum, căutat de-a lungul unei vieți. Cel care a știut să spună NU unui regim inuman, răspunde DA, prin toată activitatea sa, socialismului — care garantează omului dezvoltarea armonioasă, înfăptuirea aspirațiilor lui cele mai înalte.

NICOLAE LABIȘ : „PRIMELE IUBIRI”

MATEI CALINESCU

Pînă la Nicolae Labiș, în poezia romînă nu s-a înregistrat — ca sinteză de artă majoră — mărturia adolescenței, patetică și suavă, tandră și vulcanică, de o gravitate plină de cuceritoare grație. Vorbind de adolescență, aș vrea să fac cîteva precizări preliminare. În cultura europeană, începînd din a doua jumătate a veacului al XIX-lea — în Occident, această stare de lucruri s-a perpetuat pînă azi — s-a afirmat puternic idealul adolescenței: vîrstă tulbure, dominată de revelații contradictorii, „criză puberală”, perioadă de tranziție, animată de un spirit aventuros, de pasiunea gratuității, de un nonconformism absolut (deci anarhic), — pe astfel de direcții se dezvoltă interesul pentru adolescență. Iată unul din simptomele tipice ale crizei valorilor în societatea burgheză. Mitul adolescenței traducea aspirația unei culturi în declin spre zonele nebuloase, spre necristalizat și nediferențiat, spre ipostazele „critice”, confuze, ale conștiinței; se mărturisea aici, de fapt, dorința și voința de a permanentiza, de a generaliza tranzitoriul. Nu se poate însă contesta că, datorită interesului asociat acestei vîrste, o serie de laturi ale psihologiei adolescentului au fost elucidate, deși dintr-o perspectivă limitativă de multe ori. Apoi, aș vrea să subliniez că fenomenul, descris doar sumar, în coordonatele lui cele mai generale, nu trebuie privit unilateral. În idealizarea vîrstei adolescentine se poate descifra o latură pozitivă: atracția către virtualitate, (plenitudinea posibilă pe care maturizarea, în condițiile capitalismului, o distruge cele mai adesea), nostalgia marilor tensiuni și confruntări interioare, refuzate mai tîrziu, într-o existență înăbușită sub carapacea inerției. Nu e mai puțin adevărat însă că, în ansamblul lui, fenomenul este caracteristic pentru acea criză a valorilor de care vorbeam, pentru intrarea culturii burgheze în faza crepusculară.

Cînd spun despre Labiș că este un poet care aduce în literatura romînă mărturia adolescenței, atribui acestui concept alte semnificații, proprii timpului nostru, concepției noastre comuniste despre lume. Cu atît mai mult cu cît poetul și-a trăit adolescența în anii grandiosului efort de construcție socialistă a țării, ai radicalelor prefaceri în conștiința oamenilor, fiind profund și permanent solicitat de sensurile și valorile noii lumi pe care-o vedea dezvoltîndu-se în juru-i. Mă gîndesc, în primul rînd, la dominanta entuziasmului lucid, dar tocmai din pricina aceasta înzestrat cu sporită forță eruptivă:

„Sîntem în miezul unui ev aprins,
Să-i dăm a-nsuflătorii noastre vamă.
Cei ce nu ard dezlănțuiți ca noi,
În flăcările noastre se destramă.”

Nereșinute forțe azi se cer
Să se consume-n arderea aceasta.
Unui elogiu trindav și inform
Prefer injuria entuziastă.

Viața ni se cheamă-n înceștarea
Supremei bătălii pe câmp deschis,
Și-așa ea ni-i revoltător de scurtă
Ca s-o mai dăm pe lene și plictis.

Prieteni, să trăim entuziasmul
Ce om făcu din fiecare rob,
Și care azi ne-nsuflă lupta
In unica-noleștare de pe glob“.

(Entuziasm — 3. Era entuziasmului)

Adolescența nu mai e, la Nicolae Labiș, revoltă împotriva maturității, ci pregătire, prefigurare a ei. Curiozitate febrilă, dorință de a absorbi, asimila, realitatea în dinamica ei impetuoasă, vitalitate nestăpinită, aspră, dialectică a purității, trăire pasionată a ethosului comunist, sînt cîteva din constantele lirismului lui Labiș. Pentru un asemenea temperament, poezia, păstrîndu-și funcția de expresie și de cunoaștere, capătă o funcție nouă, pregnantă, pe care aș numi-o de autoperfecționare. În numele marilor idealuri pentru înfăptuirea cărora luptă, poetul se va supune unor necruțătoare examene de conștiință, își va controla riguros intențiile și actele, se va dezice vehement de falsele valori, se va înarma împotriva diferitelor ispite, mai subtile sau mai grosolane. Patosul adolescentului genial care era Labiș nu provine din răscolitoarea căutare a unui sens — el există, i-a fost dat de la început, — ci din efortul de a se realiza interior conform cu acesta. Făcînd o apropiere între Labiș și Rimbaud — amîndoi aveau o mare vocație a intensității, a incandescenței —, vom putea lămuri mai precis și ceea ce-i desparte, definind astfel mai concludent una din trăsăturile fundamentale ale poetului român. Impresionează la Rimbaud forța tragică și titanică a revoltei, impulsul de a sfărîma miturile și convențiile unei clase crude și ipocrite — burghezia —, demnitatea virilă și, aș zice, autoironică a suferinței, setea mistuitoare de puritate. „Iluminările“ sînt compensația imaginativă a damnatului, a celui care trăiește într-un infern imediat, sufocant. Opera rimbaldiană atestă, pe de altă parte, o dureroasă luptă interioară pentru cucerirea unui ideal pozitiv de viață. Pentru Labiș, acest ideal — comunismul — reprezintă nu visata încununare finală a luptei interioare, ci doar începutul ei. Etapele autoperfecționării — într-un paralelism continuu cu înțelegerea vie, fecundă, a istoriei — reclamă celui care vrea să le străbată confruntări cu sine însuși și cu lumea de o intensitate maximă. Revolta împotriva a ceea ce e vechi, veșted, inert, meschin și restrictiv, — patosul polemic, — capătă noi dimensiuni, subordonîndu-se unui mare patos afirmativ. Aceste fapte odată stabilite, mi se pare semnificativă „evocarea frățească“ pe care Labiș o face „încilciturii ștregar Arthur“.

„Scuture-și pe bulevarde capitala romînească
Galbeni tei și suie-și slăvii inegal, semeț contur,
Din vuirea de tramvaie și din ud pavaj să-ți crească
Evocarea mea frățească, încilcit ștregar, Arthur!

.
.
Dar poporul tău și lumea spulberă murdara crimă
De a-ți fi tirită faima într-ai vinurilor fum,
Nu absintul, nu bohema, numai patima sublimă,
Neastîmpărul tău tragic te-a-nviat aici, acum.

Coborît-ai de pe soclul statuilor funerare,
Ai pornit sub cerul mare, fluierînd un cîntec viu.
Către toți rînjește știrbă urma smulselor picioare
O sfidare, de pe piatra pedestalului pustiu“.

Personalitatea lui Rimbaud este percepută în această poezie a lui Labiș într-un mod specific care, analizat, poate reliefa unele tendințe definitorii pentru poetul român. Elementul de tragic, de disperare violentă, conținut în mesajul rimbaldian apare aici estompat (Rimbaud este un „ștrengar“, stăpînit doar de un „neastîmpăr tragic“; un om foarte viu, care refuză — chiar postum — încremenirea statuară, un om care sfidează ritualurile și convențiile etc.). Sentimentul de congenialitate al lui Labiș selectează așadar, din mărturia lirică a marelui Arthur, ceea ce e compatibil cu o viziune stenică, optimistă (un optimism violent și aspru, nu flasc și mulțumit de sine). Regăsim aici — ca și în multe alte poezii dominante entuziasmului de care vorbeam mai înainte, imperativul unei vitalități expansive, luminoase și viguroase.

Suferința, tristețea sînt depășite nu prin negarea simplă, ci prin „sinteză“ (folosind cuvîntul într-o accepție hegeliană). Aș cita, în acest sens, cîteva versuri programatice din aceeași „Eră a entuziasmului“:

„Noi omenia nu ne-om sărăci-o —
Nimic din ce-i uman nu poți să negi.
Și un entuziasm al întristării
Există pentru oamenii întregi.

Păstra-ne-vom a inimii comoară —
Atîta doar — mai plin vom viețui;
Entuziasm cînd bei un vin de seară,
Entuziasm în zori lucizi de zi.

Să-ntîmpini primitor melancolia
Cînd toamnele ți-o poartă sub ferești,
Dar să auzi prin toate primăvara —,
Entuziasm — nu vrei să putrezești!

Pentru comunistul Labiș energiile adolescente nu se pierdeau în impulsuri anarhice, erau, dimpotrivă, supuse unui principiu de coordonare, care le făcea fertile, eficiente. De aici, acea impresie de împlinire progresivă, de constituire treptată a unui univers spiritual cu funcții armonizîndu-se una cu alta, pe care o conferă, în ansamblul ei, creația poetului. Dimensiunea pasională, participarea afectivă directă, puternică, spontanitatea, se îmbină, la Labiș, cu dezbateră cerebrală, cu fluxul ideilor. E un echilibru dinamic, viu. În clasificările literare se vorbește de „Bildungsroman“ (romanul unei formații); Labiș ne oferă un exemplu pentru ceea ce aș numi „Bildungslyrik“, lirismul unei formații, al genezei unei personalități umane semnifica-

tive. Acesta este un efect derivat, — desigur Labiş n-a intenţionat niciodată să-şi infăţişeze liric perioada de formare, pentru că nu beneficia de o perspectivă largă, completă asupra ei, atita vreme cit ea se desfăşura încă. Pentru definirea operei poetului împrejurarea relevată mi se pare totuşi deosebit de importantă. Dialogul eului liric cu lumea avea, în cazul lui Labiş, un sens integrator, cu o marcată funcţie selectivă-asimilativă. Poezia lui e străbătută continuu de înalta tensiune a descoperirii lumii, cu o receptivitate egală a simţurilor şi gândirii :

„Ce larg mă simt şi lacom şi niciodată plin!
Sorb prin pupile lumea şi-n taină cu auzul,
Nepotolit ca-n faţa paharelor de vin
Ce-mi scapără-n mustaţă stropi limpezi ca hurmuzul“.

(Confesiuni, 1)

Altădată, poetul are urechile „deschise suav spre infinit“ („Clio“) sau îşi lipeşte timpla „de pîntecul materiei imens / De acest pîntec bîntuit de patimi / Care-mi tîncing la alb, închipuirea“. („Entuziasm — I. Ritm iniţial“). Starea lui predilectică e zbulciumul neliniştea creatoare care se autodepăşeşte numai prin ardere „Fiorul“ se cere exprimat fără întîrziere :

„Dar vorbele-mi murmură : sună-ne,-ncearcă-ne,
Sufletu-şi pîlpîie albe chemări,
Ochii îmi ard rotunjiţi peste cearcăne,
Inima-şi bate ecoul de zări“.

(Fior)

E frecventă respingerea stării de linişte „preliminară“, necesară contemplaţiei. Aleg dintre multele versuri care ar trebui citate :

„Mi-i dat de-aceea-n lume nicicînd să nu fiu ram,
Ci alb noian de nour şi linişte să n-am“

(Confesiuni, 4)

Sau această profesiune de credinţă, foarte caracteristică :

Nu-i linişte. Spre văile Nirvanii
Nu tind. De ce-ntr-al dragostei portic
Eu liniştirii să-i ridic litanii
Cînd rostul vieţii mele nu-i ridic
Cînd mă-nfierbîntă zbulciumarea pură
A separării fierului de zgură
Şi-a sensului în vorbele ce zic.

(Idilă)

În rarele momente de oboseală, de apatie, pîlpîie totuşi un dor de nelinişte, de frămîntare :

Pentru ce-am plecat,
Unde mă-ndrept ?
S-au întunecat
Sensurile-n piept.
Dar o flacără
Mă cheamă acolo
Sub straturi de nea
Și vreau să treacă
Liniștea mea.

(Dor)

Poezia lui Labiș e a unei permanente lupte interioare. (Lupta spirituală e la fel de aspră, de singeroasă, ca bătăliile dintre oameni... spunea Rimbaud odată) — al cărei sens e adevărul, binele, frumosul, într-o afirmare dialectică. E concludentă, în această privință, mulțimea imaginilor exprimând încordarea și arderea patetică în slujba înaltului ideal proletar, mai ales în volumul postum „Lupta cu inerția“, care rămîne marea carte a lui Labiș. Mintea e un „arc“ și ideile niște „săgeți“ care țîșnesc vibrînd :

„M-a înfiorat ades
Tot ce gîndurile țes,
Pe al filelor polei,
Dansuri repezi, legănate,
De pe arcuri înstrunate
Săgetarea de idei“

(Am iubit)

Entuziasmul e o ardere — și această intuiție se întrupează, de asemeni, în imagini semnificative. E chiar formulat, odată, un adevărat imperativ al combustiei :

„Eu inimi cer, cu foc în coșul larg,
Cer inimi ca văpaia de cratere-n erupții,
Pornite-n dăruire, solemne în blestem,
Carbonizînd bandiții, mișei și corupții —
Cu patos doar pe ele le consemn.“

(Clio)

— spune Muza Istoriei.

Adolescentul a cărui imagine o reconstituim din versurile lui Labiș era un om esențialmente deschis; neliniștea — așa cum o concepea el — era de fapt o ipostază a maximei receptivități față de lume, o ipostază a cunoașterii. Ideea implicată în cele mai semnificative poezii ale sale mi se pare aceasta: participarea pasionată e modul optim de apropiere, de încorporare, de înglobare a realului; Cunoașterea nu e contemplație pasivă, de o liniște înghețată, ci salt în mișcarea complexă, fuziune cu ea, verificare a valorilor umane la înalte temperaturi unde, cum spunea poetul într-un vers, citat mai sus, fierul se separă de zgură. O liniște superioară nu e respinsă, negată de Labiș — un fel de catharsis sau o „ataraxie dinamică“. Paul Georgescu are dreptate cînd scrie despre Labiș în prefața recentului volum de opere: „Atingerea unei ataraxii dinamice prin depășirea pasiunii trăite cu toată intensitatea, confruntarea permanentă și pasionată cu sine în real ar fi sensul simplificat al poeziei sale majore, sens desprins dincolo de meandre, pe care nu le mai

înregistrăm aici, și realizat de exemplu, în acea admirabilă *Marină*, la nivelul marii poezii”.

Zbuciumul interior, — simbolizat, în „*Marină*”, de furtuna dezlănțuită — are un sens genetic, este o patetică geneză, o trecere de la haos la cosmos; alături de ipostaza cunoașterii, consemnăm și ideea evoluției prin „neliniște”.

Mai întâi, mărturia frământării, când poetul, „înnegrit la chip ca marea” stă noaptea pe țărm:

„Nemișcat dansam și-n mine / Ea-n același trup dansa, / Se sorbea în lungi
dulbine, / Ori în trimbe se-azvârlea; / Era ruperea barbară / Dinăuntru în afară,
/ Izbucniri de fum și sori — / Și-n tenebrele cețoase / Cred că fața-mi lepădase
/ Linii, curbe și culori”. Apoi, liniștea echilibrului în comunicare cu infinitul, armonioasa limpezire:

„Liniște pînă departe;
Vîntu-n zori amorțise.
Numai semn că-n fund mai arde,
Hula de la fund trimise
Creșuri galeșe și lente
Cu smereli aparente,
Plăci și suluri de mercur.
Soarele creștea din pete
Și din valuri violete
Peste pacea dimprejur.

Cineva-mi spunea: «In lume
Echilibru-i neclintit —
Fericite-aceste spume
Impăcate-n infinit,
Feriți și noi, în timp
Inecați și-n Olimp —
Sufletul limpede, cugetul clar...
Marea respiră precum ar dormi
Calmă, puternică-n zorii de zi...
«Et quelle paix semble se concevoir !»

Și ce pace pare a se zămisli !“

*

Apărut în toamna lui 1956, când Labiș nu împlinise încă 21 de ani, volumul de debut „*Primele iubiri*” (în care erau incluse și poezii mai vechi, scrise cu cîțiva ani în urmă), oferea o selecție reprezentativă din versurile abundant risipite în publicații. Talentul precoce al poetului se afla în plină febră a căutărilor creatoare. Vara și toamna anului 1956 au constituit pentru Labiș o perioadă uimitor de fecundă, în care au fost concepute și elaborate majoritatea poeziilor sale postume, adunate sub titlul „*Lupta cu inerția*” (căci, după cum se știe, poetul a fost răpus de un accident tragic și absurd, la 22 decembrie 1956). În momentul apariției sale, deci, volumul „*Primele iubiri*” reprezenta pentru Labiș o fază a creației deja depășită. Nu spun aceasta spre a impieta în vreun fel asupra valorii cărții lui de debut, ci spre a sugera rapiditatea spectaculară a evoluției poetului, ale cărei linii, desenate puternic și nervos, s-au frînt brusc.

„Primele iubiri“ rămâne un volum de poezie străbătut de un suflu proaspăt, original — deși patosul profund, cu implicații filozofice, din „Lupta cu inerția“ se face simțit doar pe alocuri, deși stângăciile și naivitățile se înregistrează din când în când. Oricum, în liniile principale, profilul poetului se conturase de pe atunci. Volumul de debut al lui Labiș urmărește, în arhitectonica sa, reconstituirea unei biografii spirituale în etapele ei esențiale (de aici poate și acea destul de frecventă asociere a liricului cu epicul, asupra căreia voi reveni). E evocată copilăria la țară, în familiaritatea pădurilor seculare și a munților de „cremene neagră“, străbătuți de piraie limpezi, cu „apă de cleștar și de stele“. Poezia e descoperită prin contactul direct cu folclorul („Bătăile versului am prins a deprinde / Nu din cărți, ci din horă, din danț. / Rimele, din bocete și colinde, / Din doinele seara cîntate pe șanț“. — „Inceputul“). Seninătatea zilelor copilăriei o întunecă însă realitatea teribilă a războiului. Tatăl pleacă pe front „în marșul surd, de chin“. Așteptarea dure-roasă a celor rămași e figurată simbolic (dar cu notații concrete): o iarnă cu zări sticloase, cu nămeți uriași, în care un zurgălău răsună stingher prin aerul înghețat („Zurgălăul“). Războiul se termină, tatăl se întoarce acasă, „mai slab la față și schimbat“ („In ziua neuitată“). Un Ion, simbolizînd țărănimea oropsită și suferințele îndurate de aceasta de pe urma războiului, revenit în satul natal își găsește părinții și iubita morți, iar ogorul arat de obuze, „glia năpădită de schije și otravă“, gemînd „ca o iubită rănită și bolnavă“. („Ion“). Curînd, se abate asupra țării cumplita secetă, foamea :

„Seceta a ucis orice boare de vînt.
Soarele s-a topit și a curs în pămînt.
A rămas cerul fierbinte și gol.
Ciuturile scot din fîntînă nămol.
Peste păduri tot mai des focuri, focuri,
Dansează sălbatice, satanice jocuri“.

În „Moartea căprioarei“ — unul dintre cele mai impresionante poeme ale lui Labiș — e evocat un episod din această perioadă, o „vînătoare a foamei în munții Carpați“. Strivită de război, însemnată de spaimă și de durere, copilăria își mai pierde o candoare.

Filonul autobiografic se întrepătrunde cu aspectele vieții politice și sociale care animă lumea satului după eliberare („Întîlnire cu tractoriștii“, „Liliacul timpuriu“). Se detașează figura luminoasă a activistului comunist, exemplu de abnegație lucidă, de hotărîre și înaltă demnitate („Prietenul Glad“, „Comunistul“). Noul elan constructiv, propriu socialismului biruitor, e consemnat în numeroase versuri de o înaripare juvenilă, frumoasă.

Poetul va părăsi apoi „pămîntul împădurit“ al copilăriei, dar acesta nu va fi niciodată dat uitării, își va păstra intactă forța regeneratoare :

„Copiii cresc și unii se despart
De cei ce le-au dat viață din iubire.
Plecările din tine-n alte lumi
Să nu le iei nicicînd drept despărțire.
Cînd eu greșesc ori mă stropesc noroaie
Mă chemi și eu la tine vin, tiptil.
Și-n foșnetul luminii din frunzișuri
Mă faci din nou nevinovat copil“

(Rapsodia pădurii. — Incheiere)

Aceste versuri mi se par interesante pentru că prin ele poate fi bine caracterizată prima etapă importantă în dezvoltarea personalității lui Labiș, premergătoare celei cristalizate în „Lupta cu inerția“. Nostalgia pentru copilărie — vîrsta candorilor — este strîns legată de dorința de punitate. Descifrăm aici, într-o formă specifică, deși nu încă deplin încheată, acea tendință a poetului spre „autocritica etică“, acea intransigență față de sine însuși, care mai tirziu avea să capete accente atît de vibrante, de profunde. Poate și un anume sentiment al „dezrădăcinării“ (plecarea din sat, din mediul copilăriei), dar mai mult o înclinație romantică temperamentală confereau unui reînoit contact cu natura sensul purificării. Il surprindem nu odată pe poetul adolescent făcînd confesiuni pădurii, ca unei surori mai mari și mai înțelepte („Pădure, sora mea, la tine vin, / La tine vin să-mi spovedesc păcatul“). Această orientare afectivă spontană, această chemare a copilăriei și naturii, au avut, pentru Labiș, de la început, o semnificație etică — poate indirectă, oricum însă, reală. Diferența între stadiul romantismului oarecum naiv și viziunea majoră de mai tirziu este considerabilă, ea atestînd un proces de evoluție interioară (între limite de timp apropiate), de o tulburătoare intensitate.

Pe planul modalităților de expresie, există în volumul de debut al lui Labiș — de ce n-am spune-o? — o anume înclinare spre retorică (susținută altfel de un tumult sufletească autentic). Versul, adesea de o plasticitate remarcabilă, se resimte încă, uneori, de un caracter prea noțional, discursiv și, în unele poezii, tendința de a „ilustra“ o idee, de a o argumenta dintr-o perspectivă exterioară, duce la rezultate apropiate de schematicism. Blestemul adresat cîmpitorilor hitleristi e, ca formulă artistică, mult anterior experienței argheziene, înrudit mai degrabă cu felul de a versifica al unui Bolintineanu: „Eu vă blestem în numele vieții / Pe care-o ducem demni și îndrîjiți: / Să nu puteți să rîdeți, nici să plîngeți, / Să nu puteți urî, să nu iubiți, / Să n-aveți moapte și nici zi cu soare, / Să n-auziți nici să roștiți cuvînt, / Să duceți traiul pulberii hoinare / Și-al nourilor fugăriți de vînt“. Desigur, nu în astfel de exemple trebuie căutat profilul adolescentului excepțional, așa cum ni-l înfățișează mai ales ciclul final al volumului — „Primele iubiri“ — sau „Lupta cu inerția“. Orientarea spre romantism — arta marilor contraste, a sugerării vastității, a afirmărilor vehemente — exprimă însă una din direcțiile fundamentale ale căutării lui Labiș. Adîncită, altoită cu moduri expresive mai noi, ea îi va deschide zone de mare fertilitate lirică.

O trăsătură comună unora dintre poeziile ce compun „Primele iubiri“ este — cum spuneam, în treacăt, mai sus — caracterul lor epic (uneori se poate semnală chiar prezența anecdoticului). O atare caracteristică — în linia tradiției coșbuciene — indică o altă direcție de căutare a poetului, abandonată mai tirziu. Fără a fi împotriva combinării liricului cu epicul — o prohibiție de principiu în acest sens nu poate fi decît absurdă — cred că ea nu convenea temperamentului artistic al lui Labiș, chemat să realizeze mari sînteze lirice contemporane, o poezie filozofică. Rezultatele obținute de poet în domeniul lirismului de tip baladesc, fără a fi remarcabile, merită totuși a fi relevate. Ele vădesc în Labiș un bun mînuitor al uneltelor poetice și de pe urma unor asemenea încercări cred că versul lui a cîștigat în suplețe, în capacitatea de a sugera concretul.

Ciclul final — „Primele iubiri“ — care dă și titlul volumului — reprezintă, în autobiografia spirituală a poetului, desprinderea de copilărie și trecerea propriuzisă în adolescență. Acordurile grave din poeziile de meditație cuprinse în „Lupta cu inerția“ se pot identifica aici distinct. E revelația puternică, plină de o frumoasă și limpede frênezie, a dragostei. Totul devine muzică, elan, vibrație:

„Azi sînt îndrăgostit. E-un curcubeu
 Deasupra lumii sufletului meu.
 Izvoarele s-au luminat și sună,
 Oglinzile ritmîndu-și-le-n dans,
 Și brazii mei vuiesc fără furtună
 Intr-un amețitor, sonor balans;
 În vii vibrează struguri străvezii —
 Cristalurile cîntecelor grele —
 Și stropi scăpărători de melodii
 Ca roua nasc în ierburile mele.
 Eu curg întreg în acest cîntec sfînt;
 Eu nu mai sînt, e-un cîntec tot ce sînt“.

Și, simultan, revelația sensului comunist al existenței, care constituie una din coordonatele esențiale ale lirismului lui Labiș, și care-i inspiră unul din cele mai pregnante imnuri închinată partidului din întreaga noastră poezie nouă:

„Arde o stea între multele stele,
 Arde pe ceruri și pe drapele,
 Capăt de osie — roșie stea —
 Osia trece prin inima mea.
 Lumea-mi se-nvîrte pe osia dură
 În anotimpuri de frig și căldură,
 Și cînd furtunile mă bîntuiesc,
 Cerbii și vulturii mei o privesc

 Osia mea-i doar o parte, știu bine,
 Osia mare trece prin mine,
 Osia mea este numai o parte
 Din marea osie, fără de moarte.
 Osia mea nu se frînge nicicînd,
 Trece prin miezul acestui pămînt,
 Pe ea, iubito, sînt luminile noastre,
 Două planete, mărgele albastre“.

*
 * * *

Ideile revoluției trezesc în conștiința adolescentului Labiș un răsunset din ce în ce mai profund. Fire pasionată, animată de mari avînturi romantice, poetul cunoaște, în perioada elaborării „Luptei cu inerția“, efervescenta descoperirii lumii din perspectiva comunismului, devenit pentru el realitate interioară intensă, dimensiune a existenței. Paralel cu acest proces de asimilare spirituală a sensurilor revoluției, poeziile ce alcătuiesc „Lupta cu inerția“ vădesc și efortul spre sinteza unor modalități de artă poetică în stare să comunice generoasa ardere internă a poetului. Atenția lui Labiș se va îndrepta spre transpunerea plasticizată a mișcării ideilor, spre închegarea unor viziuni și simboluri contemporane, părăsind definitiv zonele de interferență ale liricului cu epicul. Artă lui va străbate, așadar, un proces semnificativ de esențializare. E adevărat, poetul nu ajunsese să se elibereze încă de unele influențe — dar această problemă, în cazul lui Labiș, merită o discuție mai atentă. Se pot identifica, în „Lupta cu inerția“, în afară de ecurile frecvente și distincte din Eminescu, altele din Arghezi, Bacovia, Beniuc, ori din mari poeți străini ca Baudelaire, Rimbaud sau Esenin. Astfel de influențe nu apar însă ca rezultate ale

capacității mimetice, ale ușurinței de a se adapta unor modele poetice diverse (cum se întâmplă de atâtea ori) — ci ele exprimă sensurile unor sincere căutări. Sint influențe nu primite de un talent pasiv și elastic, ci selectate de un talent activ, care se definește și pe această cale. Oricât de ciudat ar părea, nici atunci când e influențat de alții, Labiș nu încetează de a crea, descoperind, cu fervoarea proprie adolescenței, alte universuri poetice pe care caută să și le asimileze, să și le facă proprii; un asemenea proces de asimilare implică, în mod necesar, funcțiile și tensiunile actului de creație. Pe de altă parte influențele, odată asimilate, îl ajută pe poet să-și fructifice virtualități pe care le ignora și care-i conturează, în cele din urmă, mai distinct individualitatea artistică. Sunetele și accentele amintind de alți poeți nu pot fi considerate ca deficiențe (semne ale unui potențial creator scăzut), — ele păstrează totdeauna ceva emoționant, exprimă contactul viu și fecund al adolescentului cu lumea valorilor. Formula care e, desigur, o aproximație, a „liris-mului unei formații“, se verifică și în această împrejurare. Sensul final al unei astfel de operații de selectare a influențelor, de experimentare a unor modalități și tonalități lirice diferite, este tendința și chiar voința spre sinteză. Labiș se situează, inconștient dar și conștient, în continuitatea unor mari fluxuri de poezie. Ambiția puerilă de a fi „unic“, de o originalitate absolută (în ultimă instanță formală) nu a avut-o niciodată.

Spuneam că „Primele iubiri“ reprezintă, în esență, o autobiografie lirică. Filonul autobiografic se prelungește și în „Lupta cu inerția“, dar unghiul din care e privit se schimbă radical. Locul evocării îl ia acum confruntarea propriei existențe cu lumea prezentului; locul expunerii lirico-epice îl ia confesiunea plină de dramatism. Domină — mărturia autobiografică ne fiind părăsită — tensiunile luptei interioare pentru autoperfecționare.

Dacă în volumul „Primele iubiri“ despărțirea de copilărie se realizase incomplet (nu numai pe planul conștiinței, dar și pe acela al sensibilității, înclinată să reconstituie lumea pădurilor natale, a munților și râurilor, în spiritul unei viziuni romantice și într-un fel rousseau-iste, corectată însă de voința unui lirism „obiectiv“ și epic), — în „Lupta cu inerția“ întoarcerile spre copilărie sint mult mai rare și înțelegerea — detașată acum — a acestei vârste capătă o adâncime nouă. Visul naturist rămâne doar ca o umbră palidă în tumultoasa confundare cu timpul revoluționar:

„Timpul în preajmă-ne-și zornăie clipele —
Iată-ne inima — focuri teribile —
Încă puțin și irump
Lavele-i — aur și plumb.

Timpul ne umple în grabă pocalele,
Mintea-ne-și scapără spada și zalele, —
Iată, ne cheamă-n curînd
Clopot ori glas răsunînd.

.
Pentru bărbăteasca goană
A puterii din artere
Să dansăm, prieteni, dansul
De învirtejiri severe,
Pentru bărbăția minții
Să pornim un dans sub stele,
Să sclipească-n raze zimții
Și cupola frunții mele“.

(Entuziasm — 5. Dans ritual).

Copilăria care „a căpătat linii aspre înainte de vreme” și care „s-a-nălțat speriată”, în poienele aprinse de exploziile războiului, dar în jurul căreia se concentra totuși o atmosferă de farmec imaginativ, va rămâne un simbol al purității (ca în confruntarea „Omului comun” cu propria sa copilărie, care îl acuză cu trufașă inflexibilitate). Vîrsta infantilă e un mănunchi de posibilități dăruite, odată cu un impuls inițial spre frumos, adevăr, perfecțiune. Aceste posibilități — într-o viață în care se cedează ispitelor inerției — sînt pierdute, ratate. „Omul comun” trebuie să răspundă în fața propriei sale copilării. Trecerea de la inițiala retrăire nostalgică a unei epoci de comuniune simplă cu firescul — atitudine constatată în „Primele iubiri” — la tratarea simbolică a copilăriei, într-o viziune etică, indică limpede calea pe care se dezvoltase talentul lui Labiș.

Acum reamintirea „locurilor și întimplărilor” din Moldova anilor fragezi face loc gravelor dezbaterei în care ideile sînt trăite ca niște realități intime, în dialectica lor simultaneitate. O nepotolită sete de cunoaștere îl consumă pe poet, care se lasă „purtaț de focul aprins sub placa frunții / Ca nourii ce se lasă purtați de vijelii”. Exuberanță vitală, participare, tendință de a sparge limitele eului și de a comunica direct cu „lumea din afară”, unduire de mări vîlvătăi („Vedeai tălăzuind, ca mări de pară, / Prin crăpătură, lumea din afară / Și ai sărit, încins de-nfrigare / În primul tău botez și scăldătoare” — „Momente biografice”, 5), mobilitate intelectuală în sensul bun al cuvîntului (mereu, „pe-arginturile minții tresaltă întrebări”), sînt dimensiuni caracteristice universului creat de Labiș. Poetul — „năvăitul lacom la idei” — își pune acum marile probleme filozofice, în termeni eminescieni adeseori, dar mutați într-un context spiritual nou (geneza, materia, mișcarea evolutivă, sensul istoriei etc.). Ar fi interesant de urmărit cum se concretizează în poezia lui Labiș o intuiție dinamică a lumii, a materiei. Se observă destul de frecvent — pe această linie — transferurile dintre organic și inorganic, încercînd să sugereze întrepătrunderea universală, plasticitatea existenței. În poezia lui Labiș se pot auzi aștrii care „aleargă huruind vital” („Ritm inițial”), viața poate deveni „fontă fiartă”, chinurile pot fi „mineralizate” („Entuziasmul erelor”). Răsăritul soarelui are ceva din misterul biologic: „Te naști din plasma zării cu limpezimi de-albuș”... sau „Cînd urci, adapi pămîntul cu sîngele-ți ceresc”. În versurile filozofice ale lui Labiș regăsim mereu, prezență difuză dar puternică „laborioasa viață fără moarte”, care se „distilează din arbori și pămînt” („Idilă”).

Esențială pentru perioada de creație pe care-o acoperă „Lupta cu inerția” este, cum am mai arătat, adeviziunea pasionată la valorile ethosului comunist. Orientarea deschisă spre etic constituie, în poezia noastră realist-socialistă, un fenomen mai larg și plin de semnificații. În ofensiva complexă și dificilă, începută o dată cu instaurarea orînduirii fără exploatare, pentru formarea și întărirea conștiinței socialiste, pentru eliminarea oricăror rămășițe ale vechiului în mentalitatea oamenilor, era firesc și necesar totodată ca poezia să intervină eficient, înfățișînd, cu mijloacele ei specifice, acele valori superioare spre realizarea cărora tindem. Mărturia lirică a etapelor acestei ofensive victorioase se conturează de pe acum ca deosebit de interesantă. Nota distinctivă a lui Labiș provine din faptul că, în înfățișarea poetică a problematicii etice socialiste, el adoptă unghiul de vedere al tînărului care se formează, ca personalitate umană și artistică, în climatul stimulator al vremii noastre, și care se străduiește să trăiască sensurile majore ale epocii cît mai nobil și mai reprezentativ. Implicat intim în realitatea dezbaterii, a înfruntării noului cu vechiul, poetul nu-și va economisi resursele și în scrisul său vom întîlni toate atributele vîrstei sale, de la dăruirea entuziastă pînă la ura violentă, necrutătoare față de forțele opuse mersului înainte al societății.

Imperativul etic al luptei se deslușește limpede în poezia lui Labiș. E o luptă dură, pe două planuri, care deși distincte, uneori se întrepătrund: pe plan social, împotriva dușmanilor-orînduirii socialiste, a celor care caută să frîneze impetuoasa desfășurare a revoluției, și pe plan interior, împotriva influențelor și reminiscentelor mentalității crepusculare proprii vechiului.

Una din principalele forțe care trebuie combătute, obiectiv și subiectiv, este, pentru Labiș, inerția, — monstru polimorf al stagnării, al vinovatei pasivități, opus aceluia vis al fericirii, al omului integral, care străbate versurile sale. E vorba de un vis lucid în care e conținută și certitudinea îndeplinirii lui prin comunism. Partidul veghează „zborul pe marele istoriei talaz“ al poporului eliberat, care a cucerit dimensiunea viitorului. „Noi pentru viitor ne pregătim, / Și-l populăm pe solul fericirii, / Cu brațele-ncordate să-l săpăm / Și să-l udăm cu ploile gândirii“. Dar această fericire nu e o stare simplă — o beatitudine statică și amorfă — ci are complexitatea dinamică a unui proces de creație continuu, presupune efortul spre o armonie tot mai aproape de perfecțiune, în care omenescul să se regăsească în sinteze mereu mai bogate. Tentaculele inerției — reprezentînd rezistența vechiului în fața ofensivei noului — încearcă să stranguleze inițiativa, să paralizeze impulsul firesc al omului de a fi activ, înjectînd otrava nepăsării.

Tonul condamnărilor pe care le pronunță Labiș împotriva celor care s-au lăsat cuprinși de inerție amintește de Eminescu din satire, prin vehemența polemică directă:

„V-ați furișat spre margini din cîmpul de bătaie
Cu poala pelerinei adusă pe obraz.
V-a închircit și brațul, și spada nu mai taie
Și beți al nepăsării înșelător extaz.

Nimic nu mai agită nervurile acestei
Făpturi care-n grăsimă v-a-nmugurit anost;
Zac gîngavele gînduri în plușurile țestei
Și-a căpătat albeață cristalul ce-a mai fost.

— Este oribil. Mila tresare doar o clipă
Și îmi trimite-n față palorile ei moi
Cînd în adînc, slăbită și rar, aud cum țipă
Viața ce se-neacă încet, încet în voi“.

(„Pierderile“)

Este, de fapt, o viziune a infernului (pierderea omenescului, a puterii de a năzui și crea). „Împlecînt în alge de lene și de vin“, poetul mărturisește a fi trecut și el odată „acest infern“. Dealtfel, un poem neterminat, „Intima comedie“, intenționa să descrie o coborîre a poetului în sine-însuși, în „infernul inimii“, împărțit, ca și cel dantesc, în cercuri. Trebuia să fi fost, după cîte ne putem da seama, relatarea alegorică a unei lupte interioare între forțele conștiinței și cele ale inerției (de o parte Rațiunea, care-i lămurește poetului „corul părinților, corul oamenilor și glasul Epocii“, de altă parte beția, dezordinea etc.). Din poem Labiș a scris prea puțin, dar reconstituirea posibilă a ansamblului, așa cum îl va fi conceput autorul, e ilustrativă pentru ideea — care revine de multe ori — a confruntării interioare necesare. Rătăcirii în „cerul viciilor groase“ îi pune capăt Epoca: „In adîncu-ți nepătruns / Și aici te-am ajuns, / Peste lumea-ți mă-nfurtun / agitînd surd ecou, / Ca pe fruntea ta să-mi pun / Sărutarea mea din nou, / Și din nou să îmi simți / Rana buzelor fierbinți.“ O pregnantă diatribă la adresa inerției va rosti, într-o poezie definitorie pentru personalitatea lui Labiș, „Clio“. Colosul ursuz care „întinde moarte

creste“ nu e o fatalitate, căci „Născută-n oameni forța regenerării este / Menită să-î detune neschimbătorul trup“. Spiritul innoitor al contemporaneității socialiste nu va triumfa însă deplin decât după ce va străpunge „Balcanii inerției“, care au „rădăcini înfipte-n trecut“ (calificarea politică a inerției nu lasă loc pentru niciun echivoc) :

„Chiar dacă innoirea e sensul vremii tale,
Impurpurată-n steaguri pe leniniste oști —
Cu rădăcini înfipte-n trecut, mai stau în cale
Balcanii inerției pe care îi cunoști.

Nu tu o vei surpa-o, dar de-nnoire dornic
Să fugi de-al nepăsării somn moleșit și calm.
Fii picurul de apă ce sfredelind statornic
Străbate roca dură și-ncheagă țurțur alb“.

O altă ilustrare, de astă dată a formelor specifice pe care le îmbracă lupta cu inerția, o oferă poemul amplu, din păcate neterminat, „Omul comun“. E o rela-tare a eliberării de inerție (mediocritate, tinjeală vagă, lașitate drapată în prudență etc.) prin integrarea conștientă în mișcarea vieții și a istoriei. Puterea regenera-toare a idealului comunist își află aici o expresie concludentă. Transformarea „Omu-lui comun“, depășirea dilemei inițiale și descoperirea sensului nobil al unei existențe dedicate revoluției, atingerea treptei superioare a înțelegerii, sint consemnate de poet cu elanul și fervoarea ce-i sint caracteristice. Simbolica poemului nu face loc generalizării rigide, dar dialectica ideilor morale, adesea foarte acută, e transpusă uneori în rostogoliri de abstracțiuni nude și neemoționante. Un anume retorism, fără acoperire în aur poetic, constatat în „Primele iubiri“, se întâlnește și în volu-mul „Lupta cu inerția“ (probabil că poetul, dacă ar fi avut posibilitatea să-și re-vadă textele, ar fi eliminat unele pasaje grandilocvente, unele exagerări pe linia lirismului conceptual, care nu trebuie confundat cu lirismul de idei așa cum însuși Labiș îl reprezintă strălucit în cele mai bune versuri ale sale).

În „Lupta cu inerția“ nu este înfățișată numai dezbaterea lăuntrică furtu-noasă ci și termenul ei final — înțelegerea, deplina conștiință a responsabilității. Patosul se află, astfel, înălțat pe o treaptă foarte înaltă. Inversunarea dintr-o poezie ca „Manifest“ era posibilă numai printr-o identificare a conștiinței poetului cu sen-surile cele mai înaintate ale epocii :

„Astăzi mi-s nervii mai tari ca oricînd,
Totuși revin amintirile în forfotă brună,
Cuvintele toate se zbuciumă-n mine, arzînd,
Și mă simt mai aproape de oameni și mai împreună.
Știu, sint dușmani ce doresc să aducă o zi
Cînd să se-ntoarcă din iad asasinii, stăpînii.
Dar eu strig nu, și-aș striga acest nu chiar de-ar fi
Să-mi zbor cu-acest nu laolaltă spre ceruri plămîni.
Și n-au să se-ntoarcă, și-n van li-i dorința și larma,
Acesta e-al meu și al vremii profund înțeles...“

Ar putea fi citate și alte exemple în legătură cu ceea ce aș numi puterea de identificare lirică vădită de Labiș. Tumultul mulțimilor „cu priviri electrice“, cînd „piețele par mări care învie“, îl face pe poet să vibreze adînc, pînă la confundarea cu marele eu colectiv. Această identificare — experiență capitală — e, în același timp, autodepășire :

„Mi-i gîndul clar. Măruntele porniri,
Problemele de-o zi au fost cojite —
Rămîne-un miez atotcuprinzător
Sclipind oglinzi de ape liniștite“.

Schimbările structurale aduse de revoluție îi apar poetului, răsfrînte în oglinzile interioare, ca o nouă, măreață geneză:

„Și haosul acela a-nceput
Să-și miște neprecisele conture,
A început în el a se fixa
Organizarea liniilor pure.
Se măcinau vechi legi și se surpau,
Și izvorau elanuri uriașe“...

(„Bilanț“)

*
* *

Personalitatea poetică a lui Nicolae Labiș n-a putut atinge, în dezvoltarea ei impetuoasă, stadiul deplinei împliniri. Mort la 21 de ani, în plină febră creatoare, poetul rămîne pentru noi — așa cum îi recompunem din versurile sale imaginea — adolescentul genial, frate spiritual cu iluminatul vagabond Rimbaud; adolescentul care-și pune patetic marile probleme și care se dăruiește idealului comunist; adolescentul bîntuit de aprige lupte interioare din care iese mai puternic, mai demn și mai pur, inflexibil în afirmarea năzuințelor sale.

Opera pe care a izbutit s-o dea, în decursul pușinilor ani de activitate creatoare, îi asigură lui Labiș locul său în istoria poeziei românești. El poate fi considerat — cum am mai spus — primul nostru poet al adolescenței care a reușit să comunice într-o viziune originală și adîncă, frămîntările, aspirațiile și arzătoarele entuziasme ale acestei vîrste. În poezia noastră nouă, apariția lui Labiș reprezintă un fenomen, dacă nu previzibil în caracteristicile lui individuale, — deosebit de semnificativ. Prin opera lui, tînăra generație de poeți, dezvoltată exclusiv în perioada de după eliberare, în condițiile însuflețitoare ale construcției socialismului, s-a afirmat puternic. Căci Labiș este, în primul rînd, poetul unei generații. Al unei generații animate de la început de marile idei comuniste, pasionată de nou, plină de curajoase avînturi, care și-a făcut intrarea în literatură sub semnul patosului revoluționar și entuziasmului neînfrînt. O atare împrejurare poate explica, în bună măsură, caracterul deschis al liricii sale. Căci, fiind solidar cu epoca sa, într-o profundă comunitate de idei și tendințe cu ea, Labiș a fost scutit de rătăcirile subiective și de crispările sterile. El nu-și explorează interioritatea decît ca s-o comunice și, într-un anume fel, s-o depășească, prin descoperirea unui substrat comun: „Intimele-mi spirale trudindu-mă le sui, / Cu oarbă lăcomie mă cercetez pe mine, / Și vă aud, și vouă tot sufletu-mi descui, / Și sînt aici ca să vă știu mai bine“ („Intima comedie“).

Opera lui Labiș este astăzi foarte vie și interesul față de ea înregistrează o firească și neîntreruptă creștere. Acest tînăr poet, integrat organic circuitului de valori al literaturii noastre realist-socialiste, constituie pentru cei din generația sa — care se afirmă puternic — un stimulent și totodată un exemplu. Drumurile începute de Labiș au fost și sînt continuate de alții, destinul postum al creației sale se anunță bogat în consecințe.

LUPTA NOULUI CU VECHIUL

MIHAI BENIUC

Dintre conflictele care străbat și frământă viața în societate a omului, cel mai caracteristic este și rămîne lupta, lentă sau violentă, între vechi și nou. De totdeauna această luptă, înăuntrul grupurilor sociale și între ele, a fost un factor determinant în transformarea, modelarea și propășirea, în sensul unor forme de viață superioare, a raporturilor umane. Vechile mitologii, lupta lui Apolon cu șarpele Piton, conflictul dintre Amon și Aton în Egipt, ciocnirea dintre Oedip și destin, nu-s altceva decît reflectarea unor mari frământări omenești, care au durat poate cîte-o dată secole de-a rîndul și în care totdeauna, pînă la urmă, o formă de viață nouă ivită, șovăielnică poate la început, dar necesară istoric și social, a ajuns învingătoare. Cîte-o dată forma veche n-a dispărut, ci s-a adaptat, schimbîndu-și esența și a coexistat în cadrele mai cuprinzătoare și mai viabile forme noi. Căci deși noul prin firea lui nu este conciliant, decît față de ceea ce se dovedește inevitabil necesar, totuși vechiul este destul de rezistent, cu rădăcini adînci, capabil în înfățișări schimbate să-și cucerească poziții lîngă nou și să-ncerce, nu o dată, prin experiență, abilitate și viclenie, să-l domine.

Drama omenească, și comedia umană în ultimă instanță, nu este decît această perpetuă luptă a noului cu vechiul. Iar conflictele care nu au nimic din miezul acesta de ciocnire a vechiului cu noul sînt neesențiale, iar reflectarea lor în conștiința oamenilor nu are durată.

Oedip din concepția clasicilor greci este revolta omului împotriva implacabilelor hotărîri ale sorții, neacceptarea jugului zeilor, scuturarea lanțurilor de fier ale tiraniei religiei, ceea ce n-ar fi fost de conceput în timpurile homerice, cînd zeii sînt indiscutabil stăpîni, iar omul o jucărie supusă voinței lor. De fapt e vorba de sfîrșitul zeilor, de începutul unor timpuri în care socratismul, platonismul și aristotelismul împing tot mai mult omul ca om în mijlocul arenei sociale, deși vor mai trebui secole încă pînă ce acest om va înțelege bunăoară că și sclavul e om.

Ank-Aton, faraonul reformator, pune în fața preoților vechiului cult al lui Amon, zeul ascuns, pe Aton, soarele, zeul-lumină, adică exact ceea ce se vede. Rezultatul reformei este o indiscutabilă democratizare a vieții, în ciuda faptului că mai tîrziu vechea clasă tiranică își recucerește în mare parte pozițiile pierdute și că urmașul lui Ank-Aton, faraonul Tut-Ank-Aton, trebuie să-și renege înaintașul, să se lapede de noua credință și să adopte numele de Tut-Ank-Amon, cum este el cunoscut în istorie. Dar ceea ce s-a cîștigat de către mase populare mai largi, un mai mare acces la bunurile vieții și culturii, rămîne cîștigat, iar temuții sacerdoți, deținătorii cu exclusivitate ai cheilor adevărului, n-au mai putut să devină ce-au fost dintru începuturi.

Aceste străvechi ciocniri de forțe omenești, adumbrite de mituri, acoperite de dărîmăturile istoriei, nu ne mai apar în toată claritatea lor ca lupta dintre vechi și nou, deși aceasta sînt ele în fond.

Căci dacă azi ne mai impresionează — tocmai prin caracterul lor omenesc, de înclăștare pe viață și moarte a vechiului cu noul, ne impresionează.

Lupta aceasta între vechi și nou, însă, o avem sub ochii noștri la nivelul timpului nostru. Ce alta este gigantica profilare pe fundalul istoriei a întrecerii dintre comunism și capitalism, fie sub forma de întrecere pașnică promovată de primul, ca forță a noului, fie sub forma de război rece, promovată, cu dorința declarată sau nedeclarată de a-l înfierbînta, de către forțele celui de-al doilea, expresie a vechiului venit să se stingă? Firește că în această uriașă desfășurare de forțe opuse sînt anagajate mase omenești, popoare, dar în primul rînd clase, cele vechi, exploatoarele; îndîrjindu-se să se mențină într-un echilibru definitiv subrezit. Cele noi ale proletariatului revoluționar și ale aliaților săi consolidîndu-și cuceririle unde au învins sau tinzînd spre victorie acolo unde sînt asuprite. Dar înăuntrul grupurilor angajate de-o parte sau de alta a baricadei sînt indivizii, oamenii propriu-zisi, fiecare cu caracteristicile sale, ori cît ar fi, din punct de vedere colectiv, grupul de eterogen sau de omogen. Acești oameni urmăresc țeluri comune sau diverse, se iubesc, se urăsc, se înțeleg ori se dezaprobă, ajung la rupturi dramatice sau se unesc în eforturi eroice și în orice caz se manifestă în diferite conflicte mai fățișe, mai ascunse, mai ascuțite sau mai surde. Dar ori ce-ar face ei, acțiunile lor importante sînt colorate, sînt impregnate, de caracterul luptei sociale prin care se definește timpul nostru și, mai recunoscînd-o, mai nerecunoscînd-o, fiecare ia poziție și într-un fel sau altul se angajează pentru vechi sau pentru nou, pentru vechiul și noul atît de nuanțat într-o lume complexă, de-un amețitor dinamism, cum este a noastră.

Ca scriitor a nu fi conștient de toate acestea înseamnă a nu cunoaște însăși temelia pe care se clădește opera literară: conflictul social. Iar scriitorul, dacă începe prin a fi om, trebuie să meargă înainte prin a deveni mai om, iar ca atare nu poate să nu ia poziție și să nu se angajeze.

Poate să mai existe ici-colo cîte un ins care ca pensionarul lui Vlahuță lucrează 40 de ani la o caretă de chibrituri sau ca învățații lui Swift umblă să stoarcă aur din excremente. Dar într-o țară ca a noastră, unde aștepta se face zi de zi, în industrie, în economia țării, în viața culturală și unde se petrec așa de masive schimbări în conștiința oamenilor, această izolare prostească într-o muncă fără de rost social este cu desăvîrșire exclusă, afară de cazuri patologice. La noi socialismul, construirea lui cu trudă și cu entuziasm, este legea vieții, de la cravata roșie a pionierilor și pînă la marii constructori de uzine, de la modestul activist dintr-un colț îndepărtat de țară pînă la mințile conducătoare. Iar socialism înseamnă neconținută apariție a noului, sub formă nu numai de construcții, ci și de probleme grele, în care oamenii au trăsăturile lor, receptivitatea mai mare sau mai mică la nou, complacerea în cuibarele căldicele ale vechiului, energia, dar și inerția, cu un cuvînt tot ceea ce poate genera conflictele. Mai există desigur și aspecte ale luptei de clasă, în întruchipare nouă, există probleme ale generațiilor, în mod firesc bătrîni tinzînd să conserve ceea ce s-a realizat, chiar cînd nu face, iar tinerii în mod firesc tinzînd să impună cuceririle lor, chiar cînd ele nu merită, sau să înlătore vechiul, chiar cînd nu e cazul. Dar există cazurile reale, de importanță majoră, unde lupta între vechi și nou se duce cu consecvență, și dacă exclude violența și contradicția antagonică, necesită curaj, fermitate, simț de răspundere, atitudine etică superioară împotriva a tot ceea ce împiedică noul să se realizeze.

Lipsa de cunoaștere a acestei stări de lucruri și mai ales în profunzime a proceselor din conștiința oamenilor, poate duce pe scriitor la dulcegărie literară, la zugrăvire cenușie, la superficialitate. Dar într-o epocă de mare efervescență istorică, cînd pe plan internațional se desfășoară evenimente de colosală semnificație pentru viitorul omenirii iar întreg poporul este angajat revoluționar într-o radicală transformare a orînduirii vieții sale din tîlpi și pînă-n creștet, cunoașterea devine anevoioasă. Iată de ce studierea luptei dintre vechi și nou pentru scriitorul din țara noastră este și trebuie să fie ocupație de

prim ordin, iată de ce schimbul de experiență între scriitorii de toate vârstele, cunoscând domenii ale vieții diferite, unii satul, alții uzina, unii tineretul, alții rămășițele trecutului bunăoară, este o necesitate vitală.

Fără a cunoaște esența luptei dintre vechi și nou, fără a lua poziție și a te angaja pentru adevărurile mari ale timpului nostru, eliberarea muncii de sub exploatare, bunăstarea celor ce muncesc, pacea popoarelor, demnitatea umană, ca să amintesc doar câteva, nu poți scrie nici măcar un sonet viabil, dar-mi-te un roman sau o operă dramatică.

Acesta este motivul pentru care presa noastră literară dezbate tot mai des în paginile sale problema luptei noului cu vechiul, iar scriitorii, în afară de conversațiile curente dintre ei pe această temă, se pregătesc de largi schimburi de vedere și înfruntări și confruntări de opinii.

CARACTERUL SOCIAL AL CONFLICTULUI ETIC

— Însemnări despre schițe —

EUGENIA TUDOR

În ultima vreme dezbaterile referitoare la schiță s-au concentrat pe bună dreptate asupra conflictului. S-a scris și se scrie despre natura umană a conflictului, despre aspectul său etic, despre „viziunea reportericească” sau idilică a unor scriitori și despre cum se reflectă toate acestea asupra creației. Este firesc ca atenția criticii să fie reținută îndeosebi de problema conflictului, pentru că dimensiunea lui socială determină caracterul actual și autenticitatea unei schițe, nuvele sau povestiri, marcînd totodată gradul de cunoaștere și de stăpînire a datelor realității de către scriitor. În ultima vreme în critica literară se relevă pe drept cuvînt faptul că scriitorii întreprind sondaje tot mai frecvente în sfera vieții morale, că sînt preocupați de extragerea semnificațiilor adînci ale proceselor complexe care au loc în conștiința omului nou, constructor al socialismului.

Faptul este ecoul firesc pe plan literar al sarcinilor de cinste care revin scriitorilor în actuala etapă istorică, așa cum o caracteriza tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința pe țară a scriitorilor :

„În această etapă istorică de dezvoltare a societății noastre, literaturii îi revine misiunea de mare răspundere de a contribui prin toată forța ei de învîturire la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, la făurirea omului nou, a moralei socialiste, a atitudinii noi față de muncă și societate, la înlăturarea din conștiința oamenilor a influențelor ideologiei și educației burgheze”.

Tot mai mulți scriitori tineri se îndreaptă cu precădere spre explorarea conștiinței omului, domeniu în care se desfășoară astăzi o luptă decisivă și complexă între nou și vechi.

Este îmbucurător că întîlnim în paginile volumelor sau ale publicațiilor tot mai multe schițe și povestiri scrise de autori talentați cum sînt N. Tic, D. R. Popescu, Fănuș Neagu, I. Grigorescu, N. Velea și alții, conținînd idei artistice valoroase, ce se reliefează cu claritate și pregnanță din țesătura faptelor de viață prezentate, schițe și povestiri cu un conflict autentic, cu semnificații revelatoare pentru etapa actuală a dezvoltării societății noastre.

Despre natura socială a conflictului, despre concordanța firească între aspectele morale, etice, dezbătute în diverse schițe și povestiri și profunda lor semnificație socială, s-a discutat poate mai puțin. Aspectul acesta al problemei poate îmbrăca forme pe cît de diferite, pe atît de subtile. De aceea unele precizări sînt necesare încă de la început. Nu este vorba de înțelegerea mecanică a factorului social, ca element al cadrului în care se desfășoară acțiunea, ci de modul în care scriitorul reține și interpretează realitatea în scrierile sale, de atitudinea pe care o adoptă față de problemele de viață care-l solicite. Aspectele acestea se oglindesc mai acut în scrierile genului scurt, deoarece aici totul trebuie să fie mai concentrat, mai elocvent, deosebit de revelator — faptele de viață, personajele, punctul de vedere al autorului — decît într-o scriere de mari proporții, unde

există posibilități diverse de a zugrăvi și de a lua în dezbatere aspecte diferite din realitate.

Lectura atentă a multor schițe semnate de autori talentați, fie în volume, fie în publicații, ne-a prilejuit repetarea constatării că o schiță, fie ea cât de plină de subtilități sau de simboluri, cuprinzând o idee nouă, originală, are nevoie de încă ceva pentru a deveni convingătoare: acel element decisiv este ponderea pe care autorul trebuie s-o acorde elementului specific contemporan, rezonanța în planul social a ideii artistice, a simbolului sau imaginii. Simbolul, metafora, nu pot avea valoare dacă nu pun în lumină o realitate morală și socială bine determinată, dacă nu sînt menite să dezvăluie înțele-surile majore ale vieții contemporane.

Ni se pare, de pildă, că D. R. Popescu, din ce în ce mai stăpîn pe mijloacele sale artistice, aduce în peisajul prozei noastre o notă distinctă și deosebit de personală, prin ultima sa povestire. Universul de imagini al prozatorului, iradiază semnificații bogate, iar simbolurile, prezente în *„Mări sub pustiuri“*, includ un sens uman profund. D. R. Popescu revine și aici asupra unei teme preferate: repudierea fascismului, condamnarea războiului imperialist. Dacă în *„Moroiul“*, povestire mai veche, se urmărea dezvăluirea necruțătoare a caracterului inuman și cinic al ofițerului Toni, ca tip reprezentativ al fascistului, în ultima navelă, apărută în „Steaua“ nr. 8/1962, D. R. Popescu privește războiul fascist din unghiul de vedere al unei întregi generații, care a dat atîtea jertfe într-un război absurd. Eroul său este un adolescent angajat în lupta din spatele frontului, un comunist, aflat — în planul vieții intime — la vîrsta elanurilor și a dragostei nemărturisite. D. R. Popescu reanimă un univers de o vibrantă umanitate, pe fundalul întunecos al ocupației fasciste. El este un pictor al contrastelor, pe care le colorează de obicei cu un penel sigur, reliefind detaliile de atmosferă, de peisaj. Acțiunea povestirii se petrece în ajunul eliberării de către trupele romîne și sovietice a unui orașel ocupat de naziști. Cadrul social este marcat prin elocvente detalii. *„Străzile erau pustii. Numai pași de cizme se auzeau în răstimpuri, cadențat“*. Cînd eroul vrea să-și potolească setea la o pompă de apă, *„sentinelele de la pod zîmbiră. Știau că nu e apă“*.

Stăpînirea fascistă a pus o pecete neagră, dezolantă, asupra orașului care pare pustiu și strivit. Autorul sugerează această atmosferă apăsătoare prin repetarea și îngroșarea detaliului peisagistic:

„Străzile erau pustii. Parcă le arseseră ciurma. Orașelul părea mort. Numai grupuri de nemți treceau în sus și în jos, grăbite.“ Frontul este aproape, iar ocupații nu mai au stăpînirea și ifosul de pînă atunci: *„Pașii le erau cam tepeni, repeziți și inegali“*.

Pe acest fundal se conturează, luminoasă și clocotitoare, iubirea adolescentină a tînărului ilegalist și a fetei care l-a salvat cîndva din mîinile polițiștilor. Cu cîteva ceasuri înainte de aruncarea în aer a podului, tînărul vrea să-și mai vadă prietena, cărcia nu-i va desvălui secretul vizitei sale. Nu-i va spune nici că o iubește. Îi aduce în dar ierbarul său, vor discuta despre plante și vor asculta muzică de Beethoven la aparatul de radio, aflat undeva într-un ungher, ascuns de priviri nedorite. Momentul este de o maximă încordare. Urmărirea nuanțată a sentimentelor eroului, în acest moment decisiv pentru sine și pentru acțiunea pe care o va îndeplini, este de o mare forță de sugesție. Dramatismul situației e punctat prin cîteva substanțiale amănunte. În sufletul eroului se zbat și se împletesc simțăminte contradictorii, dragostea sa de viață învinge teama de moarte. Cu naturalețe, îi fixează prietenei o întîlnire la cinematograful, peste cîteva zile, crezînd sincer că se va duce, deși purta ascuns — în gulerul cămășii — șoricioaică, în eventualitatea că ar fi putut fi prins și schingiuit de fasciști. Este elocventă discuția despre plante și despre fertilitate pe care tînărul comunist o poartă cu iubita, în ajunul morții sale. Tineretea lor refuză tot ce-i pustiu și împotriva firii. Ea îi povestește cum n-a putut să scrie nimic la extemporalul de geografie pentru că tema îi era nesuferită: pustiul Saharei. El îi vorbește despre „mările subterane“, ce se ascund sub pustiuri.

„Dar apa exista și el chiar citise undeva că existau uriașe mări de apă sub pustiuri. Numai omul trebuie să le miște, să scoată la suprafață această bogăție ascunsă și să refacă vegetația, solul“. Și aici ajungem la simbolul povestirii, care îi dă și titlul *). Pustiul lăsat în urmă de fasciști, era numai aparent. Dedesubt clocoțea mânia și ura oamenilor, pe care comuniștii le-au canalizat în acțiuni curajoase, menite să grăbească sfârșitul războiului. Tînărul erou al povestirii este unul dintre acești oameni, care au luptat pentru alungarea pustiului.

Mesajul povestirii este generos și clar, ea înscriindu-se ca o piesă remarcabilă care omagiază lupta curajoasă a comuniștilor. Imaginea finală, (tînărul este omorît într-un mod stupid și neșteptat, chiar în clipa în care era sigur că a scăpat, ascuns în hainele unei sperietori de ciori) este revelatoare. Simbolul vorbește despre neștiința dragoste de viață a eroului. În clipa cînd moare printr-un joc lugubru al împrejurărilor (nemții iau sperietoarea drept țintă) tînărul are viziunea unui belșug de fructe și legume coapte, o adevărată euforie florală și horticolă: „Și văzu crescînd verzele în grădină, verzi, văzu înflorînd grădina“.

Viața interioară a eroilor se conturează clar pe coordonate morale precise. Autorul dezvăluie esența socială a fenomenului, cu implicațiile lui adînci în conștiința personajelor. Se creează astfel un suport firesc al conflictului, care evoluează precis, în limitele unei realități autentice. Eroii săi, deși nu au nume (sînt pur și simplu *el* și *ea*, cu litere mici) exprimă prin acțiunile, prin sentimentele și gîndurile lor, dezaprobarea unei generații întregi de tineri față de un război absurd, aspirațiile către o viață pașnică, în care acțiunea creatoare a omului să se poată dezvolta liber.

Conflictul etic al unei schițe, al unei povestiri, dezbateră pe teme morale se configurează cu atît mai pregnant cu cît autorul nu uită sau nu neglijează implicațiile social-istorice ale acestora.

Cîteva din schițele lui N. Țic, cuprinse în ultimul său volum, pot fi citate ca exemplare reușite ale genului tocmai pentru motivul că traduc sugestiv o realitate umană contemporană. În schița „Ploaia“ — apreciată unanim de critica literară — cei doi utemiști care amîină data căsătoriei lor, pentru a lupta împotriva unor speculanți ocupați cu vînzarea făinei stricate, în satele înfometate, rămîn în mintea cititorului ca prezențe umane vii, convingătoare. Acțiunea lor eroică pare cu atît mai nobilă cu cît autorul a știut să o arate ca pe un act generos și dezinteresat. Sfârșitul tragic al nuvelei ni se pare întru totul verosimil, pentru epoca în care autorul și-a plasat eroii și acțiunea. Aici tragedia decurge firesc din desfășurarea neprevăzută a evenimentelor și, oricît de neașteptată ar părea moartea Norei, ea este rezultatul firesc al întregii desfășurări a narațiunii. Recrearea acelei atmosfere apăsătoare din zilele secetei, cu spectrul foamei străbătînd satele, paralizînd energiile oamenilor înfomețați sau determinîndu-i la acțiuni desperate, apare în contrast cu acțiunea îndrăzneată și dezinteresată a utemiștilor, făcînd posibil și verosimil un deznodămînt dramatic. Am mai putea cita schița „Sectorul doi“, bucată care vădește capacitatea de concentrare a autorului în jurul unei dezbateri interioare complexe, pricepera sa în creionarea precisă a unui caracter, în conturarea exactă a conflictului, ca rezultat al explorării unor probleme de etică izvorîte din dialectica firească a vieții sociale.

Există însă unele schițe ale lui N. Țic care îți creiază impresia că autorul a imaginat a priori o problemă, grăbindu-se apoi să-i dea un conținut uman.

De unde senzația aceasta de confecționat, nefinisat și de fragil în unele povestiri sau schițe, unde apare un erou preferat al autorului, Bănică? Unii critici, care au ana-

* Nu ne putem declara de acord cu autorul anonim al unei note din „Gazeta literară“ din 19.X.1962, care afirmă că simbolul este exterior, adiacent povestirii.

lizat cartea lui Țic, printre care Matei Călinescu în „Gazeta literară”, au dat o explicație justă fenomenului, apreciind conflictele etice în schițele „*Multe baloane colorate*”, „*După miezul nopții*” sau „*Casa cu numărul 32*” ca fiind minore rezultate dintr-o viziune idilică asupra realității. Polemizînd cu Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu aprecia pe drept cuvînt conflictul schiței „*Multe baloane colorate*” ca nesemnificativ pentru ilustrarea ideii frumoase de la care a plecat N. Țic: configurarea caracterului nou, stenic, al omului nou, al tînarului constructor al socialismului.

Revenind la schița „Sectorul doi” ni se pare că Motronea e o prezentă cuceritoare, convingătoare, mai convingătoare decît Bănică, tocmai pentru că „Sectorul doi” dezbate o problemă mai complexă și mai dificilă. E mai veridică biruința lui Motronea asupra lui însuși, cînd este trimis, după o noapte de muncă, să repare cazanul de la cantină și ne bucură mai mult triumful asupra lui însuși, decît constatarea că Bănică e un optimist înnăscut, și că absolut nimic nu-i poate turbura liniștea celor „șapte ore de somn”. Pentru că în primul caz Țic pătrunde mai adînc în psihologia personajului, luminînd astfel și sensul social al problemei, decît în cel de al doilea, unde se menține mai ales în sfera unor probleme interesante, dar mai mult abstracte, consumate într-un conflict subtil, neveridic.

A apărut mai de mult în „Gazeta literară” o schiță a lui Fănuș Neagu, prozator de talent ale căruia scrieri se remarcă prin îndrăzneala cu care atacă probleme de viață inedite. Schița aceasta, intitulată „*Drum întins*”, este izbutită prin interesul și originalitatea problematicii umane. Autorul alege un procedeu ingenios pentru confruntarea a două moduri de viață, a două mentalități, punînd față în față două etape ale dezvoltării societății noastre. Horia Vadu, eroul schiței, iese de la închisoare după nouă ani de detențiune. În 1947, ca paznic pe moșia unui maior, trăsese cu arma în cei trei activiști veniți să naționalizeze moșia, și-i retezase unuia dintre ei un deget. După ispășirea pedepsei omul visează să se întoarcă mai repede la casa lui, pe cele două pogoane ale sale, situate pe o mlaștină, proprietate care i-a fost dăruită de maior, fostul său stăpîn.

Odată eliberat, pare să nu-l intereseze nimic din ceea ce vede în jur, în afara faptului că vrea să-și revadă proprietatea. Oferta unui inginer de a lucra pe șantier, interesul acestuia pentru dînsul îl sîcîie și-l lasă nepăsător, pînă în momentul cînd descoperă că în acea parte a locului și peisajul și oamenii s-au schimbat din temelii. Pe fosta proprietate, pe care o apăraseră, au năvălit apele unui lac de acumulare, s-a construit o hidrocentrală. Horia Vadu nu mai regăsește decît „cărarea lui” care ducea spre eleșteu, înfundată în apele noului lac. O cărare care nu mai duce nicăieri. Simbolul e grăitor, evocînd limitele modului de viață al trecutului. Autorul va sugera cu finețe desprinderea eroului, cu o nuanță marcată de uimire, din limitele vechii sale forme de existență.

Și aici o paranteză. Pare cam artificial un amănunt, care identifică pe inginerul, ce arată un interes deosebit pentru soarta lui Horia Vadu, cu fostul activist căruia acesta din urmă îi retezase degetul, în 1947. Oare sensul major al schiței, determinarea socială a conflictului, ar fi avut de pierdut dacă inginerul ar fi fost pur și simplu altcineva, străin de evenimentul petrecut cu nouă ani în urmă? Oricum, în schița amintită conflictul etic apare veridic, pregnant, pentru că autorul a înțeles să meargă la sensul adînc al fenomenului, pentru că el apare ca un ecou firesc al transformărilor sociale din ultimii ani.

Se întîmplă uneori că acest pivot al schiței, conflictul, deviază de la coordonatele realității și apare mai mult abstract, convențional. Un exemplu îl oferă schița „*Frumoasa de la ora 5*” apărută în „Steaua” nr. 5/1962, aparținînd tot lui D. R. Popescu (În treacăt fie zis, n-am priceput pasiunea autorului pentru această oră a zilei. Și în cealaltă schiță, mai sus amintită, acțiunea se petrece tot la ora 5!) Trei pescari ies, pe la sfîrșitul iernii, cu barca în larg să ridice paragatele, înainte de a se lumina de ziuă. Îi prinde furtuna și barca se răstoarnă. Timofei, flecarul, obișnuit să trăiască ușor, regretă că a venit pe mare cu pescarii. Denis se teme pentru familia lui, Kiril, cel mai tînăr și mai curajos din-

tre toți, se gîndește cu grijă mai mult la salvarea tovarășilor lui, decît la propria-i, viață. Un foarte bun punct de plecare pentru dezvoltarea unui conflict puternic, cu rezonanțe în planul social al problemei.

Ar fi fost interesant de urmărit cum evoluează sentimentele contradictorii ale acestor oameni pradă valurilor, cum învinge în conștiința lor sentimentul solidarității. De altfel, D. R. Popescu surprinde de obicei la eroii săi dezbateri interioare în momente nodale ale existenței lor. Aici, însă, autorul nu întreprinde o analiză concludentă și consecventă a sentimentelor eroilor, pierde pe drum ideea răspunderii omului nou, socialist, față de tovarășii săi. Personajul principal este transplăntat în planul halucinant al unei naturi dezlănțuite și sentimentul dominant devine frica.

Schița plutește într-un vag simbolic, autorul urmărind mai ales simțămintele omului paralizat de teama de a nu muri. Conflictul psihologic degenerază treptat într-un fel de studiu al simțămintelor eroului amenințat de înec.

Pentru a arăta determinarea socială a fenomenelor morale abordate în schiță, nu este nevoie numai de un cadru social pentru că, deși schițat, acesta poate să rămînă exterior conflictului etic, dezbaterii intime a unei problematice umane. În schița lui D. R. Popescu „Frumoasa de la ora 5” studiul psihologic pare autonomizat în raport cu determinantele sociale.

S-a discutat poate prea mult despre o altă schiță interesantă, avînd un punct de pornire îndrăzneț, „100 de nopți” de Fănuș Neagu. Foarte mulți critici au respins schița, reproșîndu-i autorului aglomerarea unor amănunte de cadru, de atmosferă, care ar determina caracterul anacronic al bucății. Nu este tocmai exact. Aceste amănunte există în „100 de nopți”, dar nu numai ele conferă, credem, un aer vetust schiței. Nu aceste amănunte de decor sînt esențiale și nu numai ele determină caracterul cam melodramatic al conflictului. Nu ne supără așî „pitorescul” exagerat din schița amintită (vezi articolul lui Matei Călinescu din „Gazeta literară”) ci faptul că autorul nu a dezvăluit cu suficientă adîncime esența socială a fenomenului moral descris aici. Problematika ridicată de autor e deosebit de interesantă și merită reținută. Este foarte posibilă existența unor tineri intelectuali așa cum îi descrie Fănuș Neagu în „100 de nopți”. De ce să nu admitem că mai sînt tineri care duc o viață comodă, fără orizont, că există alții care manifestă dezinteres față de problemele esențiale ale epocii noastre, tineri care se complac într-o vegetare lascivă, la periferia vieții, petrecîndu-și timpul liber în tovărășia unor femei care se plictisesc, ducînd o viață bazată pe minciună? E deci, justificat interesul autorului față de asemenea aspecte înapoiate din viață și îndrăzneată, încercarea de a le dezbate artistic. Păcat însă că tentativa autorului de a le supune unui examen riguros rămîne neîmplinită. Pentru că însuși fenomenul descris apare unilateral, autorul privind viața intimă a eroilor fără suficient ochi critic — această viață se petrece parcă undeva într-un cerc închis. Determinarea socială a fenomenelor morale relevate în schiță — minciuna și tăinuirea ei — nu apare clar pusă în evidență. Dacă autorul ar fi încercat un examen de conștiință al eroinei, un sondaj în lumea ei intimă, în loc s-o învăluie într-un aer misterios, desigur conflictul etic al schiței ar fi căpătat mai mult relief și adîncime. E firesc ca, neglijînd un asemenea aspect esențial, conflictul să apară sărac, minor. Neconcludentă e și atitudinea procurorului Radu Sterian, el fiind singurul reprezentant al unei alte lumi, singura minte lucidă, care ia act de lașitatea Majei, intuind atitudinea ei bazată pe minciună, dar — fascinat de prezența fizică a femeii — o privește cu indulgență și o absolvă. Rezolvarea este rapidă și puțin verosimilă.

Scriitorul poate înfățișa oricare conflict, dar cu condiția să-l interpreteze, să-i dea un înțeles major, să meargă la esența socială a fenomenelor. Altminteri conflictul etic, prolematica umană apar abstracte, minore, lipsite de autenticitate. Despre aspectele negative ale acestui fenomen se poate discuta și pe marginea schițelor aparținînd unor autori debutanți.

Deși bine intenționat, urmărind dezbaterea unor fenomene noi (creșterea nivelului de viață material și spiritual al țărănimii colectivistice) Grigore Beuran, de pildă, în unele schițe din recentul său volum păcătuiește printr-o viziune cam simplificatoare asupra realității. Într-o schiță de genul aceleia care dă titlul volumului („*Ochi adânci*“) autorul a intenționat să arate influența binefăcătoare a colectivului asupra unui brigadier cu apucături individualiste.

Procesul de conștiință se consumă însă foarte rapid și ușor. Șeful de brigadă, cu apucături de mic-proprietar, dă vina pe nevastă și iese curat și transformat ca prin minune. Autorul a edulcorat în mod vizibil conflictul schiței sale.

La Ion Arieșanu, într-o schiță ca „*Adio adolescență*“, se întâmplă un fenomen similar. Autorul ia în dezbatere o problemă de viață interesantă: dragostea unor adolescenți, curmată brusc de intervenția unei mame cu o mentalitate învechită. Fata e silită să se căsătorească cu un altul, pierzându-și câțiva ani de viață într-o experiență tristă. Premizele sînt interesante, dar conflictul se conturează palid, autorul evitînd să arate tocmai implicațiile morale adînci ale fenomenului. Evitarea sau îndulcirea ciocnirilor dintre nou și vechi, netezirea asperităților, duc inevitabil la schematizarea conflictului etic, la idilism.

Să cităm încă un exemplu, din care se poate vedea cu claritate că neglijarea aspectelor concrete ale conflictelor, înlocuirea acestora cu o problematică fictivă, au consecințe negative. În „*Tribuna*“ (din 4 oct. 1962), Augustin Buzura, un condei nou, dar se pare destul de înzestrat, semnează o schiță intitulată „*Ultima seară*“. Autorul își propune să urmărească zbuciumul sufletesc al unei adolescente, mulgătoare într-o gospodărie colectivă, o ființă care suferă din pricina iubitului ei. Cîteva vagi aluzii sînt destinate să creeze un cadru acestei zbateri intime. Aflăm că fata e colectivistă, că a fost propusă să meargă la o școală („*Astăzi a fost mai emoționată ca oricînd, aproape că era să las vacile nemulse*“). Iubitul se pregătește și el să plece la o școală. Dar aici nu e vorba de decorul însuși al povestirii, care este extrem de sărac, ci de problema umană, ca atare. Din destăinuirile cam stîngace ale fetei nu reținem o atitudine, o preocupare morală care să arunce o lumină cît de cît clară asupra fizionomiilor eroilor și a raportului lor cu realitatea nouă. Conflictul e banal și deci ne semnificativ. Poate că aici își plătește tributul și lipsa de experiență a autorului.

Dezbaterile asupra aspectelor etice ale conflictului, ca și asupra implicațiilor lui sociale, au o importanță reală pentru progresul literaturii noastre, desfășurarea lor în continuare impunîndu-se ca o obligație permanentă a criticii literare.

CRIZĂ ȘI CRIMĂ

OBSERVAȚIUNI ASUPRA FILOZOFIEI ÎN GERMANIA DE VEST

DIETER SCHLEZAK

Faptul că societatea burgheză trece printr-o profundă criză socială și spirituală nu mai este contestat de multă vreme, nici chiar de către ideologii burghezi. Nietzsche a fost primul filozof german al epocii de sfârșit a burgheziei, care a dat expresie acestei situații de criză, încercînd să formuleze în același timp o rețetă salvatoare în spiritul celui mai pur iraționalism. El s-a înfășurat în veșmintul celui mai violent „criticism“, iar succesul său se datorează formulelor radicale despre „revizuirea tuturor valorilor“ și „aparitia nihilismului european“. Iraționalismul, fetișizarea misticii, distrugerea rațiunii, merg mîna în mîna cu ascuțirea continuă a contradicțiilor sociale. Rațiunea devine în mod inevitabil dușmanul societății burgheze, iar bunul simț o piedică în fața pretențiilor ei. Concepția științifică marxistă, care a demonstrat încă din secolul trecut necesitatea pieirii capitalismului, este comparată de către ideologia imperialistă cu Satana, cu răul tuturor relelor. Ideologia capitalismului muribund urăște rațiunea și cu atît mai mult rațiunea activă, care militează în sensul necesităților istorice.

„Cît de mult trebuie să fii urît Hitler analiza“, observă Thomas Mann în una din renumitele sale lucrări asupra fascismului. „Și trebuie să recunoaștem — adăugă scriitorul — că timp de doisprezece ani fascismul a făcut într-un anumit fel istorie“, o „istorie înfăptuită cu ajutorul miturilor reacționare și al iraționalismului celui mai radical“. Nu este greșit să denumim fascismul o reacție a nihilismului, a arbitrariului, așa cum face Thomas Mann, dar să nu uităm că în ultimă instanță fascismul a fost o încercare a vechii societăți de a rămîne ancorată în bătrînețe, căutînd însă să păstreze aparența de tinerete, pentru ca astfel să-și amîne cu cîtva timp, cu ajutorul minciunii, a mitului și în esență a crimei — moartea inevitabilă.

Nietzsche a ajuns din resentiment față de democrație la glorificarea barbariei și a vitalismului. Nu cumva este însă barbaria modernă a societății burgheze tîrzii doar reversul glorificării morții și a filozofiei morții? Chiar și Nietzsche a apreciat tipul criminalului ca reprezentant al omului tare. Acolo unde credința într-un sens al vieții și istoriei, obligațiile morale, raționale și toate celelalte obligații sociale lipsesc, nu mai rămîne decît determinarea biologică dată de natură — resurrecția „bestiei“ puternice și crude. Tipul criminalului este numai unul din reprezentanții acestui tip uman primitivist. Cel mai important este „supraomul“, deși rămîne de discutat dacă nu sînt ambii unul și același lucru, pentru ideologul imperialist. Pentru Nietzsche era clar că „toți oamenii mari au fost criminali“ și că „...crima este un atribut al măreției“.

Nebunia în definiția ei cea mai simplă nu înseamnă poate nimic altceva decît a nu vedea lumea așa cum este, și a acționa în consecință, deci a face din propriile himere etalonul realității. Am amintit cît de important este pentru ideologia imperialistă să creeze mituri și să fetișizeze realitățile. În anumite împrejurări gînditori burghezi de bună credință cad pradă iraționalismului și agnosticismului; gîndirea lor va servi în acest fel în mod inconștient societății respective și scopurilor ei. În ultimul sfert

de veac a crescut însă categoria apologetilor cinici ; în timpul fascismului hitlerist s-a format o categorie specială de ideologi ; ideologii crimei. Această tradiție — ca multe alte „tradiții“ din vremea nazismului — a fost reînviată în Germania occidentală, doar că noii apologeți nu mai poartă cămăși brune ci cizme și sutane. Ne vom ocupa în cele ce urmează în special de acești exponenți ai clericalismului reacționar sau de filozofii care au o tangentă conștientă cu ei.

Vechiul nihilism fusese considerat încă de fascism ca o „slăbiciune“ și ca nefolositor pentru scopurile sale. Imperialismul are nevoie de o ideologie „robustă“, de o nouă „credință“, acceptată de cât mai mulți oameni, care să se lasă exploatați în numele ei. În același timp trebuie găsită o explicație pentru fenomenul de criză și pentru mizeria morală și intelectuală a societății burgheze din faza ei de descompunere.

Pseudoexplicația sau mai bine spus mistificarea operată asupra caracteristicilor crizei și decadentei culturii burgheze poate fi considerată drept o tendință dominantă în arsenalul justificării ideologice directe a imperialismului : „Amenințarea occidentului“ își are originea în „tehnizarea vieții și în materialism“ (Lexicon filozofic, Stuttgart, 1960). Anticomunismul agresiv își face intrarea triumfală în cadrul explicării filozofice a crizei societății burgheze, urmărindu-se astfel un dublu scop : amăgirea opiniei publice și totodată pregătirea psihologică a războiului împotriva statelor socialiste. Concepția fundamentală a filozofiei oficiale din Germania vestică se învîrtește mereu în jurul aceluiași probleme : justificarea războiului și a bombeii atomice prin speculații mistico-religioase.

Situația istorică în care se află astăzi Germania de vest se aseamănă — într-o măsură — cu situația ce exista înainte ca Hitler să fi pus mîna pe putere. Însă dictatura fățișă și teroarea au fost compromise în prea mare măsură de Hitler și din această cauză statul clerical adenauerist mai recurge deocamdată la masca „constituționalismului“. Dar ideologii acestui sistem au și făcut un pas înainte și cer dictatura fățișă.

Dar și aici este vorba de pregătirea războiului, „căci războiul modern reclamă activizarea și mobilizarea chiar și în sens psihologic — a întregii populații“, după cum recunoaște fără înconjur filozoful imperialist Hendrik de Man, pentru a se realiza astfel „degradarea psihicului maselor pînă la treapta din urmă a gîndirii pur afective“. (Hendrik de Man : *Coborîrea la nivelul masei și decadența culturii*, München, 1962).

Problema delicată a „mortii ca jertfă creștină“ pentru „lumea liberă“ este și mai alambicată ; ea e privită prin prisma „eticii creștine“ în lucrările celui mai de seamă filozof clerical, anume H. Thielicke. În „Referatul său fundamental“, „Răspunderea creștină în era atomică“, susținut în 1957 la aniversarea C.D.U. în R.F.G., precum și în lucrarea sa de circumstanță „Arma atomică și problema eticii creștine“ (Tübingen, 1958) — Thielicke cere prin formula demagogică : „echilibrul forțelor“, înarmarea atomică și războiul rece. Căutînd o justificare „creștină“ și „filozofică“, el pornește de la „interpretarea biblică a istoriei“, susținînd că omul este păcătos — fapt dovedit din plin de păcatul strămoșesc — că el este prin însăși natura sa rău și plin de neprevăzut, purtînd în sine germeul latent al „posibilității războiului“. („Arma atomică și problema eticii creștine“).

Falsificînd astfel cauzele războiului, el ajunge să postuleze în spiritul lui Adenauer și al imperialismului german că : „Cei care cer suprimarea bombeii atomice nu țin seama de realitatea omului căzut. Căci lumea acestui om poartă pecetea spaimei și neîncrederii...“ (ibid.).

Așa justifică Thielicke cursa înarmărilor, creînd o „neîncredere între Est și Vest“, prin metoda preferată a ideologilor imperialiști : rătălmăcirea realităților care au fost exprimate în note și declarații și care dovedesc în mod clar că pacea și coexistența alcătuiesc baza politicii generale a statelor socialiste.

Punctul de plecare al acestor filozofi imperialiști care au servit aproape fără excepție pe Hitler cu aceeași slugărnicie cu care îl servesc astăzi pe Adenauer — să ne

amintim doar de Hans Freyer, unul dintre sociologii de casă ai „Führerului“, sau de Carl Schmitt, juristul de curte al „celui de-al treilea Reich“ — este de fiecare dată criza lumii apusene: firește că ei nu recunosc adevărata cauză a acestei crize, ocupându-se în primul rând cu analiza, efectuată deseori cu pătrundere — „a situației omului“ (izolat în cadrul capitalismului). Aceasta explică de altfel și marele succes de care s-a bucurat în special în păturile mic-burgheze și în cadrul intelectualilor, teoria lui Heidegger, asupra impersonalului „se“ („Man“), asupra „omului mic“ despersonalizat și înstrăinat, sau filozofia lui Jaspers despre „existența proprie“ sau analize ale „existenței în masă“ în șinul societății capitaliste-monopoliste — de timpul aceleia a lui Hans Freyer care afirmă că „existența de masă antrenează omul în circuitul unor benzi rulante invizibile, deși el are iluzia că este liber“.

Criza occidentului oglindește contradicțiile iremediabile, proprii societății imperialiste, care „este cuprinsă de la bază și pînă la vârful ei de un proces de descompunere inevitabilă, care pătrunde în economia și administrația statului, în politică și în ideologie“ (*Programul partidului comunist al Uniunii Sovietice*, E.P.L.P., p. 24).

În dicționarul filozofic publicat de G. Schischkoff (Stuttgart, 1960), caracteristica principală a „filozofiei europene“, prin care trebuie să înțelegem filozofia epocii burgheze din faza ei de disoluție, este definită prin următoarele cuvinte: „...valoarea nesfîrșită pe care a dobîndit-o personalitatea prin doctrina filiațiunii divine și libertății“.

Nu este lipsită de interes o paralelă a național-socialismului care, pornind și el de la ideea că personalitatea și „valorile personalității“ sînt amenințate, a ajuns la subminarea și în cele din urmă la distrugerea completă a democrației, instaurînd printre altele un „stat condus de un führer absolut“.

Atît în concepția fascistă hitleristă, programatic anti-umanistă cît și în varianta clericală nouă, prin cuvîntul „persoană“, „personalitate“ nu se înțelege masa oamenilor simpli, — deși uneori se urmărește în mod conștient crearea acestei impresii — ci, ca o urmare și dezvoltare firească a gândirii antidemocratice și dușmănoase față de popor, de la Schelling pînă la Heidegger, prin personalitate se înțelege „supraomul“ (Nietzsche), elita, în vreme ce „marfa de duzină a naturii“ (Schopenhauer) este menită doar să facă cu putință existența acestui om de elită, să-l sprijine, să-l servească și să se lase condusă de el.

În lucrarea sa „Theologische Ethik“ (apărută în două volume), filozoful clericalist H. Thielicke își propune să „demonstreze“ incompatibilitatea persoanei omenești cu „existența naturală“, deci cu existența propriu zisă în natură și societate, postulînd astfel un fel de „existență pură“ care, practic, înseamnă neantul. Omul poate deci să se simtă pretutindeni ca acasă, fericit și identic cu sine însuși, numai în viața sa propriu zisă nu.

Jonglarea cu cuvîntul „persoană“ are un aspect dublu: în primul rînd tînde să justifice fatalismul și atitudinea de subordonare, în al doilea rînd să creeze o nouă ordine ierarhică a „spiritelor“, un fel de teorie religioasă a elitei: există oameni prin care „vocea lui Dumnezeu“ vorbește mai clar și mai puternic și există alți oameni, în care o găsim numai într-o formă haotică și lipsită de expresie. Aceștia din urmă trebuie să fie conduși de cei dinții, de către elită, care îndeplinește „voința lui Dumnezeu“.

Pe baza acestei teorii idealiste reacționare despre elită, a început fascismul să distrugă popoare întregi. Ideologia imperialistă predominantă astăzi în Germania occidentală critică unele aspecte ale concepției lui Hitler și Rosenberg, dar de cele mai multe ori este vorba de acele elemente care nu se mai potrivesc cu concepția „creștină“ personalistă.

Faptul că teoria elitelor a ajuns să reprezinte astăzi un punct principal al ideologiei imperialiste este demonstrat de mulțimea lucrărilor asupra acestei probleme, apărute în cadrul celor mai diverse curente filozofice.

Un filozof reacționar cunoscut spune în această privință: „Sociologul trebuie să-și dea seama că este pierdut dacă se apropie de problema masei și elitei, care este poate cea mai spinoasă problemă a structurii lumii actuale, lume cu sensibilitatea efeminată și maladivă“ (F. Karrenberg: *Gestalt und Kritik des Westens* — „Structura și critica vestului“, Stuttgart, 1959).

Mitul omului-elite și al „adevăratului conducător“ nu este altceva decât încercarea de a prezenta contradicția dintre clasa stăpînitoare („cei puternici“) și masa exploatată („oamenii de toate zilele“) ca o lege eternă. Într-o anumită măsură, mitul elitei, care azi apare de cele mai multe ori strîns legat de misticismul religios, este un nou refugiu din fața legilor istoriei, în iraționalul și arbitrarul unei pretinse existențe trans-reale, „personale“.

Aceste negări ale umanismului și democrației devin din ce în ce mai frecvente în ultimul timp în presa vest-germană și în numeroase lucrări de natură filozofică — și nu numai de natură filozofică.

Adevărata dezvoltare liberă a personalității este incompatibilă cu structura sistemului capitalist-monopolist. Mai mult chiar, ea reprezintă sub toate aspectele, un pericol pentru obiectivele și statornicia acestui sistem, fiind de aceea „indezirabilă“.

Reversul teoriei elitelor este disprețul total față de „masă“, deseori cu un sim-bure de teamă față de forța omului simplu („*Omul gloatei*“). Filozoful și istoricul anti-democrat H. V. Treitschke ajunsese să afirme încă în secolul trecut că, prin însăși firea lucrurilor „imensă majoritate a neamului omenesc se limitează la satisfacerea celor mai grosolane trebuințe ale vieții. Masa va rămîne întotdeauna masă. Nu există cultură fără slujitori care s-o servească“, (H. V. Treitschke: „*Politica*“ prelegere, Leipzig, 1899).

Disprețul și în primul rînd teama față de mase nu este nimic altceva decât teama de istoric, de consecințele „secolului tehnic“ și anume de dominația omului simplu, a omului muncii, chemat să facă istoria, chemat să doboare vechea societate senilizată și să creeze una nouă. Frica de mase, de „tehnică“ și de „gîndire materialistă“ nu este altceva decât grija pentru propria existență (imperialistă), amenințată de dezvoltarea forțelor de producție, de creșterea ponderii clasei muncitoare și a forței acestei clase în viața socială. Toate „teoriile“ clădite pe antagonismul elită-masă, reclamă o „pătură conducătoare cu simț de răspundere“ (*Prefața la Anuarul Societății Ranke*, 1957), reclamă dominația unei „elite“, care să poată ține la pămînt masele, justificînd inegalitatea claselor, exploatarea și pregătirea războiului.

În ultimul timp numeroși ideologi din Germania de vest care luptă împotriva democrației și progresului în propria lor țară și desfășoară o campanie împotriva comunismului se ocupă din ce în ce mai mult de probleme cum ar fi: natura omului, problema originii și poziției sale în lume, sensul și scopul vieții umane, iar ca punct culminant cu problema „salvării personalității umane“ ajunsă în pericol astăzi, în așa numita „epocă industrială“. Antropologia a devenit o preocupare de căpetenie în filozofie.

„Antropologia“ se ocupă cu problemele omului abstract, izolat de societate și istorie, care plutește în vidul „eternului uman“, avînd o ininteligibilă natură extra-socială. Toate acestea duc, firește, la negarea completă a deosebirilor și contrastelor dintre clase. Criza capitalismului monopolist este astfel considerată ca o criză a întregului univers social contemporan și este extinsă deci și asupra socialismului și comunismului; se vorbește chiar despre agravarea înstrăinării a tot ceea ce este uman în cadrul „comunismului“, lamentabilă „teză“ din arsenalul vulgar al anti-comunismului a cărei desmintire evidentă o reprezintă însăși realitatea socială din țările socialiste.

Antropologia burgheză tinde azi perpetuu către fundamentarea teoriei elitei; aceasta reiese clar din faptul că aproape ori ce studiu antropologic asupra „crizei omului“

modern, asupra singurătății și alienării sale (în cadrul orînduirii sociale burgheze din faza ei de descompunere) recomandă în cele din urmă aceeași soluție pentru ieșirea din acest impas și anume: crearea elitelor și instaurarea dictaturii. Firește că se tinde totodată, pe cît posibil, spre o fundamentare metafizică sau religioasă a acestei tentative.

Astfel, de exemplu, antropologia neothomismului proclamă „filiatiunea divină a personalității” și încearcă să definească noțiunea de libertate ca o eliberare a individului de tot ceea ce este „doar” natural — firește, deci, și de toate obligațiile și răspunderile sale sociale; „Ființa independentă în cadrul naturii spirituale poartă denumirea de persoană” (P. E. Welty: „*Catehismul social al lui Herder*”, vol. I, Freiburg, 1952). Ceea ce contează este lumea interioară a oricărei persoane, căci „inevitabil orice persoană se cufundă în sine însăși, tinzînd spre cele dinlăuntru său” (ibidem). Așa dar orice răspundere politică este complet anihilată și, la fel ca și în Evul Mediu, se crează impresia că fericirea și chinul vieții pămîntești sînt fără importanță. Recomandării unei asemenea pasivități față de fenomenele de descompunere ale imperialismului i se mai adaugă apoi și mult dorita pregătire în vederea „apărării religiei” printr-o cruciadă împotriva Estului, căci „primejduirea actuală a religiei echivalează cu primejduirea persoanei și personalității” (M. Reding „*Ateismul politic*” Graz, Wien, Köln, 1957), în mod logic deci și cu primejduirea „propriei persoane”, prin urmare trebuie desfășurată lupta împotriva satanei, „chiar dacă prin aceasta s-ar ajunge la distrugerea lumii”. Iată limbajul care se ține în occident bietului om credul, pentru pregătirea sa în vederea războiului atomic. Acest „opiu pentru popor” (Marx) străbate întreaga gamă a filozofiei vest-germane de la „neantul” lui Heidegger pînă la dumnezeul atomic al clericalilor.

Iar între neant și dumnezeu există chiar un raport gnoseologic idealist: cosmogonia biblică afirmă că dumnezeu a creat lumea din nimic. O anumită linie idealistă a filozofiei preia astăzi această categorie drept esență a concepției sale despre lume. Platon și Plotin numesc materia „me on” (nimic) și în deosebi filozofia indiană consideră existența ca pe o trecere către neant („nirvana”); Schopenhauer a preluat această teză, iar astăzi în „era bombei atomice”, teoria neantului este modernizată, axîndu-se pe sentimentul de teamă. Neantul devine manifest în sentimentul de „teamă”, care ne face să dăm înapoi în fața „a ceva ce nu este în realitate decît neantul” („*Lexiconul filozofic*” Stuttgart, 1960). Neantul constituie — pentru acești apologeți ai crimei — existența veritabilă, perceperea neantului are loc prin intermediul sentimentului de teamă al individului. Se oglindește aici subiectivismul, dezagregarea gîndirii și pierderea echilibrului „omului mic” în lumea capitalistă după un război catastrofal și sub impresia sentimentului de teamă față de primejdia unui nou război. La fel ca în religie, ori ce atitudine de luptă și împotrivire este subminată, deci existența este, oricum, „viețuire către moarte”, „cădere în neant”, „neant”.

Heidegger susține că numai în această situație omul poate ajunge la existența autentică, adică numai prin trăirea neantului în cadrul sentimentului de teamă. „Abia în noaptea luminoasă a neantului, a fricei, își recapătă omul puțința originară a înțelegerii existenței sale ca atare” (Heidegger — „*Ce este metafizica*”, Tübingen, 1955). Acest aspect al filozofiei sale exprimă suferințele și sentimentul de teamă al anumitor pătri mic-burgheze și este o încercare de a abate atenția de la realitățile sociale în spre cărările pierdute ale filozofiei existențialiste, care făgăduiește în mod mincinos revenirea de la existența înstrăinată, falsă și neautentică („Man”) la „existența autentică”, călăuzind omul spre sine însuși. Pentru Heidegger, ori ce gîndire rațională trebuie înălțurată, aceasta fiind condiția esențială a existenței autentice, exact ca și în cazul celorlalți filozofi existențialiști (Jaspers, Bollnow, etc.). Se cere o pasivitate fatalistă, căci omul are datoria să se supună „ființării”, „să lase drum liber ființării”, căci „viața nu poate fi gîndită”. „Gîndirea esențială” nu conține nimic nici măcar din gîndirea logică normală fără să mai vorbim de gîndirea acțiunii sociale; să nu ne îndreptăm gîndurile

asupra noastră, „să nu gândim deloc“, ci „să ne supunem menirii noastre și astfel să scoatem existența prezentă din ascunzișurile sale aducînd-o la lumină“.

„Gîndirea începe abia atunci cînd ne dăm seama că rațiunea glorificată timp de secole este de fapt adversara cea mai tenace a gîndirii” — iată aspectul irațional al acestei filozofii „abisale“.

Heidegger ar vrea să ne facă să credem că a descoperit o rațiune nouă, mai modernă, precum și un umanism nou. La fel și colegul său existențialist Karl Jaspers, care jonglează în ultimele sale lucrări cu concepte ca „rațiune“, „umanitate“ și „omenire“ (Cîteva titluri : „Rațiune și irațiune în timpurile noastre“, „Bomba atomică și viitorul omenirii“ ; Heidegger : „Ce înseamnă gîndirea“, „Scrisoare despre umanism“, etc.).

Putem să ne dăm seama despre ce rațiune este vorba, dacă întreaga tradiție a valorilor spirituale și umaniste ajunge să fie considerată ca un „dușman“.

Am amintit că în ultimul timp unii filozofi vestgermani s-au identificat cu partidul lui Adenauer în privința negării spiritului umanismului tradițional. Caracteristic în această privință este articolul filozofului vitalist Theodor Litt, apărut în ziarul „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ (6 februarie 1961), în care el afirmă că „umanismul clasic și-a încheiat misiunea“ (în revista „Rheinischer Merkur“ din 20 ianuarie 1961, este susținută teza revelatoare potrivit căreia „criza umanității într-o lume dezumanizată“, criza omului în lumea „modernă“ — ar deriva din iluminism, unul dintre ultimele mari curente spirituale ale occidentului). Imaginea „iluministă a omului“, a fost încă de la început asociată cu faptul că „omul ajunge să nu mai fie legat de nimic“. Remediul indicat pentru înlăturarea acestui aspect „inuman“ al „umanității“ actuale este „etica creștină“.

Heidegger și Jaspers evoluează pe aceeași linie de gîndire. Am văzut de altfel consecințele la care duce filozofia acestuia din urmă. Heidegger își ascunde însă adevăratele opinii în spatele unor concepte mistice și construcții de cuvinte ininteligibile. În ultimul timp, cele mai diverse curente filozofice din vest vorbesc despre depășirea existențialismului. Ne vom opri aici numai la unul dintre aceste curente, anume filozofia clericală.

H. Thielicke supune tezele lui Heidegger asupra criticii vieții impersonale („Man“) și a „căderii în cotidian“ etc. unei critici aspre („Etica teologică“ vol. I) de pe poziția „idealurilor“ clericale. „Eu consider întotdeauna omul ca pe o ființă socială“, spune el, încercînd apoi să explice ce înțelege prin aceasta : „Izolarea în Eu este împotriva sensului biblic al încadrării omului într-un sistem de ordine și omul se află singularizat în fața unei lumi lipsite de un principiu patern“. El cere instaurarea unei dictaturi clericale, menită să integreze individul izolat în acest sistem de ordine care să-l supună pretinsului principiu patern, rezolvînd astfel problema „majoritate și autoritate“, căci „adevărul nu se confundă cu majoritatea“. În mod concret, se cere instaurarea unei dictaturi a elitei clericale, care trebuie să fie alcătuită, conform cuvintelor Papei Pius XII, din „oameni cu sentimente profund creștine“ căci „adevărata democrație“ ar trebui să stăpînească masa și s-o facă inofensivă întrucît tocmai masa ar fi principalul dușman al democrației. Astfel bietul individ izolat n-ar mai fi lăsat pradă libertății chinuitoare și nu s-ar mai pierde în autoflagelări psihologice destructive, în pasivitate neputincioasă sau poate chiar într-o opozantă atitudine față de statul de la Bonn — ci ar deveni o unealtă ușor de mînuit a statului lui Adenauer, servind scopurile lui agresive.

De fapt Thielicke îl judecă cu prea multă asprime pe Heidegger. Jakob Hommes arată în lucrarea sa tot de nuanță teologică, „Criza libertății“, că „Heidegger, la fel ca și Nietzsche, reclamă în mod fățiș dictatura și o elită a celor îndrăzneți“. Se știe de altfel că Heidegger și-a exprimat atașamentul față de Hitler și el nu se sfiște nici chiar astăzi să vorbească de „virtutea führer-ului“.

Concepția lui Heidegger asupra dictaturii și a elitei nu se deosebește esențial de aceea a lui Jaspers. Omul „căzut din existență“ (Heidegger: *„Introducere în metafizică“*, Tübingen, 1958) trebuie să se reîntoarcă la existență, la „adevăr“. El face însă o deosebire netă între elită și masă, căci existența ca simplu fenomen (Seiendes) se deosebește de existența ca esență (Sein). Existența ca esență îi revine numai elitei „supraoamenilor“ pe când existența ca fenomen îi aparține masei. Și la Jaspers există această distincție de tip antiumanist și antidemocratic căci în așa zisa teorie a comunicării, el stabilește o delimitare netă între „comunicarea pe planul vieții“ și „comunicarea pe planul existenței“, încercînd să arate că „comunicarea pe planul vieții“ provine din faptul că omul, împins de nevoia propriei conservări, se vede silit să intre în contact cu ceilalți oameni, să alcătuiască colectivitatea. Această lume este lumea compromisului și a „oamenilor obișnuiți“. „Omul superior“ s-a manifestat pentru prima oară în comunicările spiritului, ale conștiinței și în special ale existenței și rațiunii, căci „comunicarea existențială“ aparține „acelora care conștiința de caracterul lor istoric deosebit, doresc să devină ei înșiși“. Pentru a imprima mai multă forță teoriei sale, Jaspers introduce noțiunea de iubire a cărei odisee pornește de la erotism, trecînd prin căsătorie și ajunge pînă la „iubirea metafizică“. (De aici pînă la „amor dei“ nu mai e mult). „Numai iubirea este aceea care poate să ne scoată din disperarea la care duce cunoașterea, din impresia scufundării realității în neființă de-a lungul timpului fără sfîrșit“ (*„Despre adevăr“*, München, 1958).

Unde duce însă această iubire? În numele ei, cere Jaspers moartea și înrobirea, în numele ei se ridică el împotriva omului simplu, împotriva „masei“, revărsînd asupra lor un torent de cuvinte pline de ură: „Atributele de masă ale omului fac ca viața în comunitate să fie posibilă numai atunci cînd majoritatea oamenilor se supune. Fără supunere față de autoritate s-ar ajunge la anarhie și la distrugerea existenței“. (*„Despre adevăr“*). Iar statul nu poate să fie condus decît de către o „pătură aristocrată“, de către o „elită politică“. (*„Despre originea și scopul istoriei“*, München 1949).

Heidegger, la fel ca și Jaspers sau antropologii neotomiști este de părere că singura ieșire din această „criză existențială a omului occidental“ este anihilarea resturilor de democrație. În numele afirmării unor pretinse drepturi ale personalității și ale valorilor „lumii occidentale libere“, el deschide drumul dictaturii fasciste. „Nietzsche a fost primul care și-a dat seama de acest pericol, pe care a căutat să-l înlăture cu ajutorul prototipului politic al supraomului; Heidegger urmează această linie, radicalizînd acest prototip politic“. (J. Hommes, *„Krise der Freiheit“*, „Criza libertății“, Regensburg 1958; vezi Heidegger: *„Introducere în metafizică“* pag. 152). Întreaga istorie a filozofiei este răscolită și o întreagă terminologie complicată este mobilizată în vederea găsirii argumentelor care să justifice dominația monopolurilor industriale și a militariștilor, căci aceștia sînt cei predestinați să întruchipeze „existența autentică“ și pot să-i asigure conservarea. „Adevărul nu este pentru oricine, ci numai pentru cei puternici. Aceștia sînt singurii care pot, în virtutea simțului ierarhiei și al dominației, să realizeze în fenomen esența ca logos“, (*„Introducere în metafizică“* pag. 102).

Thielicke ar trebui de fapt să fie mulțumit. Heidegger, la fel ca și Jaspers, face totul pentru a se plasa pe linia spirituală reacționară a ideologiei oficiale din Germania de vest, pentru a asimila în concepțiile sale întreaga dezvoltare a iraționalismului german.

Toate aceste „teorii“ antropologice au o tendință comună antidemocratică, căci ele exprimă un profund dispreț față de oamenii simpli, ele poartă deci „ex ovo“ germele anticomunismului, iar expresia lor concretă o putem vedea în filozofia plină de cinism

a bombei atomice, sau în campania de calomnii împotriva Uniunii Sovietice. Adeseori se face apel la critica demagogică a unui pretins „Totalitarism” considerat ca expresia inevitabilă a „epoeci tehnice” în forma ei cea mai pură. Ideologul reacționar care a dezvoltat în modul cel mai pregnant această teorie, menită să justifice agresiunea împotriva statelor socialiste, este vechiul adept al nazismului, doctrinarul „revoluției de dreapta” Hans Freyer, care și-a intitulat compilația sa de circumstanță „*Teoria epocii actuale*” (Stuttgart 1956).

Teoria sa agresivă este următoarea: tendința categorică a prezentului este realizarea și răspîndirea așa zisului „sistem secundar”, care dislocă vechiul „sistem primar”. Freyer înțelege prin „sistem primar”, raporturile și instituțiile sociale, clădite pe raporturi cu caracter personal nemijlocit, adică începînd de la orînduirea primitivă pînă la cea feudală. El susține că orînduirile „secundare” nu s-au dezvoltat pe o bază socială, ci au apărut în urma revoluției industriale din sec. 18, care marchează începutul „lumii făcute” (artificiale). Urmează apoi o descriere a deformării omului în cadrul capitalismului, iar odată cu aceasta începe și plagierea lui Marx. Freyer îl denatură grosolan pe Marx, căutînd să demonstreze că *tehnica*, iar nu exploatarea capitalistă, ar purta răspunderea pentru golirea de sens a existenței proletarului.

În încheiere Freyer oferă cititorilor săi un ghiveci filozofic sui generis, în care amestecă în aceeași oală fascismul și comunismul conform metodei total anti-științifice și plină de dispreț față de adevărul istoric pe care o profesează.

El caută astfel să opună conceptele de libertate și egalitate pentru a critica nu numai comunismul, dar și democrația burgheză: sau libertate, sau egalitate, aceasta este alternativa propusă de Freyer căci ambele nu ar fi cu puțință; acolo unde există egalitate apare massa și nivelarea și deci înstrăinarea omului de sine însuși. Freyer, la fel ca și cei mai mulți ideologi ai Bonn-ului, cere introducerea unei politici conservatoare retrograde, îndreptată împotriva egalității indivizilor, împotriva masselor.

Ideologii imperialiști vorbesc despre izolarea reală a omului în cadrul capitalismului, de forțele sociale și tehnice care au fost create de om, dar nu mai pot fi dominate de el. Și toate acestea în numele așa ziselor valori ale occidentului, care ar fi amenințate de „tehnică”, de „comunism”. Lenin a arătat odată clar ce însemnează în practică această vorbărie despre apărarea „culturii occidentale”: „State care se consideră civilizate, se lasă astăzi (înaintea primului război mondial) antrenate în cursa nebună a înarmărilor Mii de voci, mii de ziare, mii de tribune urlă și țipă despre patriotism, cultură, patrie, despre pace, despre progres și multe altele pentru a justifica cheltuirea de noi și noi milioane pentru toate armele distructive posibile, pentru tunuri, pentru tancuri de cel mai nou tip, etc. Cui, — se întreabă Lenin, — îi folosește ațîțarea șovinismului, vorbăria despre patriotism, despre apărarea culturii, cu mijloace ce duc la distrugerea culturii?” (Lenin, *Opere*, vol. 19, pag. 33/34). Și Lenin dovedește pe bază de cifre concrete profiturile pe care aceste teorii și practici le aduc capitaliștilor monopolști.

Noi știm astăzi clar, și din ce în ce mai mulți oameni își dau seama, că nu există decît o singură cale de ieșire din această criză generală a sistemului imperialist, că „metodele” imperialiste și clericale nu reprezintă nici măcar pseudo-soluții, ba chiar mai mult decît atît, ele joglează în mod cinic cu mizeria, desorientarea, lipsa de țel a multor oameni din societatea burgheză pentru a-și justifica ideologic scopurile lor criminale. Singura cale de ieșire din această criză este lichidarea orînduirii sociale a capitalismului monopolist de mult depășită din punct de vedere istoric.

Vorbăria anticomunistă despre „decăderea la nivelul gloatei”, pe care am întîlnit-o în forma ei extremă la Hans Freyer, devine ridicolă, căci egalitatea comunistă este cu totul altceva decît nivelare și depersonalizare; ea reprezintă posibilitatea de desfășurare a tuturor forțelor omului, a tuturor capacităților sale. Lenin a arătat încă de acum o jumătate de secol că „atunci cînd socialiștii vorbesc despre egalitate, ei înțeleg prin aceasta

egalitatea socială, egalitatea poziției sociale și nici de cum egalitatea însușirilor fizice și spirituale ale persoanelor individuale“ (Lenin, „*Un profesor liberal vorbește despre egalitate*“, vol. 20).

Anticomuniștii și adepții războiului rece de dincolo de Poarta Brandenburgului, antrenorii și managerii lor de peste ocean nu se tem numai de superioritatea materială crescîndă a lagărului păcii, ci și de umanismul său, de umanismul socialist care cîștigă din în ce mai mulți adepți în lumea întregă. Imperialismul vest-german excelează în domeniul războiului rece, iar aparatul său de propagandă revarsă torente de ură împotriva păcii și coexistenței pașnice.

Dar o orînduire socială și o ideologie care se teme de pace este dinainte condamnată la moarte de către mersul istoriei. Iar denaturarea adevărului în numele „adevărului“, desconsiderarea omului în numele „personalității“ reprezintă un faliment moral total.

Filozofia dominantă în Germania occidentală continuă astăzi tradițiile idealiste reacționare și strînge într-un mănunchi tendințele antidemocratice și iraționaliste caracteristice ideologiei germane în epoca imperialismului. În acest tablou complex al filozofiei germane occidentale, în care nuanțele personale își au însemnătatea lor (nu se pot confunda, de exemplu, analizele filozofice ale lui Heidegger cu pledoaria grosolană, clericalistă, a lui Thielićke), devin evident niște trăsături comune. Ele reprezintă în ultimă instanță încercări disperate de a ieși din profunda criză ideologică a orînduirii imperialiste. Mobilul lor principal este ura față de ideile comunismului, față de filozofia lui, metoda propusă este crima politică, pledoaria pentru dictatură, elită și agresiune.

HORIA LOVINESCU: „FEBRE”

N. TERTULIAN

Ultima piesă a lui Horia Lovinescu cuprinde în ea premisele și virtualitățile unei drame autentice, gen fundamental al literaturii teatrale pe care în mod cu totul paradoxal autorii noștri dramatici îl cultivă surprinzător de puțin (lăsând la o parte comediile, anumite lucrări purtând titlul prudent și amorf de „piese” ascund uneori o ambiguitate în structura lor estetică, o carență de îndrăzneală și fermitate în abordarea genurilor superioare ale literaturii dramatice — **drama** sau **tragedia** — care trebuie să ne dea de gândit). Ar fi simplist și mecanic să ne imaginăm că procesul de suprimare și treptată dispariție a contradicțiilor cu caracter antagonist în baza materială a vieții noastre sociale ar implica o pretinsă dispariție a posibilității situațiilor cu caracter de antinomie insolubilă, a contradicțiilor acute, în împrejurările **vieții individuale** a oamenilor. În diferite situații particulare și împrejurări speciale opoziția între două atitudini opuse în fața vieții, divergențele între două structuri morale sau contradicția între două poziții ideologice și spirituale poate lua forma unei tensiuni cu aparențe de insolubilitate, implicând în **viața individuală** — din cauza unor limite implacabile în reprezentările sau caracterul indivizilor — un deznodământ profund dramatic. Experiența tentativei întreprinse de Horia Lovinescu în „Febre” ilustrează acest adevăr. Opacitatea manifestată de eroina piesei, Nelli Dărăscu, față de încercarea soțului ei de a-și reconstitui viața pe o bază socială și morală nouă — opacitate și refuz îndârjit, generate de întreaga ei formație socială, de frivolitatea ca și de întreaga ei structură morală dobândită prin educația mediului care a format-o — împinge relațiile între cei doi protagoniști ai piesei către un divorț acut în reprezentările lor asupra vieții, către o tensiune cu aparență de a fi irezolvabilă. În intenția autorului, de-a lungul celei de a doua părți a piesei, încercarea femeii de a-și „ispăși” eroarea gravă a trecutului inițiind un proces de regenerare morală s-ar lovi într-un anume sens de o simetrică opacitate a soțului — devenit acum aproape iremediabil neîncrezător — creîndu-se astfel din nou o situație inextricabilă, care culminează cu moartea eroinei.

De ce spunem că piesa „Febre” cuprindea **premisele** unei drame autentice? Horia Lovinescu a avut o intuiție dramatică fericită atunci când a pus la baza piesei confesiunea unui om, al cărui proces de metamorfoză și maturizare socială se înfăptuiește trecînd prin grave convulsii și crize acute de viață intimă. Structura morală și conștiința socială a femeii iubite implicau niște limite care vor genera o incompatibilitate adîncă a viziunii celor doi protagoniști asupra vieții; amorul, ca „pasionalitate” pură, deasupra oricăror contingente, fiind o simplă ficțiune romantică, criza relațiilor dintre doctorul Toma Dărăscu și soția sa va izbucni cu violență; încercarea tîrzie a femeii (după ce-l înșelase) de a se schimba și de a apuca pe un drum nou, va întîmpina intransigența ironică a soțului, moartea ei fiind cea care urmează să-i revele acestuia din urmă — tardiv — adevărul asupra intențiilor ei nobile. Jocul acesta al limitelor umane în conformația protagoniștilor cuprindea în el, incontestabil, nucleul unei drame: procesul de asimilare a unei conștiințe noi, socialiste, nu poate fi pentru niște oameni formați în tiparele lumii vechi un proces liniar, automat, mecanic; rezistența dîrză și prelungită a femeii în fața exi-

gențelor noului mod de viață adoptat de soțul ei — quasi-ruptura produsă între ei — putea genera ideea că ființa aceasta este aproape „irecuperabilă“ ; pe de altă parte, revelarea mobilurilor unei anumite opacități și a unui anumit egoism în structura morală a bărbatului ar fi putut face verosimilă neînțelegerea lui finală pentru procesul real care se întâmpla în conștiința femeii. Fără îndoială, spiritul unei drame veritabile implică — fie și pînă la un punct — ideea unei ireductibilități a contradicțiilor dintre pozițiile indivizilor. Nu contrazice însă oare o asemenea idee dialectica autentică a dezvoltării relațiilor morale în societatea noastră ? Ideea perfectibilității, posibilitatea transformării conștiințelor nu exclude oare existența unor asemenea situații insolubile, a unor contradicții inextricabile ? Nu este oare ori ce conflict din sfera morală predestinat să-și găsească inevitabil o rezolvare armonioasă, fericită, echilibrată ?

Literatura nu se poate mărgini la simpla ilustrare sau exemplificare ilustrativă a tendințelor celor mai generale din realitatea noastră. Alături de cazurile — tipice sub raport general-sociologic — cînd sub acțiunea factorilor pozitivi și înaintați ai vieții noastre sociale, conflictele și contradicțiile inter-individuale își găsesc rezolvarea armonioasă, literatura nu trebuie să ocolească nici cazurile de conflict sau contradicție cu o cauzalitate mai complicată și cu un desnodămînt mai complex. Realitatea oferă și exemplul unor situații dramatice, cînd în procesul de transformare a conștiințelor, între indivizi legați — să zicem — printr-o puternică legătură afectivă (cazul eroilor din piesa lui Lovinescu), apar distorsiuni, denivelări și incompatibilități radicale, contradicții agravate de limitele și erorile specifice conformației fiecăruia dintre protagoniști, generînd o antinomie aproape insolubilă și culminînd cu un desnodămînt dramatic negativ ; esențial este ca natura social-istorică a limitelor și erorilor din conformația eroilor — limite și erori în raport cu exigențele obiective ale procesului dezvoltării sociale — să apară transparente, limpezi. Ar însemna să ne reprezentăm în mod idilic literatura dacă am presupune că în toate cazurile conflictele reflectate de acțiunea operei literare trebuie să-și găsească automat o încheiere fericită sau armonioasă, în sensul idilic al cuvîntului ; funcția cathartică, tonică, purificatoare (în sensul „Poeticeii“ aristotelice) a unor opere dramatice reflectînd conflicte de tipul celor amintite mai sus (cu un desnodămînt dramatic sau tragic) constă tocmai în faptul că cititorul sau spectatorul capătă reprezentarea limpede a efectelor negative, nefaste, generate de persistența și acțiunea virulentă a vechiului în conștiința oamenilor, capătă intuiția clară a factorilor care pot mutila sau deforma instaurarea raporturilor noi, armonioase, între oameni. Funcția educativă a unei asemenea literaturi dramatice rămîne considerabilă. A reușit oare Horia Lovinescu să dezvolte un asemenea conflict, cu implicațiile lui complexe, de-a lungul acțiunii din piesa sa „Febre“ ?

Prima parte a piesei are o construcție solidă, acțiunea desfășurîndu-se în spiritul autenticității și realismului. Natura conflictului dintre tînărul doctor Toma Dărăscu și socrul său, proprietarul — în anii 1946—1947 — al unui spital denumit „moșia Pantazi“, oferă o motivare convingătoare deciziei subite și îndrăznețe a primului de a părăsi postul ocupat pînă atunci și de a pleca să-și exercite profesiunea într-un sat, vitregit de soartă, din deltă. Oroarea de favoritism și parvenitism prin protecția respingătoare a unui tip ca Pantazi, aversiunea pe care o trezește în conștiința lui Toma Dărăscu revelația subită a faptului de a-și datora cariera unei asemenea „protecții“ explică gestul său, aparent „excesiv“, de a părăsi brusc și definitiv spitalul bucureștean și de a-și căuta o reabilitare față de propria sa conștiință muncind într-un sat îndepărtat din regiunea Deltei. Nevoia imperioasă de a spulbera reprezentarea unei „carriere“ construite pe suporturi dubioase — proiectată pe fondul procesului general de dislocare a unor familii burgheze în acei ani decisivi (1947—1949) — va explica voluntarismul și dîrzenia doctorului în acțiunea sa aparent „singulară“ de a se dedica muncii în îndepărtatul și uitatul de Dumnezeu Starighiol. Am insistat asupra mobilurilor hotărîrii eroului piesei deoarece, în același timp, asemenea impulsuri decisive lipseau în conștiința soției sale, Neli, fiica lui Pantazi, ființa

care avea să-și urmeze soțul animată doar de impulsul (irațional!) al amorului. Piesa va caracteriza în același spirit realist fricțiunile provocate de ciocnirile între relativul individualism sau atitudinea condescendentă a doctorului și exigențele drepte, formulate însă fără menajamente și cu oarecare brutalitate, de secretarul organizației de partid din sat, Frîncu; interesante sînt și scenele care pun în valoare contrastul dintre aerul cam excentric și ușor deplasat al conduitelor lui Neli și reacțiile ironice, colorate de înapoierea și primitivismul condițiilor de viață care dominaseră pînă atunci Delta, ale oamenilor din sat. Appreciabilă în această primă parte a piesei lui Horia Lovinescu este tentativa dramaturgului de a nu „menaja” contradicțiile implicate în destinele eroilor săi, de a nu edulcora conflictul. Acțiunea urmărește deajuns de nuanțat inversa evoluție a stărilor de spirit din conștiința celor doi principali protagoniști ai piesei: spulberarea frivolelor și estetizantelor iluzii ale tinerei soții a doctorului cu privire la „paradisiaca” viață din Delta, metamorfozarea superficialei ei exaltări într-o areală și un spleen nedisimulate generate de contactul cu realitatea brutală din jur; evoluția raporturilor dintre Toma Dărăscu și secretarul de partid, de la ciocnirile între orgoliul puțin pretențios și emfatic al medicului și atitudinea principială, pe fondul unui caracter impulsiv și plin de asperități, a secretarului — culminînd cu scena armonizării și „împăcării” lor fraterne, ca rezultat al gestului mișcător (deși cam neverosimil) al secretarului de a oferi doctorului să-l opereze de apendicită pe masa dispensarului din sat! Frîncu urmărea să dea acestui gest un sens exemplar spre a recîștiga încrederea oamenilor din sat în capacitățile doctorului și a acestuia față de sine). Spiritul de relativă autenticitate, refractar idilismului, în care apar introduse de-a lungul acțiunii moravurile satului de pescari din acea perioadă de răscruce a anilor 1948—1949 — fără a excamota cîtuși de puțin stigmatele trecutului (beția, superstițiile, violența, etc.) dar subliniind totodată energicele acțiuni ale nucleului de comuniști în direcția transformărilor radicale — capătă în piesă o elocventă funcție dramatică. Pe acest fundal, evoluția divergentă a conștiinței celor doi soți dobîndesc o explicație convingătoare. Asprimea condițiilor de viață din jur, culminînd cu tentativa de quasi-linșaj împotriva doctorului — ca urmare a unei operații eșuate și a intrigilor elementelor înapoiate — tind să ofere o „justificare” poziției lui Neli: relativa ei superficialitate, conjugată cu un tot mai acur sentiment de înstrăinare, se transformă într-o aversiune și un resentiment puternic față de viața satului de pescari, ca și față de inițiativa soțului ei de a-și continua activitatea într-un asemenea mediu; opacitatea soției doctorului capătă o dublă motivare, obiectivă și subiectivă, după cum, lui Toma Dărăscu, evenimentele dramatice prin care trece îi maturizează conștiința socială, iar sprijinul oamenilor de bună credință din sat îi oferă intuiția realităților esențiale, dincolo de vitregia și duritatea unor forme de viață perpetuate prin inerția puternică a trecutului. Această primă parte a piesei se încheie cu scena violentă a plecării lui Neli din sat, marcată de strigătul pătimaș aruncat soțului decis să rămînă și să persevereze: „Te urăsc!”

Ideia că nu există o autonomie a „amorului” în raport cu ansamblul poziției spirituale și cu viziunea despre viață a indivizilor, ideia că nici o legătură pasională oricît de intensă nu poate birui contradicțiile și antinomiile implicate în atitudinile divergente față de viața socială ale protagoniștilor — apare însă aproape cu totul părăsită în cea de a doua parte a piesei. Ceea ce se anunța a fi o dramă psihologică (în speță amoroasă) cu reale implicații sociale — evoluează treptat către o intrigă avînd aspecte ale unei piese „de alcov”, lipsită de semnificațiile mai adînci pe care le anunța virtual desfășurarea inițială a acțiunii. După ce încearcă o legătură extra-conjugală, propunîndu-i lui Toma despărțirea — Neli va accepta generoasa propunere a acestuia de a se reîntoarce. Singurul mobil al acestei „conversiuni” îl formează desgustul față de legătura ei cu acel amant oarecare. Un asemenea clișeu erotic nu era de natură să poată substitui o explicație mai profundă și mai complexă — singura verosimilă — a rupturii ei cu „lumea veche”, să justifice tentativa ei finală de regenerare morală și socială prin integrarea într-o activitate

utilă chiar în mediul „vitreg” al satului de pescari din Deltă. Studiul realist al caracterului și metamorfozelor conștiinței unei femei de acest tip — cu existența suspendată între două lumi — este escamotat și înlocuit prin schema melodramatică a încercărilor ei de a-și „ispăși” vina (va cârpi ciorapii soțului, va crește un copil găsit, va spăla pe jos, etc.), prin ideea cam ieftină a „luminii întârziate” care i se aprinde subit în ochi. Pe de altă parte conflictul tinde să fie alimentat de rancuna tenace a soțului față de femeia care-l înșelase, de gelozia lui retrospectivă — generînd o ironie perpetuă la adresa eforturilor ei de redresare socială și morală. Această dialectică a „păcatului” și „ispășirii”, a geloziei retroactive și a neputinței de a „uita” — culminînd cu „împăcarea” tardivă și încărcată de regrete în clipa morții ei — banalizează și melodramatizează conflictul piesei, substituie printr-o cazuistică erotică deajuns de comună ceea ce se anunțase a fi o ciocnire dramatică cu bogate implicații psihologice și sociale.

Tensiunea efectiv dramatică o creiase în piesă tocmai faptul că intensă legătură pasională între cei doi soți (prezentă declarativ în numeroase replici ale piesei) se dovedise subminată de izbucnirea unor incompatibilități și divergențe acute în reprezentările și atitudinea lor față de viață (în cazul ei, „orbirea socială”, conformația spirituală adaptată unui mediu burghez, o anumită superficialitate — în cazul lui, voința tenace — de a obține o „reabilitare” față de propria sa conștiință, determinînd receptivitatea față de transformările din jur). Vina autorului constă în a fi abandonat implicațiile mai profunde ale conflictului său pasional: remușcările ei („iluminarea” finală e profund idilică și convențională) și gelozia lui nu pot compensa ceea ce ar fi trebuit să fie ciocnirea între dezadaptarea ei și încercarea timidă, fragilă de regenerare, pe de o parte — opacitatea sau insensibilitatea lui față de procesul din conștiința ei, pe de altă parte. Mobilurile mai adînci ale crizei finale din relațiile celor doi soți apar escamotate. Studiul crizei de „adaptare” a unei femei purtînd în ființa ei morală amprentele puternice ale „lumii vechi”, analiza procesului ei interior bîntuit de atîtea contrarietăți, agravat de scepticismul și insensibilitatea crudă a soțului, jocul limitelor în structura spirituală și orizontul moral-social al celor doi protagoniști — generînd în final drama — întreaga substructură socială a acestei drame pasionale a fost înlocuită printr-o schemă relativ convențională și comună de conflict erotic. Elocvența dramatică a confesiunii lui Toma Dărăscu apare astfel sensibil micșorată: sensul și finalitatea dramei relațiilor celor doi soți nu apar desvăluite în resoriturile lor profunde — iar semnificația tipică și exemplară a dramei unei ființe de genul aceleia personificată de Neli Dărăscu (de fapt personajul dramatic central al piesei — lucru rămas ignorat în mod uimitor de majoritatea cronicilor dramatice) nu a putut fi pusă în valoare la nivelul premizelor personajului (de ce această ființă nu va izbuti să-și realizeze echilibrul în viață? de ce este predestinată eșecului și nefericirii? de ce tentativa ei de regenerare și „integrare” va sfîrși totuși — moartea ei fiind un simplu accident cu funcție simbolică? care este vina mai adîncă a lui Toma Dărăscu în drama lui Neli? este oare totul o rezultată a greșelilor ei inițiale — un produs al implicațiilor negative din conformația ei spirituală burgheză? — toate aceste întrebări esențiale rămîn fără un răspuns decisiv și convingător...).

Spectacolul îngrijit și corect al Teatrului Național — regizat de Miron Niculescu — a valorificat lucrurile bune din piesa lui Horia Lovinescu, dar nu a compensat sau atenueat deficiențele textului. Scenele de evocare a vieții din Deltă au apărut lucrute cu multă aplicație — fundalul conflictului esențial între cei doi protagoniști fiind astfel realizat la nivelul exigențelor textului. Totuși — proba decisivă o dă regizorul în alegerea interpretelor. Marcela Rusu a demonstrat o reală virtuozitate în „jucarea” scenelor de dramă, o știință scenică efectivă în realizarea diferitelor ipostaze dramatice ale unui personaj — dar interpretei rolului Neli Dărăscu i s-ar fi cerut mai multă spontaneitate, forță vitală și putere de seducție feminină pentru a motiva intensă pasiune a soțului. Jocul lui Septimiu Sever e elocvent în scenele de conflict „exterior”, prezența lui scenică e robustă și auten-

tică — dar momentele-cheie de zbugium al conștiinței, de „dramă în conștiință“, de răsucire interioară (v. scena discuției cu Neli în apartamentul ei bucureștean) sînt încă departe de intensitatea și adîncimea necesară (fără a peregăti interpreți corespunzători în această direcție **esențială** — ne întrebăm cine ar putea juca un rol de tipul aceluia al lui Gelu Ruscanu din „Jocul ielelor“?) Emil Liptac, atît de decepționant în rolul pastorului din „Discipolul Diavolului“ și cu totul exterior în rolul comunistului din „Oamenii înving“ — a realizat un progres în rolul secretarului de partid Frîncu : personajul are vigoare și fermitate, scena decisivă din finalul primei părți a fost jucată nuanțat și convingător, dar actorul a înțeles excesiv latura „colerică“ a personajului, confundînd uneori „forța“ cu izbucnirea primară și fermitatea cu dezlănțuirea primitivă. Apreciabilă în acest spectacol compoziția inteligentă a lui Gh. Cozorici în rolul învățătorului — deși personajul are în el o latură profund artificială, maximele lui asupra comunismului și eticii societății viitoare fiind de o prețiozitate greu suportabilă.

CRONICA PLASTICĂ

ASPECTE ACTUALE ÎN PLASTICA ROMÎNEASCĂ

PAUL CONSTANTIN

În judecata valorii operei de artă un rol însemnat îl are criteriul accesibilității; fără posibilitatea de a fi înțeles, mesajul creației nu poate ajunge la public. Numai că accesibilitatea, modul în care artistul izbuteste efectiv să influențeze oamenii, dezvoltându-le universul intelectual, este de multe ori înțeleasă superficial.

Mai întâi, în discuțiile despre plastică și în acțiunile de îndrumare a ei, nu se iau destul în considerație deosebirile dintre modul specific în care diferitele arte acționează asupra oamenilor. În general vorbind, într-un anumit fel influențează și educă decorația interioară, mobilierul sau ceramica și într-alt fel, pictura, sculptura sau grafica.

Toate domeniile artei au însă valoarea lor socială, sînt necesare; excluzînd unele din ele, educația maselor în spirit socialist ar fi compromisă.

O consecință directă a acestor specificități este deosebirea dintre modurile de exprimare, nu numai în ceea ce privește mijloacele tehnice, propriu zise, ci și în felul cum se traduce artistic realitatea. Una este, de pildă, funcția figurii umane, a imaginii animalului, a florilor și peisajului ca elemente în stilizările decorative dintr-un covor sau de pe o farfurie și altul rolul lor într-o compoziție cu temă socială sau chiar într-o pictură de gen.

În artele decorative și aplicate stilizarea realității merge, firesc, pe linia simplificărilor ornamentale, geometrizante de pildă, viziune cu totul nepotrivită pentru compoziția figurativă în pictură sau sculptură. Mai mult decît atît: în domeniul decorativ artistul vehiculează curent, nu numai simboluri, ci și elemente abstracte. În repertoriul ornamental al acestor arte abundă elemente geometrice sau simple pete colorate, care compun ritmuri decorative relevînd materialul sau forma obiectului.

Și posibilitățile artelor decorative sau aplicate sînt altele decît cele ale artelor propriu zis figurative. Decorația unei mese, a unui vas sau a unei lămpi, desenul unei țesături imprimate de azi, nu sînt compatibile, în general, cu tematica amplă. Am putut constata, nu odată, ce rezultate nefericite au dat încercările de a aplica pe un obiect de uz curent imagini tematice grave.

În artele în care „subiectul“ este țelul principal, acolo unde creatorul atacă o problemă amplă, stilizarea realității poate minimaliza țelul tematic. Așa, de pildă, dacă într-un tablou inspirat din munca minerilor sau într-un relief a cărui temă este luată din istoria luptelor pentru libertate a poporului, traducerea artistică s-ar face ca în decorația farfuriilor, efectul ar fi rizibil, mesajul compromis.

Firește, nu pledăm aci pentru copierea realității: pentru o atitudine obiectivistă, constatativă, a artistului în fața lumii. Reproducerea directă, servilă, a realității este dușmana artei; ea duce în fapt la excluderea mesajului, prin negarea esenței realității.

De asemenea nu putem ignora înfruririle serioase pe care le exercită artele decorative asupra concepției moderne a picturii, sculpturii sau graficii. Decorativismul, în sens pozitiv, este un rezultat al spiritului modern vădit în arhitectură, în artele industriale, în artele interiorului, etc. Dezvoltarea gustului pentru frumos al omului de azi, corespunde

dorinței de lumină și optimism, cerinței de a vedea linii simple și imagini sintetice. Este de ajuns să alăturăm spre comparație câteva imagini din secolul trecut — arhitectură, obiecte de uz, mobilier — cu altele actuale, pentru a vedea radicalele deosebiri și drumul spre simplificare și lumină; de altfel diferențele se citesc tot atât de clar și în felul cum a evoluat moda îmbrăcămintii.

Numai că decorativismul poate deveni dușmanul conținutului ideologic-emoțional al operei: rău înțeles, formal adoptat, decorativismul poate anula mesajul.

Problema de bază a artelor noastre în domeniul compoziției tematice, în cel al tabloului de gen, al portretului sau în domeniul statuarului, mi se pare că stă azi în trăirea și sezizarea noului — fenomen generalizat aproape la toți artiștii de valoare — dar și în găsierea celor mai emoționante, mai revelatoare căi de exprimare a conținutului.

Metoda realismului-socialist impune o continuă și revoluționară înnoire a artei. Or, ridicarea generală a culturii maselor impune artiștilor nu numai o evoluție corespunzătoare, ci una devansatoare. Prin opera lui, creatorul — educator al poporului — trebuie să ajute efectiv la accelerarea progresului social. În țara noastră, care pășește azi spre desăvârșirea construcției socialismului, artiștii se adresează unui public cu totul nou, mereu mai cult, mai exigent. Milioanele de muncitori și țărani care înainte nu izbuteau să depășească preocuparea elementară a asigurării unor condiții — fie și mizere — de viață materială, au azi o viață cultural-artistică foarte bogată. Dar această vastă răspîndire a culturii trasează și creatorilor sarcini noi, de mare amploare. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea la Conferința pe țară a scriitorilor: „*În această etapă istorică de dezvoltare a societății noastre, literaturii îi revine misiunea de mare răspundere de a contribui prin toată forța ei de înrîurire la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, la făurirea omului nou, a moralei socialiste, a atitudinii noi față de muncă și societate, la înlăturarea din conștiința oamenilor a influenței ideologiei și educației burgheze. Creația literară are menirea de a reflecta puternicul avînt al construcției economiei și culturii socialiste, schimbările în modul de viață al poporului, de a zugrăvi chipul luminos al muncitorului, al țaranului colectivist, al intelectualului, de a cultiva în inimile oamenilor mîndria patriotică, îndemnîndu-i la noi fapte eroice pentru triumful celor mai înaintate idei ale timpului nostru, ideile comunismului.*”

Îndemnul acesta este tot atât de prețios și pentru pictori, sculptori sau graficieni. În nobila lor misiune de educatori, artiștii trebuie să aibă mereu prezente în minte țelurile majore către care merg, trebuie să nu uite cui și cum se adresează.

Dorința de a crea o artă emoționantă, de a transpune problemele majore ale actualității într-un limbaj plastic cît mai expresiv, mai contemporan, este vizibilă la cea mai mare parte a artiștilor noștri. Și chiar dacă dorința nu este urmată întotdeauna de succes — lucru firesc în drumul atât de spinos al creației — cele mai multe opere din ultima vreme înclină, hotărît, balanța artei romînești către izbîndă.

Pictura, domeniu în care s-au pus probleme destul de dificile în anii trecuți, marca încă în ultima expoziție regională București (ianuarie 1962 — vezi și „*Viața romînească*” nr. 4/1962) un reviriment: un număr relativ mare de artiști au abordat compoziția tematică inspirată din realitatea noastră actuală, exprimîndu-se limpede, expresiv, emoționant.

Din primăvara pînă în toamna acestui an viața artistică romînească a fost deosebit de însuflețită; s-au deschis multe expoziții interesante, majoritatea dovedind o varietate de preocupări și moduri de exprimare, în cadrul aceleiași pasionate trăiri a contemporaneității.

Deosebit de semnificativă printr-o mai profundă investigație a actualității și prin înnoirea modului de exprimare al unui pictor vîrstnic, a fost expoziția maestrului *H. H. Catargi*. Artistul, care a parcurs un drum creator rodnic, evoluează de mai mulți ani către orizonturi mai largi. De la predominanța micului peisaj, din pictura lui trecută — fără îndoială de admirabilă calitate — maestrul Catargi a mers cu perseverență spre portret și compoziție, pînze mari, nu numai ca dimensiune, dar, mai ales, ca anvergură tematică. Expoziția deschisă la Dalles, cuprinzînd un important număr de tablouri, dovedește o certă evoluție. Păstrînd soliditatea construcției tabloului și sobrietatea de profunzimi tonale a coloristicii — proprii personalității sale — artistul a simțit nevoia unei paste mai pline, mai suculente ca înainte, și a unei cromatici încălzite de prezența omului.

„*Citirea Scînteii în uzină*” sau „*Țărani colectivști la masă*” — compoziții pictate cu sinceritate, fără folosirea vreunei rețete dinainte găsită și fără grandilocvență, dar redînd demnitatea și forța morală a constructorilor societății noi — portretele „*Cosaș*” și „*Studentă*” sau naturile moarte de mari dimensiuni, realizate cu intenția vădită de a monumentaliza genul, marchează o nouă fază a creației pictorului.

Maestrul Catargi nu a desmîșit nici de această dată reputația sa binemeritată de poet viguros al naturii. Printre peisajele expuse la Dalles — multe și variate — „*Pomi fructiferi*”, „*Stejarii la Pantelimon*” sau unele imagini de industrie la Dunăre, sînt pictate cu o mare siguranță coloristică și cu excepționale posibilități de echilibrare a maselor de umbră și lumină.

Pictura lui *Brăduț Covaliu*, expusă vara aceasta în cadrul celei de a XXXI-a Bienale de la Veneția, îl situează printre figurile reprezentative ale generațiilor mai tinere. Brăduț Covaliu face o pictură autentică și prin contemporaneitatea trăirii și prin modul de expresie, tinzînd spre o sinteză a aspectelor vieții. Universul lui artistic foarte concret, actual — oamenii de azi ai țării, natura ei — ne este transmis cu mijloace picturale simple, într-o cromatică sobră, dar răsunînd polifonic; în ansamblu, un limbaj foarte direct, evocator.

Felul cum stilizează artistul realitatea, pe linia simplificărilor decorative moderne, concepție ce întîlnește siguranța stilizărilor folclorice — milenar verificate — ilustrează foarte bine unele din afirmațiile făcute mai înainte. Iată, de pildă, în compoziția pe care artistul a prezentat-o în ianuarie la expoziția regională București — „*Din începuturile grevei dela Lupeni*” — o anume repetare pînă la stereotipie a tipurilor și gesturilor, stilizarea excesivă a figurilor, oprea realizarea pînă la capăt a unui tablou, în bună măsură caracterizat printr-un puternic patos revoluționar: figurile minerilor erau insuficient particularizate, omul, principalul subiect al lucrării, fiind lipsit de expresia lui specifică.

Acolo unde simplificarea formelor și culorii izbutește într-adevăr să ajungă la esență, fără a cădea în despersonalizare — portretul „*Filatoare*”, de pildă — Brăduț Covaliu transmite pregnant idei și sentimente de valoare umanistă.

Poziții pilduitoare în ceea ce privește lupta asiduă pentru mijloace expresive, evocatoare, ale unui conținut contemporan, s-au aflat și printre tablourile tinerilor care au expus vara aceasta la Dalles, într-o manifestare a Uniunii Tineretului Muncitor. În portret, peisaj și natură moartă, am putut admira tablouri cu reală putere de înrîurire asupra privitorului, aparținînd lui *Petre Achișenie*, *Const. Blendea*, *Virgil Mărgineanu*, *Traian Brădeanu*, *Sultana Maitec*, *Ion Nicodim* și, mai ales, *Ion Gheorghiu*, care se afirmă în ultimii ani ca un pictor cu resurse bogate.

În mai mare sau mai mică măsură, acești pictori se exprimă original, însuflețit, tocmai pentru că încearcă să redea imaginea cît mai simplu și mai direct, cu sinceritate,

cu dragoste de oameni și natură. Sînt mult mai rare încercările de pasișă, care abundau anii trecuți în creația unor tineri.

Dar dacă în portret, peisaj și natură moartă ne-am bucurat de multe succese ale tinerilor, tablourile de compoziție izbutite au fost mai rare. Așa de exemplu, „*Tineri topografi*” de Gh. Freiberg, deși o lucrare vădit bine orientată spre un mod de expresie avîntat romantic, nu atinge acea tensiune artistică în stare să transmită cu putere conținutul ideologic-emoțional. În general, e regretabil că un artist cu atîtea posibilități ca Freiberg, se manifestă rar.

O altă compoziție din aceeași expoziție, de Const. Nițescu — „*Stand de cărți în uzină*” — bine pusă în pagină, sugestiv construită și desenată, era însă neexpresiv pictată, fără elan cromatic.

Poate cea mai evocator pictată dintre compozițiile tinerilor din expoziția de la Dalles era „*Lucrările de sistematizare*”, datorită lui Ion Sălișteanu. Din păcate însă, deși plin de calități, artistul repetă și aci eroarea de a nu diferenția oamenii de materia neînsuflețită din tablou. Astfel, personajele apar ca simple elemente ornamentale, nu ca ființe vii, dominînd natura.

Un alt pictor tînăr, din Oradea, Victor Cupșa, a surprins publicul bucureștean cu înția lui expoziție personală în capitală. Faptul că a întrunit aproape o unanimitate de aprecieri pozitive, se datorește, cred, interesului arătat de artist pentru tabloul de compoziție inspirat din actualitate, și modului său sugestiv, original de exprimare.

Victor Cupșa este un artist foarte tînăr: expune abia de cîțiva ani. Așa sînd lucrurile, nu e de mirare că personalitatea lui nu este încă bine precizată. Totuși calitățile sale de desenator și pictor sînt îndubitabile. Ceea ce este cu deosebire interesant și promițător în pictura lui Cupșa, reiese din felul cum izbuește să interpreteze realitatea: într-o viziune liberă, cu mijloace limpezi, într-un spirit decorativ de bună calitate, căutînd esențialul și atingînd prin aceasta, uneori, monumentalul.

Tablourile cele mai realizate — „*Recolta de scrumbii albastre*”, „*Lan de floarea soarelui*”, „*Laminoristul*”, „*La clubul portului*”, „*Stimultan de șah*” sau „*Autoportret la noul cvartal*” — comunică firesc privitorului emoția, mai ales prin felul net, direct, echilibrat, în care se exprimă artistul.

Stilizarea naturii și a omului, concepția de volum și de culoare, chiar dacă mai sînt, parțial, inutil exagerate, tind evident spre un limbaj modern, în sensul bun al cuvîntului: contraste de culoare bine gîndite, simplificarea conturilor și planelor, echilibrul între desen și culoare, între linie și pată.

Constantin Piliuță, artist tînăr dar cu o experiență relativ mai mare, a expus și el în toamna aceasta. Plin de spontaneitate în observație și de impulsivitate cromatică — uneori pînă la violență — tînărul pictor se vrea un revoluționar al mijloacelor de expresie, iconoclast al legilor formei și culorii. În fond, însă, acolo unde izbutește să realizeze tabloul în toate coordonatele lui — mai ales portretul lui Vlad Mugur, autoportretul și unele naturi moarte — Piliuță dovedește că știe să utilizeze lecțiile unor maeștri de calitate, e drept, cu resurse proprii.

Din păcate însă, cu tot talentul său îndubitabil, în această expoziție Constantin Piliuță rămîne închis într-un perimetru de preocupări reduse. Lipsa unei ample trăiri, concrete, în actualitatea țării, sărăcia țelurilor creației, îi pot limita și mesajul și elanul.

Grafica a fost și ea bine reprezentată în manifestările artistice din perioada de care vorbim. Evoluția gravurilor, afișurilor, ilustratorilor de carte sau a caricaturistilor către o concepție nouă, s-a produs, relativ, mai de mult. În aceste domenii cu largă priză în mase, s-a răspîndit, aproape dominant, interesul pentru arta de idei și un limbaj grafic cît mai expresiv.

O adevărată demonstrație a nivelului graficei noastre a constituit-o expoziția de afișe deschisă în mai de *Iosif Molnar*. Prin lucrările prezentate — afișe și grafică de carte din ultimii ani — trecea ca un fir roșu specificul agitatoric al creației lui Molnar; cele mai acute și mai actuale țeluri ale maselor populare se oglindesc în arta sa, cu mijloacele specifice afișului.

Unul din meritele esențiale ale artistului constă în aceea că a contribuit mult la răspîndirea limbajului propriu acestui gen, printr-o concepție viguroasă, esențialmente laconică în plasticitatea ei, împotriva tuturor denaturărilor care amenințau afișul. Fantezia, ingeniozitatea și varietatea soluțiilor compoziționale, puterea de sinteză, caracterizează afișele lui Molnar, fie că atacă o temă politică sau una culturală. Pentru întrebările care stau mereu în fața creatorilor tineri, limbajul lui Molnar este o pildă: expresie artistică foarte rafinată, dar limpede, accesibilă păturilor largi populare.

Nivelul înalt și pozițiile înaintate atinse de grafica noastră au fost admirabil demonstrate și de prezența la cea de a XXXI-a Bienală de la Veneția a lui *Uasile Dobrian și Paul Erdős*.

Afirmarea făcută de Dobrian în catalogul ultimei sale expoziții personale — „*A te adresa oamenilor simplu și clar și a fi înțeles de ei mi se pare lucrul cel mai de preț*.” — este foarte bine ilustrată în limbajul puternic, de o cristalină sonoritate, al xilografurilor colorate. Prin relevarea poeziei lucrurilor simple, prin muzicalitatea proaspătă, specific națională, a modului de expresie, Dobrian comunică privitorului marile sensuri umaniste ale lumii socialiste.

Artist cu un larg orizont social, gravorul a izbutit să ajungă la un stil care poate exprima la fel de direct și teme de anvergură — „*Uzinele noastre*”, „*Manifestul*”, „*Oameni și macarale*”, „*Profilul unui cargou*” — și imagini cotidiene, crîmpeie lirice de viață, nu mai puțin evocatoare.

Desenatorul Paul Erdős, unul din cei mai autentici cronicari ai vieții noi din Maramureș, practică de mai mulți ani o grafie dinamică, dar plină de echilibru și monumentalitate. Desenele sale în tuș, utilizînd sau nu laviul, sînt de o vibrație care îmbină măreția renascentiștilor italieni cu acuitatea și dinamismul interior al graficii revoluționare moderne.

Eroii desenelor lui Erdős, modelați într-o țesătură grafică foarte expresivă, în compoziții și racursiuri originale, degajă noblețea și puterea celor ce se străduiesc în mod deliberat să edifice o lume nouă, lipsită de exploatare și iubitoare de pace.

Prezentarea acestor doi artiști, de viziune grafică foarte diferită, în cadrul Bienelei de la Veneția, a fost pilduitoare. Dobrian — conturînd cu linii groase, pete colorate de forme robuste, într-o statică plină de mișcare interioară — și Erdős, — vehiculînd un arabesc de linii, un desen plin de nerv, în care mobilitatea ductului și masele vibrante amintesc de „fuga” muzicală — sînt reprezentanți de frunte ai aceleiași poziții artistice progresiste: realismul socialist.

Varietatea limbajului graficienilor noștri, oglindind aspectele cele mai caracteristice din toate domeniile vieții de azi a țării, s-a citit bine și în lucrările expuse cu ocazia „*Lunii gravurii*” — manifestare devenită tradițională — ca și în unele expoziții personale, cum au fost, mai ales, cea a *Marianei Pătrașcu* și a *Anei Iliuț*.

Amîndouă artistele au o trăsătură comună: practică un desen de virtuozitate și mare spontaneitate. Nenumăratele desene din aceste expoziții — în cele mai variate tehnici — constituie admirabile reportaje, cu mare putere de comunicare.

Creație ce emoționează prin autenticitatea ei, materialul surprins „pe viu” este, din păcate, deseori scotit valabil doar ca notații documentare, bază pentru viitoare prelucrări. Fără îndoială că astfel de desene, tușuri sau acuarele, realizate pe loc, pot sluji și unor opere mai elaborate, după o perioadă de gestație artistică. Mi se pare însă că

nu putem enunța în această privință o lege universal valabilă : nu tot ce este lucrat la fața locului intră în categoria schiță, fără valoare de circulație largă.

În primul rînd, procesul de creație variază de la artist la artist. Există unii care, în fața subiectului, nu pot nota decît impresii foarte sumare, uneori chiar neinteligibile pentru altcineva ; am văzut destui artiști care acoperă crochiurile cu notații scrise, indicînd culoare, atmosferă, păreri, etc. Astfel de creatori sînt inhibați de contactul direct cu realitatea, puțînd reconstitui emoția și viziunea, pe măsura posibilităților, abia după migăloase prelucrări în liniștea atelierului.

Dar există, deopotrivă, și artiști care surprind mult mai spontan, care trăiesc intens bucuria contactului cu natura, cu oamenii, dînd pe loc lucrări de o bogăție și o prospețime deosebită. Unii dintre ei pierd chiar din adevărul și seva desenului creat în momentul contemplării, în prelucrările laborioase de atelier.

De ce să impunem o egalizare a metodei de lucru și să decretăm atelierul drept centru de creație ? De ce să nu lăsăm libertate artistului să-și găsească cele mai potrivite căi, corespunzînd structurii lui temperamentale ? Oare în alte domenii ale artelor, în muzică sau literatură, toți creatorii dau simfonii și romane ? nu există unii mai dotați pentru reportaj sau schițe ?

Desenele Mariane Pătrașcu sînt astfel de admirabile exemple ; reportajele ei din industria chimică impresionează, vorbesc oamenilor — cu toată plenitudinea imaginii artistice de bună calitate — despre izbînzile industriei socialiste.

Tot așa, desenele Anei Iliuț — și cele expuse în septembrie și cele aduse din Maramureș, de curînd — inspirate din cele mai diverse domenii, nu sînt cu nimic mai prejos, ba uneori chiar superioare prelucrărilor în litografie, gravură în lemn sau metal.

Nu vrem prin aceste aprecieri să reducem calitățile de interpretare în gravură ale Anei Iliuț, ci să relevăm marea ei sensibilitate de desenatoare care surprinde esențialul transmitînd privitorului un întreg univers.

În viața artistică desfășurată din primăvară pînă în toamna aceasta, un loc semnificativ l-a ocupat și sculptura. Expozițiile personale deschise de doi artiști tineri — *Petre Balogh* și *Viktor Roman* — ca și expoziția sculptorului *Ion Ulad*, au interesat mult, au dat prilej de meditație și discuții în jurul acestui gen de cele mai mari perspective de dezvoltare.

Problemele artei ce folosește — stricto sensu — toate dimensiunile euclidiene ale spațiului, sînt, în mare parte, comune cu cele ale arhitecturii și urbanisticii. Concepția reliefului ce decorează o clădire, a lucrării plastice amplasate într-o grădină, cea a monumentului conturat pe aer liber sau pe un fundal de construcție, se cer — în spiritul lor — la fel de actuale ca și spiritul arhitecturii noastre de azi. Or, în fapt, o bună parte, chiar dacă nu dominantă, a creației sculpturale, prezintă încă un decalaj simțitor față de avîntul și frumusețea liniei arhitecturii actuale romînești.

Sculptorul este, mai presus de toate, un constructor de forme ; încercările de a „picturaliza“ sculptura, de a vehicula cu nuanțele suprafețelor și ale conturilor ca mijloc principal de expresie, duc la superficialitate. Sculptura este o artă esențialmente volumetrică ; dacă în clădirea piesei există vicii de echilibru, în sensul major al cuvîntului, nici o tratare măiastră a materiei, nici un desen savant al detaliului nu pot salva lucrarea.

Expozițiile celor doi artiști tineri au fost caracterizate tocmai de căutarea sintezei sculpturale. *Petre Balogh* se apropie de o viziune echilibrată și sugestiv stilizată, izbutind în bună măsură să nu piardă esențialul fenomenului de viață. În compoziția „*Mineri*“ și, cu deosebire, în „*Brigada*“, artistul compune și ritmează bine blocul sudat

al colectivului omenesc — ideea de bază a lucrării — fără a despersonaliza indivizii. Varietatea pozițiilor și atitudinilor personajelor din grup animă masa generală fără să „spargă“ ansamblul; iar rezolvarea generală a suprafețelor și, fapt și mai remarcabil, cea a chipurilor, este justă, vie, deși realizată cu economii de mijloace.

Balogh compune și unele figuri alegorice, expresive — „*Tărăncă cu cofița*“ sau „*Floarea soarelui*“; mai puțin recomandabil este drumul căutat de artist în figurile intitulate „*Tărăncă din reg. Banat*“ sau „*Tărăncă din reg. Cluj*“, unde, inspirându-se din folclor frizează arhaismul.

Viktor Roman, în pofida tinereții lui, a dovedit în ultimii ani și, mai amplu, cu prilejul expoziției sale personale, un promițător început de maturitate, pe o linie plină de elan.

Înclinat mai mult spre alegorie și simbol, adevărat poet al formei, artistul se manifestă plin de vigoare. Echilibrate și trainic clădite, figurile lui Roman păstrează prospețime și eleganță; sinuozitățile nu cad în moliciune, iar ritmul dansant al unor figuri nu le ia greutatea specific sculpturală.

Chiar dacă expresia artistică a lui Viktor Roman este încă în bună măsură pasibilă de precizări, piese ca „*I mai*“, „*Primăvara*“ sau „*Dans secuiesc*“, ne îngăduie a-i acorda toată încrederea pentru viitor.

Ion Vlad, ultimul artist de care ne-am propus să vorbim, în sprijinul celor câteva idei generale expuse la început, este o personalitate semnificativă a artei noastre de azi. Neobosit căutător al noului, sculptorul a ajuns la un moment al carierei sale când „în-cercarea“ este de obicei egală cu certitudinea.

Expoziția deschisă în vară la Dalles (împreună cu maestrul H. H. Catargi) și lucrările trimise în aceeași vreme la Bienala din Veneția, demonstrează că Ion Vlad nu are un stil căutat și „dichisit“; el este un impulsiv, un constructor îndrăzneț dar și iscusit, un modelator de forme generoase, pline de măreția echilibrului. Artistul nu se teme să dezlănțuie forțele materiei și ale culorii pentru că le stăpânește. Și chiar dacă unele lucrări nu au întrunit unanimitatea aprecierilor, fiecare piesă își avea valoarea ei certă în ansamblul creației lui Vlad.

Socotesc că cele mai reprezentative lucrări de la Dalles sau de la Bienală — „*Pacea*“, statuile lui Ion Creangă și Brîncuși, Cariatidele, cele două „*Maternități*“, alegoriile „*Muzica*“ și „*Unturile*“ sau altele, — ne îngăduie să afirmăm că Ion Vlad aduce realmente un „plus“ în evoluția artei noastre de azi.

Așa cum arată creația artiștilor plastici din ultima vreme, precum și pregătirile pentru expoziția jubiliară din anul acesta — închinată aniversării a cincisprezece ani de la instaurarea Republicii Populare Române — artele parcurg, ascendent, o etapă semnificativă. Artiștii muncesc cu elan și asiduitate, pătrund mereu mai adânc în actualitate, deslușesc rațional și afectiv tot mai mult esența societății noi. Toată această laborioasă activitate se face însă fără un suficient schimb de idei între creatori: cam izolat și în tăcere. De aceea lângă succese, mai dănuie destulă confuzie, destule căi sterile în investigarea realității. Așteptăm deci cu nerăbdare Conferința pe țară a artiștilor plastici; ea este de o stringentă necesitate, problemele care agită cel mai mult mișcarea artistică dezbătându-se mult prea puțin în ultima vreme.

FESTIVALUL FILMULUI SOVIETIC

D. I. SUCHIANU

Cînd citim în buletinele de presă că filmul „Casa de la răscruce” este „închinat eroismului și înaltei ținute morale a femeii sovietice în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei” — redactorul se (și ne) înșală. Nu acesta e subiectul filmului. Acesta e doar cadrul acțiunii.

„Svetlana — continuă darea de seamă — fată din Vladivostok, e în drum spre logodnicul ei care locuiește în regiunile apusene ale Uniunii Sovietice. Între timp, izbucnește războiul, și la adresa indicată Svetlana nu mai găsește pe nimeni. Ea se instalează în casa părăsită, hotărîtă să aștepte aici, pînă după război, întoarcerea logodnicului”.

Dacă la asta s-ar reduce filmul cititorul acestei informații s-ar putea să ezite să vadă filmul. Din fericire, subiectul nu-i acesta, ci cu totul altul, mult mai grav, mult mai eroic.

E drept că acțiunea se petrece în plin război. Război înseamnă, între altele, două lucruri: moarte și dezorganizare a vieții curente.

Moartea e, prin natura ei, senzațională. Viața curentă, cotidiană, e, prin natura ei ceva banal. În timpul războiului se produce însă o întreagă perturbare în raportul dintre banal și senzațional. Se poate zice chiar o răsturnare, o inversare.

În cursul unui episod zbuciumat, al unei aventuri de înaltă tensiune sufletească (asediul unui oraș, ca în „Simfonia Leningradului” de Agranenko, sau naufragiul unui vas, sau un război civil, sau războiul în genere), viața capătă curioasa proprietate de a estompa, încetul cu încetul, ceea ce de obicei e senzațional. În schimb, capătă relief micile întîmplări cotidiene. Moartea, adică lucrul în principiu cel mai senzațional, devine ea însăși banalitate, devine cea mai obișnuită și regulată întîmplare. Devine cronică. Iar operațiile cu adevărat banale se ridică la rangul de probleme enorme. Acțiunile cotidiene: mîncatul, îmbrăcatul, îmbăiatul, primenitul, încălzitul, dormitul, cititul, devin probleme de o dificultate infernală. A reuși totuși să le faci, a învinge toate piedicile și, pe deasupra, a exercita asupra-ți o mare stăpînire a nervilor, suprimînd agitația și arborînd în toate un calm suris, a săvîrși cu banală simplitate toate aceste foste banale lucruri devine un efort moral de fiecare clipă.

În filmul „Casa de la răscruce” găsim această inversare a raporturilor dintre banal și senzațional. O găsim mai întîi în felul cum oamenii „tratează” moartea. Teamă de moarte nu este nici măcar „refulată”. Ea pur și simplu nu mai există. Oamenii se ferec de moarte cu aceeași simplitate cu care te ferești să nu te calce tramvaiul. Și nimănui nu-i trece prin minte să adreseze retorice elogiul cuiva care și-a expus viața. Toate faptele senzaționale de altă dată sînt acum tratate cu calmul lucrurilor de la sine înțelese. Pateticul, dramaticul s-a mutat aiurea. Găsim la toți un aprig dor de viață normală, de existență obișnuită, de comunicații regulate, de pașnice petreceri. Banalul devine un ideal cerut cu arzătoare avînturi. Cerut și... obținut. Căci voința de viață normală este atît de intensă și de unanimă, încît oaspeții temporari ai „casei de la răscruce” o și realizează. Neconținut, izbutesc să construiască decorul acestei pseudo vieți de familie. Este

numai un decor. Dar trăit cu atîta credință, cu atîta bună credință, încît devine mai real decît cea mai perfectă realitate.

Iată cum este exprimată în filmul de care ne ocupăm această resurrecție a existenței normale în mijlocul anomaliei războiului.

Casa de la răscruce este, la un moment dat, locuită de redacția ambulantă a unui ziar de război. Activitatea publicistică pare prin natura ei o activitate „de timp de pace“, dacă n-ar fi decît pentru că presupune funcționarea rapidă a rețelei de comunicații, funcționarea perfectă a transmisiunii știrilor, posibilitatea unei informări instantanee. Pe front, mai ales în perioada ofensivei germane, toate aceste condiții lipsesc. Și, totuși, redacția gazetei lucrează. Iar munca ei aduce reconfortantul climat al timpurilor normale.

În afară de acest mod de a exprima nevoia de viață cotidiană obișnuită în mijlocul incoerenței zilelor de front, mai găsim în filmul nostru încă unul. Eroina, Svetlana (Larisa Lujina) nu primește nici o scrisoare de la iubitul și logodnicul ei, Igor, aflat undeva, nu se știe unde, pe uringașul front al armatei roșii. Unul din redactorii gazetei cartiruită cîndva în „casa de la răscruce“, unde era și locuința celui Igor pierdut în vastitatea Uniunii Sovietice, și unde Svetlana îl aștepta în ciuda bombelor și mitralierelor, acest redactor (Viaceslav Tihonov), îndrăgostit de Svetlana compune pentru ziarul său o scrisoare, iscălită Svetlana, adresată ostășului Igor, în care îi va spune că ea îl așteaptă, acolo, în casa de la răscruce... Textul scrisorii, felul cum ea este citită tare pentru ca toată lumea aflată acolo să o audă, apoi sfîrșitul poveștii, obrazul Svetlanei cu ochii ațintiți și sunetul soneriei, trei sunete scurte și unul lung, așa cum ceruse Svetlana în scrisoarea din ziar, toate acestea sînt nu numai foarte artistic realizate, dar repetă, cu o forță imensă, leit-motivul poveștii, nevoia de revenire la timpuri normale. Putea Uniunea Sovietică să fie oricît de vastă, puteau comunicațiile epistolare să fie oricît de dezorganizate, Svetlana va reuși totuși să scrie iubitului ei, iar acesta va putea primi scrisoarea, exact ca și cînd războiul n-ar fi existat.

Igor, destinatarul scrisorii, n-avea adresă. Dar milioane de oameni erau gata să i-o afle; toți cei ce citiseră gazeta frontului sau cunoscuseră direct, sau prin a doua, a treia, a zecea persoană, pe cineva care o citise.

În sfîrșit, nevoia de revenire la fericirea timpurilor de pace mai este exprimată printr-un cîntec. O romanță, pe care acel redactor, un om frumos și deștept, o cîntă acompaniindu-se la pian. Adică nu o cîntă, ci parcă o respiră. Sunetele nu-s numai note muzicale, ci suspine intelectuale rezumînd toate dorurile tuturor. Acea romanță, frumoasă în ea însăși, este mai ales de o exactă potrivire cu starea sufletească generală. Ea nu e un simplu cîntec, un divertisment muzical, care, ca în atîtea filme, agrementează povestea cu un „număr“ de atracție. Acea melodie și felul cum este ea cîntată e un adevărat personaj al povestirii.

*

Unui spectator care mai gîndește și azi așa cum lumea gîndea acum cincizeci de ani, filmul „*Nouă zile dintr-un an*“ îi va părea o veche dedemult poveste, iar drama dintrînsa, — o dramă cunoscută. Căci și pe atunci existau savanți pasionați, care de dragul descoperirii științifice își neglijau nevestele. Nu mai departe de acum o lună ni s-a servit un film englezesc, „*Valea vulturilor*“, unde eroul, cercetător de fizică nucleară, aproape că dă dreptate soției sale fugită împreună cu asistentul laboratorului său, luînd cu ea aparate și formule secrete, pentru a le preda, cum se zice în romanele polițiste, „unei puteri străine“. Eroul se socoate mai vinovat față de nevastă-sa decît era ea față de el. O înțelege și o iartă...

Temă veche, în literatură, pe scenă și pe ecran. Decît, în filmul nostru, nu este vorba de asta, ci de cu totul altceva, deși există acolo și pasiune pentru știință și soție neglijată.

Eroul (Mitea) și eroiņa (Liolia) sînt amîndoi fizicieni nucleari. Cu zece ani înainte, s-au iubit și au trăit împreună, văzîndu-se din an în paști, întîlnîndu-se în fugă pe la hoteluri sau în camera vre-unui prieten. Exasperată de acest provizorat și de această așteptare, ea se hotărăște să se mărite cu un alt coleg (Ilia), talentat fizician, dar în același timp filozof paradoxal de tip Oscar Wilde, cu o fire de poet zăpăcit și cam timid. O timiditate contrastînd cu verva lui teribilistă.

După zece ani, cei doi foști îndrăgostiți se revăd. Și, în ciuda afecțației de nepăsare și cruzime a lui Mitea, Liolia vede că el o iubește exact ca la început. Așa că se răzgîndește și se mărită imediat cu el. Ni se arată atunci cum el, absorbit de descoperirile sale științifice, nu se mai ocupă deloc de dînsa. Și o vedem pe ea suferînd cumplit. Dar toate acestea se dovedesc a fi doar aparențe. El nu o „neglijază”. Dragostea lui nu se „răcise”. Ardea intactă, cu aceeași putere. Nenorocirea era mult mai gravă: cele două pasiuni, aceea pentru știință și aceea pentru iubită, pur și simplu nu *încăpeau*, nu încăpeau în cele 24 de blestamate ceasuri ale unei zile! Asta pînă cînd într-o mai bună zi, îi vine lui ideea că totuși cele două flacări pot arde împreună. Nu știuse cum să le împreune. Încercase un drum, și dăduse greș. Va mai încerca încă nouăzeci și nouă altele, pînă va găsi pe cel bun. O va lua mereu de la început, pînă va izbuti. Aceasta e eroica poveste a filmului; nu „neglijarea nevestei” din egoism de savant ambițios, ci sublima dorință de a purta două făclii în loc de una.

Această idee, nouă și nobilă, se desfășoară într-o atmosferă febrilă de cercetare și creație științifică, prin dialoguri foarte curioase. Curioase pentru că sînt excepțional de cinematografice. Aș îndrăzni să spun că ele ne readuc la acea adevărată artă cinematografică numită „filmul mut”. Dialogurile Mitea-Lolea sînt compuse din salturi. O frază a unuia, despărțită printr-o lungă pauză de fraza celuilalt, nu este un răspuns, ci o răzgîndire, o schimbare de macaz, o inițiativă, o hotărîre bruscă și nouă. Cuvintele, aci sonore, au aceeași laconică funcție ca subtitlurile tipărite pe filmul mut de altă dată. Ele rezumă o seamă de gînduri precedente și următoare, pe care le și ghicim din mișcările, gesturile, fizionomia, atitudinea personajelor. În această privință, operatorul (Gherman Lavrova), poate uneori, la sugestia regizorului (Mihail Romm), a făcut adevărate minuni: a „fotografiat conversația” celor doi, găsînd niște unghiuri fără precedent în istoria imaginii cinematografice. De pildă, la un moment dat, ei sînt luați în plonjeu, văzuți din spate, sînd amîndoi pe o canapea, îndoți ca un arc și întorcîndu-și unul altuia spatele, parcă adunîndu-și trupul așa cum își adună gîndurile, pentru a le face cînd să se ascundă, cînd să execute un nou salt neașteptat.

O altă scenă magistrală este monologul ei în fața oglinzii. Își spune o mulțime de lucruri, cu ceea ce se numește „vocea gîndului”. Aci, ca și în dialoguri, privirea, rictusul gurii, atitudinea corpului ne permit tot timpul să ghicim anticipat cuvintele pe care le auzim. Cuvinte care, totuși, ne miră prin gravitatea și tîlcul lor, așa cum ne-ar mira niște cuvinte pline de sens pe care noi înșine ni le-am spune nouă înșine.

La aceasta, pe lîngă talentul actoricesc, ajută și făptura fizică a interpretei (Tatiana Lavrova). Are o figură de copil cu buza superioară proeminentă, ceea ce-i dă un mic și drăguț aer de fetiță îmbufnată și mofluză; zîmbetul apare, ca un surîs printre lacrimi, ca o rază de soare trecînd prin nori.

E curios cum, la început, cînd o vedem pentru prima oară, dorim ca această femeie urîțică să nu fie personajul principal al filmului. Apoi, treptat, descoperim că rareori am întîlnit atîta grație, atîta inteligență și caracter exprimate prin frumusețe de linie și de fizionomie. Cred că nu există chip femeiesc care să semene mai puțin cu tipica vedetă gen Marilyn Monroe sau Brigitte Bardot și alte clasice „covergirls”. Tatiana Lavrova, ea, nu seamănă cu nimeni. Iar grația ei nu seamănă cu a nimănui. Este remarcabil cum cinematografia sovietică știe să descopere, de la o bucată de vreme, tipuri inedite de frumusețe feminină.

Între cei doi eroi masculini ai poveștii întâlnim, ca și între Mitea și Liolea, contraste și deosebiri de caracter care, în fond, se dovedesc a fi doar aparente. Pretenția lui Ilia că iubește știința ca pe un sport, precum și pretenția lui Mitea că nu face nici-un caz de alte plăceri decât aceea a descoperirii științifice, sînt poze, sînt măști. Amîndoi își trădează pînă la urmă adevărata fire. Ilia își dă pe față pasiunea lui gravă pentru știință. Mitea pasiunea pentru viață. Toate aceste probleme, căutarea unui *modus vivendi* între mai multe aspirații, între amorul pentru oameni și amorul pentru umanitate, indică, cu prilejul poveștii unei căsnicii, frămîntarea unei lumi nouă care luptă pentru neîncetata ei perfecțiune morală.

*

„Oameni și fiare”, este un „cineroman” realizat de Serghei Gherasimov, după o idee a soției sale, Tamara Makarova, care în același timp interpretează și unul din rolurile principale. Eroul pozitiv este un om care timp de 17 ani, după ce a scăpat din prizonierat, trăiește în Occidentul burhez. În ciuda mizeriei și umilințelor îndurate, el nu se întoarce în patrie decât *in extremis*, și după o încercare neizbutită de sinucidere. Fratele său, care trăiește în Uniunea Sovietică și o duce bine, este un laș, un om slab, complect sub papucul nevestei, femeie rea și meschină, care îl convinge să nu răspundă la scrisoarea trimisă de cel plecat și acum reîntors. Emigrantul avusese ghinionul ca fratele său, unica lui rudă, să fie păcătos, slab, și fără personalitate. Dar lipsa de personalitate a acestuia nu intervine activ decât la sfîrșit, în cel de al șaptesprezecilea an. Căci pînă atunci el nu refuzase să răspundă fratelui său, ci pur și simplu îl credea mort. Nu primise scrisorile lui, interceptate și distruse de nevastă-sa. Așa că nenorocirea lui Alexei, emigrantul, este de ordinul fatalității, nu al vinovăției. A avut soarta ca nicio-dată vreuna din scrisorile lui să nu scape de cenzura cumnatei sale; a avut soarta să nu știe că numai asta fusese pricina tăcerii fratelui său. De aci raționamentul, la urma urmelor, destul de logic: dacă propriul meu frate mă respinge, ce pot eu aștepta — odată reîntors — de la străini? Întrebat de ce nu se repatriază, răspunde limpede: de frică, de teamă că nimeni nu-l va întâmpina cu simpatie, că nimeni nu-l va ajuta.

Din pricina acestei întâmplări ezităările lui Alexei Ivanovici se explică și nu-l micșorează moralmente. De altfel, în film, el este prezentat mereu ca pătruns de un intens patriotism. Nefericita întâmplare cu fratele său îl rănea nu numai în sentimentul de familie, dar și în dragostea de țară. Și pentru complectarea portretului, autorii filmului pun în gura lui aceste tulburătoare cuvinte:

— Fericire? Da. Am simțit și fericire, cînd am simțit că mi-am apărut demnitatea.

Ni se pare totuși criticabilă ideea de a axa povestea pe *Fatum*, pe soartă, pe *Ananke*. Aceasta merge numai atunci cînd nenorocul are o puternică valoare de simbol, ceea ce nu-i deloc cazul aci. Altminteri introducerea ghinionului ca explicație centrală este destul de artificială. Pe de altă parte, suferințele îndurate în Apus sînt prezentate cam convențional. Și prea lungi, și prea puține. Va părea poate cam sinistru să cerem atrocităților naziste sau cruzimilor burheze să fie artisticește pitorești. Nu e mai puțin adevărat însă că prezentîndu-le sub forma unor fapte arhi-cunoscute, a unor evenimente șablon, comitem ceva destul de grav: răpim acestor infamii puterea de a indigna.

Totuși unele din pășaniile evocate în acest film sînt impresionante. Scurtate și multiplicare, prezentate într-o succesiune rapidă și neinsistată, ca o *explicație*, și nu ca *parte principală* a acțiunii filmului, ar fi fost mai izbitoare, mai elocvente. Ar fi scos atunci în valoare partea realmente bună a acestui film. Care există.

Această parte valabilă din filmul lui Gherasimov se centrează pe personajul Taniei, o fetiță de 15 ani, copil unic al unei doctorițe văduve, copil răsfățat și autoritar. O fetiță grațioasă, afectuoasă și mîndră, cu un zîmbet plin de dulceață, combinat cu o încruntare

de ființă voluntară. Romantică cum sînt adolescentele, e plină de curiozitate să cunoască aventurile omului aceluia atît de încercat de soartă, pe care îl bombardează cu necontenite întrebări. Așa că toate cîte le povestește el, i le povestește ei. Chiar ceea ce el își amintește în gînd, cînd e singur. Căci din aceste viziuni retrospective aflăm noi, spectatorii, faptele pe care știm că i le va povesti și ei, de vreme ce știm că ea nu se va lăsa pînă nu va afla tot. În felul acesta Gherasimov ne oferă un spectacol cinematografic rar și nespus de frumos: imaginea unui obraz de față în momentul cînd ascultă o lungă și tragică povestire. Ceva mai mult: obrazul unei ființe care știe să asculte, care știe să simtă adevărul din lucrurile auzite. În această privință tînăra artistă Jana Bolotova, în rolul Taniei, izbuteste o mare performanță actoricească. De altfel, după ce, timp de trei sferturi din film, ea ascultă și întreabă, la sfîrșit, acționează. Ba chiar, numai ea acționează și numai ea dezlănțuie evenimentele finale. Asta dă filmului o altă temă decît cea inițială. Ororilor naziste le urmează prezentarea felului în care aceste orori se oglindesc în cugetul și închipuirea unei adolescente din ziua de astăzi și, paralel cu asta, cum se reflectă în mintea ei nevoia de dreptate, ce reacțiuni stîrnește acest simț al justiției și cît de susținute, cît de operante sînt aceste reacțiuni. Repercusiunile trecutului în prezentul conștiinței tineretului contemporan sînt fapte mult mai importante decît istorisirea, pur și simplu, a unor atrocități cunoscute. Iată de ce, în măsura în care centrul de gravitate al filmului se mută pe receptivitatea afectivă a acestui copil inimos și brav și drept, filmul e original și reușit, și o poveste trecută se preface în povestea viitorului. Această structură, Gherasimov i-a dat-o numai în parte, acordînd cît a putut mai multă importanță personajului Taniei. Dar nu deajuns. Trebuia să împiedice ca această structură să fie concurată și eclipsată de o altă structură, fundată pe arătarea atrocităților ca atare.

Trebuie să mai semnalăm, ca o mare calitate a filmului, jocul lui Nikolai Erenenko. Naturaletăea, concentrarea, frumusețea vorbirii și a mișcărilor feții sînt de o perfecție pe care nu o putem exprima în cuvinte.

Semnalăm, în sfîrșit, prezența, într-un rol secundar, a lui Serghei Gherasimov însuși, realizatorul filmului. Este rolul unui bătrîn emigrant, odinioară foarte bogat, acum numai pseudo-bogat, în sensul că foarte bogată acum e fiică-sa, față de care el se găsește în relații de miluit la miluitor. Pomanagiul și totuși înfumurat, plat, plîngăreț și totuși impertinent, acest personaj creat de Gherasimov este un rol de mare compoziție, un rol de factură shakespeariană, un rol care zugrăvește și explică toată racila păturii conducătoare a Rusiei țariste.

„*La treizeci de ani*” pune iar problema conflictului între muncă și amor conjugal, între îndatoririle profesionale și cele ale căsniciei. Eroina, într-o primă căsătorie, e supărată că bărbatul ei nu-și iubește munca. În cea de a doua, e supărată că bărbatul ei își iubește munca. Dacă filmul are o notă convențională, el a fost totuși prezentat pe o listă selectivă de festival pentru că găsim întrînsul ceva vrednic de reținut: jocul perfect, jocul fin nuanțat al Rufinei Nifontova. E interesant de comparat această măiestrie cu aceea, egală, a Tatianeii Lavrova din „9 zile”. În primul caz, spectatorul este, în fiecare clipă uimit de ingenioasa potrivire între acțiunea executată și execuția acțiunii. Tot timpul se gîndește că obiectul scenei nu are nici-o importanță, că e doar prilej de demonstrație artistică a unei virtuozități neconținut uimitoare. Dimpotrivă, în fața jocului Tatianeii Lavrova, spectatorul e minunat nu de potrivirea între faptă și interpretare, ci e uimit de a descoperi, în fiecare clipă, comori de psihologie pe care le-ar fi crezut inaccesibile. Spectatorul are aci euforia de explorator care strigă „evrika”, încîntarea de a vedea nevăzutul. Lavrova nu „interpretează”, cum face Nifontova, cu maximă măiestrie; Lavrova „sondează”, sondează insondabilul.

Filmul lui Andrei Tarkovski: „Copilăria lui Ivan“, al cărui titlu pentru diverse motive a fost prefăcut în „flăcări“ și în „flori“, este, probabil, perla coroanei. Și ca interes psihologic, și ca frumusețe plastică pusă în slujba psihologiei.

Ivan este un băiețel de 14 ani. Nemții i-au omorât amândoi părinții, toți frații și toate surorile. Ura lui, setea lui de răzbunare se strânge în jurul factorului care-i dă putere. Căci asemenea lui Herakles, care posedă puteri neposedate de ceilalți oameni, micul Ivan deține o armă pe care ceilalți soldați din armata sovietică nu o puteau utiliza. El o tot invocă de altfel, realist, oricâteori prietenii lui ofițerii vor să-l trimită înapoi la școală. Atunci, el spune mereu așa: „Eu sînt mic. Nu-s mare ca voi. Pe voi vă împușcă. Pe mine nu, fiindcă pe mine nu mă văd“. Și grație acestei puteri personale, el va face exact ceea ce o asemenea putere indică. Se va strecura printre liniile inamice și va aduce informații prețioase asupra poziției dușmanului.

Personajul încarnat de micul actor Kolea Burliaev nu seamănă cu nici unul din lunga serie de „copii minune“ ai ecranului, de la Sherley Temple la Kostia Semijev din „La 30 de ani“. Mai întîi, nu e „copil minune“. Nu are nici comice intuiții ale adevărului, nici înduioșătoare înțelepciuni de adult, calități care dau „Wunderkind“-ului ceva sinistru, de animal savant. Ivan nu „face pe adultul“. El este oarecum adult, căci nu lecrează decît cu două idei comune copilului și adultului: mînia răzbunătoare și elementara constatare că cine are trup mai mic se strecoară prin locuri mai înguste și este văzut mai greu. Fiindcă aceste două idei sînt comune copilului și adultului, Ivan poate proceda ca un adult, discutînd, executînd misiuni, supărîndu-se, opunîndu-se, fără a înceta un moment de a fi copil și de a iubi tipic copilărește pe prietenii săi căpitanul și colonelul. Nu avem, ca la alți copii-actori, amestec de adult și infantil, fiindcă aci fuziunea e atît de completă încît nici-un amestec nu se mai simte. Și este o mare noutate în a vedea un copil poruncind fără a poza în „om mare“ și a se răsti ca un om necăjit, nu ca un copil răsfățat. Avem aici, ca în multe ocazii oferite de ecranul sovietic, sentimentul de a asista la ceea ce socotisem pînă atunci imposibil.

În acord cu toate acestea, chipul micului actor Kolea Burliaev este drăguț, delicat și în acelaș timp grav, cu trăsături decupate ca pe o medalie. Iar operatorul Vadim Iusov i-a dăruit două culori, două palete succesive. În scenele dinainte de război, care se întrepătrund neconținut cu cele de după, totul este alb. Chipul lui Ivan e serafic, și albul acesta contrastează puternic cu alburile celelalte, dînd niște efecte uimitoare de alb-pe-alb, așa cum nici-un director de imagine nu mai dăduse încă înaintea lui Iusov. În celelalte scene, Ivan este negru; cearcăne la ochi, pistrui pe nas, murdărie pe față, noroi pe haine, iar natura din jur plină de luciri de întuneric, armonie de bezne de grade diferite.

Acest magician al fotografiei care este Vadim Iusov a mai inovat și în prezentarea componentelor și des utilizatelor jerbe explozive care exprimă bombardamentele. Ca să varieze, operatorul din „Pace noului venit“ le înșirase rapid, dezlănțuindu-le, scurte, multe, telegrafice, rezumate, înnebunitor de zgomotoase, orbitor de luminoase. În „Copilăria lui Ivan“ s-a procedat la fel, și totuși altfel. La fel, pentru că și aci, la un moment dat, ni se dă o colecție de jerbe de bombardament, ca un fel de firmă indicatoare a măcelului. Aceste explozii însă nu sînt viziuni de coșmar, ci armonii de linii pure, variații nesfîrșite de arabescuri, construcții geometrice curbe, ceva de o nespusă frumusețe plastică în contrast batjocoritor cu sinistra monstruoasă între-uciderii, a omorului între necunoscuți. Este ceva asemănător ironiei din „Povestirile unui vîntător“ ale lui Turghenev, unde soarele se amuză să alcătuiască jocuri splendide de lumină pe cadavrul întins între copaci.

O SEARĂ DE MUZICĂ

TUDOR MĂNESCU

Se revărsa, în sala cu trepte de lumină,
 Un val de armonie, ca dintr-o cupă plină,
 Și glasurile limpezi păreau să fi deschis
 Un drum de sărbătoare între pământ și vis.
 Simțeam cum dirijorul, cu mâna lui măestră,
 Punea gândirii aripi și suflet în orchestră,
 Dînd frumusețe vie și grai adevărat
 Minunilor pe care Titanul le-a creat.
 Spre bolta sprijinită pe-naltele coloane
 Se ridica vestirea: — „Uă-mbrățișați, milioane!”
 Și inima mulțimii, mai caldă ca oricînd,
 În larga simfonie o auzeam bătînd...

Un tînăr, lîngă mine, în ultimele rînduri,
 Stătea privind departe și adîncit în gînduri,
 Și cum știa de bine s-asculte, m-a uimit.
 (Cît a ținut concertul, o dată n-a tușit!)
 Vedeam, din simfonie, ce încîntări culege,
 Cum fiecare frază o simte și-o-nțelege;
 În umbră, peste umăr, zăream profilul fin,
 Și-n ochii lui albaștri din stropi de cer senin,
 În brațul lui puternic și-n strălucirea feței
 Cîteam încrezătorul elan al tinereței,
 Ghiceam sub haina neagră un suflet optimist,
 Și, fruntea lui privind-o ziceam: e un artist...
 Apoi, cînd grandiosul final al Simfoniei
 A înălțat în slavă un imn al bucuriei,
 Și-aplauzele-n roșot prelung au răsunit,
 Ca mii de păsări albe în zbor înaripat,
 Am coborît cu largul talazului de lume,
 Și-am regăsit alături vecinul fără nume.
 Privirea lui deschisă, în treacăt mi-a zîmbit,
 Și pașii lui cei sprinteni cu-ai mei s-au însoțit.
 Ca niște vechi prieteni pornirăm împreună;
 Era o noapte pură, scaldată-n clar de lună,
 Iar stelele de aur păreau că strălucesc
 Ca notele-ncrustate pe-un portativ ceresc,
 Și-n vasta partitură se-ntretăiau puzderii,

Scrînd pe cer eterna cantată a tăcerii,
În cinstea unui tîmăr erou cosmonaut.
Vecinul meu îmi spuse, cu glasul lui plăcut :
— „Pe-o noapte ca aceasta, cu lună inspirată,
„Și-a început Beethoven, a șaptea lui sonată,
„Op 27“... L-am întreat : — „Uă rog,
„Sînteți din întimplare, scuzați, muzicolog ?
„Solist sau numai critic ? Urmați Conservatorul ?
„Cunoașteți contrapunctul ? Știți să conduceți corul ?“
— „Nu, eu conduc (răspunse) troleul 83.
„Dar muzica îmi place, și-ncerc din graul ei
„Să înțeleg cu mîntea cum cîntecul gîndește
„Și inimilor noastre, cē limpede vorbește.
„Nu sînt artist, cum credeți, sînt numai muncitor ;
„Dar arta nu e, oare, un bun al tuturor ?“
Ne-am despărțit în noapte și am rămas sub stele,
Cu luna, cu tăcerea și gîndurile mele.

Și m-am întors de-o dată cu anii înapoi,
Spre vremile urîte, ce le trăirăm noi
Cei care-n pragul vicîi, umblam pe-atunci la școală.
În sala de concerte, pe jumătate goală,
Nu se-ambulzeau burghezii fuduli, la Ateneu ;
Le socoteau prea scumpe biletele de-un leu !
Ei n-aveau, pentru artă, nici doi pitaci în pungă,
Iar Simfonia IX-a li se părea prea lungă.
Protipendada noastră, cu rentă și cu pîntec,
Distracții mai lejere își căuta în cîntec ;
Odraslele crescute în desfătări și-n lene,
Spuneau, cu gura strîmbă, cupletele obscene,
Și curtezana-n loje, presîndu-și bustul gol,
Ofta pe franțuzește : — Il est charmant, Mayol !
Dar azi, în toată țara, teatrele sînt pline,
Orchestra vine, seara, să cînte în uzine,
Un raft cu cărți e-n casa oricărui muncitor,
Iar arta, dar din darul întregului popor,
Se-ntoarce să rodească în sufletul mulțimii,
Cu frumusețea formei și încîntarea rimii,
Ca floarea ce zîmbește sub cerul luminat
Pămîntului din care ea însăși s-a-ntrupat.

M-am despărțit de lună, și-ajuns acasă iară,
M-a-ntîmpinat la radio o voce familiară :
— „Pianistii mari ai lumii... program alcătuit
„De-ascultătorii noștri“... Și-n seara minunată,
Atîtea mii de oameni s-au bucurat deodată,
Cu cîntă măestrie cînta Rachmaninov
Concertul ce-l dorise strungarul din Brașov...

SCRISOARE DIN INDIA

Sînt bucuros să-mi încep colaborarea la revista „Viața romînească” cu un articol despre unul dintre cei mai mari poeți contemporani de limbă urdu, Faiz Ahmad Faiz. Limba urdu, una dintre cele mai evolute limbi ale țării noastre „multi-lingve”, cu o tradiție poetică veche de aproape cinci sute de ani, este vorbită atît în India cît și în Pakistan, iar Faiz și-a început activitatea literară într-o perioadă cînd patria noastră nu fusese încă împărțită în două de către imperialiștii britanici.

După dobîndirea independenței (august 1947), scriitorii progresiști din India, inclusiv cei de limbă urdu, au continuat să promoveze în literatura lor țelurile democratice ale poporului, — și anume consolidarea independenței, înlăturarea rămășițelor trecutului nostru feudal, reconstrucția rapidă a societății indiene pe baze științifice moderne, lichidarea cumplitei înapoieri economice și sociale moștenită de la imperialiștii englezi. Conștienți totodată de îndatoririle lor internaționaliste, poeții progresiști de limbă urdu, ca și cei care scriu în celelalte limbi mari ale Indiei (hindi, bengali, marathi, tamil, telugu, malayalam etc.), au creat, în anii din urmă, o serie întregă de opere pe tema păcii și a luptei antiimperialiste, pe lîngă cele inspirate din viața poporului lor.

După care ocupă un loc de frunte în pleiada poeților de limbă urdu apăruiți după înființarea Asociației Scriitorilor progresiști din India (1936), a debutat cu o plachetă de versuri publicate în 1941 sub titlul *Nakş-E-Farydi* (Motive triste). Această plachetă, cît și următoarele două, publicate între 1951 și 1955 (cînd poetul a fost deținut într-o închisoare din Pakistan), sub titlul *Dast-E-Saba* (Mîna vîntului) și respectiv, *Zindan-Nama* (Episod din închisoare), atestă un talent prin esență liric. Faiz este un poet al proceselor sufletești celor mai intime, veșnic în căutarea unor armonii lăuntrice, exprimate în acorduri învăluitoare și insinuante, care ne cuceresc, făcîndu-ne părtași la cele mai înalte și mai nobile țeluri ale vieții — atît ale celei individuale, cît și ale celei colective. Prima lui plachetă de versuri se deschide cu următorul cântec, caracteristic pentru toată poezia sa, deși datează, probabil, din prima tinerețe a poetului:

„Aseară, amintirea-ți în suflet mi-a pătruns/Ca primăvara blîndă într-o pustietate,/Ca vîntul lin ce suflă peste păduri uscate,/Ca pacea în bolnavul sfîrșit de-utita plîns”. În aceste versuri, nota melancolică, tragică se imbină cu accentul ciudat al unei bucurii calme. De jur împrejur totul e pustiit, dar primăvara calcă pînă și pustietățile, iar durerea însăși e alinată de „vîntul lin”.

Dar, pe măsură ce Faiz s-a încadrat în mișcarea de eliberare a poporului său și pe măsură ce a devenit conștient, ca un intelectual patriot, de marea tragedie a acestui popor de veche civilizație, subjugat, umilit și împiedicat să se dezvolte și să propășească, — poezia lui, deși a rămas în esență romantică și lirică, a evoluat din interiorul cercului ei magic spre o linie de revoltă.

Cînd a izbucnit cel de-al doilea război mondial, iar mii de patrioți — printre care mulți îi erau prieteni și tovarăși — au fost azvîrliți în temnițele imperialiștilor englezi, Faiz a scris unul din poemele sale cele mai cunoscute, intitulat *Chand Roz Aud* (Încă puține zile). Poemul începe astfel: „*Încă puține zile, dragul meu, încă puține/Mai sîntem siliți să tragem în piept miasminele-asupririi*”...

După 1942, Faiz a intrat în armata indiană, care se afla sub control britanic, dar participa la războiul mondial împotriva fascismului. În două poeme remarcabile, scrise în această perioadă, și intitulate „Unui lider politic” și „O, inimă neliniștită”, Faiz și-a exprimat încrederea deplină în încheierea victorioasă a războiului, și în același timp neliniștea unui patriot indian față de politica imperialiștilor englezi și a marii burghezii indiene, care împiedicau poporul său să ia parte din plin la lupta antifascistă și să-și cucerească independența.

Faiz, care locuia în Lahore, a devenit, după 1947, când India a fost împărțită în două state, redactorul șef al ziarelor *Pakistan Times* (publicat în limba engleză) și *Imroze* (publicat în limba urdu) — amândouă avînd o orientare progresistă. În același timp, el a activat în mișcarea muncitorească din Pakistan, fiind ales vicepreședinte al Congresului sindicatelor din această țară. Faiz a participat activ la organizarea mișcării pentru pace din Pakistan. În noiembrie 1949, el a fost unul dintre organizatorii primei conferințe a scriitorilor progresiști din Pakistan, pentru ca, la puțină vreme după aceasta, să fie implicat, împreună cu alți civili și cu vreo doisprezece ofițeri din armata pakistaneză, în așa zisul proces al „conspiratorilor“ de la Rawalpindi. El a fost acuzat împreună cu ceilalți, că ar fi incitat la rebeliune, ba chiar că ar fi săvîrșit asasinat și numeroase alte crime. Timp de multe săptămîni, nimeni nu a știut precis unde era deținut. A urmat un proces secret, care s-a desfășurat între zidurile închisorii din Hyderabad (Sind), vreme de doi ani. În ianuarie 1953, Faiz a fost condamnat la patru ani de temniță grea.

Semnatarul acestor rînduri a fost judecat împreună cu Faiz în acest proces și i-a fost tovarăș de închisoare din mai 1951 pînă în iunie 1953; de aceea, el este în măsură să ateste moralul ridicat, patriotismul fierbinte, calmul, curajul, și încrederea neclintită în destinele poporului său, pe care Faiz le-a manifestat în toată această perioadă. Trăind în condițiile unei detențiuni extrem de aspre, amenințat cu cele mai groaznice pedepse, inclusiv cu moartea, Faiz a izbutit totuși să scrie versuri de o rară frumusețe — versuri care oglindesc, pe de o parte, cumplita tragedie personală a unui deținut condamnat fără nici o vină și, pe de altă parte, nemărginita lui încredere în dreptatea cauzei poporului.

Poemele scrise de Faiz în închisoare și-au găsit drum în afara zidurilor acesteia și au fost tipărite într-o serie de reviste literare, contribuind astfel la strîngerea rîndurilor forțelor democratice din Pakistan împotriva reacțiunii.

Faiz este astăzi un om în vîrstă de 52 de ani.

După ce a fost eliberat din închisoare în 1955, el și-a reluat, cu rîvnă și entuziasm, activitatea literară, politică și socială, redevenînd, printre altele, redactorul șef al principalului ziar, pe atunci încă progresist, *Pakistan Times*. În decembrie 1956 Faiz a participat la lucrările Conferinței de la Delhi a scriitorilor din țările Asiei, iar în octombrie 1958 a fost conducătorul adjunct al delegației scriitorilor pakistanezi la prima conferință a scriitorilor afro-asiatici, ținută la Tașkent, în U.R.S.S. În timp ce se afla la Tașkent, a avut loc în Pakistan lovitură de stat militaristă, pusă la cale de imperialiștii americani; două zile mai tîrziu, Faiz s-a reîntors în patrie, la Lahore, iar în decembrie 1958 a fost azvîrlit din nou în închisoare, — de data aceasta fără nici o acuzație împotriva-i! Totuși, o viguroasă campanie internațională de protest împotriva arestării lui Faiz i-a obligat pe guvernanții pakistanezi să-l pună în libertate după vreo șase luni de detențiune. De atunci încoace, Faiz și-a continuat activitatea literară, scriînd numeroase poezii noi, admirabile. Un nou volum de versuri ale sale se află sub tipar. Poetul este, însă, nevoit să trăiască în condițiuni foarte vitrege sub actualul regim de dictatură militaristă din Pakistan.

În cursul anului trecut, a apărut la Moscova o culegere de poeme ale lui Faiz, tălmăcite în limba rusă de o seamă de poeți sovietici de frunte. Nădăjduiesc că aceste rînduri ale mele vor stimula o inițiativă asemănătoare și în Republica Populară Romînă, încredințat fiind că poezia lui Faiz va fi apreciată de publicul cititor romînesc.

S. SAJJAD ZAHEER *

New-Delhi

*) S. Sajjad Zaheer, poet și publicist de limbă urdu, activist pe tărîm obștesc, este membru al Academiei de literatură din India și vicepreședinte al Asociației scriitorilor indieni pentru solidaritatea cu popoarele afro-asiatice.

Poetul Faiz Ahmad Faiz a fost distins în 1962 cu Premiul „Lenin“ „pentru Apărarea Păcii între popoare“.

LA ANIVERSAREA LUI ZAHARIA STANCU. Prozatorul, poetul, publicistul și pamfletarul Zaharia Stancu a împlinit 60 de ani. Dar a spune numai atât, e puțin. Viața unui scriitor se judecă după opera sa, și popularul erou al lui Stancu, Darie, păstrează vârsta veșnicei adolescențe. Originar din satul Salcia, de pe valea Călmățuiului, Zaharia Stancu a fost prins din fragedă vîrstă în vîltoarea unor evenimente memorabile, care își vor găsi un ecou remarcabil în opere. Lumea satului, cu încordarea muncii pe ogoare, cu aroma amară a cîmpiei și a codrului, cu povestirile de-un sumbru realism depănate în fapt de seară și mai ales pălălaia răscoalelor țărănești au avut o înrîurire hotărîtoare asupra copilului. Această experiență fundamentală, scriitorul nu a uitat-o. Darie stă astăzi de vorbă cu milioane de oameni și imaginea aceluși țaran colțos, care a purtat cu sine, ca pe o rană nevindecabilă, amintirea a tot ce a pătimit poporul său odinioară, a devenit familiară nu numai cititorului din țara noastră dar și zecilor de mii de prieteni ai noștri de peste hotare. Prin intermediul operei lui Zaharia Stancu — ca și a celorlalți mari scriitori ai noștri — acești cititori pot să cunoască cîte ceva din trecutul de luptă și de suferință al poporului român.

Consacrîndu-se scrisului încă de timpuriu, Zaharia Stancu se face simțit imediat după primul război mondial ca o prezență activă în publicistica noastră. Poezia sa viguroasă, plină de vitalitate, urmează pe un drum nu lipsit de meandre linia sănătoasă a tradițiilor realiste ale poeziei noastre. Publicistica sa se afirmă cu înflăcărare împotriva politicianismului burghez și Zaharia Stancu, în fruntea numeroaselor ziare și reviste pe care le-a condus, a demascat high-life-ul cosmopolit și putred, bestialitatea fascismului.

După 23 August, gazetarul își pune hotărît pînă în slujba revoluției populare iar scriitorul vede deschizîndu-se înaintea sa pagina cea mai glorioasă și mai remarcabilă a operei sale. „Desculț“ este una din primele opere ale literaturii noastre noi. În opera sa ulterioară, în „Dulăii“, „Florile pămîntului“ și în ciclurile care i-au urmat, Zaharia Stancu a dezvoltat de fapt temele operei sale capitale, zugrăvind creșterea conștiinței, maturizarea țaranului de pe malurile Dunării. Lirismul este nota fundamentală a literaturii lui Zaharia Stancu, cimentul ei unificator. Lirismul izvorăște și din înverșunarea amară a pamfletarului; el se degajă și din poezia naturii, pe care Zaharia Stancu o simte și o interpretează, o personifică, atribuindu-i o viață complexă și dramatică. Replică severă sămănătorismului, opera sa răsună în paginile ei cele mai bune ca o imprecizie împotriva vechii orînduirii, dar și ca o chemare caldă la umanitate și dragoste între oameni.

La aniversarea a 60 de ani, îi dorim lui Zaharia Stancu ca șirul de pe acum impunător al cărților sale să sporească și mai mult, îi dorim să ne dăruiască cărți noi, care să reflecte imaginea Patriei socialiste.

V. R.

CERCETAREA PATERNITĂȚII UNEI SCRIERI ANONIME — EMINESCU ȘI EPIGONII LUI. Limitînd discuția la articolul anonim Eminescu și epigonii lui din V. R. nr. 6 (1914), observăm că cei ce l-au atribuit la început lui Topîrceanu, au făcut-o fără să invoce vreun argument, fără a schița măcar un început de argumentare. Cercetînd paternitatea acestui articol, într-o notiță din „Gazeta Literară“ din 5 mai 1960, am pus în paralelă un pasaj întreg din articolul Eminescu și epigonii lui cu un altul identic din articolul **Eminescu postum** din V. R. nr. 9 (1912), pe care îl recunosc toți cercetătorii ca fiind scris de Ibrăileanu și am ajuns la concluzia că atribuirea articolului **Eminescu și epigonii lui** lui Topîrceanu este o eroare bibliografică. Am invocat acolo și argumentul că anumite idei din **Eminescu și epigonii lui** se întîlnesc întocmai și în alte articole ale lui Ibrăileanu. Pînă și unele particularități de limbă proprii lui Ibrăileanu pot fi invocate în favoarea acestuia.

În articolul „Stabilirea paternității unui important articol nesemnat al lui Ibrăileanu“ din V. R. nr. 10 (1961), am reluat problema atribuirii articolului **Eminescu și epigonii lui**, aducînd argumente noi și constatînd că anumite elemente biografice, care reies din contextul articolului anonim îl indică drept autor pe Ibrăileanu. La aceste argumente se mai puteau adăoga și altele, pe care le menționez numai în treacăt. Astfel, protestul autorului anonim din articolul **Eminescu și epigonii lui**, împotriva publicării manuscrisului **Geniu pustiu** drept roman inedit de Eminescu, este motivat întocmai ca în paginile cursului litografiat al lui Ibrăileanu (**Epoca Eminescu**) și ca în articolul **Eminescu — Geniu pustiu** din volumul său „Scriitori romîni și străini“: „Ni se dă drept „roman de Eminescu“ o lungă bucată de proză scrisă în adolescență, plină de naivități, greșeli de limbă și ardelenisme, din care el de asemenea a utilizat o bună parte. Se publică acest material literar, pe care poetul, deși ar fi avut destulă vreme, n-a găsit de cuviință să-l publice. Și se dau în vileag drept pagini definitive de Eminescu, pînă și acele pasaje pe care el evident le condamnase definitiv, ștergîndu-le cu creion roșu“. În acest pasaj din **Eminescu și epigonii lui** sînt exprimate sintetic ideile desfășurate de Ibrăileanu în aceeași problemă atît în cursul său cit și în volumul amintit. Tot astfel ideea din propoziția „Și se dau în vileag drept pagini definitive...“, din pasajul reprodus mai sus, se află în vol. „Scriitori romîni și străini“, pag. 85, exprimată aproape la fel: „După ce mor, scriitorii mari au nenorocirea de a li se da în vileag tot ce au scris — și devin astfel mai mici (Am vorbit adesea de scandalul — acesta e cuvîntul! — petrecut cu poeziile și romanele „postume“ ale lui Eminescu)“.

Coincidența aceasta nu poate fi produsul întîmplării. Ea se datorește faptului că ambele texte sînt gîndite și redactate de același autor. La acestea se mai putea adăoga că pasajul următor din **Eminescu și epigonii lui**: „Gazetari de talia lui Eminescu au mai fost, — poate și mai mari. Poeți de talia lui, nu. Adevăratul lui titlu de glorie este și va rămîne poezia lirică, — acele minuni de armonie și simfire în care s-a încheat puterea hipnotică a genului său“ este similar ca exprimare și identic ca gîndire cu cele următoare din **Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu**, articol menționat de Piru în bibliografia lui Ibrăileanu E.S.P.L.A., 1959: „Mihail Eminescu a fost mai înainte de toate un poet... De la moartea lui și pînă acum cîțiva ani, Eminescu a fost sărbătorit și fără statuie, pentru „Floare albastră“, pentru „Scrisori“ și pentru „Lucaefărul“ cu toate că activitatea sa politică nu era necunoscută... Deși este o pretenție puțin întemeiată și chiar cam ridiculă, aceea de a-ți lua sarcina de procurator al posterității, vom avea, totuși îndrăzneala să profetizăm că, departe în viitor, peste un veac și peste mai multe veacuri, acela care va trăi, nu va fi ziaristul de la Timpul, ci nemuritorul cîntăreț al iubirii nefericite și al Nirvanei, — creatorul limbii artistice romîne, în care vor scrie generațiile viitorimii...“

În **Eminescu și epigonii lui** citim: „... Noi ne revoltăm atunci că se dau drept „poezii postume de Eminescu“ și se pun la îndemîna publicului mare, niște bucăți

similare din Statuile lui Eminescu (V. R., nr. 2 din 1925). „Statuia (lui Eminescu) ar trebui să fie în Iași. Nu o spunem aceasta, pentru că sîntem ieșeni... Ar trebui să fie în Iași pentru o mulțime de motive. Aici s-a întors Eminescu din peregrinările lui printre străini. Aici și-a luat zborul ca poet. Aici a avut poate, mai multe momente de fericire decît aiurea. Și-apoi aicea e cadrul cel mai potrivit pentru ceea ce a fost Eminescu. Decorul romantic al poeziei lui e Iașul...” **Iașul și Eminescu** sînt un leit-motiv în anumite scrieri ale lui Ibrăileanu ca în recenzia semnată G. I. în V. R. nr. 1 din 1910 și într-o scrisoare personală (vezi *Autografe*, Ibrăileanu la Bibl. Acad. R.P.R.).

Chiar faptul reproducerii în „Comemorarea lui Eminescu” a unui fragment însemnat, după cinci ani, din vechiul articol **Eminescu și epigonii lui** se încadrează în maniera lui Ibrăileanu, care în articolul **Mizoghinismul** din V. R. (nr. 6, 1910) reproduce două pagini din articolul său **Cu prilejul foiletoanelor d-lui Caragiale** publicat în 1901, iar în articolul **După 27 de ani** (V. R., nr. 1—2, 1933) reproduce pasaje masive din **Ce este poporanismul?** publicat cu nouă ani mai înainte (V. R., nr. 1, 1925). Dar în cîte alte locuri nu folosește Ibrăileanu o asemenea manieră?

Dacă articolul „Comemorarea lui Eminescu” ar fi fost scris de Topîrceanu, se putea simți el obligat să scrie tot în „Opinia” din 27 iunie 1919, numai la cîteva zile deci, o „Cronică fantezistă”, semnată, în care tratează același subiect?

Iată acum și explicația pentru ce articolul „Comemorarea lui Eminescu” care aparține cu ideologie, cu stil și cu multe amănunte lui Ibrăileanu, a apărut totuși semnat de G. Topîrceanu. Se știe că amicii literari ai lui Ibrăileanu: M. Sadoveanu, Octav Botez, G. Topîrceanu, M. Sevastos, Demostene Botez și alții, în așteptarea reapariției V. R. după război, colaborau la ziarul „Opinia”. Cu ocazia împlinirii a treizeci de ani de la moartea lui Eminescu, Ibrăileanu, fie din proprie inițiativă, fie la sugestia amicilor săi literari amintiți, a dat articolul „Comemorarea lui Eminescu”, însă fără să-l semneze, fiindcă nu voia să apară colaborator la un ziar local, el care condusesse V. R. și era factotum la „Insemnări Literare”. Articolul însă nu putea să apară la loc de frunte fără semnătură, de aceea cred că a căzut în sarcina lui Topîrceanu această semnătură. Faptul nu era cu totul nou. Precum am arătat în articolul **Pseudonimele lui Ibrăileanu**. (V. R., nr. 3 din 1961), Topîrceanu a acceptat să semneze un articol mare, **Pe un volum de Eminescu**, la care poetul contribuise doar cu un număr de versuri necesare exemplificării ideilor susținute în textul critic, scris de Ibrăileanu.

Dar și Otilia Cazimir în „Cîteva mărturisiri nevinovate” confirmă raporturile acestea de amabilitate reciprocă în confrăția intelectuală de la V. R. (vezi V. R. nr. 1 (1962)). Pentru ilustrarea unor asemenea raporturi în care nu se făcea prea mare caz de „proprietatea literară” pot fi cercetate numeroase recenzii și cronici din V. R. de la Iași, semnate de anumiți colaboratori și în care se constată parțial și cîteodată integral intervenția lui Ibrăileanu.

Cred deci că nu este cazul să presupunem un plagiat din partea lui Topîrceanu în articolul „Comemorarea lui Eminescu”, cum ar rezulta la o cercetare fără spirit critic și nici să negăm paternitatea stabilită în favoarea lui Ibrăileanu în cazul articolului **Eminescu și epigonii lui**, numai fiindcă ele n-au fost semnate de autorul lor real. *)

I. Crețu

* Socotim că fiecare dintre „beligeranți” și-a adus „în extremis” toate argumentele posibile și imposibile în susținerea tezei sale, astfel încît în ce ne privește socotim discuția încheiată. Cititorii noștri au avut la îndemînă suficiente indicii pentru a-și face o părere. De altfel, întrucît și Ibrăileanu și Topîrceanu aveau în privința postumelor lui Eminescu același punct de vedere, și aceștia doi mai au în patrimoniul lor literar și altă avere, — destulă — dreptul de autor în discuție apare neînsemnat.

N. R.

TRĂIASCĂ MAIMUȚELE ! 32 de primat (adică 23 cimpanzei, 2 gorile, 3 urangutani și 4 sapaju) au produs cu sîrguință timp de cincizeci de ani nenumărate opere de artă, sub supravegherea lui Desmond Morris, specialist în comportarea animalelor și conservator al grădinii zoologice din Londra, care și-a strîns concluziile asupra remarcabilei experiențe într-un volum intitulat „Biologia artei“.

Um amplu articol din „Le Figaro litteraire“ vestește evenimentul și relevă împrejurarea că printre cei 32 artiști se aflau și două „genii“, Alfa — care a lăsat mai bine de două sute de opere — și Congo, care a bătut toate recordurile, dăruind omenirii aproape patru sute. Evident, arta maimuțelor se încadrează în curentul care s-a numit tașim, arta abstractă sau concretă și e, ca atare, cit se poate de modernă, deoarece artiștii nu pictau pentru a exprima ceva sau pentru a primi o banană în plus, ci doar... de dragul de a picta.

Desmond Morris atrage dealtfel atenția asupra faptului că urmașii occidentali ai lui Fidiș și cei 32 de artiști pe care i-a urmărit în Grădina Zoologică din Londra se întîlnesc, deși au străbătut drumuri diferite : artiștii umani din vestul Europei renunțînd la arta figurativă și maimuțele neajungînd încă la acest stadiu de dezvoltare a artelor plastice. Într-adevăr, autorul „Biologiei artei“ constată că lucrurile au decurs de parcă arta occidentală ar fi involuat, momentul 1900 reprezentînd vîrsta de 60 de ani a unui artist stăpîn pe mijloacele artei sale, iar momentul 1960 vîrsta de 2 ani, caracterizată prin infantilismul tașist, sau, mai degrabă, prin pictura simiescă, adevărată „pictură prin excelență“, „absolut pură“, de vreme ce e desprinsă nu numai de realitate, dar chiar de orice contingente umane.

Nostimada constă în faptul că lucrările celor 32 de maimuțe nu diferă de cutare operă „concretă“ a cutărui cunoscut — și cotate — discipol al artei abstracte, ceea ce impune de urgență adoptarea unor măsuri de apărare a artiștilor bipezi, aflați în penibila postură de a se vedea în curînd concurați de pensionarii tuturor grădinilor zoologice din Occident. Noutatea trebuie să-i fi bucurat însă în deosebi pe fanaticii artei non figurative, care întrevăd perspectiva de a nu-și mai putea procura într-un viitor nu prea îndepărtat operele „concrete“ pe care le prețuiesc, de vreme ce nevoia întoarcerii către o artă figurativă pare a pune stăpînire pe tot mai mulți dintre artiștii vest-europeni demni de acest nume.

Ei, și ? vor putea exclama amatorii de pete, puncte, virgule și linii. Trăiască maimuțele !

M. C.

UN UMORIST UITAT : O. HENRY (100 de ani de la nașterea lui). În vara anului 1910, pe un pat de spital din New York, se stîngea din viață un bărbat în vîrstă de 48 de ani, care, cu puțină vreme înainte de a închide ochii pentru vecie, rostise următoarele cuvinte :

„Mi-e frică să mă duc acasă pe-ntuneric.“

Erau cuvintele unui cîntec la modă pe atunci în localurile new-yorkeze, iar muribundul era, el însuși, popular ca acea romanță. Sau, mai degrabă, ca povestirile sale, care, de vreo nouă ani, apăreau cu regularitate în paginile revistelor din New York și în volume separate, sub semnătura O. Henry, făcînd delicia a milioane și milioane de cititori.

Popularul scriitor american lăsa compatrioților săi aproape trei sute de povestiri, care-i îngăduiseră să trăiască destul de modest în cei nouă ani de cînd se statornicise la New York, dar care-i îmbogățiseră pe cei cîțiva patroni de reviste și edituri, la comanda cărora se apucase să scrie.

Vreme de cîțiva ani după moartea lui, povestirile lui O. Henry au continuat să aducă dolari în buzunarele pomeniților patroni. Apoi, treptat, numele lui O. Henry a intrat într-un fel de eclipsă. Romanța care era, cîndva, pe buzele tuturor, s-a contopit cu tăcerea. În New York au început să răsără zgîrie-norii iar umbra lor a înghițit pînă și

amintirea omului care, odinioară, îi distrase atât de copios pe locuitorii marii metropole de peste ocean. Din nefericire nu exagerez. Iată, de pildă, o „Panoramă a literaturii americane“, publicată în 1954 la Paris de un istoric literar american, pe nume John Brown. În cele câteva sute de pagini ale acestei lucrări, numele lui O. Henry nu este pomenit nici măcar o singură dată! Sau să deschidem monumentală și oarecum oficială istorie a literaturii americane, tipărită în 1948 la New York de un colectiv de specialiști (Robert E. Spiller, Willard Thorp, Thomas H. Johnson și Henry S. Canby). Singura mențiune a numelui lui O. Henry este făcută în legătură cu un alt umorist american, destul de minor, care a folosit, ca și el, *slang-ul*, adică limbajul argotic.

E adevărat că într-o anexă, consacrată răspîndirii literaturii americane peste hotare, se mai spune ceva despre O. Henry, și anume, că, este unul dintre cei mai populari scriitori americani în Uniunea Sovietică, „atît în rîndurile maselor de cititori cît și în rîndurile scriitorilor sovietici pentru mulți dintre care opera lui a constituit un obiect de studiu al tehnicii literare“...

Pe cît se pare, O. Henry este o victimă tîrzie a „războiului rece“, și trebuie spus că nu singura, deoarece Jack London, Theodore Dreiser și chiar Mark Twain îi țin tovărășie. Simplul fapt că acești mari scriitori americani se bucură de popularitate în țările socialiste, îi face pe unii dintre compatrioții lor să-i renege sau măcar să încerce a-i diminua.

În cazul lui O. Henry, o asemenea atitudine a fost oarecum facilitată de împrejurarea că opera lui s-a cam demodat — dar opera cărui umorist nu se demodează? Într-un anume sens, umoriștii seamănă cu actorii de comedie, care, timp de un an, doi, trei, îi înveselesc pe spectatori, pentru ca după aceea să fie dați uitării și, uneori, să sfîrșească tragic, la periferia unei societăți nemiloase. Am revăzut cu toții, în filmele „Cînd comedia era rege“ și „Vîrsta de aur a comediei“, figurile devenite tragice ale unor mari comedianți ca Harry Langdon, Buster Keaton, Stan și Bran... O. Henry a avut, în patria lui, o soartă asemănătoare — soartă de bună seamă nedreaptă.

Trecîndu-i numele pe lista marilor aniversări culturale din anul acesta, Consiliul Mondial al Păcii a săvîrșit un act de dreptate față de memoria unui scriitor care merită să fie readus în atenția cititorilor de astăzi și restituit nu numai patriei sale nerecunoscătoare, ci și întregii omeniri.

O. Henry (pe numele lui adevărat William Sidney Porter) a debutat într-o perioadă cînd curentul dominant în literatura americană era un soi de romantism întîrziat, total rupt de viața reală — din ce în ce mai puțin romantică — din Statele Unite. Adîncile prefaceri aduse societății americane de războiul civil, de revoluția industrială, de triumful orînduirii capitaliste în întreaga țară, erau ignorate de mai toți scriitorii din vechea generație, cu cîteva excepții ce nu făceau decît să confirme faptul că romantismul întîrziat rămînea trista regulă a literelor americane. O anumită schimbare se produsese, totuși, în direcția unei apropieri a literaturii de viața reală, care dă viață și literaturii. Către sfîrșitul secolului trecut, centrul vieții literare americane se mutase de la Boston — citadela puritană a elitei aristocratice —, la New York, orașul afacerilor și al negoțului, dar și al mulțimilor fremătătoare. Apăruse și un public nou, popular, care avea nevoie de o literatură ancorată în viața de toate zilele, în pămîntul Americii. Din păcate, între acest public nou și scriitorii meniți să-i satisfacă nevoia de literatură, se ridicau stăpînii mijloacelor de producție literară, editorii burghezi, care erau la fel de potrivnici realismului, ca și rafinații pontifi de la Boston ai romantismului întîrziat. Și pînă și în rîndurile scriitorilor aplecați spre viață și atrași de ideile binefăcătoare ale realismului, stăruiau unele prejudecăți, care împiedicau dezvoltarea literaturii americane. Astfel, un romanțier talentat ca William Dean Howells, care se socotea un adept al lui Tolstoi, declara ritos că „aspectele mai vesele ale vieții sînt mai caracteristice pentru America“....

Experiența de viață a lui O. Henry (în deosebi cea de pușcăriaș căci, printr-o amară ironie a soartei, umoristul american a fost condamnat la cinci ani închisoare pentru neglijența manifestată, cândva, în slujba de casier la o bancă din provincie), nu era, firește, de natură să-i dezvăluie aspectele „mai vesele“ ale realității americane. Totuși, scriind pentru o anumită presă, O. Henry a fost nevoit să-și uite oarecum propria experiență. Viziunea lui este îndeobște amabilă, duioasă, lipsită de tragism, chiar când se aplică asupra unor fapte de viață dureroase și asupra unor personaje tragice. De aici, și finalurile neașteptate, ingenioase, ale multor povestiri. Este, în fond, o viziune mic-burgeză, tipic americană, legată de iluziile, foarte răspândite mai ales pe vremea aceea, potrivit cărora Statele Unite ar fi țara „tuturor posibilităților“, a tuturor „miracolelor“, țara unde orice văcsuitor de ghete poate deveni președinte și orice milog — milionar.

Dar, în limitele acestei viziuni care-i era, într-un fel, impusă, scriitorul american a realizat o operă valoroasă, străbătută de un umanism vibrant, de o adâncă simpatie pentru „oamenii mărunți“ al căror cronicar a fost.

Acestor oameni le-a dedicat O. Henry una din primele sale culegeri de povestiri, intitulată „Cele patru milioane“ — titlu simbolic și ostentativ, care sublinia că, pentru scriitor, populația New-York-ului (numărînd pe vremea aceea numai patru milioane de locuitori), era o sursă bogată de inspirație, singura sursă recunoscută de el.

O. Henry a scris și s-a realizat ca scriitor într-o vreme când literatura americană era dominată de prostul gust al unor editori-afaceriști, care falsificau talentele pe care le acaparau și împiedicau afirmarea acelor care cutezau să meargă pe un drum propriu. El nu a avut tăria de caracter și robustețea morală a unui Theodore Dreiser sau a unui Jack London, prozatori care au pornit la drum cam odată cu el și care au întîlnit, pe acest drum, ideile salvatoare ale mișcării muncitorești. Ar fi însă nedrept să-l comparăm cu acești scriitori, sau cu alții din vremea lui, numai și numai pentru a-i găsi superiori. Cehov, Caragiale, sau Mark Twain sînt, de bună seamă, superiori lui O. Henry în multe privințe, dar cele mai înalte piscuri nu epuizează geografia variată și complicată a literaturii.

O. Henry își are locul lui, un loc de seamă, în istoria literelor americane, și continuă să fie citit, ca un autor viu, de milioane de oameni din întreaga lume.

Și fiindcă am pomenit de Mark Twain, să-mi fie îngăduit să-l citez pentru a sintetiza, cu vorbele lui, motivele ce-i conferă lui O. Henry dreptul la recunoștința și la atenția noastră. Răsfoind, într-o zi, — către sfîrșitul îndelungatei sale vieți, o antologie a umorului american, Mark Twain constata că era aproape singurul supraviețuitor dintr-o serie numeroasă de umoriști.

„De ce-or fi pierit?“ se întreba el. Și răspundea :

„Pentru că au fost simpli umoriști. Asemenea *simpli umoriști* nu pot supraviețui. Umorul este doar un parfum, o podoabă... El este, adesea, numai un mod bizar de exprimare și de pronunție... Când dispăre moda, dispăre și faima. Unii oameni pretind că un roman trebuie să fie doar o operă de artă, în care nu se cuvine să ții predici sau să dai lecții. Se prea poate ca asta să fie adevărat în ce privește romanele, însă nu și în ce privește umorul. Umorul nu trebuie nici să instruiască fătîș, nici să predice fătîș, dar dacă vrea să supraviețuiască... trebuie să facă și una și alta“.

E ceea ce a făcut în împrejurările vitrege pomenite, dar cu un talent autentic, și umoristul O. Henry, care a propovăduit în povestirile sale omenia, dreptul tuturor oamenilor la viață, la fericire și la vis.

PETRE SOLOMON

CRONICA TELEVIZIUNII. Ori de cîte ori am avut prilejul, am formulat în acest cadru, discutînd diferite aspecte ale activității studioului de televiziune, invitația la depășirea formulei, deloc satisfăcătoare, a emisiunilor distractive.

Evident televiziunea se adresează publicului larg și, de aceea, e de dorit ca programele ei să răspundă așteptărilor acestuia. Dar, cum s-a mai observat, aceasta nu înseamnă abdicarea de la o serie de cerințe educative, ci o judicioasă împletire între elementul instructiv și cel recreativ. A crede că singura direcție în spre care trebuie să se orienteze colectivul televiziunii este cea a facilității și stereotipiei, reprezintă, neîndoindu-ne, o eroare. Nu vreau să contest că mai există gusturi tributare educației mic-burghize, dar a gândi că întreținerea lor nu e de condamnat mi se pare la fel de supărător pe cât de supărătoare e prejudecata că altfel de emisiuni, mai substanțiale, ar obosi și n-ar fi asimilate. În ultimă instanță are perfectă dreptate confratele Z. Ornea când relevă (într-un articol apărut în „Luceafărul”) afluența muncitorilor în sălile de concert și de operă ca un indiciu al evoluției spirituale și setei de frumos a oamenilor muncii.

Dar, din păcate, deși semnale de alarmă s-au făcut auzite mai de mult, rutina, lipsa de îndrăzneală, stăruie sub diverse înfățișări în programele pe care telespectatorii noștri le primesc tot mai nemulțumiți.

Emisiunile de muzică ușoară se ridică arareori peste nivelul mediocrității. Lipsa de exigență duce la îngăduirea lipsurilor celor mai grave. Un interpret ca George Bunea apare de cinci ori în 3 luni cântând invariabil aceleași melodii! Mă întreb dacă o atare sărăcie de repertoriu, blamabilă, nu reflectă pe lângă comoditatea solistului, indiferența redacției în selectarea cântăreților și, apoi, a formațiilor!

Cît privește filmul, deși s-au propus de către telespectatori o serie de îmbunătățiri, continuă proiectarea producțiilor comerciale de soiul „Carmen de la Ronda” și „Ultimul meu tango”, dar se ocolește ferm vizionarea medalioanelor Laurence Olivier, Kalatazov (filmul acestuia „Scrisoare neexpediată” — ar merita să facă obiectul unei proiectări aparte deoarece, în București, a rulat pe ecrane foarte puțin timp), Chaplin etc.

În materie de teatru, câțiva pași timizi înainte. Din studio s-a transmis piesa lui Victor Bîrlădeanu „Sala de așteptare”, lucrare dramatică interesantă prin dezbaterile propuse și prin soluția aleasă de personajele înaintate: cunoașterea nemijlocită a vieții noi, pentru cât mai eficienta ei slujire. Însă e locul să ne întrebăm din nou: de ce atît de rare transmisiunile din studio? Cu posibilitățile ce există, se poate oferi mai mult.

Procesul formării unei pregătiri artistice multilaterale, la desăvîrșirea căreia aportul televiziunii nu e de neglijat, reclamă între altele atenție față de cele mai însemnate manifestări culturale. Dacă e drept că televiziunea n-a scăpat mai nici unul dintre spectacolele de circ, nu-mi amintesc să fi urmărit în stagiunea ce s-a încheiat mai mult de unul sau două concerte simfonice. Presupunînd că foarte multe persoane îndrăgesc ciroul, de ce se consideră că ele n-ar privi cu interes încercările de îmbogățire a orizontului lor intelectual? Opiniile aprioric preferențiale ale unor redactori, dacă ar fi abandonate, ar face loc unei ample înțelegeri a noțiunii: „program distractiv”. Fiindcă „distractiv” nu înseamnă loc comun, lipsă de profunzime, atractivitate exterioară, ci capacitate de informare cu mijloace expresive și accesibile.

Tocmai aceasta ar trebui să devină obiectivul central al preocupărilor televiziunii, înainte ca aproximațiile, manierismul și mediocritatea să prindă rădăcini într-un domeniu de activitate de la care publicul așteaptă mult...

H. ZALIS

O INCERCARE DE ROMAN MAI PUȚIN CUNOSCUTĂ A LUI GALA GALACTION. În prima perioadă a activității sale scriitoricești, pînă pe la 1930, Gala Galaction a cultivat aproape în exclusivitate genul scurt, schița și nuvela, pînă la această dată publicînd cunoscutele sale volume „Biserița din Răzoare” (1914), „Clopotele din mînăstirea Neamțu” (1916), „La țărnul mării” (1916), „Răboj pe bordul verde” (1920),

„Toamne de odinioară“ (1924) și „Caligraful Terțiu“ (1929). După 1930, în perioada în care romanul românesc modern se desăvârșește și cunoaște o continuă dezvoltare, Gala Galaction se orientează, ca mai toți prozatorii timpului, către această specie a genului epic. Abordarea romanului de către cei mai mulți prozatori ai vremii a constituit un fenomen caracteristic literaturii române de după primul război mondial. Într-un articol publicat în „Viața românească“ din aprilie 1927, Mihail Ralea sublinia că „înainte de război nuvela și schița au fost genurile preferate ale scriitorilor noștri. După război, cu tenacitate conștientă, toată lumea s-a îndreptat către roman. De unde mai înainte acest gen era o excepție, astăzi el constituie punctul de plecare al oricărui prozator“.

Influențat, fără îndoială, de întreaga atmosferă literară de după primul război mondial, de noile ei coordonate de dezvoltare și căutând, poate, să-și îmbogățească propria-i operă cu noi aspecte, Gala Galaction se dedică cu pasiune, în jurul anului 1930, romanului. Astfel, în decurs de câțiva ani, îi apar consecutiv romanele „Roxana“ (1930), „Papucii lui Mahmud“ (1932), „Doctorul Taifun“ (1933) și „La răspîntie de veacuri“ (1935).

Orientarea scriitorului către roman a fost așadar categorică după 1930. Ocupîndu-mă de reeditarea operei lui Gala Galaction și de întocmirea unei bibliografii complete a scrierilor sale, am constatat, nu fără surprindere, că scriitorul a fost tentat să-și încerce puterile în construcția grea și complexă a romanului încă din 1918, deci din perioada în care dobîndise notorietatea literară ca novelist. Astfel, în revista „Cartea vremii“ nr. 1 din noiembrie 1918, Gala Galaction începe să publice romanul „Margo“. Din păcate, romanul a rămas neterminat, din el fiind tipărite numai primele cinci capitole, în numerele 1, 2, 3, 4—5 și 10 ale revistei amintite. Deoarece acest început de roman a rămas aproape necunoscut pînă acum, nefiind menționat în nici unul din comentariile întreprinse asupra scriitorului, consider utilă informarea asupra acestei interesante încercări.

Conceput în 1918 — deci în perioada în care Gala Galaction devine un admirator sincer și entuziast al mișcării noastre muncitorești, sprijinindu-i acțiunile prin colaborarea sa intensă la ziare și reviste ca „Socialismul“, „Chemarea“, „Luptătorul“, „Cuvîntul liber“ și altele, cînd salută cu curaj și avînt, printre primii scriitori de la noi, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, — romanul „Margo“ reflectă această poziție înaintată a scriitorului și, totodată, aduce cîteva imagini edificatoare din epoca respectivă.

Iată pe scurt conținutul celor cinci fragmente ale romanului, cîte au fost publicate în revista „Cartea vremii“. În compartimentul unui tren care se îndreaptă de la Tîrgu-Frumos spre Pașcani, se află tînăra Margo, mătușa ei Bica Piersiceanu, preotul Dorofteiu Irugă, fiul acestuia, Rebeca și Marcu Hortenstein și un tînăr socialist. Acesta din urmă coboară la Ruginoasa, iar ceilalți la Pașcani, pentru a merge la Agapia, ultimul capitol publicat descriind drumul pînă la mînăstire. Ceea ce interesează în primul rînd din conținutul acestor capitole, este discuția dintre Margo și tînărul socialist, la care, din cînd în cînd, participă și ceilalți călători aflați în compartiment. Discuția se poartă în jurul căsătoriei poetului socialist Teodor Moscu-Dușu cu o odraslă de burghezi bogăți, în urma căreia abdică de la atitudinea lui de cîntăreț al durerilor și aspirațiilor maselor, pervertindu-și conștiința în atmosfera retrogradă a familiei în care a intrat. Tînărul socialist, în discuția pe care o are cu Margo, îl condamnă pe poet pentru dezertarea lui, dar acuză totodată și clasa burgheză care l-a corupt, care l-a înșelat. „A scris pagini strălucite, pline de durere și de revoltă socială — spune tînărul socialist despre poetul Moscu-Dușu. Unele din poeziile lui sînt inspirate de cea mai nobilă iubire pentru dezmoștenii acestei societăți... Altele sînt satire sîngeroase la adresa celor nemiloși și îmbuibăți... Era al nostru și ne mîndream cu el! Ei nu! Burghezia dv. ni l-a furat. L-a momit, i-a luat ochii, l-a însurat cu o odraslă bogată, egoistă și perversă, și l-a nenorocit!... Poetul Moscu-Dușu, căsătorindu-se cu o burgheză crescută în lux, în idei meschine și în ură față de cei nevoiași, a făcut, cum se zice, o mezalianță. El, fiul din popor, el proletarul intelectual hrănit cu ideile lui Karl Marx, el, cîntărețul țărănimii iobage, a căzut ca din cer, în casa unor burghezi avari,

strâmți la minte și strînși la pungă, în casa unor parveniți, îmbogățiți din spolierea robilor pământului, și lângă o femeie cu tot atît suflet cît și păpușile care zic papă... mamă!" Tînărul socialist condamnă cu vehemență putreda morală burgheză, corupția și desfrîul care caracterizau familia burgheză: „În clasa trîntorilor noștri sociali, aceasta e o regulă atît de comună și de acceptată, încît despre un adulter se vorbește ca despre un fapt sportiv, la ora ceaiului și a lenei elegante“.

Romanul „Margo“ intenționa, cu certitudine, să adreseze un vehement act de acuzare moralei și familiei burgheze și, totodată, să condamne pe trădătorii idealurilor socialiste. Ceea ce ne îndreptățește să emitem o astfel de părere este faptul că, în perioada în care a început să scrie romanul „Margo“, Gala Galaction a luat de multe ori atitudine categorică, în scrisul său, împotriva manifestărilor moralei burgheze, și mai ales împotriva acelor foști participanți la mișcarea socialistă, care au renegat-o mai apoi. Mărturie stau, în acest sens, mai ales articolele dialogate „Ieșind de la Mecena“ și „Profir et Policarp“, ambele publicate în 1919. Primul articol, de pildă, redă discuția dintre poetul Corneliu și sculptorul Teobald. Cînd acesta din urmă se mărturisește indiferent la frămîntările vieții sociale, interesat numai să smulgă cîtiva zeci de lei unui bogătaș cu ifose de Maecena, Corneliu îl apostrofează deschis: „Sîntem artiști, sîntem poeți, deci locul nostru este în rîndurile celor ce muncesc, se luptă și sporesc bunăstarea și demnitatea omenirii“..

Fragmentele din romanul „Margo“ merită așadar a fi cunoscute deoarece completează imaginea scriitorului și cetățeanului Gala Galaction, militant sincer pentru biruința idealurilor maselor muncitoare.

TEODOR VÎRGOLICI

K. ZAMBACCIAN. A plecat dintre noi K. Zambaccian, un mare iubitor de frumusețe, un mare iubitor al societății noi pe care o clădim astăzi. Timp de mai bine de patruzeci de ani a trăit în intimitatea artiștilor, a pictorilor, scriitorilor, sculptorilor, muzicanților (el însuși excelent violonist). Ducea o viață personală modestă, și toate economiile și le cheltuia cumpărînd piese de artă. Fiindcă avea și gust și pricepere, fiindcă ajunsese expert în materie de arte plastice, putea alege cu discernămint, astfel încît colecția lui nu conținea decît bucați de mîna întîi. Iar cînd țara noastră a renăscut la o viață nouă și liberă, Zambaccian a dăruit această comoară adunată timp de o viață întreagă tinerii noastre republici populare, dimpreună cu casa în care locuia și care, din 1947, a fost transformată în muzeu.

Vocația lui pentru artele frumoase începe chiar din anii studenției. La Anvers, unde-și făcea studiile, avea prilejul să vadă capodopere ale picturii universale. În timpul războiului, la Iași, se împrietenește cu pictorul Ressu, cu Teodorescu Sion, cu sculptorul Hahn.

După 1920 se mută la București, unde devine intimul lui Petrașcu, Steriade, Palladi, Tonitza. Curînd începe și activitatea lui publicistică și istoriografică. Scrie cronici la Revista Fundațiilor și la ziarul Adevărul, ține conferințe și publică lucrări admirabil editate și ilustrate. Un volum substanțial este consacrat lui Grigorescu, un altul lui Petrașcu, un al treilea lui Pallade; apoi, în altele, se ocupă de opera lui Baba, lui Medrea, lui Tonitza, Deosebit de aceasta, publică o lucrare intitulată „Pagini de artă“, unde tratează diverse probleme de estetică în legătură cu maestrul străini și romîni. Iar în volumul „Însemnările unui amator“, în stilul său degajat, curgător, spiritual, colorat, povestește prietenii lui cu diverși artiști, episoade interesante și caracteristice din viața acestora. Chiar și în ultima vreme, cînd boala îl țintuia în fotoliu, continua să lucreze, să facă comunicări la Academie, să colaboreze la Revista de Istorie a Artelor. Astfel aveau să apară studii asupra lui Repin, Surikov, asupra lui Rembrandt, asupra lui Ressu.

În ultima vreme trăia în apartamentul său, înconjurat de capodopere ale picturii, printre care singurele piese de Cézanne și de Matisse existente în România ; apoi altele de Renoir, Delacroix, Corot, Sisley, Picasso, Pissaro, Utrillo, Bonnard, Laprade, Marquet, Dunoyer de Segonzac, Duffy și alții. Acești maeștri îl înconjurau și-i desfătau vederea. O vedere care, printr-o ironie a soartei, îi fusese răpită câțiva ani. Din fericire, în urma unei operații reușite, văzul îi revenise și ochii săi înșețați de frumusețe putură din nou contempla portretele și peisajele care îl înconjurau. În mijlocul lor își primea vizitatorii, mulți dintre ei profesioniști și critici de artă, cu care depăna amintiri comune.

Pentru știința lui, pentru generozitatea lui, pentru devotamentul său față de așezămintele socialiste, Academia Republicii Populare Române îl primise în sânul ei. Și iată că, după Steriade, Iser, Ressu, îl pierdem acum și pe K. Zambaccian, care nu a fost numai un fondator de muzeu, nu a fost numai un colecționar de lucruri frumoase, ci și un cunoscător al Istoriei Artelor. Acest mare iubitor al picturii ne-a părăsit. Dar K. Zambaccian, prietenul nostru și al Artelor, va trăi mai departe între pereții frumosului muzeu pe care l-a dăruit patriei și compatrioților săi.

D. I. S.

NICOLAE JIANU : „Veneam din întuneric“ (E.P.L.). Închipuiți-vă o mahala înfundată pînă la gît în mizerie.. Casele, mai degrabă niște cocioabe, cu acoperișuri peticite, prin care ploaia pătrunde în voie, sînt risipite printre maidane pline de bălării. Un pîrîu mocirlos dospește în apele lui miasme otrăvite. Locuitorii, în genere oameni extrem de nevoiași, își duc viața din greu, măcinați de foame și de sărăcie. Nu-i întrebă nimeni cum trăiesc, ce e în sufletul lor. Singurele evenimente sînt bătaile și scandalurile de la „casa cu domnișoare“ sau, din cînd în cînd, cîte o înmormîntare. Familia odăiașului Matei Sturzu este și ea una dintre sutele, care sălășluiesc acolo în coasta orașului, printre bălți și maidane. Tatăl se stinge înainte de vreme, cu mîhnirea că nimeni nu-i dăduse nici o considerație, că pentru șefii lui nu fusese decît „o sculă, un măturoi, o zdreanță care freacă podelele... atîta“. Mama, îngenunchiată de multele neazuri, ajunge la resemnare, nempotrivindu-se la nimic, și „părînd să spuie că totul e așa și că nu poate fi schimbat“. Fiul cel mare, Luca, un ins fără căpătîi, cu porniri brutale și tiranice, intră în mișcarea legionară, unde află adevăratul teren pentru desăvîrșirea sîngeroaselor sale înclinații temperamentale. Ura și neomenia, descompunerea lui morală nu cunosc limite, prefăcîndu-l într-o apariție monstruoasă.

Cam așa se înfățișează lumea din care încearcă să se desprindă Grigore Sturzu, mezinul familiei din romanul lui Nicolae Jianu : o lume apăsată sub călcîiul exploataării, măcinată în obidă și umilinți, în chinuri lungi, istovitoare.

Cronicile publicate pînă acum despre romanul „Veneam din întuneric“, formu-

lînd în mare parte obiecții întemeiate, au relevat de la bun început fundalul acestuia, dar cu anumite rezerve, sau în ori ce caz punînd accentul numai pe anumite laturi ale lui. Astfel, S. Damian se arată chiar nemulțumit de prezența excesivă a suferinței, care ar constitui, în ultimă instanță, o abatere a scriitorului de la realism. Deși împărtășim, cum se va vedea, multe din observațiile cronicarului „Gazetei literare“, de astă dată nu vom fi de acord cu el. Și iață de ce.

Întunericul de care vorbește N. Jianu cred că are o semnificație socială mai mare decît i-a acordat-o S. Damian și că el nu reprezintă numai un tablou al mizeriei pur și simplu, adică numai o prelungire, mai mult sau mai puțin reușită a literaturii lui G. M. Zamfirescu și Ion Călugăru. Întunericul înseamnă în cartea lui Jianu mahalaua colcăind de suferințe, dar și viața orașului, în care legionarii încep să pună foc și să asasineze ; întuneric înseamnă zbuciumul copilului brutalizat de fratele lui mai mare, dar și setea de înăvuițire a acestuia din urmă, cu prețul jafului și al crimei ; întuneric, mai înseamnă, fără îndoială, războiul antisovietic și cu toate consecințele lui nefaste (foamete, boli, moarte).

Dacă, așa cum s-a observat pe bună dreptate, autorul greșește foarte serios încercînd să suprapună unui roman de atmosferă și confesie un artificial roman-frescă, el se află pe un drum bun, atunci cînd ne demonstrează că Luca semnifică anumite forțe ale întunericului, dezlănțuite la un moment dat cu deosebită furie asupra țării. Căci Luca nu este numai un fiu și un frate cîinos la inimă, de o răutate mergînd pînă la sadism, el nu este nu-

mai un om cinic, insensibil și nepăsător, când îi moare tatăl și un destrăbălat care conviețuiește cu o prostituată fără nici o jenă în casa părintească. În cazul că s-ar fi limitat la aceste trăsături, Luca nu ne spunea prea mult despre pornirile lui elementare de brută instinctuală. Dar autorul ni-l prezintă în situații și de altă natură, capabile să evidențieze caracterul istoric al personajului, esența lui socială. Să ne amintim scena în care Luca se întrece cu vecinul său Elisei, în acapararea pământului din cimitirul mozaic. Apare acolo cu pregnanță, și lăcomia, și setea de înavuțire, și lipsa de scrupul, și rinjetul crud și fioros al acestui ins cu nesățioase ambiții burgheze. Intrarea lui în mișcarea legionară e aproape o consecință firească, ultima treaptă a unui acut proces de degradare umană. Prin Luca, semnificația întunericii se lărgeste considerabil, nemaifiind vorba doar de suferințele familiei abrutizate de un tiran și de ura între frați. Asistăm la violente manifestări antisemite, la izbucnirea unui incendiu în cartierul evreiesc, iar când începe războiul, la jafuri și crime abominabile. Luca este implicat în toate aceste fapte odioase, care detașează indiscutabil tîrgul de provincie și mahalaua lui N. Jianu de acelea zugrăvite de înaintașii săi. A discuta romanul „Veneam din întuneric“, fără să ținem seama de fundalul istoric în întregime a lui, înseamnă a văduvi cartea de una din trăsăturile ei pozitive, care-i conferă valoarea de document social.

Poate că anumite precizări trebuiesc aduse și în ceea ce privește figura lui Grigore, care după opinia lui D. Micu (în cronica din „Contemporanul“), n-ar prezenta față de Luca o poziție etică deosebită, ci doar un sentiment de ură, ca expresie a „pasiunii instinctive de apărare“. Cred că lucrurile sînt oarecum simplificative. Să nu uităm că Grigore se găsește la o vîrstă puternic predominantă de afecte și că prin condițiile vieții vitrege, el a dobîndit o mare sensibilitate la suferință și capacitatea de a fi foarte receptiv la suferințele altora. Dacă ura lui contra lui Luca ar fi numai o „pasiune instinctivă de

apărare“, eroul-povestitor s-ar mulțumi să se ferească din calea fratelui și i-ar da pace. Ura lui Grigore pornește însă dintr-o firească repulsie față de crimă și neomenie. El își detestă fratele nu numai cînd este personal amenințat de acesta, dar și cînd legionarul săvîrșește acțiuni de drept comun împotriva altora, cînd o bate pe Olga și cînd îl jefuiește pe Osvald polonezul, cînd e gata, pentru a pune stăpînire pe pămîntul cimitirului, să-i maltrateze pe evrei. „Te-a bătut rău, tanti? se adresează el plin de compasiune Olăi. — Are să te omoare, de ce mai stai aici?“ Altă dată e foarte mulțumit, știind că prostituata îl înșeală pe sotul concubin, spre a nu mai vorbi de faptul că — pînă la urmă — Grigore este acela care-l denunță pe fratele său, strecurat ca spion în spatele frontului sovietic.

Obiecția că cei doi eroi nu ajung la o dispută strict ideologică este întemeiată (mai ales în ceea ce-l privește pe Grigore, aflat încă la vîrsta copilăriei), — dar a considera că mezinul nu opune altceva legionarului decît o „pasiune instinctivă de apărare“ mi se pare inexact. Grigore manifestă față de Luca două sentimente foarte puternice: ura profundă față de un criminal și dorința de răzbunare. Acestea presupun o atitudine activă, de condamnare, reprezentînd cel puțin un început de poziție etică.

Prin mezinul familiei Sturzu, de fapt eroul-narator, Nicolae Jianu are posibilitatea să evoce în culorile ei cele mai întunecate viața închircită (cuvîntul revine adesea sub condeii autorului), sentimentul de amărăciune într-o lume sfișiată de neîmpăcate adversități. Copil fiind, la o vîrstă cînd imaginea realității se reflectă ușor aburită, Grigore nu e străin de confruntările de poziții nete, care au loc între adulți. Martor al unei scene ca aceea pe care o vom releta, mezinul se apropie obiectiv de drumul înțelegerii.

Iată-l pe vecinul Elisei, cel care profanează cimitirul mozaic împreună cu Luca, sub adevărata lui față de dușman al muncitorilor și al ideologiei muncitorești.

„— Eu nu mă închin lui Dumnezeu — îi spune Pintilie, personaj de care vom avea prilejul să mai vorbim — nu-l cunosc și nici el nu mă cunoaște pe mine. Dar nici morți n-am dezgropat și n-am furat pîinea n'mănuși. Iar despre schimbarea lumii, ai s-o apuci și tu, Elisei, măcar că ești ghiuj bătrîn și ai început să putrezești. Acum pune-mi ici un petec și nu-mai lua mult, că-s om sărac...”

Elisei puse mîna pe un calapod și mă temui că-l repede în Pintilie, dar numai decît văzui cum îi tremură barba de rîs. Zise hohotînd :

— Piei, dihanie necredincioasă, ieși afară, socialistule... Rîdea și Pintilie, dar mai stăpînit. Deschizînd ușa, făcu ochii mici și spuse în șoaptă :

— Mai întîi pe tine am să te belesc, hoț bătrîn !

Elisei svîrli calapodul, dar lovi în ușă... mai hohoti de cîteva ori din gîtlej, apoi ceru să-i dau o cană cu apă. După ce bău și-și șterse barba, îl întrebai :

— Ce înseamnă socialist ?

Ridică spre mine fața lui galbenă, ezită cîteva clipe, dar îmi răspunse cu bunăvoință :

— Unul care n-are după ce bea apă, dar țipă că lumea-i a lui, așteaptă răstignirea bogatașilor și învîierea sărăcimii. Asta-i !“

Martor al unor asemenea înfruntări de opinii și al unei epoci învolburate, asuprit și el deopotrivă cu alții (slujirea în casa lui Elisei), înconjurat numai de indiferență și ostilitate, Grigore avea toate condițiile spre a deveni cu fermitate opusul ideologic al fratelui său. Dar ce se întîmplă în roman ?

Așa cum a remarcat critica pe bună dreptate (S. Damian, D. Micu, Paul Georgescu), autorul încearcă să lărgească sfera investigației sociale și atunci procedează practic la o suspendare a conflictului inițial. La un moment dat, cei doi frați se întîlnesc de fiecare dată pe aceeași treaptă, nu mai evoluează. Luca dispăre din primul plan al acțiunii, revenind arareori cu totul indirect, iar Grigore părăsește orașul, pornind în lume... Facem cunoștință

cu alți eroi și alte împrejurări, toate grefate pe fondul războiului antisovietic, dar nelegate organic de conflictul și construcția cărții. Grigore este adus la București, improvizat într-un Picarro, plicticos și inutil. Va fi măturător, băiat de prăvălie, va asista la discuții aprinse în cîrciumi și la anchete ale poliției, dar toate acestea nu vor folosi la nimic. Se întoarce în plin război, în mahalaua natală, unde acum forfotesc militari, plin de tifos și de păduchi. Plecarea lui — cum s-a mai spus — putea foarte bine să lipsească. Aproape tot ce văzuse la București, (trenuri cu rănii, batalioane instruite de aroganții ofițeri hitleriști, cîrciumari, agenți de siguranță, etc.) existau și în tîrgul de provincie. Dar autorul nu se oprește aici. Își poartă eroul, în continuare, pe drumuri lăturălnice de datele inițiale ale conflictului. Divagațiile însumînd extrem de multe pagini—aproape jumătate din carte—vor să constituie o frescă istorică a războiului, mai bine zis a retragerii trupelor antosociene și a înaintării victorioaselor armate sovietice. Cu toate că unele episoade, luate separat, sînt izbutite, în această parte scriitorul alunecă din ce în ce mai mult într-o proză incoloră, fără contur, de-a dreptul schematică. Cele două figuri, devenite acum principale sînt Lipan și Pintilie, care par mai de grabă niște haiduci atotștiutori decît activiști de partid. Ei vorbesc de obicei, profetic, foarte siguri de sine, ca și cînd totul ar fi nespus de limpede : „vin furtuni mari, dragii mei. Pe Luca n-au să-lucidă, că au nevoie de el“, — zise Pintilie. „Nu vă sfădiți măi băieți, spuse Lipan... (soldaților) Bucurați-vă că ați ajuns să înțelegeți cine este vinovat. Mai aveți un pas de făcut. Poate în cîteva zile, poate într-o lună sau două, totul se sfarmă, se duce dracului... Uite, ce liniște-i acum, parc-am fi într-un pustiu, dar foarte curînd vine vifornița și-i bine să vă găsească cu capul limpede“ (p. 308). Acționînd izolat, ca din proprie inițiativă, activității lui N. Jianu simt nevoia să se recomande, să-și declare identitatea : „Ați auzit de comuniști ? Ei, în numele lor vorbesc eu cu Pintilie, cu Costache“.

Fără îndoială că aici nu mai avem de a face cu autenticitatea și cu evocarea realității din primele 200 de pagini, ci, din păcate, cu tipuri artificiale, schematice.

Iată, prin urmare, unde l-a dus pe autor tendința exhaustivă (proprie și altor scriitori contemporani) de a reconstitui cu orice preț ample tablouri istorice. „Veneam din întuneric” rămîne o carte ruptă în două. În prima parte, găsim un prozator înzestrat, un portretist și un remarcabil evocator de atmosferă. Eroii lui împătimați se mișcă, au individualitate, conflictul e dramatic, ascendent, o bună bucată de vreme. Dar ne pregăteam să asistăm la momentul în care Grigore (ajuns între timp adolescent) i-ar fi putut opune lui Luca mai mult decît răzbunarea și repulsia firească față de crimă și neomenie. Cînd eroii se aflau pe punctul de a purta dezbateră la un nivel mai înalt, cum spune S. Dam'ian, — scriitorul începe să scrie o altă povestire, ștearsă, neinteresantă. Astfel sînd lucrurile, „Veneam din întuneric”, privit ca roman al celor doi frați, este un roman neterminat. Nicolae Jianu va trebui să revină cîndva asupra acestei cărți, și, lăsînd la o parte balastul, digresivunile, s-o continue pe baza elementelor valoroase deja existente, cu un mai mare efort de cunoaștere a eroilor pozitivi, a acelor care, conduși de Partid l-au înfrînt pe Luca și au alungat întunericul.

AL. SANDULESCU

AL. DIMA : „Studii de istorie a teoriei literare romînești”. Din ce în ce mai mult se impune studierea pozițiilor estetice în evoluția lor, realizarea unei istorii a teoriei literare romînești. În acest sens reunirea succesivă a ideilor despre artă profesate de o serie de oameni de literă, fiecare dintre ei reprezentînd un alt moment în dezvoltarea culturii noastre, ni se pare cît se poate de folositor.

Primul studiu este dedicat curentului „Daciei literare”. Cercetarea cu privire la Alecu Russo pune în lumină germeii teo-

riei literare materialiste iviți în perioada de pregătire și desfășurare a revoluției burghezo-democratice.

Analiza gîndirii estetice a lui Hașdeu, continuatorul ideilor pașoptiste, ne edifică asupra apărării principiilor literaturii realiste în epoca în care consolidarea coaliției burghezo-moșierești duce la afirmarea pe plan estetic a teoriei idealiste „artă pentru artă”, teorie ce va găsi în autorul piesei „Răzvan și Vidra” unul dintre primii ei înverșunați adversari.

Apoi profesorul Dima — căruia îi datorăm prezenta culegere — se oprește asupra sistemului estetic ce se desprinde din paginile revistei „Contemporanul”, subliniînd însemnătatea sa în punerea temeliei teoriei literare materialist-științifice la noi.

Trecînd în al patrulea studiu la problemele de estetică atinse de I. L. Caragiale în articolele și schițele sale, autorul susține cu dovezi convingătoare că marele nostru dramaturg nu numai că a conceput arta ca mijloc de oglindire a realității dar a și înțeles utilitatea ei („frumosul a fost ales ca instrument al binelui” scrie I. L. Caragiale). Prin aceasta se dovedește încă o dată depărtarea unuia dintre clasicii noștri de teoriile idealiste ale Junimii. De asemenea se verifică din nou cît de neadevărată era imaginea „indiferentismului social” a lui Caragiale pe care s-au străduit mereu s-o statornicească istoricii literari burghezi. Îndreptîndu-se către exponentul de frunte al realismului critic românesc, profesorul Dima vizează să stabilească punctele de vedere estetice care au contribuit la și au decurs din una dintre cele mai minunate opere ale poporului nostru, într-un moment de viguroasă afirmare a literaturii majore romînești.

Ultima cercetare are drept obiect concepțiile despre artă ale lui Duiliu Zamfirescu, pionier al romanului românesc.

Cum menționam mai sus din analiza gîndirii estetice a unor personalități ilustrative pentru dezvoltarea culturii noastre, profesorul Dima intenționează, probabil, eșalonînd cîteva trepte, o primă schiță de ansamblu a istoriei teoriei literare. Pentru domnia-sa studierea concepțiilor estetice

nu se rezumă la înșirarea unor opinii desprinse de biografia scriitorului sau de procesul de creație în care aceste idei se făuresc și se întrupează. Dimpotrivă, asemenea idei ne sînt arătate ca născîndu-se din biografie și devenind instrumente importante în creația artistică. De asemenea, afirmarea lor, în special în studiul despre Contemporanul, nu e văzută ca rezultatul unei mentalități individuale, ci ca rodul unei întregi mișcări literare. Astfel cercetătorul atrage atenția că activitatea lui Gherea nu e izolată ci precedată și completată de alte articole publicate în coloanele revistei, care în ansamblu demonstrează încă de la apariție, poziția materialistă a „Contemporanului“.

Cu toate acestea s-ar mai fi simțit nevoia unei adînciri a corelației între evenimentele social-politice ale epocii și gândirea estetică a creatorilor, o aprofundare a influențelor estetice exercitate asupra lor și a cauzelor acestor înfrîuriri, precum și a contribuției fiecărui scriitor studiat în domeniul teoriei literare în raport cu aceea a contemporanilor săi. Aportul lui Russo și Gherea a atras meritul omagiu al autorului. Însă, pentru a sublinia importanța activității lor, uneori se exagerează. La Russo interpretarea profesorului Dima amplifică discernerea incipientă a sferei tipicului pînă la priceperea deplină a tipizării. Dînsul scrie de pildă despre „...procedul tipizării, al generalizării artistice, a căruia însemnătate e just înțeleasă de Russo“ (p. 21). Alteori se trece ușor peste elementele aplicării rigide a tendenționalismului artei de către Gherea, cum se întîmplă cînd e vorba de analiza pe care o face criticul Contemporanului eroticei eminesciene.

De obicei însă profesorul Dima nu este apologetic, nu ocolește contradicțiile din gândirea estetică a scriitorilor de care se ocupă, dînd o imagine globală exactă a concepțiilor lor.

Al doilea capitol al volumului cuprinde diferite articole și cercetări de istorie și teorie literară. Dintre ele deosebit de interesant ni se pare materialul unde autorul își susține punctul de vedere în pri-

vința periodizării istoriei noastre literare — problemă care a prilejuit, de curînd, o dezbateră în coloanele revistei „Contemporanul“ și în cadrul unor sesiuni științifice universitare. Profesorul Dima, spre deosebire de alți cercetători, pornește de la ideea că periodizarea istoriei literare trebuie să țină seama de periodizarea istoriei țării fără însă să i se suprapună mecanic. În stabilirea etapelor trebuie avute în vedere direcțiile principale din literatura unei epoci care să fie analizate în raport cu condițiile social politice. Ni se pare foarte interesantă în acest sens propunerea profesorului Dima de a delimita direcțiile prin momentul de apariție al publicațiilor în care s-au manifestat cu precădere. Astfel: „Dacia Literară“ (1840) în care se definește programul ideologic al culturii pașoptiste, „Convorbiri Literare“ (1867) unde se încheagă pe plan artistic teoriile reacționare idealiste ale ideologiei burghezo-moșierești, „Contemporanul“ (1881) însemnată tribună a clasei muncitoare care combate junimismul de pe poziții materialiste — „Viața Romînească“ (1920) în a doua ei apariție, revistă unde apar cel mai pregnant, în perioada dintre cele două războaie, tendințe eclectice democratice — sînt considerate tot atîtea momente de fixare a granițelor între diferitele perioade din istoria noastră literară.

Deși nu se integrează denumirii capitoului, cercetarea despre „Știința periodicilor din Moldova în prima jumătate a secolului XIX“ se dovedește foarte utilă. Autorul arată că: „Această importantă contribuție a periodicilor moldovenești a fost însă ignorată de vechii istorici ai culturii epocii. Ei s-au oprit, de preferință, asupra manifestărilor literare ale periodicilor deși pretindeau a caracteriza întreaga fizionomie culturală a epocii. E, de aceea, timpul să se purceadă la o reconsiderare a lor, prin stabilirea adevărului cu privire la rolul lor în domeniul formării și promovării spiritului științific în luptă cu misticismul și superstițiile“ (p. 210). Pentru o mai fundamentată explicare a fenomenului cultural pașoptist acest articol este plin de interes și aduce în discuție

multe documente valoroase, deci integrarea sa în culegere își are motivarea.

Mai puțin aprofundat ni se pare articolul despre „Esența tragicului“. Salutînd reprezentarea unor tragedii celebre pe scena teatrelor noastre, autorul notează, în grabă, cîteva date disparate despre tragic. Dar, neajungînd la o studiere mai amplă a acestei categorii estetice, nelegînd-o de generatoarele ei istorice și nesizînd că mesajul ei se modifică de la o societate la alta, comentariile dau naștere la confuzii. Totodată omiterea contribuțiilor lămuritoare aduse de Cernîșevski, de polemica pe acest subiect între Plehanov și Lunacearski și mai ales omiterea clarificărilor lui Marx, Engels și Lenin în această problemă, absența oricărei referiri la ideile lor răpește articolului un solid suport științific.

Tot în legătură cu sumarul capitolului II al volumului nu înțelegem de ce articolul „Gherea în cadrul criticii științifice europene“ nu-și are locul — așa cum ar fi fost normal — în discutarea principiilor de teorie literară ale criticului de la Contemporanul.

Titlul capitolului III: „Dimensiunea universală a literaturii romîne“ trezește un viu interes. Din păcate el se limitează doar la un articol ocazional, de date mai mult statistice.

Culegerea de studii a profesorului Dima se caracterizează, în general, prin adîncimea și seriozitatea îndeobște cunoscută pe care autorul o aduce în munca de cercetare și oferă, în special în ce privește evoluția istoriei teoriei literare romînești, un material bogat, analizat cu pătrundere. Această contribuție rodnică va stimula, să nădăjduim, alte cercetări în domeniul estetice printre care s-ar cere mai ales o studiere a părerilor și teoriilor despre artă din întîia jumătate a sec. XX, teren încă atât de puțin valorificat.

SANDA RADIAN

ION MIHĂILEANU: „Cine intră la muzeu“? (Ed. Tineretului). Cît timp n-ai citit cartea, titlul de pe copertă și caricatu-

rile lui Ross par să-ți făgăduiască un ghid pentru un muzeu — dacă putem să spunem așa — de „Grand Guignol“. Adenauer și Rockefeller, Willy Brandt și Karl Jaspers, Nixon și Cardinalul Agagianin, Oberlander și Alsop, domnul Spack și Mc Carty, Eisenhower și diverși regi în exil — pot încuraja cu numele lor, chiar din simpla lectură a „Cuprinsului“, speranța unei expoziții sui generis de spaimă și oroare. Dar îndată ce lectura atentă te familiarizează cu metoda și stilul scriitorului, impresiile se clarifică imediat: satira violentă nu e genul lui I. Mihăileanu.

I-ar fi trebuit poate, pentru asta, un strop de venin, gustul spiritului enorm și deprinderea cuvîntului cu implicații multiple. Dar I. Mihăileanu nu hohotește niciodată: surdă; nu batjocorește, e ironic; își refuză orice minie, ba chiar orice gest impulsiv: e logic. Se indignează, dar cu bun simț. Pe scurt: fără a-i fi străină ispita de a scrie pamflet, scrie polemici. Și în privința asta trebuie să spunem că, dacă scriitorul nu și-a propus de fapt niciodată să realizeze un fel de dicționar satiric al numelor proprii care conspiră din sfera capitalismului la istoria contemporană, în schimb el a izbutit să colecționeze multe dintre aspectele cele mai aberante ale acestei lumi vechi care aspiră — fără să vrea și fără să-i vină a crede — la un loc în muzeu. Articolele apărute de-a lungul anilor, scrise probabil fără perspectiva întregului, păstrează totuși volumului toată căldura momentului care le-a reclamat și le-a conceput. Și cum multe dintre personaje, sau măcar multe dintre împrejurările care le-au scos la iveală, continuă să acționeze în lume, impresia de actualitate e dominantă. Prospețimea lor e însă rezultatul unei pasiuni autentice și al unui talent real.

Polemica sa nu are metoda și rigurozitatea unui studiu care înaintează implacabil cu fiecî argument și zdrobește inamicul cu forța decisivă a unei perfecte și masive mașini de război. Scriitorului nu-i convin mașinăriile imense și complicate. Nu aglomerează munți de argumente, nu mobilizează uriașe armate de argumente,

nu construiește atacuri savante. Strategia sa se inspiră din actualitatea imediată; argumentarea e rapidă, fără a fi superficială, stilul e sprinten fără a înceta de a fi atrăgător, sentința se instalează inevitabilă și concisă ca un punct la capătul unei propoziții.

Cînd e vorba de un personaj, nu are nevoie să convoace întreaga lui biografie: alege o trăsătură, uneori și mai puțin, un gest, poate chiar numai o vorbă; cîteodată se mulțumește, pur și simplu, cu numele. Ceea ce izbutește nu e un portret, poate e un profil; sugestiile se amplifică prin comentariu. Odată, cînd vorbește de Adenauer, îi este suficient să organizeze, cu comentarii potrivnice, o asociație semnificativă între două citate: e destul. „Firește — spune cancelarul — *Oberlander a fost național-socialist*“... Dar vedeți dv. „*el s-a împotrivit persecuțiilor singeroase*“. Și pe urmă, nici vorbă, miniștrii săi trebuie să fie „curați“... dar nici nu se poate accepta ca opinia publică să-și impună vederile și miniștrii „*să fie doborîți unul după altul*“. Cincul Adenauer care în prima propoziție face din național-socialiști niște gingași luptători pentru umanitate și Adenauer, încăpățînatul care în cea de a doua propoziție se lamentează de fapt nu cumva, doamne ferește, să-și vadă cabinetul topindu-se din lipsă de miniștri, ne sugerează laolaltă toată duplicitatea unui om, șubrezenia unei politici, falimentul esențial al unui regim.

Uneori, monștrii candidați la un loc în muzeu — sau mai exact, la un loc în lada de gunoi a istoriei — se definesc nu numai prin ceea ce spun, dar mai ales prin ceea ce fac. O fostă principesă Hohenzollern într-un turneu de conferințe anticomuniste — e o imagine care șifonează orice regalitate și risipește ironic ori ce iluzie; și un grupaj de regi alungați din țările lor, înfățișați cu noile lor ocupații de negustori, funcționari sau turiști oboșiți, ne spune mai multe despre desti-nul ironic al monarhiilor decît cel mai laborios tom de istorie.

Cîteodată numele e un simplu pretext pentru o introducere. Prin el însuși, un

nume ca Kelse sau Mortimer Adler, nu spune nimic. Dar numele astea se lăfăiesc cu drepturi de autor pe un „Manifest capitalist“, un fel de carte de vise, firește capitaliste, în care visul cel mai ridicul, acela de a face un capitalist din tot omul, a inspirat unei reviste americane nu numai o recenzie elogioasă, dar și o lozincă de un haz nebun: „*Capitaliști din toate țările, uniți-vă! N-aveți de pierdut decît formalitățile pentru declarația de impunere*“. Evident, ce nevoie avem de biografiile domnului Kelse sau Mortimer, dacă năstrușnicile lor ideologice, tipice pentru o întreagă lume, pot ține loc de gușă, sau de burtă, de diplomă sau de cinste, de nas sau de posterior?

Dar formula cea mai frecventă în polemica lui Mihăileanu e aceea a reducerii la absurd cu cîteva elemente de contrast: un parlament de capitaliști sau de oameni legați de capitalism votează exclusiv pentru fericirea muncitorimei; generalii americani experimentează bombele atomice de dragul propășirii științei despre atom; Statele Unite se tem din partea Cubei de o agresiune; un senator american a descoperit posibilitatea unui război cît se poate de civilizată; o gazetăriță, mai sprintenă de mîină decît de minte, a ajuns la concluzia că cei mai calificați să hotărască pacea nu sînt oamenii de știință, ci generalii... de preferință generalii americani; un legionar so-coate, după o severă cură de înălțare spirituală, că unica soluție a unui conflict spiritual e războiul... de preferință un război între Est și Vest; cutare fascist suedez a decis — contaminat se vede de neutralitatea tradițională a țării — că jurnalul Annei Franck și camerele de gazare sînt basme; dacă domnul cutare va realiza o academie a libertății — firește, o libertate de tip american — acolo și-ar putea găsi locul academicienii ca Kerenski și Horia Sima, sau chiar academicienii post-mortem ca Forrestal și Mc Carty; în fine, merită toată atenția lecția de independență națională dată de Statele Unite locuitorilor Okinawei care au avut proasta inspirație de a se socoti, încă din timpuri

străvechi, niște simpli japonezi. Pricipe-rea polemistului de a-și alege temele e evidentă.

Observații spirituale și fericite formule stilistice sporesc adesea prețul comentariului. Dacă 30 de milioane de americani, observă scriitorul, corupți de o reclamă desfrînată, au cumpărat pilule menite să-i facă neapărat fericiți, apoi asta înseamnă că există 30 de milioane de americani „care vasăzică nu sînt”. Dar altfel spus: ce e politica de mistificare? „Un bruiaj al inteligenței...” Dar cine e domnul Willy Brandt? „Primarul cu numele de obuz!...” Și ce este cutare strălucitor local parizian cu prostituție luxos deghizată? „O Cruce de piatră în neon”.

Dacă unele articole — ca de pildă acela despre doctorul Albert Schweitzer, luptătorul pentru pace, sau acela despre Viktor Perov, salvatorul unor exploratori belgieni — se justifică destul de greu în ambianța articolelor polemice, notele despre Paris și însemnările despre Expoziția Universală, de altfel spumoase și agreabile, cu unele observații interesante, par să fi nimerit în volum din greșeala unui legător distrat. Desigur, aflăm în aceste însemnări de călătorie o altă latură a talentului lui Ion Mihăileanu și dacă nu insistăm acum asupra lor e numai pentru a fi mai consecvenți decît autorul.

Cine intră la muzeu? Prevăzut cu semnul întrebării, titlul capătă un singur răspuns valabil: capitalismul cu monștrii și aberațiile sale. Polemica lui I. Mihăileanu e eminentă politică.

C. A.

I. PELTZ: „Inimi zbuciumate” (Ed. Tinereții 1962). Cu noul său volum, I. Peltz continuă rechizitoriul pe care cele mai izbutite pagini ale operei sale îl adresează societății capitaliste. Analist cu multiple resurse, prozatorul reia în „Inimi zbuciumate” problematica literaturii sale anterioare, afirmată cu precădere în „Calea Văcărești” și „Foc în Hanul cu tei”. Aceeași lume de oameni nevoiași,

flămînzi și istovîți de timpuriu, necunoscînd fericirea, victime ale unei lumi odioase.

Evocarea copilăriei micului Isac Zelțer, băiatul de la sinagoga zugravilor, devine astfel prilej de cercetare a mediului sărăcimii din mahalaua bucureșteană.

El are treptat tot mai puține motive să creadă că există vreo legătură între traiul chinuit al familiei sale și „anii cei frumoși”, cum ironic numește autorul o tinerețe lipsită de zîmbet. Sub acest raport I. Peltz polemizează cu aparențele mincinoase și minciunile consolatoare.

În cartierul sordid unde croitorul „de lux” împrumută veșnic bani pentru coșniță în așteptarea clienților, și în care există o tragică solidaritate a foamei, iar vecinii se ofilesc triști și bolnavi, Peltz realizează nu numai un decor al mizeriei dar și expresia climatului depresiv iscat de condiția umană schilodită.

Drama atletului-garderobier pus să facă exhibiții cu adversari peste puterile lui, ajungînd infirm din această cauză, cea a învățătorului Vasile Georgescu, obosit sufletește, sau a infimosului cizmar Zaimvl și a multor alora, meseriași mărunți și intelectuali dezorientați, este drama neîmplinirii, a ratării și mutilării. Ca și în „Maidanul cu dragoste” al lui G. M. Zamfirescu sau în „Copilăria unui netrebnic” de Ion Călugăru, vîrsta mirifică a jocurilor luminoase e întunecată de încercări împovăra-toare, care țin de presiunea exerci-tată de lumea banului asupra celor nevoiași. Micul Isac asistă la zbuciumul inutil al tatălui său, incapabil să asigure alor săi traiul necesar. Boala mamei și alergăturile bunicii, murdăria din jur și nesiguranța zilei de mîine contrastează însă izbitor cu îndestularea și mulțumirea de sine a domnului Samuel Goldman, patronul vopselăriei „La bidineaua de argint”, contrastează cu aroganța de mo-

sier omnipotent a domnului Ciucă, clădindu-și o vilă în mijlocul cocioabelor, sau cu plictiseala bogătaşului cămătar Șapsă, jefuind fără scrupule pe cei săraci.

Devenit băiat „de prăvălie“ la domnul Samuel Goldman, apoi practicant într-un birou de construcții, Isac începe să înțeleagă de ce o mână de oameni profită de pe urma celor ce muncesc. Și chiar dacă el nu capătă cea mai cuprinzătoare reprezentare a noțiunii de exploatare, pricepe cât de nedreaptă este orînduirea care o sprijină. Răscoalele țărănești din 1907 nu-i mai apar de neînțeles, ci ca niște evenimente majore ce se înscriu ca legitime împotriviri ale exploataților hotărîți să pună capăt înjosirii și opresiunii.

Destinul lui Isac Zeltzer, adolescentul ce se scutură din plasa înșelătoarelor iluzii nu este dus pînă la capăt. Probabil că drumul pe care va păși mai departe în viață va fi cel al luptei. Tatăl său însă rămîne un naiv, care din disperare crede că soluția eliberării de sărăcie și umilință ar fi să se însoare încă o dată. Orbit de închipuirile sale, aleargă să-și pregătească nunta, amănînd bunuri ce nici măcar nu-i aparțin. Amestecul de tragic și comic e bine intuit iar comportarea bătrînului, amețit de himere, sugerată cu impresionantă forță evocatoare.

Efectul artistic este autentic, cu excepția unor izbucniri strident patetice ale personajelor, rămășiță a unui retorism de care scriitorul nu s-a eliberat total și acele scene în care prozatorul se lasă ispitit de tentațiile sentimentalismului. Toată istoria dramei amoroase a lui Bercu, funcționarul domnului Goldman care i-a sedus nevasta, e prăfuită și banală.

Scriitor cu o bogată experiență, I. Peltz dezvăluie încă o dată în noua sa carte adevărata înfățișare a societății capitaliste de pe poziții realiste.

H. ZALIS

R. LAURIAN: „Probleme de estetica orașelor“. În plină construcție socialistă, înfățișarea așezărilor urbane a devenit o temă foarte actuală. În mediul clădit — cadru material al existenței — progresează confortul cazării și al muncii; igiena publică se îmbunătățește; sînt facilitate comunicațiile, activitatea culturală și odihna. Pe de altă parte, cartierele refăcute ca și orașele cu totul noi prezintă trăsături exterioare inedite, au căpătat potențial expresiv și calități emotionale, satisfacînd astfel nevoile spiritului, năzuința generală spre frumos.

În urbanism, datele utilitare, funcționale se împletesc cu considerente estetice. Pentru partea de știință și tehnică a sistematizărilor nu lipsesc publicațiile românești, însă latura artistică a fost prea puțin tratată. De curînd lacuna s-a împlinit prin apariția cărții „Probleme de estetica orașelor“, prima lucrare originală cuprinzătoare, abordînd acest domeniu. Autorul ei, arhitectul Radu Laurian, ca profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu“ din București, se preocupă mai de mult de fenomenul urban, studiat nu independent ci ca o oglindire plastică a vieții economice și a orînduirilor sociale. În carte au fost adîncite conținutul de idei și substratul politic, descifrîndu-se semnificația formelor compoziționale prin care orașul exprimă vizual o fază a civilizației.

Abundența de exemple concrete culese din țară, precum și frecvente referiri în text și imagini la experiența urbanistică sovietică și a democrațiilor populare conferă lucrării un interes instructiv deosebit. Ilustrată cu sute de fotografii și desene, ea se adresează, firește, în primul rînd specialiștilor. Totuși poate folosi și unui public mai larg de intelectuali dornici să-și însușească noțiuni elementare de compoziție a ansamblurilor orășenești, ale căror valori estetice sînt greu de apreciat fără o inițiere prealabilă.

Organizarea rațională și în același timp artistică a spațiului urban a constituit tot-

de-auna un proces complex. Esențiale pentru fizionomia orașului sînt materialele de construcție, tehnicile întrebunțate și felul cum se încadrează clădirile în pozițiile naturale. Amenajarea malului apelor, denivelările terenului, plantații și fîntini adaogă o notă pitorească, însușesc geometria creației artificiale care este peisajul citadin, mărindu-i farmecul. Caracterul monumental sau decorativ e accentuat cu ajutorul sculpturilor statuare și în general prin sinteza tuturor artelor plastice în arhitectură. Ca elemente de compoziție servesc edificiile dominante, raporturile de mărimi între volumele clădite și locurile libere, ritmul, contrastele. Modalități expresive indispensabile sînt efectele de perspectivă, de lumină și culoare.

Prima jumătate a tratatului cuprinde principiile teoretice și mijloacele uzuale de aplicare a regulilor și procedeele de compoziție. În partea a doua, într-un amplu studiu comparativ, autorul analizează sensul artistic al unui mare număr de străzi, piețe, cartiere, palate și parcuri, vechi și moderne. Unele dintre aceste opere urbanistice, deși locale, limitîndu-se adesea la zone reprezentative și exprimînd scopuri ideologice și condiții de viață depășite istoricește, au rămas modele de frumusețe intrate în patrimoniul culturii universale.

Cuceririle științei și tehnicii, dar mai ales triumful socialismului au revoluționat premisele sistematizărilor. O viziune plastică diferind complet de cea tradițională ia naștere în concordanță cu schimbările ce intervin acum în schema orașelor și în forma cartierelor împărțite în micro-raioane. Compozițiile de ansamblu sînt mai puțin compacte ca în trecut, își pierd rigiditatea, devin libere, mai variate, dinamice; se renunță la simetrii inutile, la efecte scenografice; monumentalul nu mai e căutat cu orice preț.

Aplicîndu-se noile concepții spațiale în favoarea colectivităților, rezultate scrise au fost obținute în U.R.S.S. și în celelalte țări de democrație populară. În carte se citează exemplele cele mai reușite.

Opuse acestora, apar diferite cazuri negative din lumea capitalistă. Acolo, specula imobiliară și lipsa unei politici oficiale democratice a construcțiilor explică aglomerările urbane haotice sau formaliste.

Ceea ce dă cărții o actualitate imediată este analiza estetică a realizărilor din R.P.R. începînd de după al 2-lea război mondial și pînă astăzi. Sînt astfel studiate problemele frumosului în orașe create în întregime în această perioadă ca: Onești sau Victoria; se interpretează ambianța expresivă din Piața Sălii Palatului Republicii din Capitală sau centrul reconstruit de la Ploiești; ies în evidență ordinea și armonia introduse pe litoral, aspectul unitar, echilibrat oferit de multe cvartaluri de locuit din diferite localități mari și mici din țară.

E un merit al Editurii Tehnice de a fi tipărit tratatul „Probleme de estetică a orașelor“. Ca material documentar, planșele anexate cu schițe și planuri își îndepărtăsc cu prisosință rolul explicativ. Fotografiiile au fost bine alese, dar o parte din clișee sînt cam mici și nu îndeajuns de clare. De asemenea se simte lipsa unui indice alfabetic al numelor proprii.

Arh. JEAN MONDA

G. L. ROZANOV: „Ultimele zile ale lui Hitler“ (Editura politică, 1962). Lucrarea aceasta, întocmită pe baza ultimelor date culese din diverse rapoarte, note, memorii, etc., ale celor ce au trăit sau au fost contemporani evenimentelor, insistă mai mult asupra perioadei dintre atentatul de la marele cartier hitlerist din vara anului 1944 și sfîrșitul din „Birlogul lupului“.

Analiza de zi cu zi pune în evidență chipul hidos al clicii hitleriste, care — simțîndu-și sfîrșitul apropiat, odată cu înaintarea armatelor sovietice — făcea încercări deznădăjduite, sperînd să-și salveze pielea.

Atentatul neizbutit săvîrșit la cartierul general al lui Hitler (20 iulie 1944) de

către contele von Staufenberg, ofițer superior din armata hitleristă, n-a pornit numai din inițiativa acestuia. Firele duceau la conducătorul politic al complotului, Goedeler, persoană de încredere a concernului „I. G. Farbenindustrie”. Uăzînd că strategia „Führerului” a adus-o la marginea prăpastiei, clica monopolistă germană a hotărît lichidarea lui, pentru a salva ce se mai putea. În aceste manevre erau implicate și unele foruri din S.U.A., care, prin Allan Dulles, șeful centrului de spionaj american, aflat atunci în Elveția, căutau să-și salveze confrății întru monopoluri și, după ce îl aduseseră la putere pe Hitler, voiau să se descoto-roască de el, acum cînd nu le mai putea folosi.

Între timp luptele se întesau, mutate pe teritoriul german. Generalii hitleriști dislocau trupele de pe un front pe altul și, în speranța unei întoarceri a „norocului”, mizau pe eventuale disensiuni dintre aliați. Pentru menținerea moralului populației, a fost lansat zvonul unei „arme secrete” pe care „führerul” avea s-o declanșeze la timpul oportun, însă aviația anglo-americană bombardea zi și noapte orașele germane, pulverizînd mii de locuințe și decimînd populația civilă. Nenumărate orașe — Berlin, Dresda, etc. — au fost astfel distruse și prefăcute în cenușă. Naziștii au încercat chiar, cu consimțămîntul lui Hitler însuși, să ia contact cu comandamentul aliat din apus, prin emisari trimiși la generalii Montgomery și Eisenhower, în vederea încheierii unei păci separate, în vreme ce Goebbels perora: „Mai

bine moartea decît capitularea”. Hitler punea vina dezastrului pe poporul german, care nu-l urmează în îndeplinirea unui ideal pe care nu-l merită, dar — silită să trăiască în adăposturi subterane și canale, expusă la frig și lipsuri de tot felul — populația civilă vedea că alături de copiii de 15—16 ani pînă și bătrînii invalizi erau expediți pe front.

Lucrarea descrie astfel, pas cu pas, evenimentele, evidențiînd disprețul hitleriștilor față de propriul lor popor. Preocupat numai să-și salveze pielea și să amîne cît mai mult sentința implacabilă a istoriei, Hitler a înțeles să suporte consecințele faptelor sale abia atunci cînd bubuitul artileriei sovietice putea fi auzit chiar din birlogul lui. Atunci, în noaptea către 1 Mai 1945, și-a tras un glonte în cap, pe cînd amanta lui, Eva Braun, s-a otrăvit de teamă să nu împărtășească soarta amantei lui Mussolini. Trușurile lor au fost stropite cu benzina pregătită din timp și incinerate. Principalii ciraci ai lui Hitler, care mai sperau în bunăvoința aliaților, au fost arestați, primindu-și pedeapsa cuvenită, în octombrie 1946.

În zilele noastre, cînd revanșarii vest-germani — în cîrdășie cu foștii naziști — încearcă să aprindă flăcările unui al treilea război, evenimentele trecute în revistă de către G. L. Rozanov capătă semnificația unui tragic avertisment. „Dacă Hitler ar fi prevăzut soarta care-l aștepta, n-ar fi pornit războiul cu atîta ușurință” a spus pe bună dreptate N. S. Hrușciiov.

A. L.

— din țară —

„LIMBA ROMÂNĂ“, nr. 1, 2, 3/1962. Revistă cu multe și variate preocupări, „Limba română“ se adresează numeroșilor ei cititori mai cu seamă prin două dintre rubricile sale: „Filologie“ și „Limbă literară“. Aceasta nu înseamnă că articolele de gramatică, vocabular, dialectologie, lingvistică generală, istoria limbii sau a lingvisticii românești etc. n-ar putea și ele interesa pe cei doritori să-și completeze informația lingvistică. Unii dintre autorii unor astfel de articole nu se preocupă însă prea mult să-și apropie cititorul printr-o argumentare mai puțin tehnicistă, printr-un mod de a concretiza problemele mai... curgător, mai firesc, într-un limbaj mai accesibil, mai plăcut. Or, tocmai această calitate trebuie recunoscută unor articole sau recenzii din domeniul limbii literare, al filologiei și al cultivării limbii, publicate în revistă. În deosebi articolele academicianului Iorgu Iordan (nr. 1 și 3) reprezintă din multe puncte de vedere un exemplu de tratare comunicativă a unor teme de strictă specialitate.

Semnalînd, bunăoară, greșeala pe care o fac unii publiciști de a folosi în locul adverbului *numai* pe *doar*, acad. Iorgu Iordan își începe astfel articolul: „Judecînd după felul cum scriu foarte mulți dintre publiciștii noștri actuali, s-ar putea crede că zilele bietului adverb *numai* sînt numărate“. Ironia nu e numai la locul ei aici, ea se arată a fi — în astfel de cazuri — instrumentul cel mai potrivit la îndemîna specialistului în vederea extirpării abuzului. De asemenea, nu ne închipuim că vreun publicist român ar mai putea folosi stupida formulă de reclamă comercială în *exclusivitate* („îndatoriri în exclusivitate ale

medicului“!), în loc de *exclusiv* sau în *mod exclusiv*, după lectura aceluiași articol al acad. Iorgu Iordan.

Nota polemică, întemeiată pe un bogat și de cele mai multe ori convingător material de probă, caracterizează și cel de al doilea articol al autorului, „Neologisme și... neologisme“ (nr. 3), destinat — prin chiar ascuțimea lui — să aducă importante clarificări în mult controversata problemă a neologismelor. Sigur este că despre un abuz în folosirea neologismelor (uneori greșit înțelese și întrebuintate) de către publiciștii noștri de toate vîrstele se poate vorbi și că, pentru curmarea lui, se impune întîi de toate aprecierea fenomenului din toate punctele de vedere și fixarea proporțiilor reale ale răului. În această privință, articolul — poate cam sever pe alocuri — al acad. Iorgu Iordan este cît se poate de binevenit: el încearcă să stabilească deschis, fără false reticente, o serie de repere. Că o parte din acestea vor fi corectate, nu e decît foarte firesc. Dar pentru ca acest lucru să se întîmple e nevoie de intervenția în discuție, la fel de deschisă, a tuturor factorilor de cultură și în primul rînd a celor vizați (nu mai puțin de patru academicieni!) în articolul citat.

Un supărător abuz e semnalat de Ana Canarache în articolul „Folosirea infinitivului lung“ (nr. 3). Într-adevăr, în presă (chiar în presa literară!) și în diverse publicații științifice se poate întîlni frecvent acest gen de infinitiv care — așa cum remarcă autoarea — face fraza greoaie, lipsită de claritate, neromînească. Foarte întemeiată e observația că, o dată instalat în frază, infinitivul lung (avînd valoare de substantiv) atrage după sine un lanț inter-

minabil de determinări genitivale nu numai obositoare dar de-a dreptul dizgrațioase, care ar putea fi ușor evitate dacă s-ar utiliza de la început infinitivul scurt sau formele predicative. E într-adevăr ciudat să întâlnești autori care în vorbirea obișnuită alcătuiesc fraze normale, de pildă: „Pentru a asigura îngrijirea sănătății... sau: „Ca să asigurăm îngrijirea sănătății...“, iar în scris utilizează un limbaj de-a dreptul pășăresc: „Pentru asigurarea îngrijirii sănătății oamenilor muncii...“

Observații extrem de utile face Edith Iarovici în articolul „Despre unele probleme ale traducerii din limba engleză în limba română“ (nr. 3), atrăgând atenția asupra unor erori de traducere frecvente în comentariile de politică externă publicate în ziare. Explicația acestor greșeli o găsește autoarea în faptul că adesea cuvintele englezești de origine romanică au căpătat în limba de adopțiune un înțeles deosebit, uneori chiar opus celui la care se așteaptă unui traducător „după ureche“.

În afara preocupărilor de cultivare a limbii (sector pe care l-am vrea cât mai bogat în intervenții substanțiale și mai strâns legat de trebuințele actualității: limba manualelor, limbajul presei și al publicisticii etc.), rubrica „Limbă literară“ a revistei îmbrățișează și alte preocupări, cum ar fi cele privitoare la studiul stilurilor limbii, al celui artistic în special. Dintre articolele care tratează astfel de aspecte se evidențiază cel al lui I. Coteanu, „Discontinuitatea« un procedeu al stilului artistic actual“ (nr. 1), util și pentru cercetătorul literar, căruia-i deschide o perspectivă interesantă asupra literaturii actuale. Spre deosebire de cercetătorii anteriori care explicau stilul discontinuu, întâlnit adesea în proza noastră, prin vorbirea populară și familiară, I. Coteanu vede în acesta o prelucrare artistică a vorbirii curente, cotidiene, familiare. Observația ni se pare foarte întemeiată câtă vreme ea are în vedere proza epică (Delavrancea, Sadoveanu, Z. Stancu etc.). În ceea ce privește însă „discontinuitatea“ observată în stilul unor reportaje și eseuri (T. Argezi, G. Călinescu, Eugen Barbu etc.), ar fi greu

s-o explicăm prin vorbirea cotidiană. E mai degrabă aici un stil de notație din filiera impresionismului, care — așa cum remarcă undeva acad. Tudor Vianu — își are izvorul în sensibilitatea lirică, mai precis în unele tendințe ale liricii ultimului secol, sub semnul căreia s-a dezvoltat și poemul în proză.

O valoroasă contribuție documentară în domeniul cercetării părerilor despre stil și limba literară aduce articolul lui C. Jalbă, „Observații de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui Caragiale“, care îmbogățește cu aspecte inedite imaginea noastră asupra lui Topîrceanu ca teoretician literar.

Cît privește preocupările de filologie, acestea sînt mai sărac reprezentate în cele trei numere ale revistei. Semnalăm totuși o sprintenă „Notă la notele unor ediții“ (nr. 2) de Mihai Dumbravă. Criticînd abuzurile unor adnotatori și îngrijitori de ediții care umflă în mod nepermis „aparatură critică“ al acestora, autorul nu pierde prilejul de a spicui totodată o serie de explicații eronate, uneori de-a dreptul hilare, strecurate în notele edițiilor de care se ocupă.

L. A.

STUDII DE LITERATURA UNIVER-SALA III. Publicația „Studii de literatură universală, III“ nu-și justifică decît parțial apariția sub egida „Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.“, care are menirea să stimuleze activitatea științifică — în primul rînd a profesorilor din învățămîntul de cultură generală, cărora li se adresează cu precădere.

Așa cum mărturisește și „Cuvîntul înainte“, aproape toate semnăturile aparțin cercetătorilor din București, propriu zis ai Facultății de Filologie, ceea ce — oricum — înseamnă prea puțin.

Desigur că le este mai greu profesorilor de limbi streine să realizeze cercetări știin-

țifice. Ar trebui însă ca cel puțin conținutul articolelor să le poată folosi. Ne întrebăm în ce măsură îi pot interesa, pentru predarea la catedră, articole ca „Stesihares din Himera și posteritatea literară” sau „Satira antifeudală în „Morgante maggiore”?

Aceasta nu înseamnă că articolele și studiile sînt lipsite de interes științific.

Astfel, articolul „Începuturile prozei narrative culte” de Ovidiu Drîmba este interesant pentru că informează pe cititori asupra primelor povestiri egiptene, pe care le dă în rezumat sau în traducere după G. Lefebvre. Autorul articolului face și o sumară analiză a câtorva povestiri, relevînd situații social-politice semnificative sau unele trăsături artistice.

Subtil și argumentat este studiul Elenei Vianu „Adevăr și mască în „Caracterele” lui La Bruyère”. Autoarea, combătînd tezele curente în critica burgheză, arată că „La Bruyere își propunea să mineze prin opera lui regimul existent”, avînd „o foarte limpede conștiință a calității sale de rebel”, dar că „moralistul pozează, ba în pur artist, ba în paroh evlavios, încercînd astfel să creeze gîndirii sale alibiuri”.

Relațiile literare romîno-ruse sînt prezente în „Studii de literatură universală” III, prin studiul Tamarei Gane despre „Ecolul creației lui M. Lermontov în România” și cel al Tat'anei Nicolescu cu titlul „Ecolul romanului Așa s-a călit oțelul în România” care, împreună cu „Locul lui Iordan Jovkov în relațiile literare romîno-bulgare”, de Laura Baz-Fotiade se înscriu printre cercetările de literatură concepute în spirit științific, atît de necesare într-o revistă de acest gen.

Studiul Tamarei Gane este interesant prin datele de istorie literară, dar mai ales prin raportarea creației lui Lermontov la cea a lui G. Coșbuc și M. Eminescu. Datele bibliografice bogate dovedesc temeinicia cercetării. Avem totuși de făcut următoarea observație: poezia „Pînza” de M. Lermontov, tradusă de D. Anghel, este tipărită mai întîi în publicația socialistă „Lu-

mea nouă științifică și literară” în 17 martie 1896 și abia pe urmă la 26 decembrie 1899 în „Pagini literare”, apariție pe care autoarea o dă drept cea dintîi.

Traducător al lui Verhaeren, poetul Al. Philipp de semnează un interesant articol despre „Cîteva teme fundamentale ale poeziei lui Verhaeren”. În jurul a trei teme fundamentale, oamenii și locurile din Flandra, viața modernă dominată de puterea mașinii și avîntul spre viitor, Verhaeren — remarcă Philippide — „grupează toate aspirațiile înalte ale omului către dreptate, către libertate, către adevăr, către perfecțiune morală”. Lipsesc însă din articolul amintit referiri despre contactul lui Verhaeren cu mișcarea socialistă, ceea ce ar fi dat analizei o mai temeinică fundamentare ideologică.

În articolul Ioanei Poenaru, „Umanismul lui Ernest Hemingway” — de altfel bine scris — întîlnim următoarea afirmație: „Firește că Hemingway este departe de umanismul realismului critic, cu happyendurile caracteristice”.

Atît autoarea cît și redactorul volumului, care au lăsat să apară o asemenea afirmație, nu cunosc adevărul că realismul critic, departe de a fi caracterizat prin „happyend” trezește în cititor neîncrederea față de regimul burghez, „zdruncină optimismul lumii burgheze, face inevitabilă îndoiala în ceea ce privește valabilitatea veșnică a situației existente, chiar fără a fi oferit direct o soluție, ba, după împrejurări, uneori chiar fără a lua atitudine” (Engels).

Realismul socialist în romanele lui Aragon (Les Communites și La Semaine Sainte), de Ana Stanciu, este un articol bun, vîdînd o cunoaștere a obiectului și o construcție sistematică a argumentației. Articolul este util mai ales profesorilor de franceză din școlile medii.

Redacția nu a asigurat volumului o unitate, atît în ceea ce privește ținuta științifică a articolelor, cît și a bibliografiei. Cele mai multe articole o dau în josul paginii, într-o numerotație continuă, altele îmbină bibliografia din subsol cu cea in-

-clușă în pagină, articolul Anei Stanciu și o bibliografie la sfârșit, iar unele sînt total lipsite de bibliografie.

M. I. D.

— de peste hotare —

„VOPROȘI LITERATURII“ nr. 9/1962. Redacția întîmpină cea de a 17-a Consfătuire Unională a tinerilor scriitori, care va avea loc în curînd, dedicînd acest număr al revistei „forțelor tinere ale literaturii sovietice“. După Congresul al XX-lea al P.C.U.S. s-a înregistrat un aflus neobișnuit de intens al tinerilor în literatură, generînd apariția unor scriitori ale căror opere sînt obiectul unor pasionante dezbateri. Unele aspecte ale acestor dezbateri se reflectă și în articolele publicate de revistă, ca: problema eroului contemporan în proza și poezia tinerilor, problema inovației în proza contemporană, aspecte ale măiestriei în poezia unor poeți, aportul tinerilor în domeniul criticii și istoriei literare.

Relevînd profunda semnificație a Congreselor al XX-lea și al XXII-lea și a urmărilor înnoitoare generate de ele în viața societății sovietice, V. Ozerov (în articolul „Tineretea sentimentelor, maturitatea gîndirii“) subliniază că pentru tinerii scriitori, ca și pentru întregul popor sovietic, determinantă este semnificația pozitivă a congreselor partidului. De aceea tema principală a majorității operelor literare a devenit transformările binefăcătoare din viața contemporană sovietică, eroii sînt oameni caracterizați prin avînturi creatoare îndrăznețe, ostili oricărui filistinism, adversari ai prefăcătoriei și minciunii sulețești. Ca ajutor credincios al partidului, literatura este chemată să lupte împotriva a tot ce e învechit, să sprijine și să reflecte profund procesul complex de afirmare a noului, fizionomia constructorului comunismului, triumful principiilor moralei comuniste în viață, în relațiile umane. Unele etape ale acestui proces și-au găsit reflectarea în operele unor scriitori aflați în plină eflorescență a puterii lor de creație, ca Galina Niko-

laeva, V. Kojevnikov, A. Ceakovski, ale tinerilor de ieri, ca B. Bednii, V. Tendreakov, A. Bebeniuc, ale tinerilor de azi, ca V. Voinovici, G. Vladinov, A. Kunețov, C. Aitmatov și alții. Viața însăși pretinde scriitorilor investigații profunde, pe direcția principală a dezvoltării ei, în toată varietatea fenomenelor ei. Ca în orice proces, evoluția eroului contemporan, mai ales a eroului tînăr, nu este întotdeauna lină, erorile și eșecurile întrerup adesea curba ascendentă; însă direcția principală a acestei evoluții, în sensul unei maturizări cetățenești și morale a eroilor, se conturează limpede. Această maturitate se caracterizează prin formarea unor caractere integre, a unei structuri spirituale și emoționale bogate, care se manifestă și se călesc în cele mai complicate situații. Pe alocuri s-au făcut simțite unele tendințe 'nihiliste, pesimiste, apolitice, un fel de poetizare a suferinței, a unor lacune morale: în rezolvarea conflictelor între nou și vechi, afirmarea fenomenelor noi, tonice, este mai puțin realizată decît combaterea fenomenelor negative legate de cultul personalității. Critica și-a spus ferm cuvîntul în aprecierea acestor tendințe, izolate de altfel. Ele derivă din insuficienta maturizare a concepției despre viață, care să permită o orientare sigură în noianul de fapte și să îngăduie descifrarea corectă a sensului lor lăuntric. Altfel, scriitorul e pîndit de pericolul de a lua accidentalul și secundarul în viață drept esențial și tipic, de a deveni prizonierul propriilor sale personaje. Ceea ce i s-a întîmplat lui V. Aksionov în „Biletul stelar“, lui V. Rozov în scenariul „A., B., C., D...“, lui L. Volkov în nuvela „Pete“ și altor.

Obiectivul principal al criticii este, după Ozerov, de a contribui la maturizarea politică, morală și artistică a tinerei generații literare. Această generație este chemată să făurească literatura epocii comunismului, ceea ce o obligă să se pătrundă profund de răspunderea pe care o are nu numai față de prezent, ci și față de viitor.

Sub titlul „Moda, șablonul și poetul“ semnează un articol interesant tînărul critic leningrădean A. Urban. Tema artico-

lului este conținutul și sensul noțiunii de inovație în poezie. Autorul consideră că inovația în poezie nu poate fi decât globală, că un poet nu poate fi numai un inovator al formei, fără să fie un inovator și în gândire și în sentimente, — și vice-versa. Poezia este „un mijloc de cunoaștere a lumii, în care își au importanța lor și forma, și procesul, și rezultatul cunoașterii”. „Experimentul” în „tehnica” poetică, universul imaginilor, al ideilor și al sentimentelor sînt organice legate între ele. Orice ruptură între ele duce fie la o modă de esență pur formală, fie la scheme. Această legătură organică derivă din viziunea asupra lumii a poetului, pe fundamentul căreia se încheagă sudura între latura intelectuală, emoțională și formală în poezie. Cele mai bune creații ale poeziei sovietice sînt pătrunse de idei mari, ele sînt intelectuale în accepția cea mai pozitivă a cuvîntului, în sensul că reflectă efortul de a da un răspuns cerințelor sociale, căutărilor morale și intereselor filozofice ale contemporanilor. Ideile poetice nu pot, însă, exista într-o formă impersonală; ele sînt încadrate și transmise prin eroul liric. În dialectica gândirii și caracterul eroului liric, a stilului poetic, considerate în legătura lor indestructibilă, trebuie căutată inovația. În momentul în care „experimentul” poetic, căutarea formelor noi, sînt opuse eroului liric, dispare însuși criteriul experimentului, apare formalismul și șablonul. Viața, sentimentele, ideile, stimulează gândirea artistică a poetului și nu invențiile formale. Inovația poetică înseamnă, în primul rînd, muncă, iar munca trebuie apreciată prin prizma reflectării vieții.

S. Agababian leagă problema inovației — referindu-se la tinerii prozatori armeni — de conceptul de contemporaneitate. Contemporaneitatea artei este legată de marile prefaceri sociale prin care trece omenirea, de revoluția tehnică, de conținutul și ritmul nou al realității și, mai ales, al universului psihologic și intelectual al omului. Calea spre adevărata inovație nu trece prin „exerciții stilistice”, ci prin priceperea de a descifra direcția prin-

cipală de dezvoltare a vieții, de a dezvălui conținutul social și moral al problemelor determinante ale epocii. De aici se nasc poziția estetică contemporană, stilul contemporan, noile forme artistice, ritmurile și intonațiile. Citînd o serie de nuvele ale tinerilor prozatori armeni, autorul îi previne împotriva „stilizărilor” forțate care adeseori se reduc la imitații palide ale unor autori la modă, împotriva goanei după „forma modernă” cu orice preț, și a negării globale a clasicilor în numele „modernității”.

Revista publică o interesantă anchetă: „Vîrstnicii despre cei tineri” și „Tinerii despre sine”. Ceea ce caracterizează răspunsurile tinerilor scriitori este interesul general pentru problemele relațiilor morale, determinat, după mărturia tuturor, de istoricele hotărîri ale Congreselor XX și XXII ale P.C.U.S., precum și năzuința de a găsi forme literare noi, adecvate secolului cosmic (Voznesenski consideră că poezia viitorului va fi a asociațiilor, a metaforei). Discutabile sînt părerile cu privire la preocupările pentru cunoașterea vieții. Unii scriitori tineri consideră că nu este necesară studierea specială a vieții, că această problemă ca atare nu poate fi pusă, și că ajunge ca viața să fie pur și simplu trăită, ceea ce ar implica însăși cunoașterea ei. Părerile nu este împărțită de mulți, și este mai mult decît îndoielnic că literatura ar putea reflecta problematica vieții, în toată profunzimea ei prin simplul efect al trăirii imediate, fără o cunoaștere temeinică, fără ca scriitorul s-o poată filtra printr-o bine fundamentată concepție. Unanimă este afirmarea atașamentului tinerei generații față de cauza construirii comunismului, a dorinței ei de a contribui activ la formarea omului nou, de a fi demni continuatori ai marilor tradiții ale literaturii sovietice.

I. P.

SEPTEMURI nr. 9/1962. La discuția despre romanul bulgar, pe care o cuprinde acest număr al revistei Uniunii Scriitorilor

rilor din țara vecină și prietenă, iau parte prozatorii: Dimităr Talev, Stoian Daskalov, Dragomir Asenov și Gheorghi Markov. Printre problemele dezbătute vom cita: modul în care noua realitate și problematica ei se reflectă în mijloacele de expresie ale romanului, dacă forma romanului în înțelesul clasic al cuvântului s-a învechit sau nu, despre raportul tradiție-inovație, despre experiența unor autori contemporani de a introduce în roman elemente eseistice, filozofice și publicistice.

Succesele obținute de romancierii bulgari, apariția unui șir de opere valoroase nu scad exigențele, dimpotrivă, față de romanul bulgar contemporan.

După Gheorghi Markov, abordarea multilaterală și profundă a uriașelor probleme pe care le generează construcția socialismului și comunismului cere romancierii-filozofi și scriitorii înzestrați cu un larg orizont politic. Alegerea justă a temei romanului nu înseamnă încă rezolvarea problematicii sale, iar eficiența combativă a literaturii nu poate fi restrânsă la un perimetru ideologico-filozofic limitat în timp, căci cunoașterea artistică trebuie să cuprindă probleme extrapolate în viitor.

Semnaland perzistența schematismului în unele romane, care, deși populate de mulți eroi, sînt totuși lipsite de oameni vii, Stoian Daskalov pledează pentru un roman care să reflecte suflul dramatic al vieții, bogăția și ritmul trepidant al transformărilor revoluționare. Noua realitate trebuie să se reflecte și în limba romanului; după Dimităr Talev, scriitorii bulgari trebuie să folosească mai asiduu tezaurul și vigoarea limbii populare, exprimînd impetuoșitatea epocii noastre prin toate mijloacele pe care ea le oferă.

În legătură cu părerea unor scriitori și critici că forma romanului contemporan este învechită, Stoian Daskalov consideră că romanul bulgar este încă prea tînăr ca să se poată vorbi de o îmbătrînire a compoziției. „Sub jug” de Uazov a împlinit opt decenii și totuși își păstrează prospețimea. Întinerirea romanului, diversitatea formelor sale nu înseamnă copierea modelelor străine. Diversitatea formei este le-

gată de reflectarea realistă a vieții. Dimităr Talev consideră că ceea ce rămîne traic în artă este dezvoltarea ei, și nu moda sau diferite pasiuni efemere. Pentru scriitorii bulgari și pentru cititori — susține D. Talev — nu există decît o singură problemă — în ce direcție trebuie să se dezvolte romanul. Pentru Gheorghi Markov, în schimb, învechirea romanului contemporan este un fapt evident. Orice conținut concret istoric nu poate fi turnat decît în forme corespunzătoare vremii sale, și aceste forme sînt nelimitate. În secolul ciberneticii, electronicii, al cuceririi Cosmosului, al luptei între două lumi, a unor profunde transformări social-economice, literatura nu se mai poate servi de mijloacele de creație ale secolului al XIX-lea.

Legată de căutarea noilor forme în roman, problema folosirii mai îndrăznețe a elementelor eseistice, filozofice și publiciste a întrunit sufragiile tuturor participanților la discuție, totuși cu unele nuanțări. Favorabili experimentelor care pot duce la îmbogățirea mijloacelor artistice ale romanului contemporan, D. Talev și S. Daskalov au subliniat totodată că ele trebuie subordonate legilor și specificului roman-eseu sau în altceva. Dragomir Asenov apreciază și el astfel de experiențe, remarcînd însă că ele nu reprezintă o noutate; la Tolstoi și Șolohov, la Leonov și Sinclair Lewis elemente publicistice și filozofice sînt frecvente în structura romanelor. După Gheorghi Markov ele sînt menite să aducă în literatură un suflu înnoitor, iar eventualele riscuri legate de ele sînt totuși de preferat romanelor terne, lipsite de vibrația vremii noastre.

Nivelul cititorilor a marcat un salt considerabil față de trecut, fiind un indiciu remarcabil al succeselor obținute în domeniul ideologic de poporul vecin. Exigența sporită față de creația literară, gustul sănătos, impun o corelație justă între tradiție și inovație.

P. I.

TWÓRCZOSĆ nr. 9/1962. Jaroslaw Iwaszkiewicz, figură proeminentă a literaturii poloneze contemporane (poet, dramaturg și prozator) publică în acest număr al revistei o nuvelă de mici dimensiuni intitulată „Înmormintarea lui Lilek”. Autorul continuă astfel să cultive genul care i-a asigurat faima și pe care l-a ilustrat în repetate rânduri prin bucăți antologice.

Tema nuvelei reamintește preferința generației mai vîrstnice și chiar a celei tinere de scriitori polonezi pentru problematica luptei antifasciste și reconfirmă posibilitățile nelimitate pe care le oferă „variațiunile pe aceeași temă”. Inedit în nuvelă este însuși episodul relatat, înmormintarea „neobișnuită” a lui Lilek.

Un băiat foarte tînăr, cunoscut printre tovarășii săi de luptă sub porecla de „Lilek negriciosul”, a pierit de o moarte năpraznică în timpul unei acțiuni ilegale. Cuprinși de o subită generozitate, cei din Gestapo au hotărît să predea „familiei” rămășițele pămîntești ale micuțului erou. Dar tovarășii nu se încred în această suspectă bunăvoință și hotărăsc să-și conducă prietenul pe ultimul său drum, fără ca cineva să prindă de veste. Așadar numai o mătușă în vîrstă, singurul membru al familiei rămas în viață, va însoți sicriul. Ceilalți se vor înșira unul cîte unul, în diverse puncte ale drumului care duce de la morgă la cimitir, alcătuiind astfel un invizibil convoi de tovarășii și prieteni.

Maestru al nuvelei psihologice și de atmosferă, Jaroslaw Iwaszkiewicz creionează în câteva rânduri siluetele și profilurile morale ale eroilor, sugerează cu un lirism reținut reacția proprie fiecăruia în momentul solemn al despărțirii definitive.

Unul dintre ei, care a venit la Varșovia anume pentru această înmormintare, îndrăznește să intre în capelă și, în fața coșciugului descoperit și a gesturilor mecanice ale mătușii, deprinse cu asemenea ritualuri — are pentru o clipă impresia că „moartea este aceeași pretutindeni și întotdeauna”. Dar e o părere care se risipește numaidecît. Moartea în condițiile fascismului, sacrificiul acelei vieți tinere, umilul convoi funebru, care se strecoară

printre mașinile Wehrmachtului și printre uniforme militare, toate îi revelează într-o străfulgerare că sensul morții este acum cu totul altul, mai adînc și mai nobil. Un gînd neașteptat îi invadează întreaga ființă și se concretizează în dorința: „de aș fi și eu în stare de o asemenea faptă”. Și pentru a nu comite un act necugetat, contrar indicațiilor primite, se reîntoarce acasă cu primul tren.

În mulțimea de oameni cu bagaje care alcătuiesc peisajul obișnuit al unei gări stă de veghe o fată. Nu știe prea multe despre treburile politice ale prietenilor ei și nici nu înțelege prea exact ce vor cu toții: „Să fie mai bine? Dar uite că e din ce în ce mai rău!” Urmărind cu privirea înlăcrimată căluțul înfrigurat care poartă în trap mărunt dricul, ca o cutie galbenă, găsește răsپunsuri noi la întrebări pe care și le pune desigur mai demult. Lilek a murit fiindcă s-a apărât pe el însuși. Fiindcă a refuzat să se înjosească, să se supună. Urmează apoi concluzia plină de un naiv orgoliu care marchează acest moment de experiență crucială, bogat în consecințe pentru evoluția ulterioară a tinerei fete: „Așa sînt toți, toți ai noștri”.

În fața geamurilor unei florării, punct strategic care-i permite să aștepte trecerea înmormintării dar și să-i observe pe eventualii urmăritori, stă un tovarăș mai experimentat. Din fapte mărunte, cotidiene, a dedus că faimoasa „ordine” germană începe să prezinte lacune serioase. Așa de pildă, chiar și acum, cu prilejul acestei înmormintări, Gestapoul pare să fi fost silit să renunțe la planul inițial de a pune mîna pe tovarășii lui Lilek. Totuși în ultima vreme tînărul luptător a ostenit, se simte copleșit, întreaga lui existență în acești ani de teroare îl apasă din ce în ce mai mult, iar acum, în fața morții lui Lilek cu care a lucrat alături în diverse acțiuni, își revizuieste părerile despre noțiunile de eroism, suferință, sacrificiu, pe care s-a obișnuit să le învâluie într-o inutilă și nebuloasă simbolistică. În fața morții tînărului prieten, totul se limpezeste dintr-odată, totul îi apare din nou

simplic și firesc, integrat în mod necesar existenței reale.

La un colț de stradă stă o tinăvă pe care ziua aceea de primăvară timpurie o încântă. Ea este singura care a băgat de seamă culoarea neasemuită a cerului și a zărit întorcându-se stolurile de păsări călătoare. Felurite gânduri răslețe i se perindă prin munte, imagini ale prietenilor apropiați, întâmplări mărunte și când, rușinată de această incapacitate de a se concentra, întoarce privirile spre coșciug, conchide: „Fericitul! E o fericire să porți în tine o încredere atât de absolută“.

Rind pe rind alți tineri se desprind din paginile nuvelei, aducând salutul lor tovarășului dispărut, pînă cînd procesiunea mortuară dispăre spre marginea orașului.

Pe coșciug era scris Juliusz Syga, 23 ani.

Episodul morții și înmormîntării unui foarte tînăr luptător antifascist, banalizat prin frecvența cu care se repetă în anii ocupației hitleriste și redus pe fondul agitat al epocii la dimensiunile unui fapt cotidian, capătă în nuvela lui Iwaszkiewicz o deosebită semnificație etică-politică. A descoperi într-un fapt în aparență mărunț și neînsemnat, valoarea sa incontestabilă și forța de a influența activ conștiința umană, constituie un procedeu specific artei lui Iwaszkiewicz.

*
* *

În același număr al revistei, la rubrica „La orizont“, apare o notă semnată tot de Jarosław Iwaszkiewicz cu prilejul vizitei lui Jean Paul Sartre în Polonia, salutată ca un adevărat eveniment cultural. În ciuda inconsecvențelor și „teoretizărilor“ sale derutante despre așa-zisa incapacitate a intelectualității de a influența cursul evenimentelor sociale și mersul istoriei, despre „experiența mereu reînnoită a nepuținței intelectualului“, J. P. Sartre acționează și îndeamnă la acțiune.

Cu o nuanță de ironie prietenească Iwaszkiewicz arată entuziasmul lui Sartre privind Congresul pentru Pace de la Moscova și rolul creator pe care-l atribuie artiștilor în lupta lor împotriva războiului rece și

al războiului „tout-court“ în contradicție evidentă cu categoria „nepuținței“.

OLGA ZAICIK

„DOKUMENTE“, august 1962. Uoci licide continuă să dea alarma asupra decăderii teatrului occidental. Slăbiciunile repertoriului, lipsa de interes a publicului larg, scandalurile din viața privată a artiștilor, toate aceste simptome ale declinului sînt teme permanente de dezbateri în paginile publicațiilor occidentale. Astfel, acest număr al revistei vest germane cuprinde un articol despre teatrul spaniol contemporan, semnat de Anton Dietrich. De la început în articol sînt reproduse părerile unui om de teatru din Madrid, Torente Ballester, care constată că pe toate scenele spaniole domnește „zăpăceala și lipsa de orientare“. Deși Dietrich nu împărtășește întru totul scepticismul confratelui său, el recunoaște pînă la urmă că „în ultimele decenii Spania a fost nevoită să asiste nepuțincoasă la agonia în masă a teatrelor sale“.

Menționînd și alte opinii ceva mai optimiste asupra perspectivelor artei dramatice în Spania, nici una nu poate contesta însă evidența situației actuale care este dezastruoasă. Dacă înainte frecventarea teatrului era pentru spanioli un obicei firesc, astăzi cinematograful a golit sălile teatrelor și a cucerit pe spectatori lor. Pe vremuri trupele de actori, arată mai departe Dietrich, jucau într-o treime a anului la Madrid, apoi la Barcelona și în lunile de vară în provincie. În afară de teatrele cu caracter permanent funcționau și cîteva „Companias“, care în timpul lunilor de vară plecau la Madrid sau Barcelona, iar în restul anului pereginau de la o scenă de provincie la alta. Astăzi aproape toate teatrele de provincie au fost transformate în cinematografe. Ele stau la dispoziția turneelor doar în zilele de lucru. În chip îngrijorător se observă absența vieții teatrale la Barcelona, altădată citadela artei dramatice, care prin strălu-

cirea înscenărilor, prin măiestria actorilor și prin originalitatea autorilor întrecuse Madridul. „*Vechea dinamică a teatrului barcelonian s-a transformat astăzi într-o tristă letargie*“, remarcă Dietrich.

Un motiv de alarmă este și precara situație financiară. Teatrul a rămas o problemă de gospodărie privată. Statul nu a acordat decît o subvenție neînsemnată instituțiilor de artă, iar administrațiile orașelor nu numai că nu ajută teatrele lor ci dimpotrivă caută să obțină de la ele venituri prin impozite. Nici măcar Barcelona nu-și subvenționează teatrele. Doar „*Teatro Espaniol*“ și „*Teatro Maria Guerrero*“ din Madrid primesc un mic ajutor de la stat.

Teatrul spaniol s-a resemnat acceptînd această situație deplorabilă. Nici măcar nu se încearcă alte căi de redresare financiară. Cluburile de fotbal și organizatorii luptelor cu tauri au introdus un sistem de abonamente, respins însă de teatre. Singura preocupare a unor companii dramatice, altădată serioase, rămîne atragerea publicului prin numere de senzație și prin vedete grațioase. Se scotează pe amuzarea spectatorului și pe dorința lui de a se sustrage problemelor apăsătoare ale traiului zilnic. Această direcție a dus la degenerarea teatrului spaniol de la „*epoca lui de strălucire — Lope de Uega, Tirso de Molina și Calderon — pînă la nivelul coborît de la sfîrșitul secolului trecut, o mlaștină, din care nu s-a putut ridica nici pînă în ziua de astăzi*“. Se resimte și lipsa unor dramaturgi valoroși „*iar Garcia Lorca singurul, care promitea să scoată teatrul din împas, a fost asasinat. După el a rămas un gol, pe care teatrul trebuie să-l umple cu comedioare facile, în cazul cel mai bun cu un umor condimentat supra-realist sau timid sentimental. Mai mult nu permite cenzura*“.

Dietrich crede că în ultimii ani au apărut totuși unele semne care lasă se întrevadă o ameliorare a situației. În timp ce teatrele din provincie n-au ieșit din starea de amorțire, se manifestă o oarecare înviore la Madrid, singurul oraș din Spania unde s-au mai construit teatre noi și s-au

redat unele săli de teatru care fuseseră transformate în cinematografe, destinației lor inițiale.

Criticii din Madrid sînt totuși sceptici.

Speranța într-o reînflorire a teatrului spaniol, scrie Dietrich, se reazimă pe iluzia aceea ca noul ministru al informațiilor Fraga Iribarne să-și țină făgăduiala de a atenua asprimea cenzurii.

D. LUDOVIC

WORT IN DER ZEIT, nr. 6/1962. Nu e pentru prima oară cînd revista relevă starea de decădere a literaturii în Austria. În acest număr chiar articolul de fond este consacrat acestei probleme. Hans Heinz Hahnl, care semnează editorialul, scoate în evidență aspectele de marasm ale activității scriitorilor austrieci, supuși jocului concurenței capitaliste și criteriilor pur comerciale.

Hahnl socoate că una din cauzele acestei situații deplorabile ar fi „*povara contemporaneității*“, cum o numește el. Ce înțelege prin aceasta? Faptul că autorii austrieci nu pot rivaliza cu corifeii literaturii mondiale și rămîn adesea într-un anodin anonim. Articolul omite să precizeze că orientarea retrogradă a literaturii, conformă cu interesele burgheze, îi determină pe scriitorii austrieci să imite și să repete producțiile unei anumite literaturi occidentale, ceea ce în mod inevitabil împinge talentele pe un drum steril.

De senzația „*vidului*“ pe care o degajă arta contemporană burgheză, nu se îndoiește nici Hahnl. „*Acest vacuum*“, scrie el „*este justificat de diverse teorii printre care: perioada, plină de jertfe, a celui de-al doilea război mondial, faptul că scriitorii au pierdut contactul cu societatea, etc.*“. Un minimum de adevăr se află desigur în aceste explicații. Urmează însă precizări care dezvăluie o cauză mult mai adîncă a decăderii literaturii în această parte a lumii: „*Talente sînt din abundență*“, scrie Hahnl. „*Dificilă este discernerea lor, căci literatura actuală se ase-*

mână mult cu croitoria sau cu confecționarea filmelor. Moda se schimbă atât de repede încât cititorul abia o poate înregistra. În fiecare an se creiază o duzină de genii! Apoi, la primul târg de cărți, de ele nu-și mai amintește nimeni“.

Critica literară a devenit o victimă a tranzacțiilor comerciale. „Fără prea multe ezitări, ea ridică un scriitor până în slava cerului și apoi îl aruncă cu aceeași seninătate în infern“. Dacă pe câmpul literaturii mișună geniile, în bilanțurile anuale se vorbește apăsător despre nivelul coborât al literaturii. Cum să se mai orienteze cititorul?

Mai departe Hahnl descrie modul de lansare a scriitorului.

„Fiecare este considerat un geniu original. Cu fiecare începe din nou anul zero. Nu mai există școli. Există doar scriitori solitari, sau mai bine zis, opere solitare. Faptul că toate aceste producții nu sînt chiar atât de diferențiate, ci aparțin uneia și aceleiași categorii, se va putea constata destul de lesne în istoria literaturii peste cincizeci de ani“.

Referindu-se la faptul că fiecare scriitor nu-și recunoaște înaintași, negînd orice legătură cu tradiția, Hahnl relevă faptul că „talentul se cumpără la un preț destul de ieftin. Omul trebuie să știe doar cum să se vîndă...“

De aici se ajunge foarte repede la deruta sistemului editorial din Austria, pentru care criteriile de seriozitate și durată nu mai există. „La târgul de cărți din Frankfurt titlurile se negociază ca și boii îngrășați“, menționează Hahnl. „Editorul din străinătate indică doar tirajele; acest lucru este de ajuns. Se povestește că un editor de modă veche, care era de părere că înainte de a fi acceptată o carte, ar trebui și citită, a ratat astfel unul din cele mai mari succese din „bestsellers“-urile de după război. Un editor mai puțin conștiințios a cumpărat fără măcar să clipească

drepturile de editare ale acestei „opere“ și a făcut o afacere uriașă“.

Calculul este atât de anevoios, relevă autorul articolului citat, încît nu i se poate lua în nume de rău editorului prudența, teama de ori ce risc. „Nici nu te încumeți să rostești numărul exemplarelor vîndute ale unor romane, aparținînd acelor scriitori austrieci, despre care totuși se discută mult. Ele nu depășesc 500 de exemplare“.

Reiese limpede că în asemenea condiții întreaga activitate literară este dirijată de un spirit negustoresc opus noțiunii de creație.

În articolul amintit sînt combătute cu vehemență improvizatia, focul de artificii ori spolia artistică, care greu pot acoperi sarcina de idei, banalitatea. Acestea, ca niște consecințe firești ale depărtării scriitorilor de problemele vieții, de realitatea socială. Hahnl scrie: „Adevărata înfățișare de pe poziție critică a societății noastre actuale, care ar da un impuls puternic dezvoltării literaturii, nu apare încă în paginile cărților. Mulți autori contemporani austrieci arată de pe acum că se vor îndrepta în spre domeniul literaturii de amuzament, unii au și făcut-o; alții profită de amintirile lor de război pe care le reconstituie pînă la epuizare. Unii și-au consumat de mult proviziile: pășanii lor din tinerețe; alții se desfată receptînd primii semnele modei, iar ceilalți se expun riscului de a-și risipi aptitudinile, datorită bolii ereditare austriece: trîndăvia“.

În încheiere, de circumstanță, Hahnl lasă să se întrevadă o rază de optimism. Ce susține această încredere în viitor nu reiese însă cu destulă claritate:

„E ca peisajul monoton al unui masiv mijlociu. Uirfurile sînt încă învăluite în ceață. Nu le vedem. Ochiul este încă orbit de giganții trecutului apropiat. Munții abia se formează“.

D. L.